

AKADEMISK AVHANDLING FÖR TEKNOLOGIE DOKTORSEXAMEN

Sköra stadslandskap

Planeringsmetoder för att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsnings

NILS BJÖRLING

Institutionen för Arkitektur
CHALMERS TEKNISKA HÖGSKOLA
Göteborg 2016

Sköra stadslandskap
Planeringsmetoder för att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsningar
NILS BJÖRLING
ISBN 978-91-7597-394-4

Forskningsprojektet är finansierat av Lundbergsstiftelsen, Formas,
Mariestads kommun, Skaraborgs kommunalförbund och Tillväxtverket.

© NILS BJÖRLING, 2016.

Doktorsavhandlingar vid Chalmers tekniska högskola
Ny serie Nr 4075
ISSN 0346-718X

Institutionen för Arkitektur
Chalmers tekniska högskola
412 96 Göteborg
Telefon: + 46 (0)31-772 1000

Chalmers Reproservice
Göteborg 2016

Abstract

Fragile urban landscapes: Planning methods to open spatial lock-ins of urbanisation
[Sköra stadslandskap – Planeringsmetoder för att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsningar]

Nils Björling, Department of Architecture, Chalmers University of Technology.
332 pp. Language: Swedish, with a summary in English.

Spatial lock-ins may hinder the physical environment from adapting to new conditions and thereby risk to inhibit necessary change in society and reproduce current structures. This process reinforces uneven geographic development and urban interpretive prerogative. The study aims to strengthen the ability of planning practice to open spatial lock-ins caused by urbanisation and to confront challenges generated by uneven geographic development. Focus is set on how planning practice can establish and activate relevant local-regional contexts for specific planning situations, and clarify and enable combinations of resources that are made invisible when economic growth dominates planning objectives.

The research is conducted through a design-based research process where participation in planning practices has enabled an active interplay between practice and theory. Through architectural thinking, spatial alternatives have been modelled to test theoretical argumentation, and has made visible and problematized spatial situations and their structural conditions. The research has been developed and made operative through the work in two empirical contexts: *In-depth comprehensive plan Mariestad – Tidanpromenaden* and *Structural image Skaraborg* as research tools.

The study develops a theoretical and methodological framework constituted by three interacting conceptual tools. The first conceptual tool, *fragile urban landscapes* clarifies how spatial lock-ins cause fragile social, political, economic and ecological processes. It makes visible how the interplay between spatial conditions and structural transformations create lock-ins as combinations of scarcity of resources, competence, decision mandate and rigidity in current spatial structures and planning organisation. The second conceptual tool, *urban ecologies*, makes visible the urban landscape as layered complex productive material and discursive configurations. Urban ecologies can thereby be used as a tool to reveal how topographies, infrastructures and resources both enable and constrain transformation and change in society. The third conceptual tool, *urban key projects*, relates to situation-oriented interventions that combine resources from different urban ecologies in order to trigger local-regional transformation.

The research demonstrates how the three conceptual tools together can support planning practice to implement material and discursive changes in order to break reproduction of spatial lock-ins and support re-negotiations of the urban landscape. This implies a process of reading and mapping material and discursive compositions, re-valuing and combining resources and potential related to the planning situation, problematizing ongoing transformation processes, formulating alternative directions of development and an incremental, coupled and long-term implementation. Hereby the developed theoretical and methodological framework can be used to open spatial lock-ins and expand local-regional acting space for planning practice.

Keywords: local-regional development, architectural thinking, design-based research, urban design, urban planning, urban ecologies, urban key projects, urban landscapes.

Sammanfattning

Sköra stadslandskap – Planeringsmetoder för att öppna urbaniseringens rumsliga inläsningar

Nils Björling, Institutionen för Arkitektur, Chalmers tekniska högskola.

332 sidor. Språk: svenska med en sammanfattning på engelska.

Rumsliga inläsningar kan hindra den fysiska miljön från att anpassas till nya förutsättningar och riskerar därmed att begränsa nödvändiga samhällsomvandlingar och reproducera nuvarande samhällsbyggnadsstrukturer. Därigenom förstärks en ojämn och konkurrensbaserad geografisk utveckling och ett urbant tolkningsföretade. Studien syftar till att stärka planeringspraktikens möjligheter att öppna urbaniseringens rumsliga inläsningar och möta utmaningar som genereras av ojämn geografisk utveckling. Fokus riktas mot hur planeringspraktiken kan etablera och aktivera relevanta lokala-regionala kontexter för specifika planeringssituationer samt synliggöra och kombinera resurser som skymms när ekonomisk tillväxt utgör den dominerande målsättningen för samhällsplaneringen.

Studien är genomförd som en designbaserad arbetsprocess där deltagande i planeringspraktiken möjliggjort växelverkan mellan praktik och teori. Genom arkitektur-tänkande har rumsliga alternativ modellerats för att testa teoretiska resonemang samt synliggöra och problematisera rumsliga situationer och strukturella förutsättningar. Två empiriska kontexter har fungerat som redskap för att utveckla och operationalisera arbetet: *Fördjupad översiktsplan för Mariestads tätort – Tidanpromenaden* och *Struktur-bild Skaraborg*.

I studien utvecklas ett teoretiskt och metodologiskt ramverk som består av tre samverkande konceptuella verktyg. Det första konceptuella verktyget, *sköra stadslandskap* klargör hur rumsliga inläsningar resulterar i sköra sociala, politiska, ekonomiska och ekologiska processer. Det synliggör hur konkreta rumsliga förutsättningar och strukturella omvandlingar tillsammans skapar inläsningar som beror på brist på resurser, kompetens och beslutsmandat samt stelhet i nuvarande rumsliga strukturer och planeringsorganisation. Det andra konceptuella verktyget, *urbana ekologier*, synliggör stadslandskapet som överlagrade, komplexa, produktiva, materiella och diskursiva konfigurationer. Urbana ekologier kan därmed användas som ett verktyg för att klargöra hur topografiska förutsättningar, infrastrukturer och resurser både ger möjligheter och begränsningar för rumslig omvandling och samhällsförändring. Det tredje konceptuella verktyget, *urbana nyckelprojekt*, avser situationsspecifika ingrepp som kombinerar resurser från olika urbana ekologier för att trigga lokal och regional omvandling.

Studien visar även hur de tre konceptuella verktygen gemensamt kan ge planeringspraktiken stöd för hur materiella och diskursiva förändringar kan genomföras så att de bryter reproduktionen av rumsliga inläsningar och ger stöd till en omförhandling av stadslandskapet. Genom att avläsa och kartlägga stadslandskapets lokala-regionala sammansättning, omvärdera och kombinera resurser och potential, problematisera pågående omvandlingsprocesser, formulera alternativa utvecklingsriktningar samt konkretisera ett successivt, återkopplande och långsiktigt genomförande av planeringen kan det utvecklade teoretiska och metodologiska ramverket användas för att öppna rumsliga inläsningar och utvidga det lokala-regionala handlingsutrymmet för planeringspraktiken.

Nyckelord: lokal-regional utveckling, arkitekturtänkande, designbaserad forskning, stadsbyggnad, urbana ekologier, urbana nyckelprojekt, stadslandskap.

Tack

Det är många som har bidragit till det arbete som här presenteras. Arbetet har pågått sedan hösten 2009 och inkluderar både akademiskt arbete på institutionen för arkitektur på Chalmers tekniska högskola och samarbeten med kommuner och uppdragsgivare. Att nämna alla går inte, men alla som bidragit ska ha ett stort tack. Det är dock några som jag särskilt vill nämna för deras bidrag till alla diskussioner, samtal, kritik och uppmuntran.

Först och främst ett varmt tack till mina handledare Catharina Dyrssen och Julia Fredriksson för allt stöd, vänskap, skarpa kommentarer, tydlig vägledning och ett näst intill oändligt tålamod med att diskutera mitt arbete om och om igen. Jag vill även rikta ett stort tack till Bosse Bergman för bidrag som visat på nya möjligheter och till Fredrik Nilsson och Anna-Johanna Klasander för all hjälp med att ge arbetet riktning och organisation.

Ett stort tack ska även ges till alla i AIM, Kristoffer Nilsson, Louise Lövenstjerne, Magnus Björkman och Jessica Segerlund för alla samtal om stad och rum.

Särskilt bör även Magnus Fredricson tackas för arbetet som processledare i arbetet med Strukturbild Skaraborg och för alla samtal, kommentarer och bidrag till diskussionen om lokal-regional utveckling.

Tack till alla deltagare i styr- och arbetsgrupper för de projekt som ligger bakom arbetets empiri, jag vill speciellt tacka Kristofer Svensson, Hanna Asp, Tina Karling Hellsvik, Gunnar Carlsson, Linda Lindblad och Ulrika Strandroth Frid för hjälp och motstånd som gjort arbetet konkret.

Vidare vill jag tacka Ola Wetterberg, Anne Tietjen, Claes Caldenby och Maria Håkansson som genom noggranna läsningar och konstruktiv kritik som opponenter vid seminarier under arbetsprocessen bidragit till avhandlingens riktning och resultat. För den sista språkliga skjutsen vill jag även tacka Susanna Fredén för språkbearbetning och korrekturläsning samt tacka min rumskompis Jennifer McConville för läsning och kommentarer på den engelska sammanfattningen. Tack även till Kerstin Hanson för typografiska råd.

Jag vill också tacka övriga doktorandkollegor, lärare, forskare och personal på Institutionen för Arkitektur vid Chalmers och alla som arbetar på Dacapo i Mariestad, särskilt tack till alla på Hantverkslaboratoriet och vinden.

Till sist tack till familj och vänner. Alldeles speciellt till Lisa, Josef, Thea och Sigrid för att ni är de bästa i världen!

Innehållsförteckning

Abstract	3
Sammanfattning	4
Tack	5
1. Nycklar för rumsliga inläsningar	
En kantrad balansgång	9
Stadslandskapets skörhet och inläsningar	16
Två glapp för planeringspraktiken	20
Syfte	25
Tre samverkande konceptuella verktyg	26
Min position som forskare	29
Textens disposition	31
2. Fördjupad problemkontext och kunskapsöversikt	
Inledning	35
Balansgång mellan konkurrenskraft och resurshushållning	38
Glapp mellan planeringsnivåer – det regionaliserade stadslandskapet	50
Glapp mellan planering och genomförande – proformativa planeringsmetoder	66
3. Teori och metod	
Inledning – växelspel mellan praktik och teori	79
Rumsteoretiska utgångspunkter	81
Tre ingångar till ett teoretiskt och metodologiskt ramverk	89
Arkitekturtänkande	101
Designbaserad forskning i en partipolitiserad planeringsprocess	106
4. Två planeringsprocesser	
Inledning	111
Mariestad	117
Skaraborg	155
5. Sköra stadslandskap	
Inledning	197
Sköra stadslandskap i glappet mellan målbild och förutsättningar	199
En likriktad planering	203
Ett begränsat handlingsutrymme?	209
Samspel mellan en rumslig och strukturell nivå	213
Sköra stadslandskap som öppningar	217

6. Urbana ekologier	
Inledning	221
Sammansättningar och konfigurationer	222
Komplexa produktiva konfigurationer	232
Landskapskategorier	233
Centraliteter och periferier	236
Ett dynamiskt regionbegrepp	241
Att etablera centraliteter	243
7. Urbana nyckelprojekt	
Inledning	247
Nyckelprojekt för att kartlägga ekologiernas detaljer	251
Nyckelprojekt för att kombinera resurser och potential	253
Nyckelprojektskapacitet	263
8. Operativa vändningar	
Inledning	267
Plattformer för förhandling	267
Moment för att operationalisera de konceptuella verktygen	270
Formulerade sammansättningar	277
Stadslandskapets sprickbildningar	280
Projicerings och konkret genomförande	284
9. Omförhandling	
Slutsatser	289
Hur?	292
English summary	
A capsized act of balance	295
Theory and Method	299
Two planning processes	304
Three interplaying conceptual tools	306
Operative twists	311
Conclusions	317
Referenser	319

1. Nycklar för rumsliga inlåsnings

En majoritet av Sveriges kommuner har betydande utmaningar för att hantera ett växande glapp mellan behov av att förändra den fysiska miljön och möjligheter att konkret genomföra dem (SOU 2015:59, s. 25-29). Denna studie utvecklar planeringsmetoder för att hantera rumsliga inlåsnings som förhindrar att den fysiska miljön samspelar med pågående omvandlingsprocesser. Det gäller utmaningar som både kräver förändringar av vad som betraktas som dagens stadslandskap, problematiserar urbaniseringens konsekvenser och som utmanar planeringens hierarkiska uppdelning mellan planeringsnivåer. Förmågan till kontinuerlig omställning, förändring och nödvändigt motstånd är centrala egenskaper för en långsiktig och livskraftig utveckling (Holling 2001, s. 391-392).

En kantrad balansgång

Svensk planering präglas av ambitionen att balansera mellan att å ena sidan säkerställa konkurrenskraft för ekonomisk utveckling i ett glest befolkat land som Sverige, å andra sidan hushålla med resurser för långsiktig hållbar utveckling (Boverket, 1994, s. 15-16; Nilsson, 2013). De senaste 30 åren har dock, enligt planeringsforskaren Gösta Blücher (2013, s. 53-55), den svenska planeringens ambitioner om balans utmanats av förändrade lokala, regionala och globala förändringsprocesser. Till exempel medförde det utökade kommunala självstyret i

slutet på 80-talet omfattande förändringar för planeringspraktiken. I kombination med att den svenska ekonomin blev mer tjänstebaserad och mindre bunden till industrisektorns lokaliseringar av fyndigheter för naturresurser och energiproduktion ökade den mellankommunala konkurrensen om befolkning och ekonomiska investeringar. En globaliserad ekonomi ökade samtidigt de politiska kraven på regional och nationell konkurrenskraft. Tillsammans med avregleringar och en successiv förflyttning av maktbalansen mellan offentliga och privata aktörer förlorades planeringsverktyg för att styra över lokalisering och markanvändning (Blücher, 2013, s. 55-56).

Även sociologerna Bengt Larsson, Martin Letell och Håkan Thörn (2012) pekar på att den mellankommunala konkurrensen om kompetens och investeringar successivt har ökat. Den eftersträvade balansgången mellan konkurrenskraft och hushållning är därmed på väg att kantra till förmån för dominans av ekonomisk tillväxt som överordnad ram för samhällsplaneringen. Den förskjutning av tyngdpunkten för beslut kring en långsiktig utveckling av samhället som detta riskerar att förstärka en uppdelning mellan de situationer där den ekonomiska tillväxten realiserar samt de situationer som hamnar utanför, vilket även riskerar att stärka ojämn geografisk utveckling och utöka polariseringen mellan stad och land, centrum och periferi samt mellan växande och krympande orter.

Enligt rapporten *Femton hinder för hållbar stadsutveckling* från delegationen för hållbara städer (SOU 2011:01/2012/66, s. 14-15) närmar sig växande klyftor en tröskel där den svenska målsättningen om likvärdig samhällsservice för alla i samhället inte längre är möjlig. Samtidigt utmanas föreställningar om att Sverige är ett hållbart land med balans mellan konkurrenskraft och resurshushållning av rapporter som synliggör hur samhället överträder planetära gränser för miljöpåverkan på grund av ett historiskt och pågående överuttag av resurser (Rockström et al., 2009). Omfattande omställningar av våra livsstilar och stadslandskap är därför nödvändiga för att genomföra kursförändring. Mot denna bakgrund framträder att rumsliga inlåsningar som begränsar reaktiva anpassningar och proaktiva omställningar av stadslandskapet utgör betydelsefulla utmaningar för samhället att hantera. I samspelet mellan att successivt genomföra

rumsliga förändringar samt formulera övergripande samhällsförändringar avser den här studien att visa planeringsmetoder för att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsningar.

Kritik av ekonomisk tillväxt som överordnad ram för samhällsplaneringen har i ett internationellt perspektiv framförts av bland annat geografen David Harvey (1989). Harvey pekar på att utökad global och regional konkurrens om ekonomiska investeringar och maktförflyttning från offentliga till privata aktörer förstärker en ojämn geografisk utveckling. Planeringen upprättar i den utökade konkurrensen vad som kan benämnas territoriella pakter mellan politik och näringsliv som begränsar det politiska utrymmet att diskutera alternativ. Konsekvenserna av detta är enligt Harvey att samhällsförändringar präglas av kortsiktiga anpassningar till näringslivets problembeskrivning istället för att långsiktigt och övergripande säkerställa välfärdssystem och samhällsservice (Harvey, 1989, s. 5-7). Dessutom sätter målsättningar om ekonomisk tillväxt som överordnad ram för samhällsplaneringen fokus på städerna där avkastningen av naturresurser och kapital i huvudsak realiserar. På så sätt katalyseras urbaniseringen av samhället enligt Harvey av både ekonomisk tillväxt och av staden som centralitet för ekonomiska, politiska och kulturella omvandlingsprocesser på både global, regional och lokal nivå (Harvey, 2014, s. 57-59).

Harveys problematisering av hur urbaniseringsprocesser förstärker ojämn geografisk utveckling synliggör två rumsteoretiska utgångspunkter som är avgörande för att förstå och hantera rumsliga inlåsningar. För det första att urbanisering behöver ses som en mångfald av omvandlingsprocesser som genomsyrar alla delar av samhället och inte bara städer. För det andra att den fysiska miljön som omger oss behöver undersökas som en mängd överlagrade processer och inte som statisk form.

Urbanization must then be understood not in terms of some socio-organizational entity called "the city", but as the production of specific and quite heterogeneous spatio-temporal forms embedded within different kinds of social action. Urbanization, understood in this manner, is necessarily constitutive of as well constituted by social processes. It loses its passive qualities and becomes a dynamic movement in overall processes of social differentiation and social change. (Harvey, 2014, s. 62)

I relation till att förstå hur rumsliga inlåsnings uppstår i samverkan mellan både rumsliga förutsättningar och strukturella omvandlingar, med hänsyn till samhällets inre uppbyggnad av lagar, regler, normer och förhållningssätt, blir Harveys resonemang betydelsefullt eftersom det betonar samspelet mellan olika omvandlingsprocesser snarare än fokuserar på en specifik plats.

För att möta Harveys (1990) teoretiska resonemang argumenterar landskapsarkitekten James Corner (2006, s. 23) för att det urbana landskapet behöver ses som produktiva fält som kan överbrygga uppdelningar mellan stad och land samt mellan centrum och periferi och på så sätt utmana modernismens utgångspunkt i en skarp uppdelning mellan samhälle och natur samt dess syn på landskap som en passiv bakgrund till pågående omvandlingsprocesser. Kortfattat kan detta enligt Corner uttryckas i att det finns en förlegad syn på rum som *form* som behöver utmanas för att hantera samhällets dynamik. Enligt Corner (2006, s. 29) behövs istället en förståelse av stadens landskap med utgångspunkt i att rum är sammanlänkade processer som verkar i både rum *och* tid.

Mot denna bakgrund använder jag här begreppet *stadslandskap* som samlingsnamn för städer, tätorter och andra typer av landskap som utgör människans livsmiljöer. Begreppet är inte nytt inom svensk stadsbyggnadsteori (Wetterberg, 1999; Olshammar, 2004; Tunström, 2009, s. 63) men är här ett försök att belysa problematiken och möjligheterna som uppträder när alla landskap inordnas i ett urbant tolkningsföreträde. Genom att använda stadslandskap som ett gemensamt begrepp för de fysiska landskap som utgör människans livsmiljöer avses att bryta en polarisering mellan till exempel stad och land och

istället precisera hur relationer mellan centrum och periferi formas genom ett bredare spektrum av relationer och tolkningsföreträden. Jag använder dock fortfarande landskapskategorier som begrepp när jag i studien beskriver övergripande karaktärer för olika typer av stadslandskap.

Ett urbant tolkningsföreträde bygger i sin tur på att de förutsättningar och begränsningar som formuleras för samhället i stort sker med utgångspunkt i städer som centraliteter för pågående ekonomiska, politiska, kulturella och sociala processer. Tillsammans formas på så sätt en urban dominans över hur till exempel kulturella, sociala och politiska mål och visioner formuleras samt var ekonomiska investeringar prioriteras. Dominansen kommer till uttryck genom att andra tolkningar, perspektiv och omvandlingslogiker inte framträder vilket med utgångspunkt i att både tolkningsföreträde och resurser samlas på samma geografiska plats förstärker den urbana dominansen och en ojämn geografisk utveckling reproduceras på så vis att de formar varandra.

Kritisk forskning (Brenner, 2014; Peck, Theodore & Brenner, 2009; Gleeson, 2012) har visat på de stora utmaningar som skapas av denna reproduktion. Bland annat menar geografen Jean-Paul D. Addie och statsvetaren Roger Keil (2015) att ojämn geografisk utveckling låser in och driver på nuvarande hierarkiska strukturer mellan ekonomiska, politiska och kulturella centraliteter och deras periferier. När planeringen sker med ensidig utgångspunkt i vad som ses som centrum och periferi skapas, enligt Addie och Keil, en obalans mellan prioriteringar av olika tillgångar vilket skymmer dynamik och samspel mellan till exempel ägande, produktion och konsumtion (Addie & Keil, 2015, s. 409-412).

I linje med Harveys (2014) samt Addies och Keils (2015) argumentation om problembilden med en för snäv förståelse av stad som form och urbanisering som förändringsprocess framhåller urbanteoretikern Neil Brenner (2013) med ett kritiskt perspektiv att en förlegad syn på urbanisering som *en* process skymmer dynamiken som formar förutsättningar för globala, regionala och lokala omvandlingar. Brenner belyser hur urbanisering både medför koncentrerande logiker som samlar kapital, resurser, kompetenser och beslutsmandat men även

utvidgande logiker där städer kräver tillgång till ett större geografiskt omland eller nya marknader för att resursförsörjas och tar därmed större markområden och nya situationer i anspråk. Den utvidgande logiken inbegriper enligt Brenner även hur urbana territorier växer genom en diskursiv dominans av de nätverk och relationer som omger städer (Brenner, 2013, s. 87-88, 96).

I en global skala har den koncentrerande logiken i nuvarande kapitalistiska system studerats av bland annat sociologen Saskia Sassen (2014). Vid sidan av urbanisering som koncentration av naturresurser, kompetens, arbetskraft och beslutsmandat är det framförallt Ssassens analyser av den finansiella sektorns koncentrerande mekanismer som är intressanta i relation till rumsliga inlåsningar. Enligt Sassen har den finansiella marknaden skapat en självförstärkande process där finansiella investeringar i fastigheter och markområden för att öka kapitalplaceringarnas ekonomiska värden även driver processer för att bibehålla efterfrågan. På så sätt skapas strukturella inlåsningseffekter som begränsar möjligheterna att bryta en urban dominans och utmana ojämn geografisk utveckling. Ett övergripande problem med denna utveckling är enligt Sassen att den finansiella sektorns ekonomiska investeringar inte kommer den lokala situationen till godo utan snarare leder till undanträngningseffekter av lokala aktörer och begränsar det lokala handlingsutrymmet (Sassen, 2014, s. 1-12).

I kombination med de territoriella pakter mellan offentliga och privata aktörer för att locka ekonomiska investeringar som Harvey (1989) beskriver, förstärks genom denna utveckling därmed en urban konkurrens om ekonomiska investeringar. Denna utveckling får, som Sassen (2014) visar, konsekvenser i en lokal skala men även i en regional skala vilket bland annat studerats av geografen Doreen Massey (2007). Massey argumenterar för att ett dominerande fokus på städer som centraliteter för samhällsomvandlingar i stort förstärker regional obalans. Massey visar att centralisering av regionala medel för att stärka regional och global konkurrenskraft begränsar investeringar i övriga geografiska delar. Enligt Massey förstärker på så sätt ambitionerna att positionera sig i en regional och global konkurrens samt kraftsamla kring staden som regionalt centrum en ojämn geografisk utveckling (Massey, 2007, s. 97-113).

Masseys argumentation berör även sambanden mellan en samhällsomvandling som fokuserar på ett fåtal platser och hur människors individuella identiteter formas. Enligt Massey (2005, s. 10) får identitet riktning beroende på vems tolkningar och berättelser som prioriteras, en process som påverkas av både materiella och diskursiva begränsningar och möjligheter. Masseys argumentation har här likheter med Addies och Keils resonemang ovan och pekar på att det är problematiskt att forma samhällsövergripande förändringar med utgångspunkt i ett fåtal rumsliga centraliteter.

I en global skala har de rumsliga konsekvenserna av att pågående omvandlingsprocesser domineras av ett fåtal geografiska centraliteter och tolkningsföreträden studerats av sociologen Jennifer Robinson (2013). Enligt Robinson (2013, s. 673) tenderar en utveckling som utgår från bilden av att den västerländska staden är utgångspunkten för innovation, kulturell utveckling och det moderna samhället att likrikta både utvecklingsstrategier och det rumsliga utfallet. Genom stereotypa visioner av hur det (ekonomiskt) framgångsrika och (ekonomiskt) hållbara framtida samhället ser ut, likriktas enligt Robinson (2013, s. 660) en global samhällsutveckling istället för att utvidgas till att inkludera mångfald och olikheter. I relation till staden som dominerande centralitet är detta inte bara en fråga om ekonomisk värdering utan även om ett kulturellt inflytande. När den kulturella stereotypen av den framgångsrika (moderna) staden utgör dominerande måttstock begränsas förutsättningarna för en balanserad utveckling av lokala-regionala resurser. Enligt Robinson (2013, s. 666) leder planeringsprocesser som likriktar den diskursiva och materiella idealbilden av staden som centralitet till att mångfalden av de landskapskategorier som utgör människans fysiska miljö exkluderas och betraktas som periferier.

Sammantaget begränsar en kantrad balansgång, där ekonomisk tillväxt dominerar planeringen som övergripande målsättning, möjligheterna att inkludera den mångfald av stadslandskap som utgör förutsättningarna för samhällets utveckling. Resurser riskeras att inte tas till vara. Polarisering förstärks mellan samhälle och natur, stad och land och centrum och periferi, vilket är problematiskt i relation till att ge ett utökat tillträde för alla människor till de omvandlingsprocesser som påverkar den lokala livsmiljön (Robinson, 2013, s. 671).

Stadslandskapets skörhet och inläsningar

Svenska kommunala och regionala planeringsdokument visar att planeringen av större, medelstora och mindre orter kännetecknas av målsättningar om att fysiskt tätare strukturer ska öka konkurrenskraften genom att samla resurser och därmed skapa en attraktivitet som kan locka nya invånare, kompetenser och investeringar (Boverket & Tillväxtverket, 2015; SKL, 2011). I en svensk kontext har den täta blandstaden med nära samband mellan olika funktioner en stark position som målbild för det framgångsrika och hållbara samhället. Genom reproduktionen av målsättningar om ekonomisk konkurrenskraft och en urban dominans formas en rumslig idealbild som, om den okritiskt implementeras i relation till den mångfald av fysiska miljöer som kännetecknar dagens stadslandskap, riskerar att diskursivt och materiellt likrikta planeringen. Dessutom riskerar de okritiskt implementerade idealbilderna att reducera rumslig mångfald samt förstärka uppdelningen mellan de situationer som har möjligheter att anpassa sig till målbilderna och de situationer som faller utanför. (Tunström, 2009; Fredriksson, 2014)

Jag har som doktorand deltagit som projektledare och arkitekt i lokal och regional planering inom Skaraborgs kommunalförbund och i Mariestads kommun (se figur 1). I arbetet med Skaraborgs kommuner, där Mariestad ingår, framträder hur begränsningar att genomföra rumsliga förändringar för att kunna motsvara idealbilder för det framgångsrika och hållbara samhället upprättar en bräcklighet för pågående omvandlingsprocesser. Det uppstår vad som här definieras som *rumsliga inläsningar* i form av begränsningar av resurser, kompetens och beslutsmandat eller stelhet i nuvarande rumsliga strukturer och planeringsorganisation som förhindrar att den fysiska miljön genomför omställningar för att hantera nya förutsättningar. Rumsliga inläsningar riskerar därmed att begränsa genomförandet av nödvändiga samhällsomvandlingar och att reproducera nuvarande samhällsstrukturer.

De begränsningar för omställning och anpassning som rumsliga inläsningar orsakar medför utmaningar för samhället att hantera hållbar utveckling avseende på möjligheter och förmåga att kontinuerligt prioritera och balansera mellan omställning till nya förutsättningar

Mariestads kommun

Skaraborgs kommunalförbund

(FIGUR 1)
TVÅ EMPIRISKA KONTEXTER

och upprätta motstånd för att bibehålla nuvarande organisation. För att precisera detta resonemang beskriver ekologen Crawford Stanley Holling (2001, s. 392-394) hur ”hälsosamma” sociala, ekologiska och ekonomiska system inrättar ”adaptiva cykler”, där friktion och samspel mellan olika samhällsstrukturer och omvandlingsprocesser formar en kontinuerlig process av uppbyggnad och sönderfall.

Det finns dock enligt Holling (2001, s. 400) risk för att bristtillstånd eller stelhet i en specifik organisation orsakar utestängningseffekter från vad Holling kallar en adaptiv cykel. Därmed begränsas möjligheterna att kontinuerligt ingå i en omvandlingsprocess. Samtidigt framhåller Holling (2001, s. 396-399) att samspelet mellan olika adaptiva cykler och utestängningseffekter karaktäriseras av en icke-linjär logik mellan orsak och verkan, som genom tidsliga och rumsliga fördröjningar uppnår en hög grad av komplexitet. På så sätt formas en dynamik som i relation till en utvidgad förståelse av stadslandskapet och pågående urbaniseringsprocesser återkopplar till hur stadslandskapet som form beror på omgivande processer samt upprättar omvandlingsprocessernas förutsättningar. För att förstå mekanismerna kring rumsliga inlåsnings är Hollings arbete relevant. Dock kan inte förståelsen av brutala anpassningar där till exempel vissa arters populationer tillfälligt slås ut av torka eller sjukdom direkt överförs till mänskliga samhällen som etablerat gemensamma modeller för samverkan och solidaritet¹, utan behöver problematiseras när det överförs från studier av biologiska ekosystem till människans samhällsstrukturer.

I glappet mellan att se behov av att genomföra förändringar för att skapa lokal-regional utveckling och att sakna resurser för att genomföra konkreta rumsliga åtgärder som anpassar den lokala situationen, uppträder en skörhet i rumsliga relationer, vilket också framträder i empiriska studier och praktiksamverkan i Skaraborgs kommuner. Skörheten avser inte att den fysiska miljön materiellt är på väg att falla sönder utan pekar mot skörhet som framträder genom att sociala, politiska, ekonomiska och ekologiska processer är bräckliga för påverkan. Skörheten är dock en fråga om tolkningsföreträde och utgångspunkt. Den ojämna

1. Problembilden jag ser i relation till att övergripande beskriva samhällsstrukturer som system gör att jag i studien, istället för att utveckla en detaljerad redovisning av systemteori, utgår från att beskriva hur stadslandskapet har ”assemblage”-egenskaper, vilket utvecklas mer utförligt i kapitel 3, 6 och 8.

geografin artikulerar sig på olika sätt beroende på vilka förutsättningar som lyfts fram. Om till exempel glesa bebyggelsemönster värderas med utgångspunkt i finansiell avkastning och ekonomisk effektivisering eller med utgångspunkt i täthet av verksamheter framstår glesa strukturer som problematiska och tärande. Om kartan istället upprättas med utgångspunkt i ekosystembaserade resurser och biologisk mångfald framträder andra centraliteter och periferier.

I en ojämn geografi, som Skaraborgs kommuner utgör, medför övergripande och gemensamma omvandlingsprocesser beroende på den lokala situationens tillträde till resurser, kompetens och beslutsmandat både möjligheter och begränsningar. Strukturella och rumsliga förändringar som inordnar en situation i ett möjliggörande sammanhang kan, applicerade i en annan situation, medföra begränsningar på grund av de lokala förutsättningar som finns där. Ekonomisk tillväxt som övergripande målsättning för planeringen tenderar att för planerare och politiker upprätta skygglappar för lokala och regionala resurser som är svåra att överföra till ekonomiska värden. Potentialen i en mångfald av lokala ekologiska och sociala resurser blir därför inte inkluderade i den kommunala och regionala planeringsprocessen som utgångspunkter för lokal-regional utveckling (SOU 2011:01/2012/66, s. 12).

Skörheten uppstår när det för behov av lokala och regionala rumsliga och strukturella förändringar saknas möjligheter att genomföra relevanta materiella och diskursiva omställningar. Resultatet blir att planeringen inte kan genomföras och att den fysiska miljön inte kan anpassas till eller upprätta motstånd för samhällets omvandlingsprocesser. De delar av den fysiska miljön som kan genomföra omställningar till förändrade förutsättningar kan undvika rumsliga inlåsningar. Situationer som däremot saknar möjligheter riskerar att ytterligare blockeras. Uppdelningen mellan de situationer som ”utvecklas” och de som ”stagnerar” blir på så sätt skarpare.

I arbetet med Skaraborg framträder dock hur rumsliga inlåsningar av olika slag uppstår i hela spektrumet av den fysiska miljön, från de centrala delarna i de större orterna till de minsta kommunernas ytterkanter. Sköra situationer uppträder både i de delar som till exempel på grund av befolkningsökning är i behov av nya bostäder, arbetsplatser

eller nödvändig infrastruktur samt i de delar som på grund av befolkningsminskning och lägre skattebas i kombination med en åldrande befolkning har brist på resurser för nödvändig välfärdsproduktion. Problematiken kring inlåsningar kan inte tillskrivas enskilda delar av samhället, landskap, bebyggelsestypologier eller urbaniseringsprocesser, utan är ett samspel mellan specifika rumsliga förutsättningar, rumsliga relationer och sammanhang samt ett resultat av strukturella omvandlingar. Med strukturella omvandlingar avses här övergripande förändringar som genomsvär hela samhällsstrukturen.

Den lokala utvecklingen av Skaraborgs kommuner står i nära relation till förändringar som sker i en regional skala. Även för mindre orter framträder betydelsen av det regionaliserade stadslandskapet där vardagliga aktiviteter överskrider administrativa indelningar mellan olika kommuner. I den lokala planeringspraktikens arbete med att bland annat hantera rumsliga inlåsningar uppstår därmed svårigheter att upprätta och få tillträde till en relevant lokal-regional kontext. En konkurrensbaserad och obalanserad lokal och regional planering riskerar dessutom att orsaka dubbla rumsliga inlåsningar genom till exempel lokaliseringsbeslut och övergripande utvecklingsstrategier som inte anpassats skiftande förutsättningar i en ojämn geografi. En dubbel inlåsning uppstår därmed genom att en inre förändringsprocess flyttar resurser, kompetens eller beslutsmandat från en plats till en annan på ett sätt så att det på båda platserna skapas svårigheter att hantera omvandlingen. Sammantaget visar denna problemställning att samhällsutveckling är en förhandling som i stor utsträckning utgår från frågan om vem som har tolkningsföreträde till vad som är en bra eller dålig förändring och vems förutsättningar och inlåsningar som ska prioriteras och öppnas respektive begränsas.

Två glapp för planeringspraktiken

Hur vi genom planering på lång och kort sikt hanterar mark- och vattenanvändning, lokaliserar funktioner, distribuerar flöden, skapar och omhändertar potential och innovationer samt fördelar resurser och prioriterar målkonflikter är en fråga om tillträde till de omvand-

lingsprocesser som påverkar samhällets lokala-regionala utvecklingsmöjligheter (Heynen, Kaika & Swyngedouw, 2006, s. 9). I ett försök att synliggöra konturerna av problemställningen för rumsliga inlåsningsproblem som bristtillstånd av resurser, kompetens och beslutsmandat samt stället i nuvarande rumsliga strukturer och planeringsorganisation, skissas i denna studie ett dubbelriktat samband mellan ojämn geografisk utveckling, ekonomisk tillväxt som dominerande mål för planeringen och rumsliga inlåsningsproblem. Fokus för studien är inte att angripa ekonomisk utveckling som sådan, utan peka på problem som uppstår för att hantera rumsliga inlåsningsproblem när ett ekonomiskt perspektiv dominerar planeringen och därmed förhindrar hållbar utveckling med avseende på balans mellan tillväxt av individuella, sociala, kulturella, artefaktiska och ekologiska tillgångar (Westin 2014). I deltagandet i kommunala och delregionala planeringsprocesser i Mariestads kommun och Skaraborgs kommunalförbund framträder hur ekonomisk tillväxt som dominerande mål för planeringen leder till svårigheter att inarbeta en mångfald av resurser i planeringsprocessen. Det gäller framförallt resurser som är svåra att överföra till ekonomiska värden som till exempel sociala resurser i form av kompetens, hälsa och tillit (Flora & Flora, 2008) samt ekosystembaserade resurser i form av vattenrening, pollinering och fotosyntes (Diehl, Burkhard & Jacobs, 2016).

För att ge planeringspraktiken stöd att hantera detta samspel mellan rumsliga inlåsningsproblem, ekonomisk tillväxt som dominerande mål för planeringen och en ojämn geografisk utveckling fokuserar studien på två ”glapp”. För det första behöver glappen mellan planeringsnivåer överbryggas för att ge planeringspraktiken tillträde till en relevant lokal-regional kontext i ett regionaliserat stadslandskap. Denna utmaning är bland annat belyst av regeringens utredning (SOU 2015:59) *En ny regional planering – ökad samordning och bättre bostadsförsörjning* som framhåller hur ökad rörlighet för arbete, utbildning och fritid över lokala administrativa gränser kräver en större regional samordning samt att en större lokal-regional dynamik utmanar förlegade planeringsverktyg styrda av en sektorsindelad och geografiskt indelad hierarki. Detta är ett problem för den kommunala planeringen som ofta har ett väl fungerande samarbete mellan olika

sektorer men som på en regional nivå möter en sektorsindeldad planering. I kombination med en tilltagande kommunal konkurrens där den lokala planeringen fokuserar på befolkningsökning och ekonomisk tillväxt riskerar denna utveckling att förstärka en ojämn geografisk utveckling där de kommuner med resurser att genomföra anpassningar utvecklas och de som saknar resurser stagnerar (SOU 2015:59, s. 18-19).

För det andra uppträder för planeringspraktiken ett glapp mellan att utveckla planeringsdokument och att konkret genomföra planerade omvandlingar, både som reaktiva anpassningar och proaktiva omställningar samt som både materiella och diskursiva förändringar. En betydelsefull orsak till detta glapp är att den kommunala planeringens förhållningsslag mot privata aktörer successivt begränsas (Blücher, 2013, s. 54-56). Den kommunala planeringsnivån behöver därför stöd för att dels samordna resurser med lokala aktörer från näringslivet och ideell sektor, dels samordna initiativ i ett regionaliserat stadslandskap (Cars & Engström, 2008, s. 117-118). I arbetet med Mariestad och Skaraborg framträder hur denna utmaning förstärks av en dominans av ekonomisk tillväxt som mål för planeringen då detta leder till svårigheter att synliggöra och kombinera resurser som skymms av nuvarande rumsliga organisation och socio-ekonomiska strukturer.

Gemensamt relaterar dessa glapp till hur det på en global nivå framträder att demografiska förändringar, koncentration av kapital, klimatförändring och migration närmar sig och börjat överträda tröskelvärden där nuvarande stabila tillstånd skiftar, vilket kommer innebära radikala behov av förändringar i samhället på både global, regional och lokal nivå. (Janssens, 2012; Rockström et al., 2009; Heynen et al., 2006). Därmed krävs, för att hantera samspelande utmaningar på olika nivåer, planeringsmetoder som både kan synliggöra strukturella problemställningar och synliggöra de specifika rumsliga inlåsningsområden som begränsar samhällets förmåga att hantera dem.

Mot bakgrund av det teoretiska resonemanget ovan om att rumsliga inlåsningsområden inte kan angripas som ett enskilt problem för en specifik situation utan behöver relateras till det urbana landskapets samspel och relationer, framträder att hållbar utveckling som en process av kontinuerlig anpassning och omställning kräver omförhandlingar av samspelet mellan samhällets socio-spatiala relationer och människans livsmiljö

i hela dess spektrum av landskapskategorier. Detta påstående kräver dock, som geografen Mark Purcell (2002, s. 105-107) skriver, en medvetenhet om att omförhandling och förändringar kommer att innebära nya maktrelationer och målkonflikter. Framtida förändringar av den fysiska miljön kommer innebära både nya möjligheter och nya begränsningar.

För att möta dessa utmaningar har det under senare år formulerats ett antal användbara teoretiska ramverk. Av särskild relevans för att beskriva problembilden kring rumsliga inläsningar är arbeten kring *Planetary urbanization*, *Landscape urbanism* och *Urban political ecology*. Teoribildningen kring *planetary urbanization* (Keil & Brenner, 2006; Brenner, Madden & Wachsmuth, 2011; Brenner, 2013; Brenner & Schmid, 2014; Wachsmuth, 2014; Robinson, 2013) synliggör behovet av en ny kunskapsteoretisk utgångspunkt för att förstå och hantera konsekvenserna av utsuddade socio-spatiala gränser mellan stad och landsbygd, urban och rural, centrum och periferi, samhälle och natur och sammanfogade processer mellan en lokal, regional och global skala (Brenner, 2014, s. 18). Enligt Brenner behöver förståelsen av urbanisering som en enhetlig process differentieras mot att istället inkludera frågeställningar om hur både koncentrerande och utvidgande urbaniseringsprocesser globalt, regionalt och lokalt omfördelar resurser och upprättar rumsliga hierarkier (Brenner, 2013, s. 91, 95).

För det andra utgör det omfattande teoretiska och metodologiska arbetet inom *landscape urbanism* (Corner, 1997, 1999; Mostafavi & Najle, 2003; Waldheim, 2006; Mostafavi & Doherty, 2010; Braae & Tietjen, 2011; Cuff & Sherman, 2011, Reed & Lister, 2014) ett trovärdigt ramverk för att växla mellan skalor, inkludera biotiska och ekologiska processer och formge relationerna mellan dynamiska omvandlingsprocesser och fysisk form (Corner, 2006, s. 24). Arbetsprocessen att synliggöra potential i stadslandskapets delar och relationer står enligt stadsbyggnadsforskarna Dana Cuff och Roger Sherman (2011, s. 10-11) i samspel med ett design-baserat angreppssätt där de framåtsyftande ingreppen öppnar för omläsningar av nuvarande situation.

Avslutningsvis problematiseras inom *urban political ecology* (Swyngedouw, 1996; Kaika & Swyngedouw, 2000; Keil 2005; Heynen et al., 2006; Ernstson & Swyngedouw 2015; Angelo & Wachsmuth, 2015) hur

stadslandskapets metabolism omformar sociala och ekosystembaserade resurser till finansiella värden (Heynen et al., 2006). Enligt Heynen et al. behöver ett ensidigt fokus på de platser där ekonomiska värden realiserar utmanas med en mångfald av centraliteter för att synliggöra målkonflikter och hierarkier samt ge ett trovärdigt underlag för att omförhandla stadslandskapets linjära relationer och öppna för ett mer återkopplande samspel (Heynen et al., 2006, s. 11-15).

Mot dessa teoretiska ramverk och den översiktliga problembeskrivning som skissats kring rumsliga inlåsnings saknas dock planeringsmetoder för att gå från teori till samordnad praktik. Mer precis innebär detta behov av angreppssätt för att problematisera samspelet mellan situationsspecifika rumsliga förutsättningar och strukturella omvandlingar (Brenner, 2013, s. 95). Det inkluderar även utmaningen att upprätta förhandlingslägen mellan alternativ och på så sätt utvidga det lokala-regionala handlingsutrymmet (Cuff & Scherman, 2011, s. 30). Vidare krävs angreppssätt som kan synliggöra en mångfald av centraliteter som utgångspunkt för en balanserad lokal-regional utveckling och som kan omvärdera och ta tillvara potential från en mångfald av resurser (Addie & Keil, 2015, s. 414-416). Sammantaget behöver planeringen, för att överbrygga de två glappet mellan å ena sidan planeringsnivåer och å andra sidan mellan planering och genomförande, utveckla flexibilitet att manövrera och skapa samspel i en utökad dynamik mellan lokal och regional planering samt att koordinera offentliga och privata aktörer och resurser.

Syfte

Studiens syfte är att stärka planeringspraktikens möjligheter att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsningar och möta utmaningar som genereras av ojämn geografisk utveckling. Mer specifikt innebär detta att med utgångspunkt i arkitekturtänkande utveckla ett teoretiskt och metodologiskt ramverk med kapacitet att:

1. Problematisera pågående omvandlingsprocesser och formulera alternativa utvecklingsriktningar som utvidgar det lokala-regionala handlingsutrymmet.
2. Avläsa och kartlägga stadslandskapets lokala-regionala sammansättning kring specifika planeringssituationer samt omvärdera och kombinera deras resurser och potential.
3. Konkretisera ett successivt, återkopplande och långsiktigt genomförande av planeringen.

Med detta syfte har arbetet som ambition att utvidga förståelsen för hur det nutida stadslandskapets olika delar och resurser samspelar för att på så sätt utmana stereotypa beskrivningar av den framgångsrika och hållbara staden. Detta är i förlängningen betydelsefullt för att ge marginaliserade grupper och individer i samhället ett utökat tillträde till samhällets gemensamma rum, resursbaser, institutioner, förändringsprocesser och det lokala-regionala stadslandskapet. Centralt för denna process är angreppssätt som gör att övergripande omvandlingsprocesser blir begripliga för det lokala och regionala sammanhanget samt att rumsliga förändringar utvecklas som fysiska länkar mellan stadslandskapets och den mänskliga kroppens skala. Med utgångspunkt i ett arkitekturtänkande har studien även som ambition att från praktiken återföra kunskap som utvecklar teorier kring rumsliga inlåsningar och stadslandskapets pågående omvandlingsprocesser samt bidrar till arkitektur- och planeringsforskningen.

Tre samverkande konceptuella verktyg

För att tentativt testa studiens problemformulering och genom arbetet med de empiriska kontexterna utveckla planeringsmetoder som kan stärka planeringspraktikens möjligheter att öppna urbaniseringsrumsliga inlåsningsområden och möta utmaningar som genereras av ojämn geografisk utveckling har jag formulerat och operationaliserat tre begrepp: *sköra stadslandskap*, *urbana ekologier* och *urbana nyckelprojekt*. Jag ser begreppen som tre konceptuella verktyg som gemensamt kan problematisera arbetet i de empiriska kontexterna och stödja omformningen och omförhandlingen av stadslandskapet och pågående urbaniseringsprocesser. Begreppen introduceras kort här för att senare utvecklas i texten.

Det första begreppet, *sköra stadslandskap*, syftar till att visa hur stadslandskapet genom sin fysiska struktur skapar rumsliga inlåsningsområden som hindrar *reaktiva anpassningar* och *proaktiva omställningar*. Samtidigt behöver detta tillstånd ses i relation till vad som utgör målbilden för stadslandskapet och samhällets utveckling. Det är i detta glapp mellan nuvarande situation och behov av förändring som det sköra stadslandskapet uppstår. Kortfattat kan de sköra tillstånden ses som situationer som genom brist på resurser, kompetens och beslutsmandat eller genom att präglas av inneboende stelhet i planeringsorganisationer eller i den rumsliga sammansättningen därför orsakar inlåsningsområden som reproducerar nuvarande förändringsprocesser. Sköra stadslandskap är även tillstånd i relation till vilka rumsliga konsekvenser samhällets övergripande strukturer skapar och reproducerar. I detta senare sammanhang kan de sköra stadslandskapen användas som konceptuellt verktyg för att problematisera pågående urbaniseringsprocesser samt som öppning för att synliggöra att det finns alternativ till rådande strukturer, samhällsordning och formulerade målbilder. Begreppet är på så sätt ett reflexivt, operativt verktyg för att både undersöka potential och konsekvenser i nuvarande situation samt ifrågasätta tolkningsföreträden och målkonflikter som uppstår i den kontinuerliga planeringsprocessen.

Det andra begreppet, *urbana ekologier*, används för att beskriva hur stadslandskapet materiella och diskursiva sammansättningar

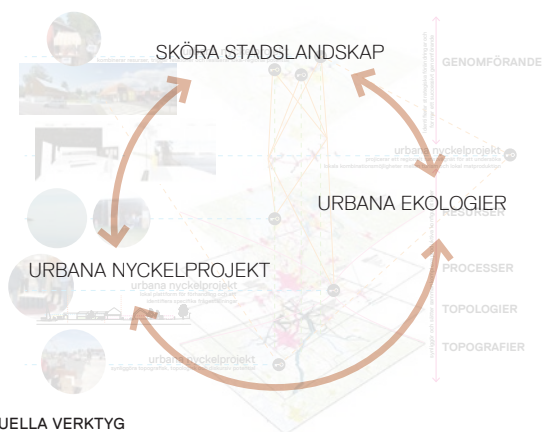
upprättar möjliggörande och begränsande förutsättningar för samhället och individer. Urbana ekologier avser därmed de specifika konfigurationer som med utgångspunkt i topografi, infrastruktur och stadslandskapets relationer skapar stadslandskapets produktiva (möjliggörande och begränsande) kapacitet. Ekologiernas produktiva förmåga inkluderar hur omvandlingsprocesser formas och formar, distribueras och distribueras av både stadslandskapets fysiska form och de bilder och språk som omger det. Med konfigurationer avses här hur stadslandskapet inte bara är sammanfogade delar, utan hur delarna är anordnade för att organisera samhället – som i sin tur skapar förutsättningar och begränsningar för stadslandskapets omvandlingar: ekologiernas kapacitet beror på hur stadslandskapets komponenter och aktörer både materiellt och diskursivt är anordnade och sammanfogade.

Av central betydelse för att synliggöra och hantera urbana ekologier är att klargöra vilka krafter och syften som håller samman stadslandskapet i sin nuvarande form samt vilka sammanhang som framställs som centrala respektive underordnade i samhällsutvecklingen. Ekologier används även som begrepp för att betona hur stadslandskapet överbryggas en uppdelning mellan samhälle och natur samt hur stadslandskapets produktiva kapacitet har egenskaper som beror på samspelet mellan delar och helhet. De urbana ekologierna har använts för att projicera och artikulera olika sammanhang kring eller i en specifik situation, etablera flera olika sorters centraliteter samt synliggöra hur olika topografiska förutsättningar, infrastrukturer och samband möjliggör respektive begränsar omvandlingsprocesser i stadslandskapets olika landskapskategorier.

Det tredje begreppet, *urbana nyckelprojekt*, används i studien för specifika ingrepp som kopplar samman resurser och aktörer för att skapa och omhänderta potential samt öppna rumsliga inläsningar. Ordet ”projekt” avser ett framåtsyftande (projektivt) arbete även om det genomförs begränsat i tid och rum. Projekt inbegriper i studien även processer. Likt en nyckel utgör nyckelprojekten specifika inpassningar till respektive inläsning som ska öppnas eller process som ska låsas. Generella angreppssätt har begränsad effekt i ett differentierat och ojämnt stadslandskap. Nyckelprojekten har använts för att koppla

samman aktörer från olika planeringsnivåer och sektorer, identifiera rumsliga inlåsningar, synliggöra alternativ och samla resurser för planeringens genomförande. Av betydelse är även hur nyckelprojekten kan ge planeringspraktiken möjlighet att kring vissa situationer arbeta med en rumslig skala och detaljering som relaterar till den mänskliga kroppens mått och hastighet.

Gemensamt formar de tre konceptuella verktygen angreppssätt för att stödja en materiellt och diskursivt rumslig omförhandling och omformning av stadslandskapet och för att kombinera resurser (se figur 2). Begreppen är utvecklade genom att i praktiken applicera teoretiska ramverk, synliggöra samverkan mellan lokala, regionala och strukturella omvandlingar, klargöra stadslandskapets olika förutsättningar, knyta samman planeringsnivåer och överbrygga glappet mellan planering och genomförande. De tre konceptuella verktygen formar gemensamt ett dynamiskt samspel och bildar tillsammans ett sammanhängande teoretiskt och metodologiskt ramverk för planeringspraktiken. Samtidigt är det viktigt att betona hur begreppen är komplement till översiktlig planering. Jag ser att det är i samspelet mellan den regionala och kommunala översiktliga planeringen som de konceptuella verktygen kan få flest positiva effekter. Planeringen behöver stärkas som en kommunal och regional praktik. Samtidigt behöver samverkansmöjligheterna med andra aktörer öppnas så att planeringen förstärks som gemensam och demokratisk process.

(FIGUR 2)
TRE SAMSPELANDE KONCEPTUELLA VERKTYG

Min position som forskare

Arbetet med de empiriska kontexterna har medfört många förflyttningar till, från och mellan olika planeringssituationer, sammanhang och geografiska kontexter. Förflyttningarna har format förståelsen för skiftande geografiska förutsättningar och relationerna mellan olika landskapskategorier.

Deltagandet i planeringsarbetet har utvecklat problembeskrivningen samt gett studien tillträde till den komplexitet som präglar planeringspraktiken vad gäller utmaningarna att balansera aspekter av hållbar utveckling. Med hjälp av arkitekturtänkande och modellering av lokala och regionala rumsliga strukturer för både kartläggning och utveckling av strategier har studien i växelverkan mellan praktik och teori utvecklat och operationaliserat konceptuella verktyg för att svara mot studiens syfte.

Studien tar främst teoretisk utgångspunkt i geografisk teori om rum och urbanisering samt arkitekturtänkande snarare än planeringsteori. Avsikten är därmed att utveckla planeringspraktikens konceptuella verktyg och metoder samt genom att visa hur rum som formgiven förändring i planeringen kan användas som en lins för att inkludera fler perspektiv och fler aktörer. I denna dubbelriktade process mellan skalor har arbetet även som ambition att utveckla arkitekturens potential att påverka de omgivande stadslandskapen.

Jag är utbildad arkitekt och har parallellt med doktorandarbetet arbetat som konsult med arkitektur- och stadsbyggnadsprojekt. Jag är delägare i AIM–Architecture is Made AB, baserat i Stockholm, Skåne och Mariestad. Studien som här presenteras påbörjades i praktiken, liksom samarbetet med Mariestad, genom en tävlingsvinst i projekt Sjöstaden 2004 (Mariestad, 2004). I svårigheten att konkret genomföra stadsomvandlingsförslaget formades ett fokus på att identifiera genomförandemekanismer och vad vi i AIM kallade nyckelprojekt. Sett med större erfarenhet var i vissa fall AIMs inledande projekt som just projekt och tävlingar möjligtvis naiva i sin ansats att resultera i konkreta rumsliga förändringar, men projekten har varit betydelsefulla för att driva en undersökande arbetsprocess samt synliggöra samspelet mellan rum som form och rum som process.

När doktorandarbetet påbörjades hösten 2009 som ett samarbete mellan Chalmers Arkitektur och Mariestads kommun identifierades gemensamt behovet av en ny fördjupad översiktsplan för Mariestads tätort som en relevant kontext för deltagandet i praktiken. Mariestad var tidigare residensstad i Skaraborgs län och är intressant som studieobjekt då regionala förändringar i slutet på 1990-talet medförde en ny position i Västra Götalandsregionens administrativa ytterkant med dominerande centrum i Göteborg. Skaraborg är som delregion med ett omfattande mellankommunalt utbyte en intressant kontext för att undersöka potentialen i alternativa lokala-regionala strukturer än Sveriges större städer.

I arbetet med Fördjupad översiktsplan för Mariestad identifierades fjorton olika nyckelprojekt. Flertalet av dessa var i form av infrastrukturprojekt och rumsliga förändringar i Mariestads tätort men även några lokaliserade utanför Mariestads kommun, vilket var en viktig orsak till att Skaraborgs kommunalförbund uppvaktades med avsikten att starta ett delregionalt planeringsarbete. Skaraborg, som identifierad nätverksstad mellan 15 mindre och medelstora kommuner, möjliggjorde i sin tur att utveckla förståelsen för de lokala-regionala sammanhang som överträder kommungränser och skapa en plattform för mellankommunalt samarbete kring fysisk planering.

Arbetet med Strukturbild Skaraborg påbörjades våren 2013, också det som ett samarbete med Chalmers Arkitektur. Ungefär samtidigt fortsatte samarbetet i Mariestad med genomförandet av nyckelprojektet Tidanpromenaden. Arbetet, som fortfarande pågår, har för avsikt att skapa en sammanhängande promenad längs med Tidan genom Mariestad. Som projektledare och deltagare i arbetet med Strukturbild Skaraborg, Fördjupad översiktsplan Mariestad och Tidanpromenaden har jag haft ansvar för projektens utveckling och genomförande.

Sammantaget kan kontexten för den här studien beskrivas som tre sammanlänkade planeringsnivåer, den mellankommunala nivån inom Skaraborg, tätortsnivån i Mariestad och en detaljerad arkitektonisk skala i genomförandet av projektet Tidanpromenaden. Deltagandet i praktiken blev, när doktorandarbetet påbörjades, förändrat från rollen som konsult med korta inspel i långsamma stadsomvandlingsprocesser till utrymme att över tid växla mellan konkret deltagande

i planeringsprocessen och mer fristående genomföra teoretiska och metodologiska fördjupningar. I växelspelet mellan praktik och teori fördjupades förståelsen för hur kombinationer av rumsliga förutsättningar och strukturella omvandlingar formar inlåsningar som gör lokala förändringsprocesser bräckliga för påverkan.

Textens disposition

Texten är organiserad i ytterligare 8 kapitel. I **kapitel 2** fördjupas problemkontexten kring balansgången mellan konkurrenskraft och resurshushållning. Dessutom redovisas en kunskapsöversikt för forskning och praktik som berör de två glapp mellan lokal och regional planering samt mellan planering och genomförande som introducerats i kapitel 1. I **kapitel 3** följer en redovisning av studiens teori och metod samt hur växelverkan mellan praktik och teori har gett förutsättningar att använda arkitekturtänkande som forskningsmetod. I kapitlet redovisas studiens övergripande rumsteoretiska utgångspunkter samt tre teoretiska ingångspunkter för arbetet. Avslutningsvis problematiseras utmaningarna med att bedriva designbaserad forskning i en partipolitiserad planeringsprocess. **Kapitel 4** redovisar arbetsprocesserna för studiens deltagande i planeringsprojekten Fördjupad Översiktsplan Mariestad – Tidanpromenaden och Strukturbild Skaraborg.

Härefter följer tre kapitel som vart och ett klargör den teoretiska och metodologiska bakgrunden till studiens konceptuella verktyg samt diskuterar hur de har använts i praktiken. **Kapitel 5** fokuserar på sköra stadslandskap som ett konceptuellt verktyg för att problematisera pågående urbaniseringsprocesser samt synliggöra alternativa utvecklingsriktningar. **Kapitel 6** fokuserar på urbana ekologier och ger en fördjupad teoretisk bakgrund till ekologibegreppet i relation till designpraktiken samt beskriver med återkoppling till planeringsprocesserna i Mariestad och Skaraborg hur urbana ekologier har gett stöd för att hantera skiftande förutsättningar och inkludera en mångfald av perspektiv. Avslutningsvis i denna del beskrivs i **kapitel 7** hur urbana nyckelprojekt har använts som konceptuellt verktyg för att driva planeringsarbetet och konkretisera planeringen till genomförandeprocesser och rumsliga förändringar av stadslandskapet.

I **kapitel 8** kombineras därefter de tre konceptuella verktygen i ett teoretisk och metodologiskt ramverk med avsikt att ge planeringspraktiken stöd för att hantera rumsliga inlåsningar och utmaningar som formats och formas av en ojämn geografisk utveckling. Denna kapacitet diskuteras inledningsvis för att i slutet av kapitlet öppna för ett fördjupat teoretiskt och metodologiskt resonemang om hur rumsliga inlåsningar kan öppnas och utgöra övergångar för att synliggöra alternativa riktningar för lokal och regional utveckling. Avslutningsvis redovisas i **kapitel 9** studiens slutsatser med återkoppling till studiens syfte.

Studiens disposition har organiserats med avsikt att ge en tydlig struktur för det arbete som har pågått från hösten 2009 och under arbetets gång riktats åt många olika håll för att från olika perspektiv belysa studiens syfte och undersöka kapaciteten i de tre konceptuella verktygen. Samtidigt har dispositionen för avsikt att synliggöra och använda dynamiken mellan praktik och teori som präglat studiens metod. Förhoppningsvis har dispositionen här hittat en balans som gör texten läsbar, begriplig och användbar.

Alla översättningar av engelska ord och begrepp till svenska är mina egna, om inte annat anges. I de fall där det är översättningar av specifika engelska begrepp finns den engelska versionen med inom parentes.

1. NYCKLAR FÖR RUMSLIGA INLÄSNINGAR

2. Fördjupad problemkontext och kunskapsöversikt

Inledning

I detta kapitel fördjupas bakgrunden till den problemkontext som introducerats i kapitel 1 samt redovisas övergripande forskning och praktik som relaterar till studiens syfte. Kapitlet börjar med en översiktlig redovisning av hur svensk planering under 1900-talet försökt hantera balansgången mellan konkurrenskraft och resurshushållning. Utvecklingen av svensk planering har i stor grad formats i samspel med att det svenska välfärdssamhället vuxit fram samt av en tilltagande regionalisering och globalisering som präglat Sverige de senaste 30 åren. De utmaningar för planeringen som härmed uppstått i form av nya behov av att samordna planeringsnivåer mellan en lokal och regional skala samt att hantera förändringar i relationerna mellan offentlig och privat sektor bildar därefter utgångspunkt för de två följande underkapitlen. I *Glapp mellan planeringsnivåer – Det regionaliserade stadslandskapet* ligger fokus på det glapp mellan planeringsnivåer som uppträder i ett regionaliserat stadslandskap. I *Glapp mellan planering och genomförande – proformativa planeringsmetoder* redovisas forskning och praktik som avser att utveckla arkitekturprojektens framåtsyftande kapacitet för att synliggöra rumsliga inlåsningar och klargöra stadslandskapets samband.

Den fördjupade problemkontexten och kunskapsöversikten avser att klargöra studiens position i förhållande till de kunskapsfält som berörs och avser inte att redovisa en heltäckande översikt i förhållande till ett mycket stort och snabbt växande fält av studier kring planering och stadsbyggnad, ett fält som genom rumslig komplexitet även spänner över ett brett spektrum av akademiska discipliner och kunskapstraditioner. Kunskapsöversikten tar, för att fokusera på en relevant översikt, utgångspunkt i erfarenheterna från praktiken samt på studiens syfte att stärka planeringspraktikens möjligheter att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsnings- och möta utmaningar som genereras av ojämn geografisk utveckling.

Även om strategier för lokal och regional utveckling har varit ett centralt fokus för studiens deltagande i de empiriska kontexterna är inte forskning kring lokal regional utveckling fokus för kunskapsöversikten. Jag ser dock att målkonflikterna i en kantrad balansgång mellan konkurrenskraft och resurshushållning som återfinns i planeringspraktiken synliggör en central skiljelinje för att positionera mitt arbete i ett kunskapsfält som formerar sig mellan att å ena sidan utveckla urbaniseringens positiva effekter av agglomeration, klusterbildningar, koncentration och mångfald samt å andra sidan formulerad kritik av hur samhällsomvandling förstärker ojämn geografisk utveckling och polarisering mellan ett fåtal centraliteter och omgivande periferier. Samtidigt är denna dynamik betydelsefull för att kontinuerligt utmana fastlåsta positioner inom specifika kunskapstraditioner, akademiska discipliner och forskningsfrågor.

Ett exempel på denna skiljelinje i en internationell kontext är hur å ena sidan i huvudsak ekonomisk forskning framhäver geografins betydelse för klusterbildningar och handel tillsammans med studier som fokuserar på städernas betydelse för att samla humankapital, beslutsmandat och katalysera innovationer och därmed driva en ekonomisk tillväxt (Krugman, 1991, 2010; Florida, 2006; Florida, Mellander & Stolarick, 2008; Florida, 2011; Bruggmann, 2009; Glasear, 2011; Kats & Bradley, 2013) tenderar att, när den appliceras i planeringspraktiken, förstärka en urban dominans i planeringen. Till detta fält finns även mer planeringsinriktade studier som framhåller hur städerna genom ökad koncentration och teknikutveckling, även kan

reducera klimatpåverkan (Chakrabarti, 2013; Angel, 2012; Hajer, 2014) samt forskning kring systemteori och urban utveckling i relation till att öka anpassningsbarhet och hållbar utveckling (Bettencourt, 2013; Batty & Marshall, 2009).

Å andra sidan formerar sig ett antal akademiska fält kring ett kritiskt perspektiv till pågående samhällsomvandling (Harvey, 1989, 2006; Brenner, 2003; Peck et al., 2009; Gleeson, 2012; Sassen, 2014). Övergripande problematiseras hur en ensidig argumentation för urbanisering som koncentration av humankapital riskerar att förstärka polariseringen mellan ekonomiska centraliteter och dess periferier samt öka social exkludering mellan socio-ekonomiska grupper i samhället. I perspektivet av globala geopolitiska omvandlingar betonas även hur detta förstärker makthierarkier med utgångspunkt i västvärldens moderniseringsprocesser och ideal (Pieterse, 2008; Robinson, 2011, 2013; Pike, Rodríguez-Pose & Tomaney, 2014).

Argumentationens konfliktlinje framträder framförallt i synsätt på orsak-verkan i samspelet mellan urbanisering som omvandlingsprocesser och städer som attraktionspunkter för humankapital (Johansson, 2008) samt i målkonflikten om urbaniseringens negativa konsekvenser kan lösas genom mer urbanisering.

Det jag med denna övergripande redogörelse av två konfronterande akademiska fält vill poängtera är att dynamiken som uppstår i målkonflikterna är av central betydelse för att utöka spektrumet av forskning kring långsiktig hållbar utveckling samt att det även inom forskningen kring planering och utveckling behövs balans mellan olika perspektiv. Detta gäller till exempel studier som syftar till att klargöra hur lokal och regional planering kan ge förutsättningar för ekonomisk utveckling, omhändertata innovationer, säkerställa kompetensförsörjning och skapa meningsfull sysselsättning samt att utveckla angreppssätt som klargör konsekvenserna av ett överuttag av ändliga resurser, fördelning och tillträde till samhällets gemensamma rum och problematiserar vem som har tolkningsföreträde och beslutsmandat i frågor som berör en gemensam hållbar utveckling.

Balansgång mellan konkurrenskraft och resurshushållning

Balansgången och dynamiken mellan konkurrenskraft och resurshushållning som präglar svensk planering har förändrats över tid, till exempel när Sverige som välfärdsstat formats under 1900-talet och från och med 80-talet då Sverige i större utsträckning har kommit att ingå i en europeisk och global marknad. I det historiska förloppet som präglar utvecklingen av dagens planering framträder även hur förändringsprocesser ofta är katalyserade av kriser, tillstånd som kan liknas vid sköra tillstånd för samhällets utveckling. Formulerade kristillstånd legitimerar exceptionella förändringar av samhällets spelregler och kan på så sätt medföra återgång eller katalysera förändring, vilket framträder i relation till både hur ett socialdemokratiskt tolkningsföreträde etableras under större delen av 1900-talet och hur successiva förändringar de senaste trettio åren inneburit en riktningförändring mot en mer marknadsdominerad och regionaliserad planering.

PLANERING AV EN SVENSK VÄLFÄRDSSTAT

Det vi i Sverige känner som modern planering får enligt planeringshistorikern Andreaz Strömgren (2007, s. 13, 25) riktning och kraft under 1600-talet då nya handelsmönster, mer samordnad politisk administration, teknikutveckling, koncentration av kompetens, kapital och makt samt ideal om vetenskap och förnuft förstärks. Planering av städerna behövs för att säkerställa försvar, brandsäkerhet, reglering och beskattning av handel samt en gemensam plan för hur naturresurser kan omsättas i ekonomisk utveckling. Ett tidigt exempel på hur planeringen haft som mål att öppna inlåsningar av resurser som inte realiserats är hur den svenska staten importerade kunskap och arbetskraft under 1700-talet för att realisera de värden som fanns i naturresurser såsom malm- och skogsfyndigheter (Linn, 1989, s. 12).

Som ett resultat av den industrialisering som tar fart växer städerna i storlek vilket förstärker problem med trängsel, luftkvalitet och sjukdomsspridning. För att hantera den upplevda oordning som detta ger efterfrågas därför i början på 1900-talet nya planeringideal. Internationell idéspridning från bland annat Ebenezer Howard (1902) och

Le Corbusier (1923) får fäste i planerarpraktiken och väcker ambitionen att ersätta 1800-talets upplevda kaos med nya städer präglade av öppen plan, solljus och frisk luft (Strömgren, 2007, s. 35-36). Tillsammans med starkare statliga institutioner, en stark framtidstro på teknologisk utveckling och västeuropeisk dominans efter första världskriget öppnas på så sätt för nya sätt att planera de svenska städerna. Detta kommer bland annat till uttryck i manifestet *Acceptera* som presenteras vid Stockholmsutställningen 1930 (Asplund et al., 1931). Här utmålas Sveriges framtid som en valmöjlighet mellan ett industrialiserat A-Europa eller ett agrart B-Europa (Asplund et al., 1931, s. 15-20). Målet för planerarprofessionen är ökad samhällseffektivitet genom praktisk användbarhet och ekonomisk effektivitet som kommer till uttryck i en ny estetik, ett uttryck som samtidigt inkluderar en stark social agenda att förbättra den sanitära situationen, utrota fattigdom och brister i bostadsmiljöer. Det svenska samhällsbygge som tar fart under socialdemokratisk ledning värnas av politisk samling under andra världskriget samt katalyseras därefter tack vare en stark export för att bygga upp ett krigshärjat Europa. Uppbyggnaden av Europa efter kriget resulterar i att Sverige har näst intill full sysselsättning, fördelning av ökat välstånd och höjd levnadsstandard för de flesta svenskar (Rudberg, 1998, s. 111).

Den starkt styrande samhällsplaneringen som växer fram under 1900-talets första del skapar dock enligt Strömgren en politisk ambivalens. Å ena sidan framhålls hur ökad planverksamhet kan hantera problem med bebyggelsens utspridning och ordna samhällsutvecklingen enligt rådande ideal. Kommunerna och staten har ett ansvar för samhällsutvecklingen och användningen av mark och vatten. Å andra sidan framhålls hur en mer styrande planering med statistiska mål inte klarar av att hantera samhällets dynamik och behov av anpassning och omställning. Planeringen behöver även ge möjlighet till privata initiativ hos medborgare, näringsverksamhet och markägare (Strömgren, 2007, s. 92-95). Därmed formas i slutet av 40-talet en politisk polarisering där det i den ena kanten finns de som eftersträvar maktfördelning, resursanvändning och fördelning av nyttigheter för att svara mot mål om effektivitet och ändamålsenlighet och i andra kanten de som förespråkar en spontan framväxt där den planerade samhällsordningen inte ses som effektiv (Strömgren, 2007, s. 98-100). De som under 40-talet

kräver en utökad planering ställer framförallt krav på en mer omfattande politisk styrning av planeringen. Förtroendevalda får därmed större ansvar samtidigt som de professionella planerarna får ett utökad uppdrag att utreda konsekvenserna av olika scenarier. Detta leder till att den översiktliga planeringen i kommunerna ofta sker informellt inom kommunen vilket gör att den inte är allmänt åtkomlig. Denna situation ses som en del i problematiken med planeringens brist på demokrati. (Strömgren 2007, s. 124-126).

Detta skifte beskrivs av Strömgren (2007, s. 40) som en övergång från ”planering som design” och tilltro till att från grunden bygga en ny stad till ”planering som rationell beslutsprocess” där planering ses som en metod för att fatta beslut. Detta bidrar till att professionerna kring fysisk planering börjar glida isär till att dels innefatta arkitekter och stadsplanerare med fokus på gestaltningen av den fysiska miljön och dels planerare med fokus på beslutsfattandet i sig. Genom denna process sker från planeringsteoretikerna ett ifrågasättande av den ”utopiska” planeringen. Fokus flyttas till hur beslut om förändring behöver ske successivt med en tydlig återkoppling av erfarenhet från det konkreta genomförandet till en flexibel och föränderlig plan. Denna övergång öppnar för att förstärka planeringen som en demokratisk process och politisk praktik, dels som ett samspel mellan planerare och politiker, dels med ett större deltagande från medborgare (Strömgren, 2007, s. 40). Planering framhålls av planeringsteoretikerna som en kommunikationsprocess som ofta sker i ett sammanhang där information är ett betydande maktmedel för argumentation om olika rumsliga lösningar. Planeringen behöver här inta en roll som deltar i förhandlingarna om målkonflikter och formulerar meningsfulla lösningar på problem utifrån en mångfald av olika förutsättningar och åsikter (Strömgren, 2007, s. 45) vilket ställer viktiga frågor om vem som ingår i planeringsprocesser, vems information som kommer fram och vems tolkningsföreträdare som råder.

Trots denna ambivalens kring omfattningen av samhällsplaneringen råder enligt Strömgren (2007, s. 139) en politisk samsyn kring planeringen som anpassningsbar, politisk och total vid införande av riksplanering i Sverige 1972. Bebyggelse får ske först efter planering och fysisk planering får en förstärkt position i samhällsplaneringens

ambitioner att styra resursfördelning och aktivitetsplanering för att öka svensk konkurrenskraft och samtidigt säkerställa en långsiktig hushållning av mark och vatten. Planeringen har som mål att säkra tillgång till naturresurser och värna sårbara miljöer. Det går i ambitionen om riksplanering att se hur Sveriges stadsomvandling börjar nå en nivå där omvandlingsprocesser knutna till urbanisering påverkar alla delar av Sverige. Även de glesa delarna behöver planeras för att säkerställa långsiktig tillgång till naturresurser för städernas och samhällets utveckling. Det gäller att hushålla med mark och vatten så att användningen inte äventyrar långsiktig hållbarhet.

Det starka planeringsideal som efter andra världskriget växer fram i Sverige samt i stora delar av övriga Europa och USA möter dock under 60- och 70-talet stark kritik. Enligt sociologerna Larsson et al. (2012, s. 7) riktas kritiken mot att den socialdemokratiska dominansen inte inkluderar alternativa synsätt och medför en för stark statlig styrning av ekonomin vilket anses begränsa inflationsmålen och tillväxten. Staten anses i för stor utsträckning styra människors tillvaro från vaggan till graven. Den dominerande politiska och teknokratiska styrningen begränsar inflytandet från andra offentliga-privata aktörer i civilsamhället (Larsson et al., 2012, s. 14-17).

Kritiken av en i många avseenden statisk planering sammanfaller i Sverige med oljekrisen och varvskrisen som präglar mitten på 70-talet. I krisens efterdyningar förlorar socialdemokraterna regeringsmakten vid valet 1976. Sverige befinner sig nu i en mycket mer politiskt turbulent tid med svårigheter att fortsätta det samhällsbygge som svensk socialdemokrati genomdrivit sedan början på 30-talet. Krissituationerna förstärker strömningar som generellt ifrågasätter industrins rationaliseringar och samhällsbyggandets centraliseringar under slutet på 60-talet och början på 70-talet (Caldenby, 1998, s. 171). Kritiken leder bland annat till beslut om utlokalisering av statliga verk för att decentralisera statsapparaten och stärka utvecklingen av regionala centralorter som nav i ett omland av serviceorter. Centralorten ska ha ett differentierat näringsliv, goda utbildningsmöjligheter, kvalificerad sjukvård samt avancerad offentlig och privat service (Boverket, 1994, s. 53).

Kriserna i början på 70-talet ökar trycket på att utveckla en flexibel och anpassningsbar översiktlig planering. En större osäkerhet kring omvärldsförändringar än den relativt stabila konjunkturuppgång som skett i Europa sedan slutet på andra världskriget ökar den politiska viljan till flexibilitet. Planering övergår från att styra framtiden till att anpassa sig till en spontan utveckling (Strömgren, 2007, s. 171). Samtidigt sker en kritik av modernismens anspråk på tolkningsföreträde, rationalitet och sanning i en mycket bredare bemärkelse. Strävan efter konsensus kring placeringsbeslut ifrågasätts av planeringsteoretikerna. Att eftersträva och framhäva behov av samförstånd ses som ett maktmedel för att likrikta planeringen (Strömgren, 2007, s. 50-51). Därmed förstärks strömningar som utmanar "elitens" tolkningsföreträde för samhällets utveckling. Detta görs med utgångspunkt i att det inte är planerarnas verktyg att styra planeringen som behöver utvecklas utan det civila samhället och marginaliserade grupper som behöver få ökat tillträde till de positioner som styr samhällsomvandlingar. Planeraren behöver därför även få uppgiften att stödja och utveckla samarbeten med dessa grupper så att de får tillträde till en position där de kan driva sina intressen (Strömgren, 2007, s. 51-53).

Internationellt blir under 60- och 70-talet journalisten Jane Jacobs (1961) tongivande i kritiken av modernismens planeringsideal och dess rumsliga uttryck. Enligt Jacobs (1961, s. 244-248) byggde även de äldre stadsmiljöerna på en komplex ordning vilket låg till grund för hennes argumentation för att staden behöver en spontan framväxt som bygger på en mångfald av bebyggelsestypologier, ålder och fastighetsindelning. Tillsammans med bidrag från till exempel Kevin Lynch (1960) och Gordon Cullen (1961) formas en motrörelse till de planeringsidéer och ekonomiska modeller som förespråkar bebyggelsestrukturer som rationaliseras av till exempel kranbanor och trafikseparering. Även den danske arkitekten Jan Gehl (1971) argumentation för betydelsen av en varierad och småskalig bebyggelsestruktur får inflytande på den skandinaviska planeringen.

Under 80-talet leder en ökande medvetenhet om samhällets miljöpåverkan även till ett uppsving inom planeringsteorin för internationella influenser som förespråkar vad som kan beskrivas som en

”holistisk planering” i avseende att se staden som en helhet med systemegenskaper. Detta medför en återblick till planeringsteoretiker som till exempel Patrick Geddes, Lewis Mumford och Ian McHarg. Det är framförallt samspelet mellan stad och land och grannskapsenheten som framhålls som betydelsefulla för att utveckla en hållbar utveckling med en reducerad miljöpåverkan. Ett svenskt exempel är arkitekterna och stadsbyggnadsteoretikerna Hans Bjurs, Jonas Göranssons och Finn Wernes (1985) studie av mindre orter i Bohuslän. I grunden argumenterar de för att planeringspraktiken är präglad av tankefigurer som bygger på kombinationer av å ena sidan ”naturens egen ordning” med det ekologiska, småskaliga och naturanpassade och å andra sidan ”framstegstanken” som går tillbaka till upplysningen och det vetenskapliga framsteget (Bjur et al., 1985, s. 14-18). Detta samspel har historiskt i flera lägen skapat konflikt mellan ett urbant och ruralt paradig där den borgerliga klassen inordnar bönder och arbetare i en urban hierarki. Med stöd från arkitekturhistorikern Elias Cornell argumenterar Bjur för att detta inte är att betrakta som en enkelriktad urbaniseringsprocess utan att både begreppen urbant och ruralt är under förändring. Trovärdiga vägval i konflikten innebär inte att välja mellan stad och land som motsättningar utan att utveckla strategier för en ny helhet. Denna process behöver enligt Bjur (1985, s. 18-20) ske genom samspel mellan formulerade diskurser och konkreta materiella förändringar. I denna argumentation framträder utmaningarna i att kontinuerligt ifrågasätta fastlåsta hierarkier, dominerande tolkningsföreträden och en överordnad konkurrens som begränsar möjligheterna till en balanserad utveckling som kan skapa samspel mellan olika centraliteter och ge förutsättningar för olika delar av stadslandskapet att bidra med potential från sina respektive lokala resurser.

FÖRSTÄRKT MELLANKOMMUNAL KONKURRENS

Den nya plan- och bygglagen 1987 inför större tydlighet kring hushållning av mark och vatten och lagen tar bort det obligatoriska kravet på statligt godkännande av kommunala planer. Riksplaneringens intentioner om hushållning med naturresurser avsåg att säkra livsmedelsförsörjning, energiförsörjning, industrins råvarutillgångar i relation

till det övriga samhällsbyggandet (Boverket, 1994, s. 54). Staten kan därmed enbart påverka den lokala planeringen om den strider mot riksintressen samt om den påverkar nationell infrastruktur, kärnkraftverk och vattendammar. För att reglera detta införs kraven på kommunövergripande översiktsplaner. Av de utredningar som påbörjats i slutet av 60-talet för att öka lokalt inflytande på planeringen införs nu offentligt samråd samt möjlighet för allmänheten att lämna synpunkter på utställda planhandlingar (Blücher, 2013, s. 54-55)

Att det kommunala självstyret över planeringen ökar ger större utrymme för mellankommunal konkurrens. Den ekonomiska krisen i Sverige i början på 90-talet utgör enligt Larsson et al. (2012, s. 3) en vändpunkt för svensk politik och ekonomi. Den politiska och ekonomiska modellen, starkt rotad i John Maynard Keynes teorier om finanspolitiska åtgärder för att reglera konjunktursvängningar, övergår mer och mer i en marknadsstyrd samhällsordning. Denna politiska riktningssändring påbörjades redan efter 70-talets ekonomiska kriser och var vägledande för 80-talets politiska försök att återskapa efterkrigsårens ekonomiska utveckling. Det är dock den borgerliga regeringen under åren 1991-1994 som uttalar systemskiftet. Men reformförändringarna fortsätter över den socialdemokratiska regeringen 1994 och framåt. Den politiska argumentationen framhåller att staten ska minska planeringen inklusive dess genomförande. Istället ska marknadsinitiativ svara för genomförandet och beslut om vilka investeringar och vilken förändring som ska genomföras. Marknadskrafter ska tillsammans med äganderätten borga för samhällets förändring. Diskussionen inbegriper även krav om förenklingar kring detaljplaner och bygglov. En mindre styrd detaljplanering har som ambition att skapa en större variation i bebyggelsen, en mer funktionsblandad stad och minskade transportbehov. Planeringen anses dock vara ett grundläggande verktyg för att hantera den mer och mer uppmärksammade problematiken med tilltagande miljöproblem (Strömgren, 2007, s. 198). Återigen framträder hur en övergripande hotbild som formas kring en påtalad miljö- och klimatproblematik ses som en nyckel för politisk konsensus och samsyn kring både behovet av planering samt planeringens riktningförändring.

Det är dock enligt Larsson et al. (2012, s. 8) en förenkling att beskriva detta skifte som att en socialdemokratisk samhällsordning

ersätts med en nyliberal ordning. Det som sker är snarare en långsam omvandling där privatisering och ett utökad inflytande från marknadskrafter är resultatet av nya offentliga-privata överenskommelser där marknadsmekanismer införs för att producera och distribuera offentlig verksamhet. Istället för att förstå denna övergång i svensk planering som en radikal brytning menar Larsson et al. (2012, s. 17) att den utgör en förflyttning av balansen mellan anledningar, tekniker och praktiker i svensk politisk socio-ekonomisk styrning. Bland annat införs konkurrenskrav som allmänt intresse i lagstiftningen. Konkurrens ska enligt plan- och bygglagen inte bara ses som något marknaden styr utan konkurrens ska konsekvensbeskrivas och till viss del planeras fram, inte bara stärkas genom avreglering. Konkurrensen anses vara en viktig del i arbetet med att nå balans mellan ett ekonomiskt, socialt och ekologiskt perspektiv på hållbarhet (Strömgren, 2007, s. 224).

En utökad konkurrens mellan kommunerna tillsammans med privatisering inom flera sektorer försämrar dock drastiskt kommunernas möjlighet att styra lokalisering av arbetslivet samt locka till sig ekonomiska investeringar. Planeringsinstrumenten försvagas kraftigt då entreprenörernas och byggbolagens makt ökar i takt med att många kommuner säljer markinnehav under 90-talets ekonomiska kris. Byggnation och stadsutveckling blir i större utsträckning en förhandling där markägaren och exploatörerna har fördel (Blücher, 2013, s. 56). Komplexiteten och svårigheterna att påverka lokalisering av arbetstillfällen blir en kritisk frågeställning i relation till regional utjämning. Lokalisering av verksamheter och arbetsplatser som politiskt verktyg blir till stora delar satt ur spel och blir snarare en fråga om företagsekonomiska intressen och juridiska möjligheter än om politisk vilja. Maktbalansen mellan offentliga och privata aktörer förändras. Den offentliga planprocessen går från att vara proaktiv till att bli reaktiv på privata initiativ. Slutregleringen av planeringsprocessen sker i mer eller mindre slutna förhandlingar (Strömgren, 2007, s. 20). Parollen att ”marknaden vet bäst” leder enligt stadsbyggnadsforskarna Carl-Johan Engström och Göran Cars (2013, s. 16) till en situation i Sverige där ett fåtal stora företag delar på den svenska marknaden. Effektiviseringsåtgärder för att minska utgifter resulterar samtidigt i flera fall i låg återinvestering i långsiktigt robusta strukturer och statens samt kommunernas svaga budgetar efter 90-talets finanskriser

resulterar i en mycket låg investeringsgrad i till exempel ny infrastruktur eller bostadspolitiska investeringar.

Samtidigt framträder hur den tidigare partipolitiska polariseringen mellan en politiskt styrd planering och utökad frihet för marknadens aktörer minskar. Även den socialdemokratiska regeringen fortsätter efter regeringsskiftet 1994 den borgerliga regeringens ambitioner att genom förändringar i plan- och bygglagen nå balans mellan positiva effekter från en avreglerad samhällsutveckling och framhålla planeringen som ett avgörande verktyg för att hantera hållbar utveckling. Med utgångspunkt i FN-arbetet med Agenda 21 framhålls hur miljöhänsyn måste stärkas som allmänt intresse i plan och bygglagen. En förstärkning av översiktsplanen som strategiskt handlingsprogram framhålls för att förtydliga sambanden mellan miljöhänsyn och mark- och vattenanvändning (Strömgren, 2007, s. 208).

Samma år som den nya regeringen tillträder publicerar Boverket (1994) *Vision för Sverige 2009*. Visionen redovisar strategier och infrastrukturinvesteringar med målet att övervinna Sveriges glesa bebyggelsemönster och skapa en internationell konkurrenskraft. Samtidigt framhåller rapporten den glesa strukturen som en god konkurrensfördel för att skapa långsiktigt hållbara möjligheter till ett kretsloppssamhälle (Boverket 1994, s.14). Visionens huvuddrag pekar mot: *Orter i samverkan*, från en arkipelag av isolerade öar till ett nätverk av orter; *En uthållig tätortsutveckling, Samspel mellan stad och land*, *De areella näringarna*, sysselsättning och lönsamhet samt uthållig hushållning; *Den biologiska mångfalden, Kretsloppssamhället*; och *En regionaliserad nationell politik*, en differentierad vision för regioner med olika förutsättningar. Visionen problematiserar gleshet och täthet och konstaterar att små regioner med låg produktivitet tack vare omfördelningssystem har kunnat ha liknande levnadsstandarder och välfärdsproduktion som övriga Sverige, en situation som visionen förutspår kommer att förändras i framtiden. För att öka rationaliseringen framhålls även att sektorer inom offentlig sektor och lokal samt regional service behöver utsättas för större konkurrens. Alternativet till den glesa struktur som finns i Sverige är en långsiktig koncentration till ett fåtal regioner (Boverket, 1994, s. 23).

Visionen är ett exempel på hur ambitionen om balansgång mellan konkurrenskraft och hållbar resurshushållning kommer till uttryck. Visionen framhåller en fördelningspolitik och ett tillvaratagande av glesare strukturers möjlighet att sluta kretslopp och den medelstora stadens möjligheter men betonar även att en tilltagande globalisering ökar kraven på att stärka svensk konkurrenskraft, det vill säga att städerna som mötesplatser och koncentration av arbetstillfällen och arbetskraft framhålls som centrala (Caldenby, 1998, s. 172).

EN NY EKONOMISK GEOGRAFI

För Sveriges kommuner öppnar under 90-talet det kommunala planmonopolet för en mer offensiv konkurrensbaserad planering. Detta sker samtidigt som en utökad global konkurrens tar fart samt att planeringen övergår från att ha varit styrd av en politisk elit till att bli mer marknadsdominerad. Denna process sker även mot bakgrund av att det under 90- och 00-talet utvecklas ett antal ekonomiska modeller som poängterar städernas koncentrationer av humankapital samt position i förhållande till finansiella flöden som katalyserande för den ekonomiska tillväxten (Krugman, 1991, 2010; Florida, 2006; Bruggmann, 2009; Glasear, 2011; Kats & Bradley, 2013). Ett betydelsefullt exempel på detta är Paul Krugmans bok *Geography and Trade* (1991) där den huvudsakliga argumentationen handlar om behovet av att utveckla ekonomiska modeller för hur ekonomiska förändringar sker i relation till de ekonomiska centraliteternas och periferiernas geografiska formationer. Gemensamt formar detta ett utökat fokus på urbanisering och regionalisering som drivande faktorer för geografisk konkurrenskraft och ekonomisk tillväxt (Johansson, 2008, s. 8-9).

Samtidigt utvecklas kritiken av hur ekonomisk tillväxt som dominerande mål för planeringen förstärker till exempel ojämn geografisk utveckling (Harvey, 1989; Massey, 2004, 2007; Sassen, 2000, 2014). Enligt Massey förstärker tillväxtstrategier som bygger på kärnor där den ekonomiska utvecklingen sker en snäv uppdelning mellan *ett* tillväxtskapande centrum och *en* tärande periferi (Massey, 2007, s. 97-112). Därmed förstärks en urban dominans där alla landskapskategorier inordnas i den logik av ackumulation och resursflöden som formar den kapitalbaserade ekonomiska avkastningen.

Även Krugman problematiserar i artikeln *The new economic Geography, Now middle-aged* (Krugman, 2010) den påverkan som hans arbete kring ekonomiska centrum- och periferirelationer haft. Krugman beskriver hur syftet var att för den breda massan av ekonomer synliggöra betydelsen av geografiska förutsättningar för den ekonomiska utvecklingen. Avsikten var således inte att modellerna för de geografiska relationerna mellan geografiska sammanhang av städer, produktionsenheter och naturresurser skulle översättas till realpolitik, utan modellerna avsåg att förklara ekonomiska mönster och väcka insikter och frågeställningar med utgångspunkt i geografiska frågor (Krugman, 2010, s. 5-8).

I relation till förutsättningarna för lokal och regional planering omformar dock den globala ekonomin och en ojämn regional utveckling betydelsen av tidigare administrativa gränsdragningar och centraliteter (Sassen, 2000, s. 106-112). På en global nivå minskar betydelsen av nationalstaternas gränsdragningar när till exempel frihandelsavtal upprättas och på en regional nivå förändras gränsdragningar av till exempel utvidgning av arbetsmarknadsregioner och utbyggnad av infrastruktur. De globala metropolerna och regionala ”provinshuvudstäderna” stärker sina positioner i förhållande till de globala och regionala nätverken av ekonomiska flöden. Nya nätverk, administrativa indelningar och positioneringar för att attrahera ekonomiska investeringar etablerar nya spelregler (Sassen, 2000; Soja, 2014). Detta framträder även i boken *Towards an Urbanism of Entanglement* av landskapsarkitekten Anne Tietjen (2011). Tietjen (2011, s. 17) visar genom sina studier av Jylland i Danmark hur regionsammanslagning och övergången från regional till kommunal översiktsplanering förstärkt fokus på storstadsregionerna som ekonomiska tillväxtmotorer. Landsbygden som periferi blir näst intill fullständigt inkluderad i ett urbant tankemönster som i sin tur förstärker upplevelsen av en ojämn geografisk utveckling genom att storstadens referensramar utgör norm för samhällets utveckling (Tietjen, 2011, s. 22). Detta är en problembild som även framhålls av Boverkets rapport *Vision för Sverige 2025* (Boverket, 2012).

I stor utsträckning följer planeringspraktikens fokus samhällets skiftningar under 1900-talet och framväxten av den svenska välfärdsstaten. Befolkningsstrukturens gleshet ger, mot behoven av att stärka konkurrenskraft och säkerställa långsiktig uthållighet, både för och

nackdelar som mot dagens globala ekonomi, sociala omvandlingar och synliggjorda utmaningar kring klimat och miljöpåverkan skärpt behovet av att skapa balans mellan konkurrenskraft och resurshushållning. Det formas, för att svara mot denna utmaning, olika formationer som å ena sidan förespråkar en starkare nationell, regional och lokal planering, å andra sidan en större frihet för marknaden att agera. I ena kanten samlas argumenten för en snabbare omflyttning av människor till städer för att svara mot krav på kortare resor och effektivare utbyten samt i andra kanten argument för att omvandlingarna behöver hejdas och att utspridning och decentralisering är bättre för att sluta kretslopp och ta till vara på en större mångfald av geografiska resurser. Komplexiteten ökar samtidigt av att osäkerheten kring vad som är orsak och verkan förändras beroende på tidsperspektiv, vilket i sin tur leder till att målkonflikterna blir fler och planeringsstrategier ger både möjligheter och begränsningar.

Denna komplexitet är enligt Engström och Cars (2013) ett av de centrala argumenten för att den översiktliga planeringen behöver stärkas. I sin inledande text till antologin *Planning and Sustainable Development in Sweden* (Lundström, Fredriksson & Witzell, 2013) framhåller Engström och Cars att översiktsplanen mer än någonsin är avgörande för att balansera målkonflikter för hållbar utveckling. För att hantera detta i den lokala planeringen pekar de på behoven av att erkänna strukturella förändringar som pågår i samhället och operationalisera översiktsplanen i relation till dessa förändringar. Den översiktliga planeringen kan enligt Engström och Cars inte bara användas för att klargöra markanvändning utan måste mer aktivt utreda konsekvenserna av olika hot och möjligheter. Översiktsplanen behöver utgöra en plattform för att koordinera lokala och regionala intressen och initiativ samt visa på de strategiska val där sakägare behöver bryta frågor och genomföra åtgärder som realiserar lokal och regional utvecklingspotential. Istället för att i första hand prioritera förhandlingar med privata och andra externa intressenter behöver kommunen överföra resurser till att utarbeta en tydlig bild över de problem och den utvecklingspotential som finns. Med en klar bild över vad som är syfte och även vad som är en oacceptabel utveckling formas enligt Engström och Cars ett bättre förhandlingsläge och förutsättningar till

en mer öppen dialog om samarbeten kring planeringen och samhällsomvandlingen. Engström och Cars framhåller att det finns en fara i föreställningen att den kommunala planeringen är utspelad av andra intressen. Dagens planering för hållbar utveckling behöver snarare ses som ett samspel mellan många olika aktörer (Engström & Cars, 2013, s. 18-21).

Glapp mellan planeringsnivåer – det regionaliserade stadslandskapet

Tillsammans med den komplexitet som formas genom att planering och genomförande inkluderar en större mångfald av lokala aktörer utökas även utmaningarna för planeringspraktiken genom att städer växer och stadslandskapet regionaliseras med avseende att funktionella samband överträder lokala administrativa gränsdragningar. För att överbrygga glappet mellan olika planeringsnivåer behöver fastlåsta föreställningar om relationen mellan centrum och periferi utmanas. Framåtsyftande angreppssätt behövs som identifierar nya läsningar av både lokala-regionala geografiska sammanhang och de diskurser och meningsbärande sammanhang som omger ett regionaliserat stadslandskap.

INTERNATIONELL OCH SVENSK KUNSKAPSÖVERSIKT

I en internationell kontext har flera grundläggande studier belyst behovet av att identifiera en utökad flexibilitet mellan planeringsnivåer och bryta inlåsningar av hur lokala identiteter formas (Amin & Thrift, 2002; Sieverts, 2003; Amin, 2004; Hudson, 2010). Även flera mer specifika studier kring frågeställningar som berör infrastrukturutveckling och förändringar i mobilitet och transporter har belyst utmaningar som uppstår när historiska noder i form av staden som plats behöver ersättas av flöden som centraliteter (Graham & Marvin, 2001; Graham, 2001; Kaufmann, Bergman & Joye, 2004; Ascher, 2004; Urry, 2007), omvandlingar som i sin tur medför behov av att förstå hur infrastrukturen som centraliteter skapar nya inkluderingar respektive exkluderingar samt formar förutsättningar för stadens nya

gemensamma rum (Haijer & Reindorp, 2001; Nielsen, 2001). Gemensamt visar dessa studier på behov av ett bredare spektrum av begrepp för att beskriva pågående regionaliseringsprocesser och dynamiken mellan olika regionala centraliteter (Addie & Keil, 2015; Soja, 2015)

I en svensk kontext av forskningsstudier som berör dynamiken mellan planeringsnivåer samt utmaningar med det regionaliserade stadslandskapet, problematiserar bland annat Cars och Engström (2008) i antologin *Stadsregioners utvecklingskraft: Trender och nya perspektiv* effekterna av strukturella samhällsförändringar. Övergripande sociala, ekonomiska och juridiska förändringar som påverkar samhällets utveckling måste enligt Cars och Engström (2008, s. 107) mötas med politik och strategiskt utvecklad samhällsplanering. Om denna insikt saknas i dagens nationella, regionala och lokala planering riskerar det på sikt att leda till ekonomiska, sociala och ekologiska problem som hotar den svenska välfärden. Det krävs därför enligt Cars och Engström mod bland både planerare och politiker för att utveckla nya strategier som kan överbrygga tidigare uppdelning mellan stad och land och har förmågan att skapa täthet i det nutida stadslandskapets regionaliserade nätverk. För att möta kraven på specialisering och kompetensförsörjning som råder inom arbetslivet undersöker Mats Johansson (2008) potentialen i monocentriska respektive polycentriska regionstrukturer i sitt antologikapitel *Storstadsregioner, tillväxt och regionförstoring: en kumulativ process?*. Slutsatsen är att det inte går att generalisera vägval utan att strategier behöver preciseras beroende på en historisk och geografisk kontext. Johansson beskriver även hur samspelet mellan regionförstoring, stadens koncentration av humankapital och ekonomisk tillväxt inte följer en linjär orsak-verkan logik, utan behöver ses som en komplex och självförstärkande process. Som stöd för att hantera denna komplexitet är Markus Adolphsons (2011) doktorsavhandling *On Analysing Changes in Urban Structure: some Theoretical and Methodological Issues* ett betydelsefullt bidrag för att visa på nya angreppssätt och analysmodeller som kan klargöra hur markanvändning, lokalisering och funktionella samband påverkas av ett regionaliserat och flerkärntigt stadslandskap. Till studier som ger stöd för att utvidga planeringspraktikens handlingsutrymme genom att utveckla kunskap om hur regionala sammanhang diskursivt

utvecklas hör även Rickard Eks (2003) doktorsavhandling *Öresundsregionen – bli till!: De geografiska visionernas diskursiva rytm*. Ek visar, genom en kritisk analys av hur Öresundsregionen formulerats som politiskt projekt, hur visioner om en region utgör diskursiva redskap i en regional stadsomvandling. Eks arbete har samtidigt flera kopplingar till hur Julia Fredriksson (2014) i doktorsavhandlingen *Konstruktioner av en stadskärna: Den postindustriella stadens rumsliga maktrelationer* undersöker hur förståelsen och konstruktionen av begreppet *stadskärnan* i det lokala och regionala utvecklingsarbetet i Jönköping förändrar handlingsutrymmet för planeringspraktiken samt för de som bor och verkar i Jönköping. Tillsammans ger dessa studier användbar kunskap om hur rumslig meningsbyggnad är ett samspel mellan materiella förutsättningar och de nutida och framtida berättelser som omger det. Vem som i denna process har tolkningsföreträde, vem som inkluderas och exkluderas i berättelsen om den framtida staden och det framtida samhället blir därmed av central betydelse för att förstå vad som ges möjligheter och vad som begränsas.

Frågeställningar om vad som inkluderas och exkluderas beroende på vilken typ av föreställningar som dominerar planeringen hanteras även av Moa Tunström (2009) i doktorsavhandlingen *På spaning efter den goda staden: om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*. Tunström fokuserar på hur staden som begrepp formas av stadsbyggnads- och planeringspraktiken. Detta är ett intressant arbete som tillsammans med hur Malin Rönnblom (2014) i rapporten *Ett urbant tolkningsföreträde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy* bidrar till att synliggöra hur förståelsen av både staden och landsbygden tenderar att kontinuerligt reproduceras som stereotyper som exkluderar en mångfald av stadslandskapets olika delar. I diskussionen om fastlåsta föreställningar om centrum och periferi i ett regionaliserat stadslandskap bidrar även Rönnbloms studie till att problematisera hur landsbygden tenderar att beskrivas som problem och att staden ses som platsen för utveckling. Detta urbana tolkningsföreträde och hur det riskerar att stigmatisera förståelsen av samspelet mellan stad och land som centraliteter och periferier diskuteras även av Susanne Stenbacka (2011) i artikeln *Otherring the rural: About the construction of rural masculinities and the unspoken urban hegemonic*

ideal in Swedish media. Enligt både Rönnblom och Stenbacka leder ett urbant tolkningsföreträde till att det lokala handlingsutrymmet begränsas, vilket är frågeställningar som även hanteras i Andre Janssons (2013) artikel *The Hegemony of the Urban/Rural Divide: Cultural Transformations and Mediatized Moral Geographies in Sweden*. Jansson framhåller med utgångspunkt i hur media återger föreställningar om staden och landet att det framförallt är de situationer som befinner sig mellan stereotyperna av stad och land som exkluderas. Exempel på detta är enligt Jansson förorten och den mindre orten på landsbygden.

Dessa forskningsstudier är relevanta för att förstå hur reproduktionen av centraliteter och periferier pågår i en regional skala och orsakar stigmatisering som begränsar flexibiliteten i att överbrygga glapp mellan planeringsnivåer och sektoriella indelningar. Mot dessa frågor och i relation till ett regionaliserat stadslandskap är även forskningsfältet som studerar landsbygdens specifika karaktärsdrag och förutsättningar relevant för att identifiera nya angreppssätt som kan möta dessa glapp.

På en övergripande nivå problematiserar antologin *Ska hela Sverige leva?* (Formas, 2008) hur även landsbygden är i behov av differentiering där olika situationer har olika förutsättningar och där olika näringar följer olika omvandlingslogiker. Dessa frågeställningar diskuteras mer specifikt i relation till demografiska förändringar i rapporten *Understanding rural change: demography as a key to the future* (Amcoff & Westholm, 2006) samt med en tydligare framåtsyftande ansats i rapporten *Kunskap om landsbygd: Dags för en ny agenda!* (Westholm & Waldenström, 2008). Erik Westholm och Cecilia Waldenström betonar framförallt hur landsbygdens gleshet i befolkningsstruktur och det fysiska landskapets karaktärsdrag som brukad mark medför specifika logiker för landsbygdens omvandlingsprocesser som behöver beaktas för att utveckla förutsättningar för areella näringar, omställning till en biobaserad ekonomi, konflikter mellan olika intressen och samspel med andra landskap. För att precisera dessa olikheter med utgångspunkt i välfärdsproduktion och demokratiutveckling är även antologin *Med periferien i centrum: en studie av lokal velferd, arbetsmarknad och könsrelasjoner i den nordiske periferien* (Berglund, Johansson & Molina 2008) relevant. Berglund et al. argumenterar för

betydelsen av att utvidga förståelsen för vad som ses som välfärd och utveckling för att inkludera ett bredare spektrum av lokala resurser. På så sätt kan det lokala handlingsutrymmet utvidgas.

Den översikt som här tecknats belyser framförallt behovet av ett utökat samspel mellan lokala och regionala planeringsnivåer för att balansera och understödja en positiv utveckling av samhället i ett regionaliserat stadslandskap. Sammantaget framträder hur detta både är en fråga om att upprätta arenor och forma sammanhang där gemensamma lokala-regionala strategier kan formuleras samt att utmana föreställningar som riskerar att upprätta stereotyper som likriktar planeringen och begränsar möjligheten att synliggöra samspel mellan olika nätverk och landskapskategorier. Gemensamt ger de studier som redovisats betydelsefulla ingångar för att testa angreppssätt som kan överbygga glappet mellan olika planeringsnivåer och sektorer. Dessa utmaningar har hanterats mer specifikt mot vissa sektorer under senare år (Rader Olsson & Witzell, 2015; Engström & Fredriksson, 2010; Trafikverket, 2010; SOU 2011:01/2012/66), men det saknas samtidigt angreppssätt som undersöker dessa frågor utifrån ett samlat och bredare perspektiv. Jag ser här ett behov av att utveckla ett teoretiskt och metodologiskt ramverk som med hjälp av ett rumsligt angreppssätt kan ge stöd för att öppna ett bredare spektrum av perspektiv på de målkonflikter som kontinuerligt uppstår i en planeringsprocess.

BEHOV AV EN NY REGIONAL PLANERING I SVERIGE

I Sverige har regional planering pågått sedan 30- och 40-talet i Stockholm och Göteborg men blir ett allt mer betydelsefullt arbete för alla Sveriges geografiska områden. Regeringens offentliga utredning *En ny regional planering – ökad samordning och bättre bostadsförsörjning* (SOU2015:59) belyser och ger förslag på förändringar i den regionala planeringen för att bättre hantera bostadsförsörjningsbehovet och en långsiktigt hållbar utveckling i hela landet.

Utredningen pekar på ett antal brister i den regionala planeringen som framförallt beror på obalans mellan olika aktörers mandat kring planeringsfrågor. Detta gäller till exempel mellan kommuner, tillväxtaktörer och länsstyrelser vad gäller hantering av regionalt tillväxtarbete, länstransportplaner och kollektivtransportansvar. Utredningen

framhåller hur det på kommunal nivå finns en sektorsövergripande planering men att det inte finns någon regional aktör som tar ett samlat grepp (SOU2015:59, s. 27). Oavsett om kommuner har befolkningsstillväxt eller tappar i befolkningsmängd framhålls planering som ett viktigt verktyg för att säkerställa en långvarig hållbar utveckling. Det framhålls dessutom hur statens agerande i många frågor saknar tydlighet kring målkonflikter mellan olika riksintressen. En för stark sektorsindelning på statlig nivå ger ofta motstridiga inriktningar för den lokala planeringen. Därför föreslår utredningen att det bör införas en regional planering i alla Sveriges regioner (SOU2015:59, s. 29). Den aktör som har det regionala utvecklingsuppdraget föreslås få det regionala placeringsuppdraget vilket bland annat innebär att utreda regional och mellankommunala frågor av betydelse för länets fysiska miljö, upprätta ett regionalt fysiskt program, föra dialog och förhandling om medfinansiering av bostadsbyggande och infrastrukturinvesteringar, lämna underlag som stöd för berörda aktörer, yttra sig över förslag till översiktsplaner, verka för bostadsförsörjning samt bidra till minskad klimatpåverkan (SOU2015:59, s. 31).

Utredningen framhåller särskilt problematiken med att skapa en politisk plattform för en specifik administrativ enhet. Mot bakgrund av hur den regionala administrativa indelningen i Sverige är mycket varierad och hur kommunerna ingår i regionala sammanhang på mycket olika villkor finns det en stor problematik i att hantera mellankommunala frågor av skiftande karaktär och strategiskt arbeta för en hel administrativ region som en gemensam enhet. Detta är en problematik som även framhålls av utredningen *ÖP-RUP: En plattform för utvecklingskraft* (SKL, 2011) om kommunövergripande och regional planering som Sveriges kommuner och Landsting (SKL) genomfört tillsammans med regionala studier vid KTH.

I inledningen av rapporten (SKL, 2011, s. 7) beskrivs att översiktsplanen allt mer är ett strategiskt dokument för att hantera planeringsfrågor som har mellankommunal och regional karaktär. I takt med att arbetsmarknadsregioner växer och geografiska områden knyts samman ökar även kraven på en regional planering. Samtidigt visar rapporten som studerat regionala processer i Gävleborg, Skåne-regionen, Stockholmsregionen och Västerbotten att det i Sverige finns ett

relativt utvecklat samspel mellan regionala strategidokument och den översiktliga planeringen. Det är inte länken mellan planeringsnivåerna som är svag utan det saknas enligt rapporten modeller för hur den regionala planeringen ska omsättas till en kommunal nivå. Två vägar pekas ut. Å ena sidan att uppdatera översiktsplaner och regionala utvecklingsprogram vid ungefär samma tillfälle. Å andra sidan att göra tillägg eller fördjupningar till översiktsplanerna.

Enligt rapporten framträder även att mindre och större orter ofta beskrivs utifrån en konfliktsituation (SKL, 2011, s. 13). De större städernas befolkningsökning sker bland annat på bekostnad av de mindre orterna vilket gör att den eftersträvade tillväxten av befolkning uteblir. Alla kommuner och regioner framhåller enligt rapporten betydelsen av väl utbyggd infrastruktur. Samtidigt pekar flera av de studerade planerna mot att infrastruktur i sig själv inte räcker för att förändra riktningen på utvecklingsprocesser. Till exempel framhålls Öresundsbron som en infrastrukturinvestering som öppnade för Malmös kraftiga expansion samtidigt som snabbt växande städer har svårt att fullt ut dra nytta av nya infrastrukturinvesteringar eftersom kringliggande investeringar saknas. Här pekar rapporten på att obalans i utbyggnad medför en ökande klimat- och miljöpåverkan, dels för de kommuner i periferin där ökad kollektivtrafik inte anses lönsam men också i de större orterna på grund av att kollektivtrafiken har en för låg utbyggnadstakt (SKL, 2011, s. 16).

Alla regioner som studerats av SKL (2011, s. 17-18) pekar ut betydelsen av *hållbar* ekonomisk utveckling. Det är dock ofta med ett begränsat perspektiv som detta beskrivs av regionerna. I huvudsak sker det som ett fokus på gröna näringar eller en fråga om regionförstoring för att öka kompetensförsörjningen till städernas arbetsliv. Enligt rapporten framträder även ett skifte där kultur som tidigare har betraktats som en kostnad nu framhålls som en betydelsefull faktor i arbetet med att locka ny kompetens och höja lokal kunskapsnivå. Kulturen får en roll som näringsgren som antas locka "kreativa" människor och därmed stärka den regionala attraktionskraften. Som en följd av detta beskrivs näringslivsutveckling i de regionala strategierna å ena sidan som en verksamhet för att främja den ekonomiska utvecklingen baserad i gröna näringar, kulturmiljö och landskap och å

andra sidan främja klusterbildning och innovationssystem kring industrilokaliseringar och städer. Fokus på näringslivsutveckling påverkar enligt rapporten även att de flesta kommuner och regioner satsar stora resurser på marknadsföring. I stor utsträckning framhåller marknadsföringen boendekvaliteter och det plats specifika i en slogan. Det plats specifika handlar många gånger om kultur- och naturlandskapet. I ett konkurrensläge framhålls ofta att det som är bra för en stad eller region även är bra för regionen eller landet i stort. Enligt SKL (2011) riskerar denna argumentation att skymma målkonflikter som uppstår mellan kommunernas respektive regionernas tillväxtmål.

Avslutningsvis pekar rapporten ut ett antal faktorer för ett bättre samspel mellan kommunal och regional planering. För det första att nå samstämmighet och samordna strategier i både rum och tid. Här pekar rapporten på att de exempel där samverkan varit möjlig bygger på konkreta projekt, tydligt ledarskap och uthållighet i ansatserna. Däremot är det tunt med samverkan som baseras på konkreta dialoger om övergripande regionala utvecklingsstrategier (SKL, 2011, s. 21). Den andra faktorn handlar om att etablera en regional plattform där politik och tjänstemän gemensamt arbetar för att få samverkansprojekt genomförda. Avgörande för resultatet är hur denna plattform är resurssatt samt dess förmåga att förankra planeringsarbetet hos medborgare, politiker, tjänstemän, civilsamhälle och näringsliv (SKL, 2011, s. 21-23). Den tredje faktorn handlar om förmågan att hantera målkonflikter. Det är betydelsefullt att planeringen aktivt identifierar målkonflikter och redovisar olika handlingsalternativ. I de regionala utvecklingsplaner som studien tittat på är målkonflikter sällan preciserade. Ett undantag är investeringar i infrastruktur (SKL, 2011, s. 24). De flesta plandokument byggs upp utifrån vision, mål och medel.

EXEMPEL FRÅN PRAKTIKEN

För att konkretisera utmaningarna för den regionala planeringen redovisas nedan sammanställningar av strategier för fyra genomförda regionala planeringsdokument. Urvalet är gjort med utgångspunkt i arbetet med Strukturbild Skaraborg. Region Skånes strukturbildsarbete har under arbetet med Skaraborg utgjort en viktig referens. Göteborgsregionens strukturbild har också utgjort en central referens

för arbetet med Strukturbild Skaraborg, dels för att diskutera olikheter mellan olika regionala sammanhang och dels för att se hur de två genomförda strukturbilderna inom Västra Götalandsregionen kan dockas samman. Gemensam översiktsplan för Linköping och Norrköping finns med i redovisningen nedan för att den är ett tidigt exempel på behovet av att samordna översiktlig planering i ett regionaliserat stadslandskap. Regional planering för Örebroregionen redovisas avslutningsvis för att Örebroregionen dels gränsar till Skaraborg och dels har flera likheter i sin glesa bebyggelsestruktur och sina regionala utmaningar.

Strukturbild Skåne

I region Skånes strukturbild fastslås att fysisk planering är ett verktyg för hållbar utveckling och regional tillväxt (Region Skåne, 2013). Problemställningen baseras på att hållbarhet och attraktivitet är avgörande för att hantera internationell konkurrens vilket ligger till grund för behovet av ett regionalt samarbete i Skåne (se figur 3). Det är därför enligt planen betydelsefullt att de regionala frågorna får tyngd i lokal planering. För att säkerställa detta eftersträvas att strukturbildens fem principer ska speglas i kommunernas strategiska dokument och översiktsplaner. För det första beskriver strukturbilden behovet av att satsa på tillväxtmotorer och regionala kärnor samt utveckla den flerkärniga ortstrukturen. Det innebär att Skånes största städer behöver kraftsamla för att utvecklas som innovativa miljöer. För det andra behöver Skåne stärka tillgängligheten och binda samman Skånes olika delar för att göra regionen rundare. Mellankommunal planering framhålls som ett centralt verktyg för att koppla samman de delregionala kärnorna, samtidigt som de kollektivtrafiknära lägena framhålls som prioriterade områden för förtätning. För det tredje pekar strukturbilden på behoven av att växa effektivt med en balanserad och hållbar markanvändning. Det finns en övergripande problematik med att jordbruksmark tas i anspråk för ny bebyggelse och infrastruktur. Det behövs en konsekvent planering från vision till detaljplan som resulterar i integrerade stadsmiljöer som ökar tillgängligheten att nyttja de gröna strukturerna. För det fjärde behövs attraktiva miljöer som erbjuder hög livskvalitet med fungerande mötesplatser. Fokus ska vara den sociala och mänskliga dimensionen där varje ort ska utveckla sina specifika värden. Ledord för denna utveckling är

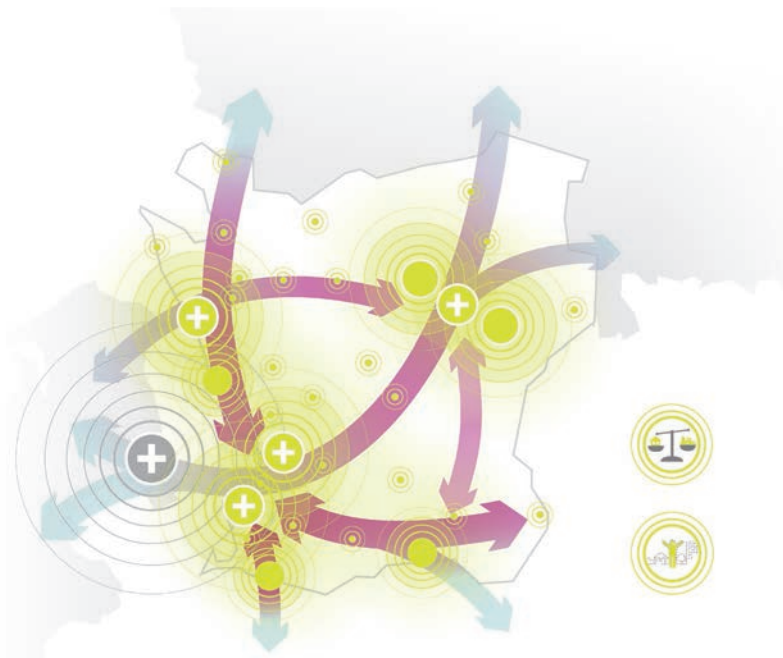
mångfald och variation och strategin pekar på vikten av att arbeta med stadens mellanrum. Avslutningsvis presenteras i strategi fem hur Skånes relationer i tre interregionala sammanhang behöver stärkas till Öresundsregionen, södra Östersjön och Södra Sverige. Här framhålls de utvecklingskorridorer som uppstår i länkarna till kringliggande områden och till nationell och internationell infrastruktur.

Strukturbilden framhåller den flerkärniga regionen men har samtidigt ett starkt fokus på städer som motorer för den ekonomiska konkurrenskraften. Skåne som helhet jämförs med internationella storstadsområden. Även om det poängteras att Skåne inte är en klassisk storstadsregion så jämförs i illustrationerna Skånes naturresurser med New Yorks Central Park och pendeltåg och bussar jämförs med ett tunnelbanesystem. Skånes strukturbild betonar hur den regionala planeringen behöver förankras i det lokala genomförandet. Rapporten exemplifieras med lokala situationer där det regionala perspektivet på olika sätt vägts in. De fem principernas kommunikerbarhet gör dessutom att de kan utgöra en regional grundstruktur för den lokala planeringens övergripande planeringsdokument.

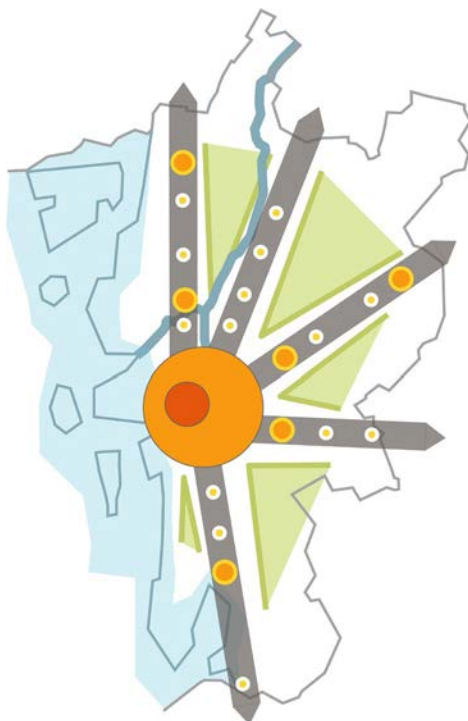
Göteborgsregionens Strukturbild

Strukturbild för Göteborgsregionen är utvecklad genom politiska rådslag kring frågorna: Vad är viktigt att samverka kring? Hur kan vi samverka? (Göteborgsregionens kommunalförbund, 2008). Rådslagets resultat kan enligt strukturbilden kortfattat beskrivas som en ambition att utveckla *en* lokal arbetsmarknad, skapa regionförstoring och utveckla vad Västra Götalandsregionen framhåller som ”uthållig tillväxt”, det vill säga att skapa resurser för alla och för ett rikt kulturliv.

Målen för strukturbilden beskrivs med utgångspunkt i Västra Götalandsregionens vision *Det goda livet* och som baseras på de fyra rubrikerna *Stimulerad befolkningstillväxt, Hållbar regional struktur som utgår från storstadsområdets möjligheter, Långsiktigt hållbar infrastruktur och attraktiv kollektivtrafik* samt *Fördjupat samarbete mellan regionens olika aktörer*. Med utgångspunkt i rådslag och mål slår strukturbilden fast att det krävs ett gemensamt ansvar för långsiktig hållbarhet och att detta kräver ett samstämt och konsekvent agerande över lång tid.

(FIGUR 3)
 STRUKTURBILD SKÅNE – DET FLERKÄRNIGA SKÅNE
 (Region Skåne, 2013)

(FIGUR 4)
 STRUKTURBILD GÖTEBORGSREGIONEN
 (Göteborgsregionens kommunalförbund, 2008)

Göteborgsregionens strukturbild utgår från sex olika geografiska sammanhang som beskriver olika förutsättningar och bidrag från olika delar av regionen (se figur 4). *Kärnans* utveckling är av central betydelse vilket innebär att Göteborgs centrum som mötesplats och utbud av arbetstillfällen, utbildning, kultur och handel har en särställning för den regionala utvecklingen. *Det sammanhängande stadsområdet* pekar på behovet av att ta tillvara på övergivna områden i staden och poängterar samarbete över kommungränser för att knyta samman kollektivtrafikutveckling och service. *Huvudstråken* synliggör en fingerstruktur i regionen som med bas i Göteborg sträcker sig ut och knyter samman den övergripande infrastrukturens dalgångar. Här poängteras på ett liknande sätt som i strukturbilden för Skåne hur ny exploatering behöver ske i relation till utbyggd kollektivtrafik. *Kustzonen* och *de gröna kilarna* framhålls som betydelsefulla områden för kärnans rekreation och som sammanhängande naturområden. Avslutningsvis lyfts *Göta älv* och *Nordre älvs* funktioner som dricksvattentäkter, processvatten, recipienter och farleder fram som betydelsefulla resurser för Göteborgsregionens utveckling.

I likhet med Skånes strukturbild redovisas inte målkonflikter för den geografiska omvandlingen. Däremot beskriver Göteborgsregionens strukturbild att det under de senare rådslagen framkommit att det krävs tvärkopplingar i regionen i form av vägar och infrastruktur på tvären mot de dominerande infrastrukturstråken för att kombinera de regionala ytterkanternas resurser och komplettera huvudstråkens riktning mot kärnan. Regeringens utredning om regional planering, SOU 2015:59, framhåller hur processen med rådslag har varit mer framgångsrik för att förankra planens intentioner i kommunerna än den i plan- och bygglagen föreskrivna ordningen med samråd, utställning och granskning (SOU 2015:59, s. 21).

Gemensam översiktsplan för Linköping och Norrköping

Den gemensamma översiktsplanen för Linköping och Norrköping är inte en regional planering på samma sätt som arbetena i Skåne och Göteborg men är ett bra exempel på ett mellankommunalt initiativ att samordna lokala-regionala frågeställningar med mål att skapa en nationellt konkurrenskraftig storstadsregion (Linköping & Norrköping, 2010). Planen framhåller hur ett utökat samarbete och ett rikare

utbud av mötesplatser, handel och kultur ska stimulera befolkningstillväxt och stärka förutsättningar för näringslivets utveckling genom att större orter ger en bredare branschbredd. Med detta perspektiv har även Norrköpings och Linköpings gemensamma översiktsplan ett starkt urbant fokus där städernas kärnor och attraktivitet ska realisera Östergötlands potential (se figur 5). Planen kan sammanfattas från dess två huvuddrag. För det första är kommunal samverkan en förutsättning för tillväxt. För det andra måste bebyggelseutveckling samordnas med transporter. Bebyggelse ska koncentreras till nya resecentrum längs höghastighetsjärnväg samt lokalisering av verksamheter ske i de överordnade transportkorridorerna. Intressant i detta avseende är hur planen pekar ut gemensamma etableringsområden.

Den gemensamma översiktsplanen har väckt stor nationell uppmärksamhet och är ett lovt värt arbete för att utveckla det mellankommunala samspelet. Dock saknas i flera avseenden en analys av målkonflikter som kan uppstå genom ett dominerande fokus på de urbana kärnorna och i relation till kringliggande kommuner. Detta framhålls även av länsstyrelsen i deras utlåtande (Linköping & Norrköping 2010).

Regional planering Örebroregionen

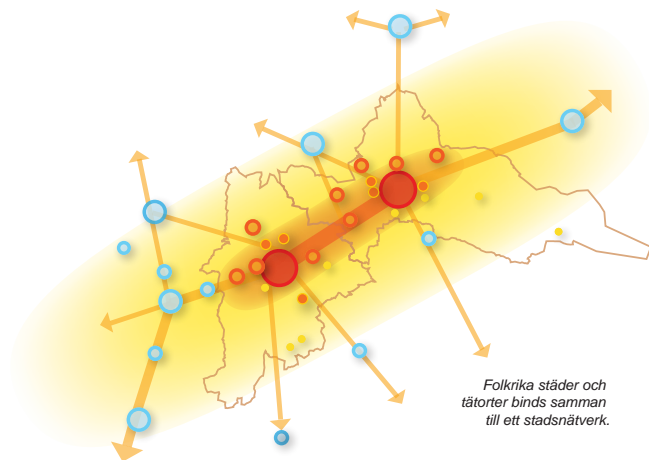
Örebroregionen har genom dokumentet *Regional översiktlig planering* utvecklat ett rumsligt perspektiv på regionens utvecklingsstrategi (Örebroregionen, 2011). Utvecklingsstrategin bygger på fyra rubriker, *Kunskap och kompetens, Innovationer och entreprenörskap, Lustfyllda möten och upplevelser*, samt *Den öppna regionen*. Dokumentets inledning problematiserar hur framförallt globalisering och specialisering ökar den regionala konkurrensen på en internationell marknad. Baserat på den geografiska placeringen framhålls hur Örebroregionen i stor utsträckning behöver hantera dessa utmaningar utifrån sina egna styrkor och inte kan lita på draghjälp från kringliggande regioner som till exempel Värmland, Skaraborg och Västmanland. Regionens utmaningar för ökade sociala klyftor, klimathot och strukturella förändringar inom näringslivet pekas ut med föresatsen att tätbefolkade och folkrika regioner med ett diversifierat näringsliv i de flesta internationella fall har visat sig ha fördelar för regional utveckling (Örebroregionen, 2011, s. 7-8). Samtidigt framhålls hur den större staden ger bättre förutsättningar för arbetslivets matchning. Till skillnad från strukturbilderna för Skåne och

Göteborgsregionen samt översiktsplanen för Linköping och Norrköping, som har ett tydligt fokus på städernas kärnor som tillväxtmotorer, förs dock i Örebroregionens dokument en mer nyanserad argumentation om regionens sammantagna storlek, pendlingsmöjligheter och tillträde till arbetsmarknaden.

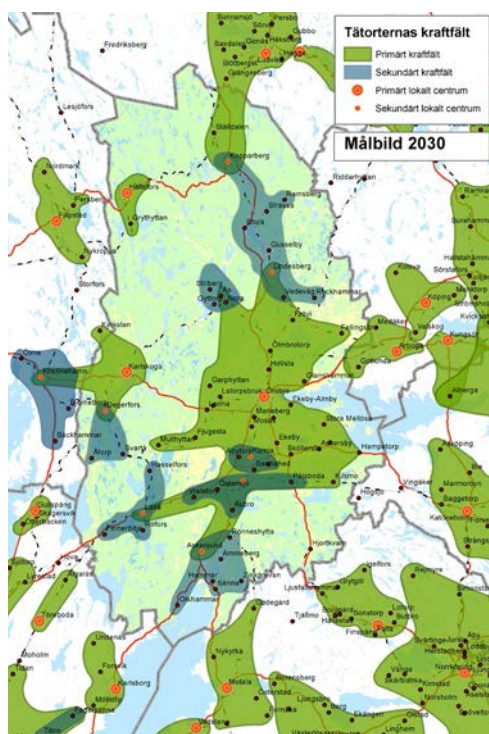
Rapportens huvudsakliga strategier bygger på analyser av regionens ”kraftfält” (se figur 6), en analys av tillgänglighet som bygger på statistik för pendling och ekonomisk utveckling. För att hantera regionens utmaningar preciseras rapporten kring tre teman. Det första temat *Regionförstoring och hållbar pendling* pekar på behovet av en aktiv strategi för regionförstoring där Örebro stad pekas ut som centrum för regionen. Samtidigt pekar strategin på att det inte går att förlita sig på bilen som verktyg för regionförstoring, räckvidden med bil ser idag ut ungefär som för 20-30 år sedan (Örebroregionen, 2011, s. 15). Det andra temat *Hållbar tätortsutveckling och levande landsbygd* hanterar ett förändrat boendemönster där urbaniseringsprocesser leder till att människor flyttar, vilket i växelspel påverkar problematiken om segregat boende och utbudet av privat och offentlig service. För att hantera detta behöver bebyggelsen i större utsträckning utvecklas tillsammans med infrastruktur och kollektivtrafik samt kompletterande åtgärder som ger livskraftiga tätorter och boende med livskvalitet. Avslutningsvis pekar temat *Attraktiva lägen för nya företag och etableringar* på behov av att ta tillvara på en växande besöksnäring, utnyttja infrastruktur nära lägen för logistik och etableringar av nya verksamheter samt utveckla innovativa miljöer och utbildningsutbud så att det matchar näringslivets behov.

EN REGIONAL DYNAMIK

Från flera kunskapsöversikter och utredningar som studerat den svenska regionala planeringen (SOU 2015:59; Boverket & Tillväxtverket 2015; Boverket, 2012; SKL, 2011) framträder kritik av ett för ensidigt urbant fokus i de regionala planerna. Istället efterfrågas ett bredare förhållningsätt till olika resursslag och centraliteter som utgångspunkt för en balanserad regional utveckling. Den regionala planeringen är i stor utsträckning präglad av ekonomiska modeller som redogör för hur städer är centraliteter i den regionala och globala ekonomin samt hur

(FIGUR 5)
 GEMENSAM ÖVERSIKTSPLAN FÖR LINKÖPING OCH NORRKÖPING
 Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen, Linköpings kommun (Linköping & Norrköping, 2010)

(FIGUR 6)
 REGIONAL PLANERING ÖREBROREGIONEN – TÄTORTERNAS KRAFFTÄLT
 "Regional översiktlig planering för Örebroregionen" (Regionförbundet Örebro, 2011)

de visioner som framställs för den regionala utvecklingen i stor utsträckning är dominerad av rådande stereotyper för den hållbara, täta och attraktiva staden.

Denna tendens till en statisk förståelse av regionala sammanhang utmanas av Addie och Keil (2015) i artikeln *Real Existing Regionalism*. För att bryta med de inlåsningar för lokal och regional utveckling som sker genom ett globalt konkurrensparadigm om ekonomisk tillväxt argumenterar Addie och Keil (2015, s. 414-416) för att en ensidig ekonomisk förståelse av centrum och periferi behöver utmanas med överlagringar av en mångfald av regionala sammanhang, sammanhang som kan ses i relation till vad som i den här studien beskrivs som urbana ekologier. Enligt Addie och Keil behövs ett mer dynamiskt regionbegrepp som kan förändras beroende på frågeställning och inte är fastlåst i administrativa enheter med tydliga yttre gränsdragningar. I övergången från en regional definition som utgår från statiska gränser, till topografiska och infrastrukturella konfigurationer kan en större regional dynamik synliggöras. Genom sina studier av Toronto och Ontario i Kanada visar Addie och Keil hur funktionella regioner inte bara reproduceras av topografi och infrastruktur utan även av de diskurser, territoriella strategier och teknologiska lösningar som utvecklas. Addie och Keil menar att tolkningsföreträdet för vad som utmålas som en region finns i de politiska och ekonomiska kärnorna, det vill säga i de större orternas maktcentra, men att den regionala dynamiken är betydligt större.

I regional planering som sker med utgångspunkt i en administrativ gräns eller i en regional centralort som ”kärna” framträder utmaningar i att inkludera ett bredare spektrum av lokala-regionala sammanhang. I denna planeringskontext riskerar en planeringspraktik som inte förmår balansera en mångfald av resurser att förstärka en ojämn geografisk utveckling. Den samlade lokala-regionala resursbasen inkluderas därmed inte som utgångspunkt för balansgången mellan konkurrenskraft och resurshushållning. Den här problemställningen är mångfacetterad och i behov av att koppla samman lokala, regionala och globala skalor för att identifiera faktorer, förutsättningar och sammanhang som orsakar lokala och regionala rumsliga inlåsningar. För att från denna problemställning utveckla konceptuella verktyg som kan öppna alternativ behövs angreppssätt som problematiserar nuvarande situation och successivt kan omforma stadslandskapet och katalysera samhällsomvandling.

Glapp mellan planering och genomförande – proformativa planeringsmetoder

För att öppna nya möjligheter för stadens formationer att påverka samhällsutvecklingen behöver det arkitektoniska projektets *proformativa* kapacitet utvecklas. Med en proformativ kapacitet avses den katalytiska förmågan som rumsliga förändringar har att forma förutsättningar och begränsningar för individer och samhällets framtida utveckling (Cuff & Sherman, 2011, s. 27). För denna studie blir den proformativa kapaciteten viktig för att förstå hur sköra stadslandskap, urbana ekologier och nyckelprojekt verkar, samt att undersöka specifika inlåsningar för det sköra stadslandskapet. Det proformativa syftar till hur rumsliga förändringar både öppnar alternativa läsningar och tolkningar av det nuvarande stadslandskapet och öppnar för olika framtida möjligheter.

I en översiktlig genomgång av vad som kan betraktas som en detaljerad nivå kring stadslandskapets dynamik finns det i relation till mitt arbete om urbana nyckelprojekt en mycket omfattande praktik bland arkitektkontor liksom ett smalare fält av akademiskt arbete kring vad jag benämner proformativa angreppssätt, vilket kanske enklast kan beskrivas som urbana akupunkturstrategier där småskaliga och specifika ingrepp används för att starta, motverka eller förändra riktning på mer omfattande omvandlingar av stadslandskapet och dess inneboende strukturer.

Arbeten inom det som kan benämnas som *Tactical urbanism* har fått stort genomslag i planeringspraktiken under senare år (Gadanhö, 2014; Lydon & Garcia, 2015; Lerner, 2014; Oswalt, Overmeyer & Misselwitz, 2013; Nabeel, 2010). Av flertalet som utvecklat dessa angreppssätt framhålls att omvandlingar behöver ses både utifrån materiella förändringar av staden som fysisk miljö och inbegripa en förståelse för hur vi pratar om staden och utvecklar rumslig förståelse genom en diskursiv praktik (Cuff & Sherman 2011; de Solà-Morales, 2008; Bunschoten, 2001; Casagrande, 2010). För att i det småskaliga angreppssättet inkludera ett kritiskt förhållningssätt behöver lokala möjligheter och problematik ses utifrån både den lokala rumsliga situationen och pågående strukturella omvandlingar.

AKUPUNKTURSTRATEGIER

Arkitekten och planeraren Manuel de Solà-Morales (2008, s. 23-28) har genom sitt arbete utvecklat kunskap för att förstå hur det nutida stadslandskapet kan hanteras genom specifika ingrepp som han benämner *urban akupunktur*, det vill säga insatser i staden som betraktas som adaptrar med avsikt att koppla samman olika nätverk och landskap samt koppla samman en mänsklig, kroppslig skala med det urbana sammanhanget. Han tar i sitt arbete utgångspunkt i övertygelsen att staden inte bara är konsekvensen av pågående processer utan att precisa, rumsliga och materiella projekt även påverkar bakomliggande förändringsprocesser. Enligt de Solà-Morales (2008, s. 23) är det i de småskaliga rumsliga sammanhangen som till exempel trappor, hörn, passager etc, som vi bäst upplever staden i relation till vår mänskliga kropp. Genom den detaljerade förståelsen av rummets utformning synliggörs öppningar för att forma relationer mellan den mänskliga kroppens skala och hastighet och staden. På samma sätt som den mänskliga kroppen (enligt traditionella läror om akupunktur) kan botas genom nålstick som förändrar flöden och balansen i kroppen kan staden påverkas genom punktinsatser.

Samtidigt är de Solà-Morales (2008) tydlig med att detta inte ska begränsas till småskaliga, billiga projekt utan att storleken på ingreppen måste ses utifrån skalan på helheten. Det gör att akupunktursticken även kan inbegripa till exempel infrastrukturinvesteringar och politiska processer, där enskilda händelser åstadkommer omfattande förändringar. För att identifiera dessa projekt och ge dem relevant utformning beskriver han betydelsen av att se och tolka staden utifrån dess nuvarande förutsättningar. För att utvidga synen på vad staden är och kan bli utgår han från tre ”blickar” (*gaze*); *en strategisk blick* (the strategic gaze), *en tvingande blick* (the compulsive gaze) och *en angelägen blick* (the anxious gaze). Den strategiska blicken handlar både om att se vilken strategisk betydelse en plats har och vilka betydelser och kännetecken förändringar kan ge. Den tvingande blicken innebär att påverka lokala aktörer att med hjälp av ”inneboende” processer omforma en plats från en betydelse till en annan. Den angelägna blicken beskriver behoven av att driva de storskaliga förändringarna i stadslandskapet, som radikalt förändrar den fysiska gestaltningen för

en hel stadsdel eller ett område. Avslutningsvis inbegriper den angelägna blicken det reflekterande och omvärderande arbete som, genom att inkludera fler perspektiv på frågeställningarna, till skillnad från den tvingande blickens fokusering, utvidgar synfältet och inkluderar fler alternativ.

För att kombinera och knyta samman skalor och relatera det materiella och taktila till stadens större sammanhang använder sig de Solà-Morales av längdsektionen som verktyg. När den övergripande skalan kombineras med den detaljerade synliggörs enligt de Solà-Morales kontraster och det betydelsebärande (mental significance) för en plats blir synligt. På så sätt identifieras kombinationsmöjligheter av olika infrastrukturella skalor, vilket i sin tur skapar nya förutsättningar för det urbana landskapets transformation (de Solà-Morales, 2008, s. 72-75). Ett bredare perspektiv på förutsättningarna för stadslandskapets periferier och utkanter öppnas. Periferin behöver enligt de Solà-Morales studeras och utvecklas utifrån sina egna förutsättningar och kvaliteter. Periferin blir därmed inte inskriven i en förändringsprocess som syftar till att omforma den till det som kännetecknar stadens centrum.

Enrique Miralles var likt de Solà-Morales upptagen av att genom det enskilda projektets proformativa förmåga utvidga synen och tolkningsmöjligheterna i det urbana stadslandskapet. Miralles har utvecklat arbetsmetoder där arkitekturtänkandet används för att modellera alternativ och undersöka stadens framtida kontexter kring projektet (Tunon & Moreno Mansilla, 2000, s. 10). Den nuvarande geografiska kontexten överlagras med en historisk kontext och en modellerad framtida kontext. De viktiga frågorna i detta arbete blir enligt Miralles vilken framtida omgivning som behöver skapas för att stödja det enskilda projektets program och syfte samt hur det enskilda projektet kan formas för att stödja denna stadsomvandling. På så sätt kan relevanta motsättningar identifieras som i sin tur formar de begränsningar ur vilket det enskilda projektet kan utvecklas. Miralles arbetsmetoder var tidigt i arbetsprocessen med urbana nyckelprojekt en viktig ingång för att konkretisera teoretiska resonemang om att utveckla det enskilda projektet i en historisk kontext och undersöka flera olika alternativa framtidsscenarier. Projekten blev på så sätt inte

placerade i fronten av en historisk utveckling utan mitt emellan en historisk och framtida kontext.

Liknande arbetsmetoder har även utvecklats av Raoul Bunschotens (2001) både praktiska men framförallt teoretiska arbete. Centralt för Bunschoten är att utifrån plats specifika förutsättningar identifiera vad han kallar *proto urban conditions*, vilket i likhet med Miralles skissprocess synliggör förutsättningar, spelregler och förhållningssätt till de förändringar som krävs. Bunschoten betraktar det urbana landskapet som ett dynamiskt, ständigt föränderligt lager (the second skin) som i allt större utsträckning täcker jorden. För att skaffa sig kunskap, ett vidgat seende och en mer relevant utgångspunkt för sammansättning beskriver Bunschoten sju olika förflyttningar som metod för att identifiera de plats specifika förutsättningarna; *walk toward*, *walk across*, *walk along*, *walk into*, *walk out*, *walk through*, *walk about*. Att förflytta sig mot, över, längs, in, ut, genom och med innebär enligt Bunschoten att stegvis kartlägga stadens landskap och att lära känna kartläggaren i relation till det som kartläggs. Genom att röra sig *mot* skapas både överblick över ett geografiskt sammanhang samtidigt som betraktaren blir medveten om sin horisont och sina referensramar. I nästa steg fördjupas kunskapen genom att förflytta sig *över* gränsdragningar och *längs med* olika sammanhang för att på detta sätt klarlägga frågeställningar och möjligheter. Förflyttningar *in* och *ut* innebär att konflikter och förhandlingar triggas och genom medvetna avgränsningar struktureras, omorganiserar och modelleras. Avslutningsvis innebär förflyttningar *genom* och *med* att undersöka nya sammanhang och kopplingar med utgångspunkt i de kartläggningar och modeller som är resultatet av arbetet, att som kartläggare *följa med* i kartläggningsprocessen. Bunschoten vill på detta sätt förklara de nära sambanden mellan kartläggning och modellering och genom att beskriva detta som promenader klarlägga behovet av att genomföra dessa processer kroppsligt närvarande på plats i staden som materiell realitet.

Genom att enbart observera nuvarande situation döljs resurser och potential som är inlåsta av rådande strukturella och rumsliga förutsättningar. Det är när rådande förutsättningar ifrågasätts eller den specifika situationen beskrivs från ett annat perspektiv som alternativa resursslag är möjliga att se. Dessa förutsättningar kan därefter genom

att stödjas eller motverkas öppna stadsomvandlingsprocesser. Bunschoten redovisar en metodik för detta. Genom en växelverkan mellan dokumentation av det befintliga och *dynamiska modelleringar* (Dynamic modelling) skapas alternativa verkligheter för det kartlagda området. På så sätt skapar fältarbetet i kombination med modelleringen olika *scenarier* (Scenario Development). Enligt Bunschoten synliggörs genom scenarierna vilka organisationer och *gränstillstånd* (Liminal Bodies) som krävs för att genomföra förändringar. Dessa spelregler samlas i ett *urbant galleri* (Urban Gallery) där alternativa utvecklingsscenarier visas för att öppna förhandlingar och framåtsyftande dialoger. Olika organisationsförändringar och gränstillstånd kan enligt Bunschoten därefter testas med hjälp av uppsättningar av *urbana prototyper* (Urban Prototypes) som i likhet med urban akupunktur har förmågan att omdirigera flöden och synliggöra samt medvetandegöra både stadslandskapets fysiska förutsättningar och de bakomliggande processer som formar det.

Gränstillstånden och övergångsfaserna har likheter med det Ignasi de Solà-Morales Rubió (1995) (yngre bror till Manuel de Solà-Morales) definierar som *terrain vague*. Terrain vague syftar till att beskriva de rum som öppnas i stadslandskapets omvandlingsprocesser som både vaga och omformbara situationer. De är vaga för att de inte går att definiera inom ramarna för samhällets och arkitekturens sökande och upprätthållande av förhållningsregler och struktur. Samtidigt är de öppna för förändring och omformbara genom påverkan av de processer som etablerat dem. För att klargöra denna process beskriver de Solà-Morales Rubió (1995, s. 122) hur traditionell arkitektur och stadsplanering ”kolonialiserar” stadslandskapet genom att reproducera nuvarande begränsningar och ordning. Detta sker genom fysisk gestaltning och form med syfte att upprätthålla samhällets maktstrukturer och reglera stadens förutsättningar.

Min tolkning av Bunschotens, Miralles, de Solà-Morales och de Solà-Morales Rubió's arbete är att en central förmåga för planeringen är att skifta perspektiv, skalor, tid och hastigheter för att klargöra en mångfald av rumsliga meningsbärande sammanhang. Befintliga förändringsprocesser kan synliggöras genom proformativa angreppssätt som testar samverkansmöjligheter och alternativ och som använder historiska eller framtida rumsliga lösningar för att klargöra förändringspotential i den nuvarande situationen.

Det finns viktiga lärdomar att dra i kombinationen av stadslandskapet som överlagrade processer och den kunskapsöversikt som redovisats ovan kring ett regionaliserat stadslandskap samt inlåsta föreställningar om rumsliga hierarkier. Det gäller dels tanken om att det, med det specifika enskilda projektet, går att påverka det omgivande stadslandskapets processer, dels det synsätt som beskrivs kring stadslandskapet och dess kartläggning som är viktigt för att identifiera potentialen och möjligheterna i det sköra stadslandskapet. Det som framträder är det ömsesidiga beroendet mellan stadens olika delar, men också hur olika forlande och processinriktade angreppssätt behöver kombineras för att bli mer produktiva med avseende på att utveckla alternativ och kombinationer från olika överlagrade nätverk som tillsammans kan öppna rumsliga inläsningar. Alla delar behövs för att samhället i sin nuvarande form ska fungera som det gör. Det betyder även att lösningar på samhällets problem inte går att identifiera som hemmahörande i någon specifik del av stadslandskapet utan beror på sammansättningen av alla dess delar och krafter som håller dem samman i sitt nuvarande tillstånd. Samtidigt skapar reproduktionen och den stegvisa anpassningen en tröghet i förhållande till förändring vilket gör att radikala förändringar är svåra att genomföra. Det krävs successiva sammanlänkade strategier som synliggör, testar och undersöker olika alternativ för att stärka alla delars potential att bidra till en gemensam utvecklingsprocess.

TACTICAL URBANISM

Det tanksätt kring stadsomvandling som ingår under den ibland yviga etiketten *tactical urbanism* har under senare år fått stort genomslag i strategier för att hantera en dynamisk omvandling och skapa händelserika och attraktiva stadsmiljöer. Projekten är av varierande omfattning och ambitionsnivå och spänner från förändringar initierade av enskilda personer till kommuner som med hjälp av småskaliga projekt aktiverar stadsmiljöer och skapar delaktighet i planeringsprocessen. I boken *Tactical Urbanism: Short-term Actions for Long term Change* beskriver Mike Lydon och Anthony Garcia (2015, s. 2) hur tactical urbanism är ett snabbfotat och ”dynamiskt” komplement till den långsamma och ”statiska” översiktliga planeringen. Det som enligt

Lydon och Garcia är betydelsefullt i detta angreppssätt är en integrerad arbetsprocess där privata initiativ inarbetas i en övergripande planering. För att uppnå detta beskriver Lydon och Garcia tre kategorier av projekt. För det första projekt som initieras av privatpersoner eller grupper för att visa problem och behov av förändring. Det kan vara behov av nya övergångsställen eller nya lekplatsmöjligheter. Tactical urbanism är på så sätt ett verktyg för en materiell kartläggningsprocess som genom de småskaliga fysiska förändringarna testar möjligheter. För det andra betonas tactical urbanism som en taktik för att skapa medborgardeltagande i planeringsprocessen. Den kommunala planeringsprocessen kan utvidgas med moment som konkret omformar stadsmiljön för att visa potential och exemplifiera planeringsambitioner. Avslutningsvis redovisas hur tactical urbanism kan användas som *steg 0* i en omvandlingsprocess och därmed användas för att temporärt använda obebyggda tomter eller förändra gatumiljöer så att de i ett tidigt skede får nya användningsområden eller åskådliggör möjligheter med en permanent förändring. Det blir en förberedande verksamhet som möjliggör för olika grupper att använda en plats och därmed testa dess potential. Tactical urbanism får, enligt Lydon och Garcia, störst effekt om det skapas möjligheter för de temporära verksamheterna och initiativen i steg 0 att påverka de permanenta omvandlingsförslagen – en pendlade kartläggningsprocess där tactical urbanism använder det konkreta agerandet för att belysa nuvarande situation och skifta perspektiv (Lydon & Garcia, 2015, s. 12-18).

Enligt Lydon och Garcia är strategier redskap för dem med makt medan taktik är ett sätt för dem som saknar maktposition att med småskaliga insatser agera genom den långsiktiga planeringen. Lydon och Garcia (2015, s. 10) framhåller hur stadsomvandlingsprocesser behöver både strategier och taktiker, men det behövs nya verktyg för att ge fler möjlighet att delta i omvandlingen av den egna livsmiljön. Sammanfattningsvis skriver Lydon och Garcia att tactical urbanism är ett redskap för att få städernas planeringsverksamhet att bli mer taktisk och ett sammanhang där de enskilda initiativen kan bli mer strategiska. tactical urbanism kan inte hantera alla frågeställningar inom stadsplanering. Strategier och taktiker är av lika värde och ska användas tillsammans för att förändra våra städer framåt.

I relation till att utveckla och operationalisera de konceptuella verktygen, sköra stadslandskap, urbana ekologier och urbana nyckelprojekt, finns viktiga lärdomar att hämta från projekt och studier inom tactical urbanism. Framförallt handlar detta om hur det krävs ett designtänkande även där det inte handlar om att designa nya objekt utan om att forma händelser och konkret förändra den fysiska stadsmiljön. Den bakomliggande drivkraften behöver, enligt Lydon och Garcia (2015, s. 22-23), vara att stärka sociala resurser och samtidigt problematisera och skapa viss oreda i den nuvarande situationen.

Ett ambitiöst arbete för att belysa potentialen i ”temporära” initiativ är arbetet av Philipp Oswald, Klaus Overmeyer och Philipp Mixelwitz kring *Urban Catalyst* (Oswald et al., 2013). Mot bakgrund av den dynamiska stadsomvandlingsprocess som tog fart i Berlin under 90-talet efter återföreningen av Tyskland beskrivs den informella omvandling av bostadsområden som pågick parallellt med storskaliga stadsförnyelseambitioner. Obebyggda tomter och rivningsfastigheter blev föremål för ”gemensamma” projekt och initiativ från medborgargrupper (Oswald et al., 2013, s. 7-9). Boken framhåller även hur stadens tomrum behöver ses som en del av stadslandskapet och som ett resultat av historiska och pågående omvandlingsprocesser. Tomrummet utgör tillsammans med initiativförmåga i förståelsen av de temporära initiativen en avgörande resurs (Oswald et al., 2013, s. 52). Samtidigt blir det tydligt hur större delen av de temporära projekten som beskrivs i boken genomförs av en välutbildad samhällsgrupp med ett starkt socialt och kulturellt kapital. För att utvidga samhällsplaneringens möjliggörande kapacitet betonar Oswald et al. betydelsen av arbeta med både temporära aktiviteter och långsiktig planering. Enligt Oswald et al. (2013, s. 2017-222) kan *open source city planning* utgöra en samlad strategi för att utveckla en mer dynamisk planering och som genom att fördela kontroll och ansvar likt tactical urbanism kan svara mot de mångfacetterade utmaningar som planeringen står inför.

Även arkitekten och planeraren Jamie Lerner (2014) redogör i boken *Urban Acupuncture* för hur stadsplaneringen behöver utgå från människans skala och rytm samt att städer med en kulturell vitalitet påverkas av en mångfald av omvandlingsprocesser. För att koppla till inledningen av den här studien så har de genomgått processer av

omförhandling som omstrukturerat resurser för att möta nya behov. I många fall är det enligt Lerner (2014, s. 2-3) ett specifikt brytningsskede som påbörjar en omstrukturering eller uppbyggnadsfas, insatser som Lerner i likhet med de Solà-Morales beskriver som urban akupunktur. De Solà-Morales har dock en tydligare profilering av akupunkturprojekt som ett planeringsverktyg för att kartlägga sammanhang och strukturera övergripande omvandlingsprocesser. Lerner's arbete kan mer ses som en argumentation för att forma förutsättningar där invånare får tillträde till att forma sina livsmiljöer. Detta kräver enligt Lerner (2014, s. 43-47) samtidigt en politisk ambition att hantera strukturella problem så som brist i kollektivtrafik, brutna kretslopp för återföring av resurser, att öka allas tillträde till stadens publika rum och ett åtagande för solidaritet och fördelning för att motverka social ojämlikhet. De strategier som Lerner förespråkar för att överbrygga dessa problem bygger på att aktivera de människor som bor och lever i staden, en grundsyn som enligt Lerner bygger på att hantera sociala problem med hjälp av kulturell utveckling och inte som ett omhändertagande av marginaliserade grupper i samhället. Lerner (2014, s. 63) framhåller att om akupunktur enbart sker på ytan av stadens form får den inte strukturellt genomslag. Det är därför centralt att arbeta långsiktigt för att de små förändringar som uppmärksammar problembilder får politiska konsekvenser på den ideologiska konflikten mellan globalisering och solidaritet. Det krävs därmed samspel mellan de småskaliga materiella förändringarna och grundläggande problematisering av de strukturella processer som omfördelar resurser. Lerner (2014, s. 109-112) framhåller behovet av att genomföra akupunkturinsatser med hög hastighet, det vill säga att snabbt materialisera omställningar. Lerner menar att det bästa sättet att avgöra om förändringar är bra eller dåliga är att uppleva dem materiellt. Lerner's arbete kan därmed ses som fullskaliga medborgardialoger när samtalet om förändring sker efter att projekten är fysiskt på plats.

Det arbete som Lydon och Garcia (2015), Oswald et al. (2013) samt Lerner (2014) beskriver har bäring på att synliggöra samspelet mellan övergripande planeringsarbete och de småskaliga initiativen. Samtidigt finns det en fara i att det taktiska angreppssättet utan förankring i stadslandskapets strukturella omvandlingar begränsas till projekt som fokuserar på att förbättra ett stadslandskap för en växande medelklass som

redan har tillträde till samhällets gemensamma rum. Denna problem- bild diskuteras bland annat i utställningen *Uneven Growth* på Moma i New York som genomfördes under vintern 2014-2015 (Gadanh, 2015). Taktik med avsikt att fördela kontroll och makt blir på så sätt en del av en strategi som reproducerar en ojämn geografisk utveckling där de med ekonomiska och sociala möjligheter att delta i processen får företräde och ökat tillträde till att förändra sin livsmiljö (Gadanh, 2015, s. 51). Detta resonemang får medhåll av Neil Brenner (2015) i artikeln *Is "Tactical Urbanism" an Alternative to Neoliberal Urbanism?* som diskuterar utställningen på Moma. Enligt Brenner (2015, s. 9) krävs, för att skapa en socio-ekonomisk inkludering parallellt med ingrepp i stadens rumsliga sammansättningar, även omformning av samhällets strukturer och institutionaliserade rum.

EXEMPEL FRÅN PRAKTIKEN

MUF architecture/art är ett konstnärs- och arkitekturkollektiv som sedan mitten på nittiotalet utmärkt sig genom att i både större och mindre planeringssammanhang utveckla specifika projekt med syfte att samla lokala resurser och som därigenom utgör genomförandestrategier. MUFs fokus handlar om att kombinera strategier för att genom de detaljerade projekten utveckla övergripande strategier och inom de övergripande strategierna utveckla de detaljerade förändringarna (MUF, 2001, s. 14). På detta sätt ser de att transformation av det nutida stadslandskapet behöver genomföras både som långsiktiga visioner och som materiella omgående förändringar. Detta kombinerade angreppssätt utvecklas genom vad som kan ses som en kartläggningssprocess som synliggör bakomliggande drivande faktorer och som på så sätt inkluderar att aktivera uppdragsgivare, intressenter, budget och tidsplan. Processen leder fram till svar på frågan hur förändring kan åstadkommas. Genom vad MUF kallar "omedelbar belöning" (pre-mature gratification) skapas omgående märkbara förändringar som fokuserar på att etablera och tillgodose de bakomliggande faktorerna till en mer omfattande transformation. Om det till exempel finns en långsiktig önskan att bygga en lekplats utreds hur stor del som med utgångspunkt i planerings- och genomförandebudget kan genomföras

omgående. Detta steg utgör därefter ett test av den mer långsiktiga strategin (MUF, 2001, s. 15). På detta sätt samlas resurser till projekten och det långsiktiga arbetet kan koordineras och ordnas till ett successivt genomförande.

Ett annat exempel från praktiken är atelier bow-wow som undersöker hur samhällsomvandlingar synliggörs genom de bebyggelseypologier de producerar och hur det individuella projektet kan användas för att förändra det omgivande stadslandskapet (Kaijima, Kuroda & Tsukamoto, 2001). Samtidigt undersöker de genom moderna tolkningar hur den traditionella japanska arkitekturen är sprungen ur relationen till den mänskliga kroppen. Atelier bow-wow (2006, s. 173) synliggör genom sitt arbete hur arkitekturen har en grundläggande förmåga att placera människor och rikta deras rörelser genom rumslig utformning. Om dessa egenskaper samordnas utgör de enligt atelier bow-wow verktyg för att forma oss som individer. Genom att med arkitekturen som verktyg balansera mellan att repetera observerade fenomen och långsamt förskjuta dem mot nya betydelser kan förändring mot en ny verklighet åstadkommas. Denna förändringsprocess kan inte åstadkommas av enskilda projekt men i samverkan över tid kan de förändra samhället (atelier bow-wow, 2006, s. 9). Dessa små förskjutningar skapas ofta genom att kombinera förutsättningar eller kombinera lösningar (atelier bow-wow, 2006, s. 147). Sambanden mellan staden, arkitekturen och de processer som formar samhället benämner atelier bow-wow för *making logic*, ett verktyg som kan användas för att undersöka bakomliggande faktorer för stadens fysiska utformning. Förändringsmekanismerna kan förklaras som en underliggande faktor som likt den inledande beskrivningen av repetition och förskjutning ger upphov till ett unikt resultat (atelier bow-wow, 2006, s. 199). På detta sätt formas metoder som utgår från ett ömsesidigt beroende mellan rum som fysisk styrande form och det vardagliga livets föränderlighet, vilket blir en pendlande process av att göra och använda arkitektur och därigenom utvidga ett arkitekturtänkande som metod för att initiera samhällsförändrande processer. På så sätt formas arkitekturen av samhället men blir även ett viktigt verktyg för att forma samhället (atelier bow-wow, 2006, s. 259).

Föreställningen om att stadslandskapet är i förändring där alla är medaktörer framhålls av arkitekten Marco Casagrande (2010) i hans arbete kring urban akupunktur. Casagrande använder informella grannskapsodlingar i Taipei som exempel. Odlingarna kan ses som lokala platsspecifika aktioner som på tillgängliga platser (luck-tomter, svårbyggbar mark och platser där ägarsituationerna är svårdefinierade) punkterar det industriella stadslandskapet och återkopplar det till den ursprungliga marken. På så sätt liknar dessa aktioner den omvandling som de Solà-Morales Rubió (1995) beskriver i resonnementet om stadslandskapets vaga terränger – rum som inte inskriver sig i samhällets ordnade logik av produktion och konsumtion. Det är dessa småskaliga ingrepp baserade på lokal kunskap som kännetecknar akupunkturprojekt till skillnad från traditionella stadsomvandlingsprojekt som enligt Casagrande mer liknar västerländsk kirurgi och oftast plastikkirurgi med syfte att operera bort det som är problematiskt eller som inte passar in. I dessa senare fall undersöks enligt Casagrande inte konsekvenserna av det specifika ingreppet utan förändringar betraktas som isolerade projekt (Casagrande 2010).

Arbetet av Casagrande (2010), atelier bow-wow (2006) och MUF architecture/art (2001) belyser från flera håll hur det går att utveckla strategier som kombinerar lokala resurser och utvecklar de enskilda projektens proformativa kapacitet. Detta designbaserade angreppssätt innebär att stadslandskapets flöden genom punktinsatser kan omdirigeras och försättas i både obalans och balans. För att åstadkomma detta kan proformativa projekt användas för att synliggöra dolda möjligheter och rumsliga inlåsningar. Som prototyper i denna process kan projekten användas för att synliggöra nuvarande reproduktion av inlåsningar och de kan därmed etablera förhandlingslägen och samverkansmöjligheter.

3. Teori och metod

Inledning – växelspel mellan praktik och teori

I kapitel 3 introduceras först tre rumsteoretiska utgångspunkter för studien. Därefter redovisas tre centrala teoretiska ramverk som utgjort ingångar till det teoretiska och metodologiska ramverk som studien utvecklar och operationaliserar genom de tre konceptuella verktygen. Avslutningsvis redovisas och diskuteras arkitekturtänkande som designbaserad forskningsmetod och hur studiens arbete påverkats av de partipolitiserade planeringsprocesserna som både utgjort redskap och kontext för studiens deltagandet i planeringspraktiken.

Det praktikbaserade forskningsarbetet som ligger till grund för den här studien har både haft som mål att resultera i konkreta strategier och nyckelprojekt för planeringsprocesserna i Mariestad och Skaraborg samt utveckla överförbar teoretisk och metodologisk kunskap om sköra Stadslandskap, urbana Ekologier och urbana nyckelprojekt. Det innebär att arbetet dels försökt förhålla sig till en akademisk tradition om kunskapsproduktion och dels varit i behov av att navigera i de konkreta planeringsprocesserna för att styra arbetet med Strukturbild Skaraborg, Fördjupad översiktsplan Mariestad och Tidanpromenaden framåt. Detta har inneburit att den ”akademiska” processen i vissa skeden gått långsamt för att genom deltagande i praktiken forma studiens praktikbaserade empiri. Av stor relevans för arbetets resultat är att forskningen samtidigt pågått i processer på både lokal och regional nivå.

Deltagandet som doktorand och praktiker har inneburit en i vissa delar otydlig roll mellan att utarbeta plandokument som produkter och ett bredare deltagande i den lokala och regionala planeringens mångfald av olika projekt och sammanlänkade processer. Den dubbla rollen mellan doktorand och praktiker har gett mig möjlighet att under olika faser betona olika positioner: som arkitekt och planerare i dialogerna med kommunens planeringspraktik samt i positionen som doktorand för att mer fristående skapa ett utrymme för att ifrågasätta pågående planeringsprocesser och få tillträde till pågående planeringsprocesser vid sidan av de projekt som varit huvudsakligt fokus för samarbetet. Den vetenskapliga uppbackning som jag som "doktorandpraktiker" har tillgång till ger tyngd i argumentationen och kan därmed användas i dialog med tjänstemän och politik för att utvidga manöverutrymmet. Doktorandstudierna har samtidigt varit beroende av ett fortsatt deltagande i planeringsprocessen vilket gör att målkonflikter i vissa lägen inte gått att dra till sin spets med möjligt resultat att processen riskerat att bryta samman. Arbetsprocessen är en balansgång där det går att retoriskt spela mellan att teoretiskt driva argumentationerna till sin spets och att pragmatiskt förhandla och nyansera resonemangen.

Resultaten av Strukturbild Skaraborg, Fördjupad översiktsplan Mariestad och Tidanpromenaden är påverkade av många aktörer och förhandlingar kring olika målkonflikter. Det är därför viktigt att betona att resultatet av de tre projekten är fristående men samtidigt sammanflätat med doktorandarbetets resultat. Praktiken har använts som redskap för att svara mot studiens syfte. I växelverkan har det dock ej funnits möjlighet att inarbeta alla delar av det teoretiska och metodologiska ramverket i praktikens arbetsprocesser. Det finns därmed slutsatser i studien som vid en fortsättning av arbetet i Mariestad och Skaraborg behöver inarbetas och utvecklas ytterligare.

Växelverkan mellan praktik och teori har utvecklas i en tentativ, problematiserande och materiellt formgivande och diskursivt formulerande process. Arbetsprocessen utgår från ett kritiskt förhållningssätt till pågående samhällsutveckling men syftar även till att synliggöra riktningar framåt i form av konkreta rumsliga förändringar för att öppna rumsliga inläsningar.

Rumsteoretiska utgångspunkter

DET URBANA SOM PREFIX TILL SAMHÄLLET

Under senare år har stort medialt fokus riktats mot statistiska uppgifter som pekar på att jordens befolkning nått ett tröskelvärde där över hälften av invånarna bor i vad som på olika sätt definieras som städer. Därmed har städerna fått en än mer central position i de materiella och diskursiva problemställningarna kring ekologisk, social och ekonomisk hållbar utveckling. Uppmärksamheten av en statistisk övergång till en ”urban tidsålder” har dock fått kritik från ett fält av socio-politisk teoribildning som argumenterar för att inte bara hälften av jordens befolkning lever i urbana sammanhang utan att jorden redan kan betraktas som fullständigt urbaniserad (Lefebvre, 2003a (1970); Schmid, 2006; Brenner, 2013). Redan 1970 beskrev sociologen Henri Lefebvre (2003a) i boken *The Urban Revolution* hur samhällets socio-ekonomiska strukturer i grunden präglas av industrialisering, kapitalisering och urbanisering, processer som dominerar och absorberar all produktion i en global skala och som enligt Lefebvre (2003a, s. 1-2) därför medför att även alla värderingar och beslut sker under en urban horisont. I reproduktionen av det urbana absorberas därmed hela samhället och det uppstår på så sätt normerande bilder, vilket med utgångspunkt i hur Michel Foucault (1998, s. 214) beskriver det, inbegriper vad samhället betraktar som normalt och som genom kontrollmekanismer och övervakning jämför, differentierar, inordnar i hierarkier och därmed innesluter eller utesluter. Urbana processer påverkar på så sätt alla samhällsförändrande processer och alla geografiska landskapskategorier (Lefebvre, 2003a, s. 16-17).

Med utgångspunkt i Lefebvres arbete, där urbanisering framträder som en styrande logik som infiltrerat alla samhällets omvandlingsprocesser har jag valt att addera ett urbant prefix till studiens konceptuella verktyg sköra *stadslandskap*, *urbana* ekologier och *urbana* nyckelprojekt. Detta val är gjort för att kontinuerligt belysa och problematisera hur ett urbant tolkningsföreträde och en urban dominans kommer till uttryck.

Att ett urbant prefix adderats till de konceptuella verktygen är därmed ett försök att, istället för att motarbeta det urbana utifrån ett motsatsförhållande, utvidga förståelsen av det urbana och stegvis tänka bortom en urban horisont. Exempel på detta är hur studien i arbetet med Mariestad och Skaraborg försökt utveckla lokal och regional utveckling utifrån inneboende kvaliteter snarare än genom kategorisering och reduktion, vilket karaktäriserar en planering som utgår från stereotypa målbilder av den täta och funktionsblandade staden (Robinson, 2013). Ett första steg i denna process är att omförhandla en linjär logik mellan staden som centralitet och jordens ekosystem, matproduktion och klimatsystem som passiva bakgrunder, till att istället betona samspel och ömsesidiga beroenden mellan en mångfald av omvandlingslogiker (Janssens, 2012, s. 27). Av central betydelse för denna ansats är en planering som utvecklar stadslandskapet utifrån en mångfald av processer och sammanhang med olika tätheter, intensiteter, resurser och potentialer.

RÄTTEN TILL STADEN OCH RUMMETS PRODUKTION

Centralt i Lefebvres problematisering av den urbana omvandlingen av samhället står argumentationen om *rätten till staden*, vilket enligt Lefebvre (1996, (1968)) handlar om rättighet till ett medborgarskap som bygger på delaktighet i samhället och rätten till en position i centrum av sin egen livssituation. Med andra ord att få tillgång till och tillträde att forma sitt eget liv och inte bli placerad i utkanten av någon annans planerade centrum. Detta resonemang utvecklas och nyanseras i artikeln *Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant* där geografen Mark Purcell (2002, s. 101-102) argumenterar för att Lefebvres resonemang behöver förstås som en kontinuerlig problematisering av vem och vilka som har tillträde till att forma sin egen livsmiljö. Framförallt betonar Purcell hur även en alternativ samhällsordning till den version vi nu befinner oss i kommer upprätta hierarkiska strukturer och en ojämn fördelning. Resonemanget om rätten till staden medför därmed både en problematiserande ansats och en riktning mot att öka tillträdet till omvandlingsprocesser och tillgång till redskap att omforma den egna livsmiljön och den egna livssituationen. Enligt Purcell (2002, s. 102) behöver förståelsen av rätten till staden därför ses i relation till hur Lefebvre (2003b (1974)) i boken *The Production of Space* utvecklar

ett teoretiskt ramverk för hur rum produceras och producerar. Det producerande perspektiv på rum som Lefebvre utvecklar kan kortfattat beskrivas som att rum å ena sidan formar möjligheter för samhället och individer och å andra sidan att rum formas av samhället och individers agerande (Lefebvre, 2003b, s. 15-18). Lefebvre beskriver i boken genom begreppet *det sociala rummet* hur rummet där vi lever och verkar (det levda rummet) är meningsskapande genom det språk samt de sociala relationer som omger och använder det. Det går därmed enligt Lefebvre för det första inte att separera det materiella resultatet av urbaniseringsprocesser från processerna i sig själva. För det andra är det sammanvävda förhållandet mellan socio-ekonomiska processer och rum som form alltid politiska resultat (Lefebvre, 2003a, s. 178-180).

Enligt Lefebvre (2003b, s. 26) produceras och producerar, distribueras och distribuerar, kontrolleras och kontrollerar rum genom rumsliga förutsättningar och kodningar. Rumslig meningsproduktion (*syntax*) formas av vår förmåga att läsa *rumsliga koder* och sätta rummet i ett sammanhang som gör det begripligt och meningsfullt, vilket innebär att rummet inte kan förstås som en behållare vi lever i utan något som skapas genom relationer. Kodningen distribueras av samhället, vilket kan ses som en underliggande förutsättning för rumslig produktion av de sociala rum som omger oss. Vår förmåga att hantera och manövrera i det sociala rummet är kunskap som är inarbetad i hela vår kropp. Lefebvre (2010, s. 39) liknar denna process vid *dressyr*. Dressyren är en process som genom ständiga repetitioner lär oss att läsa, förstå och verka i våra vardagliga sammanhang.

Lefebvres teoretiska resonemang är relevant för att förklara hur rummet i sig producerar förutsättningar för samhällets omvandlingar och produceras av pågående processer. Enligt Lefebvre blir rummet socialt genom att vi lever i det, överlagrar det med betydelser och mening och på så sätt *artikulerar* det. I denna process beskriver Lefebvre hur oförmåga eller hinder att läsa *rumsliga artikulationer* leder till det abstrakta rummet, det obegripliga rummet där det inte finns begripliga meningsbärande och meningsskapande sammanhang eller rätt syntax (mening) (Lefebvre, 2003b, s. 49). Jag ser Lefebvres resonemang som en teoretisk modell för att undersöka hur sköra stadslandskap genom samhällets normerande rumsliga framgångskoncept framträder som meningslösa periferier. Inte utifrån förståelsen fysisk utkant utan som

periferi i förhållande till normerande framgångsbeskrivningar. Det är centralt i planeringsprocessen att klargöra processer som formar rumslig meningsproduktion för att identifiera och forma nycklar som kan öppna eller stänga, bromsa eller accelerera rumsliga förändringar.

Av betydelse för att fördjupa resonemanget om ett producerande rumsbegrepp är Michel Foucaults (1998, 2014) redogörelse för en biopolitisk maktordning och ett producerande perspektiv på makt. Enligt Foucault utgör ett biopolitiskt perspektiv på hur makt producerar, distribuerar och kontrollerar samhällsomvandlingar ett skifte i relation till suveräna och disciplinerande maktordningar då den inte riktar in sig mot ett specifikt territorium eller mot en individuell kropp. Med utgångspunkt i samspel mellan politiskt beslutsfattande och expertkunskap från bland annat socialvetenskap riktar sig *biopolitik* mot att styra liv, död, hälsa, nativitet, ålder, arbetskapacitet och boende för att öka produktiviteten för hela befolkningsgrupper (Larsson et al., 2012, s. 10; Wallenstein, 2009; Foucault 2014). Ett exempel på detta som framhålls av Larsson et al. (2012, s. 9-10) är den politiska majoritetens konsensus kring balansgången mellan att å ena sidan reglera hushållningen av mark och vatten och styra den socio-ekonomiska utvecklingen för samhällets överordnade nytta och å andra sidan stärka individens frihet som ett verktyg för att öka produktiviteten.

Med utgångspunkt i Foucaults föreläsningar om biopolitik från slutet av 70-talet hävdar arkitekturteoretikern Sven-Olof Wallenstein (2009, s. 42) att modern arkitektur och det nutida stadslandskapet inte bara kan ses som resultatet av en avancerad global kapitalism, urbanisering och välfärdssamhället utan även som ett avgörande verktyg för reproduktion och disciplinering av det moderna samhället. På ett liknande sätt som Lefebvre (2003b, s. 16-17) beskriver hur det sociala rummet produceras och producerar genom kodningar, representationer och symboler beskriver Foucault hur det i alla samhällets institutioner och fysiska typologier (skolor, köpcenter, motorvägar, trafik Korsningar, lägenheter, sjukhus osv) finns inskrivet *diagrammatiska lager* (Foucault, 1998, s. 201). Genom diagrammatiska lager verkar biopolitiska mekanismer både i en materiell praktik och i utformningen av fysiska rum samt genom det språk och de diskursiva praktiker som omger rummet. Det går därmed enligt Wallenstein (2009, s. 42) inte att skilja planeringen

av rummet och staden från inneboende kulturella, sociala, politiska och ekonomiska processer. Den teoretiska beskrivningen av diagrammatiska lager har varit betydelsefull för att klargöra hur sköra stadslandskap som rumsliga inlåsningar orsakar bräcklighet för de sociala och politiska processer som pågår i de empiriska kontexter som ingår i studien.

Foucault fokuserar inte i huvudsak på vem som har makt över vem, eller vilken klass som innehar makten utan på *hur* makten verkar. Enligt Foucault (1998, s. 199) är makt produktiv genom att den formar meningsbärande samband och normerande processer. På så sätt strävar inte makt främst efter att begränsa genom att låsa in utan mot att föröka och utnyttja den kraft som samhället möjliggör. Foucault argumenterar för att disciplineringen genomdrivs som en *kombination av en hierarkisk översyn och normaliserande system för både bestraffning och belöning* (Foucault, 1998, s. 200). Detta är samtidigt en dubbel process som innebär att makten verkar genom att den både kontrollerar och kontrolleras samt producerar och produceras. På så sätt kan Foucaults maktbegrepp ses som ett relationellt perspektiv på makt, med avseende på att dess produktiva kapacitet beror på de relationer som omger den (Foucault, 1998, s. 207). Detta perspektiv på makt öppnar för att förstå hur makt som biopolitisk maktordning verkar genom underliggande strukturer som kodar och producerar rum och därmed öppnar, stänger, behärskar och normerar meningsbärande sammanhang (Lefebvre, 2003b, s. 16-17). Det relationella perspektiv på makt som Foucault (1998) utvecklar och Lefebvres (2003b) redogörelse för ett producerande perspektiv på rum bildar en viktig rumsteoretisk utgångspunkt för att klargöra samspelet mellan rum som form och rum som process som introducerades i kapitel 1.

Enligt Harvey (2014, 2. 62) finns en övergripande problematik i angreppssätt som inte tar utgångspunkt i samspelet mellan rum som form och rum som process vilket återkopplar till diskussionen ovan om ett urbant prefix. Om samhällsutvecklingen av rum och städer ensidigt hanteras som något som genom framgångsrik utformning kan kontrollera, inrymma, förändra eller förstärka sociala processer begränsas handlingsutrymmet att påverka urbaniseringens övergripande logik. Det är därför enligt Harvey (2014, s. 61) av central betydelse att utveckla rumsteoretiska utgångspunkter som synliggör dynamiken mellan rum

som form och rum som process. En urban dominans för de omvandlingsprocesser som pågår innebär enligt Harvey att det i en "urban" samhällsutveckling inte sker en prioritering mellan urbanisering som process och staden som resultat av urbanisering. Det är därför inte möjligt att separera processerna från det som omgärdar dem.

För att precisera den rumsliga dynamiken mellan rum som form och rum som process som uppstår i detta samspel är Harveys (2006) redogörelse för ett tredelat rumsbegrepp användbart. Harveys tredelade rumsbegrepp består för det första av *absolut rum*, det vill säga mätbart, materiellt, topografiskt rum, för det andra av *relativt rum* som avser topologiska relationer, förståelse av rum-tid samt individuella tolkningar och förmågor och avslutningsvis av *relationellt rum* som innefattar narrativa, diskursiva och meningsskapande relationer (Harvey, 2006, s. 118-121). I arbetet med en specifik rumslig aspekt är det viktigt att inse hur relativa och relationella aspekter verkar genom det absoluta rummet. Det är dock enligt Harvey en förenkling att sätta de tre aspekterna i ett hierarkiskt förhållande till varandra. Aspekterna etablerar ett dynamiskt samspel: om en aspekt ändras behöver de övriga aspekterna omtolkas. Harvey skriver *there is no such thing as space or time outside of the processes that define them, and these processes do not occur in space but define their own spatial frame* (Harvey, 2006, s. 123). Med utgångspunkt i Harveys tredelade rumsbegrepp synliggörs behovet av att se de tre konceptuella verktygen som både relativa och relationella.

Mot bakgrund av de teoretiska resonemangen av Lefebvre och Foucault som tydliggör behoven av att synliggöra meningsbärande sammanhang och rumsliga hierarkier ser jag att Harveys rumsliga aspekter är användbara i planeringspraktiken av fyra skäl. För det första kan analyser av hur rummet är meningsskapande och vilken betydelse och potential det har preciseras genom att sortera kartlagd kunskap under de tre aspekterna. För det andra kan på så sätt kartläggningsarbetet synliggöra och framhäva olika rumsliga aspekter som förstärker centrala förutsättningar för att hantera problematiken eller synliggöra konsekvenserna av rumsliga förändringar utifrån de tre aspekterna. Kartläggningsarbetet blir parallellt ett analytiskt verktyg, ett kompositionsarbete och ett modelleringsverktyg för att till exempel beskriva stadslandskapets topografiska, topologiska och relationella kontexter. För det tredje kan kartläggningen fokuseras till de relevanta aspekterna för de aktuella

frågeställningarna och problembilderna. Avslutningsvis kan även konkreta ingrepp fokuseras och preciseras genom att riktas mot relevanta rumsliga aspekter. På så sätt kan resurseffektiva åtgärder identifieras för att påverka stadslandskapets transformationer och rumslig meningsproduktion.

Enligt geografen Doreen Massey (2005, s. 10) står rumsligt meningsskapande i direkt relation till hur identiteter produceras. Rumsligt meningsskapande är enligt Massey socialt konstruerat men rumsliga förutsättningar formar oss även som individer. Samhälle och subjekt reproducerar varandra genom rumsliga, materiella och diskursiva begränsningar och förutsättningar och därigenom etableras även rumslig identitet. Reproduktion av rumsliga artikuleringar, strukturer samt samhällets och individens identitet är en process som får riktning utifrån vems rumsliga tolkning och berättelser som har prioritet – hur den materiella verkligheten produceras och produceras, befäster eller bryter normativa och disciplinerande hierarkier. När rumslig upplevelse beror på samspelet mellan fysiska och sociala tillstånd, individuella tolkningar, kunskap etc. är det enligt Massey problematiskt att forma ett samhälle och ett stadslandskap utifrån ett fåtal geografiska centraliteter och från fåtalets meningsskapande perspektiv. Det här är en grundläggande teoretisk utgångspunkt för att förstå hur absoluta, relativa och relationella kontexter till sköra stadslandskap är formade och producerade samt formar och producerar sköra tillstånd för institutioner, organisationer och individer.

Ett perspektiv på rum som producerande är en central rumsteoretisk utgångspunkt för att inarbeta problembeskrivningen kring rätten till staden i studien som här presenteras. I kombination med dynamiken som uppstår mellan ett absolut, relativt och relationellt rumsbegrepp kan även en urban (kulturell och ekonomisk) dominans problematiseras i relation till ojämn geografisk utveckling. Förändringar av stadslandskapet både öppnar och stänger omvandlingsprocesser. Detta gäller för samhällsutvecklingen i stort men det innebär även att det som möjliggör för vissa grupper och individer i samhället samtidigt begränsar för andra. I detta förhandlingsläge ligger kärnan till de flesta av stadslandskapets inlåsningslägen, ett läge som kan synas enkelt men som medför komplexa följd effekter som anpassar sig till utgången av olika val och kompromisser.

DIAGRAMMATISKA LAGER

För att klargöra vilka rumsliga processer som binder samman, kopplar eller spräcker nuvarande eller möjliga sammansättningar samt hur nya kan skapas och få en verkningsfull påverkan på sköra stadslandskap och på allvar påverka omförhandlingen av stadslandskapet krävs dock ytterligare en teoretisk fördjupning kring biopolitisk maktordning och diagrammatiska lager.

I Gilles Deleuzes (1990) läsning av Foucaults arbete om diagrammatiska lager framträder hur de mekanismer som strukturerar och normerar och på så sätt kontrollerar samhällets sociala fält är inskrivna i samhällets institutioner och fysiska rum. Varje historiskt socialt fält har format sina unika diagrammatiska lager. Envåldshärskares diagrammatiska praktik formade andra allianser och strategier än dagens samhälle. Diagrammatiska lager är enligt Deleuze (1990, s. 69) i ständig anpassning och kan därmed förstås som relationella kartor som komponerar och fogar samman meningsbärande sammanhang. Genom att denna process växlar mellan att kontrollera och kontrolleras, producera och produceras blir diagrammet även en, som Deleuze benämner det, *abstrakt maskin* (abstract machine) som samtidigt framställer makt som en produktiv kraft (Deleuze, 1990, s. 71).

Diagrammen utgör inte någon typ av underliggande sanningar utan är på samma sätt som rum och makt relationellt betingade och ständigt föränderliga. Fysiska strukturer och verksamheter tillsammans med diagrammatiska lager formar och formas i en ömsesidig kombinerande relation. Rumsliga inläsningar behöver mot denna teoretiska modell ses med utgångspunkt i både den lokala rumsliga situationen och strukturella omvandlingar. Det behövs en förståelse för hur normer, lager, strukturer, organisationer genom kodningar, dressyr, diagrammatiska lager och erinran distribuerar processer och maktrelationer som håller stadslandskapets produktiva och meningskapande sammansättningar samman och på plats. Genom att diagrammatiska lager klargörs kan enligt Deleuze (1990, s. 80) öppningar mot stegvisa förändringar synliggöras. Kortfattat förstår jag ambitionen i Deleuzes redogörelse som en beskrivning av hur våra livsmiljöer är sammansättningar av materiella och diskursiva uttryck. Våra fysiska rum, städer, byggnader, maskiner osv, står i ett kontinuerligt

samspel mellan språkliga konstruktioner och fysiska uttryck. Därmed är den fysiska utformningen ett av de kraftfullaste verktygen vi har för att forma samhället (Deleuze, 1990, s. 75).

Eftersom stadens landskap är i ständig förändring med utgångspunkt i processer i olika skalor, förändras, stabiliseras eller upplöses kontinuerligt dess sammansättningar och konfigurationer. Därför behöver, som Manuell DeLanda (2006, s. 22) beskriver, en traditionell logik om orsak och verkan som en rak (gemensam, historisk, evolutionär) process omvärderas och ersätts av sammansättningar (assemblage) som en relationell, föränderlig och utvecklande komposition, ett resonemang som är användbart för att förstå komplexiteten för sköra stadslandskap och möjligheterna att hantera dem. Detta resonemang kommer att fördjupas ytterligare i kapitel 6.

Tre ingångar till ett teoretiskt och metodologiskt ramverk

Under senare år har ett antal ramverk som poängterar behovet av att förstå staden som överlagrade processer och som en kontinuerlig förhandling om maktrelationer utvecklats med utgångspunkt i Henri Lefebvres och David Harveys rumsteoretiska arbeten. Som viktiga utgångspunkter för den här studien ser jag dels arbetet kring *Planetary Urbanization* (Keil & Brenner, 2006; Brenner et al., 2011; Brenner, 2013; Brenner & Schmid, 2014; Wachsmuth, 2014; Robinson, 2013), *Landscape Urbanism* (Corner, 1997, 1999; Mostafavi & Najle, 2003; Waldheim, 2006; Mostafavi & Doherty, 2010; Braae & Tietjen, 2011; Cuff & Sherman, 2011; Reed & Lister, 2014), samt *Urban Political Ecology* (Swyngedouw, 1996; Kaika & Swyngedouw, 2000; Keil, 2005; Heynen et al., 2006; Ernstson & Swyngedouw, 2015; Angelo & Wachsmuth, 2015). I kombination är dessa ramverk användbara som ingångar för att klargöra angreppssätt och utvidga det politiska handlingsutrymmet i relation till problematiken med rumsliga inlåsningar och ojämn geografisk utveckling.

PLANETARY URBANIZATION

It is the uneven extension of the process of capitalist creative destruction into the scale of the entire planet, rather than the formation of a worldwide network of global cities or a single, world-encompassing megalopolis, that underpins the contemporary problematique of planetary urbanization. (Brenner, 2013, s. 109)

Tongivande för den teoretiska utveckling kring pågående urbanisering är Neil Brenner, föreståndare för *Urban Theory Lab* vid Harvard. Problembilden som Brenner (2013) väcker är att det inte går att prata om *en* urban kontext eller om *en* urbaniseringsprocess. Enligt Brenner (2013, s. 87) utgör dagens stadsmetropoler centrala nav för de socio-politiska processer som omfattar i stort sett alla delar av världen men att städernas geografier inte är avgränsbara utan expanderande morfologier som perforerar, genomskär och i stort sett spränger gränserna mellan vad som tidigare utgjort skiljelinjer mellan det urbana och rurala. Strategier som inriktar sig på att omforma städer som rumsliga formationer behöver därför även inkludera omvandlingar som berör politiska-ekonomiska strukturer i en mycket bredare omfattning. Till denna diskussion bidrar Brenner med en klagörande kategorisering av *koncentrerande* respektive *utvidgande* urbaniseringsprocesser (Brenner, 2013, s. 96, 102-104).

I tillägg till de koncentrationer av kapital, kompetens, resurser, arbetskraft och risk som en koncentrerande urbanisering medför utvidgas enligt Brenner (2013, s. 88) samtidigt det urbana landskapet längs med interkontinentala transportkorridorer, storskalig infrastruktur, telekommunikation, kraftnät, frihandelsområden, transnationella tillväxttrianglar och internationella gränsområden. Detta landskap av utvidgande urbanisering territorialiserar långsiktiga investeringar och kanaliserar flöden av råmaterial, energi, varor, arbetskraft och kapital. Inom en kapitalistisk ekonomisk logik finns mekanismer som både eftersträvar ackumulation och expansion och som omfattar socio-ekonomiska förändringsprocesser över territorier och skalor som katalyseras av urbana omvandlingar. Här ingår exploatering av naturresurser, utbyggnad av infrastruktur samt virtuell utvidgning av medielandskapet och informationsteknologi (Brenner,

2013, s. 96, 102-104). I detta avseende ska de koncentrerande och utvidgande urbaniseringsprocesserna ses både utifrån en materiell, formgivande praktik och utifrån de diskurser kring attraktivitet och idealisering av staden som en smältdegel för kultur och innovation (Brenner & Schmid, 2014, s. 310-314). Att omforma urbana förhållanden handlar därmed enligt Brenner (2013, s. 88) om att förändra politiska-ekonomiska strukturer i ett brett perspektiv samt förstå rumsliga formationer som ett resultat av nuvarande globala kapitalism.

Med utgångspunkt i hur Lefebvre (2003a) beskriver att en urban logik ingår i alla omvandlingsprocesser argumenterar Brenner (2013, s. 99) för att rumslig differentiering dels sker från en "explosion" av förändringsmönster i ett förtätat nätverk av global urbanisering och dels att socio-spatiala processer "imploderar" in i ett urbant prefix. För att synliggöra nyanserna i de processer som pågår är det enligt Brenner avgörande att koppla lokala situationsunika förutsättningar till socio-ekonomiska processer av rumslig omorganisering, cirkulation av arbetskraft, varor, naturresurser, näringsämnen och energi samt att undersöka hur situationsspecifika resurser relaterar till en global ekonomi. Att förstå det dialektiska förhållandet mellan "implosion" – koncentration och ackumulation samt "explosion" – utvidgning av det urbana nätverket och det socio-ekonomiska samspelet tvärs över territorier och skalor är enligt Brenner (2013, s. 103-104) avgörande för att kunna analysera både den specifika empiriska kontexten och den politiska horisonten för samhällets utveckling. Det är därmed av central betydelse att kombinera studier av det situationsspecifika med övergripande strukturer såsom kulturella, geopolitiska och geoekonomiska förändringsprocesser.

För att klargöra sin argumentation formulerar Brenner ett antal frågor från tre teman (horisonter). För det första behöver *den kreativa förstörelsen av stadslandskapen* problematiseras kring vad som utgör det specifika för pågående omvandlingar av situationer, territorier och skalor. Hur förändrar dessa processer inneboende globala/urbana geografier, socio-ekologiska (socio-environmental) landskap och mönster av ojämn geografisk utveckling? Vad utgör de tävlande politiska projekten, nyliberala och andra som aspirerar på att forma och omorganisera dem? (Brenner, 2013, s. 107-108). För det andra ifrågasätter Brenner inom temat *urbaniseringens geografier* hur samspelet mellan

utvidgande och koncentrerande urbaniseringsprocesser ser ut. Vilka är implikationerna av dessa processer för framtida organisation av den mänskliga byggda miljön? Avslutningsvis framhåller det tredje temat *politiska horisonter* behovet av att forma en politisk arena som utvidgar möjligheterna att förändra lokala livssituationer samt inom en planetär urbanisering (planetary urbanization) ger tillträde till en *global allmänning* (a broader politics of the global commons). Enligt Brenner medför denna argumentation att ett trovärdigt politiskt agerande för att hantera utmaningarna i ett samhälle som domineras av en urban logik behöver ske med utgångspunkt i grundläggande socio-tekniska-ekonomiska strukturer.

Det urbana är dock enligt Brenner och sociologen Christian Schmid inte en självgenererande förutsättning eller form (Brenner & Schmid, 2014, s. 160-163). Pågående urbanisering sker med utgångspunkt från inneboende mekanismer i en kapitalistisk ekonomisk logik som kontinuerligt förändrar maktrelationer vilket i sin tur medför att betydelsen och uttrycken av det urbana måste förstås utifrån en framväxande historisk process i relation till global kapitalistisk utveckling. Det urbana kan inte förstås som något avgränsat i kontrast till det icke-urbana utan urbaniseringsprocesser behöver förstås som omvandlingar som förändrar förutsättningar för alla landskapskategorier. Det går inte längre att avgränsa urbana miljöer till vissa delar av jordens yta utan urbaniseringsprocesser påverkar alla jordens territorier. Urbaniseringsprocesser är därmed inte enkelriktade utan förändrar och producerar kontinuerligt nya urbana konfigurationer och konstellationer. Mot denna bakgrund räcker inte, enligt Brenner och Schmid, ärvda analytiska begrepp och kartläggningsmetoder för att greppa pågående urbanisering. Ett nytt begreppslexikon är nödvändigt för att greppa de instabila, flyktiga geografierna av 2000-talets kapitalism (Brenner & Schmid, 2014, s. 331-334).

Sammantaget pekar dessa utmaningar enligt Brenner (2013, s. 95) mot behov av ett metodologiskt och teoretiskt ramverk som kan klargöra strukturella processer och i kombination utveckla situationsspecifik kunskap om de koncentrerande och utvidgande urbaniseringsprocesser som omger en plats (site). Begreppen urbanisering och det urbana behöver därmed kontinuerligt (re)konstrueras och (re)konstitueras för att förstå samspelet mellan socio-spatiala processer och territoriella indelningar.

Arbetet kring planetary urbanization är användbart för den här studien genom att det betonar urbanisering som en mångfald av samspe-lande processer och skärper argumentationen kring att bryta polarise-ring mellan staden som centralitet och omgivande landskap som perife-rier. Det behöver dock överföras till en svensk kontext och kompletteras med teoretiska och metodologiska ingångar som preciserar angreppssätt för praktiken och fördjupar förståelsen för konsekvenserna av rumsliga inlåsningar och en ojämn geografisk utveckling.

LANDSCAPE URBANISM

Enligt landskapsarkitekterna James Corner och Charles Waldheim som betydelsefullt bidragit till utvecklingen av vad som benämns landscape urbanism behöver den nutida staden nya verktyg för att meningsbä-rande sammanhang ska artikuleras. Politiska och ekonomiska processer som idag överträder tidigare skiljelinje mellan exempelvis stad och land gör att arkitektur och byggnader enligt Corner (2006) och Waldheim (2006) behöver ersättas av landskap som grundläggande utgångs-punkter i förståelsen av det nutida stadslandskapet (Waldheim, 2006, s. 15). Angreppssätt som inte hanterar rum som resultat av samhällets föränderliga processer som till exempel ekonomiska, politiska, kultu-rella, sociala och ekologiska är enligt Corner otillräckliga vad gäller att greppa de tidrumsliga förutsättningarna och möjligheterna att förstå det komplexa överlagrade urbana landskapet (Corner, 2006, s. 28). Stads-landskapet består av en mångfald av överlagrade urbana strukturer av skiftande ålder knutna till olika politiska planeringsideal. Stadslandskap behöver förstås utifrån sin producerande och formande kapacitet genom att det upprättar relationer och förutsättningar för att bebo omgivningen (Corner, 1999, s. 154). Planerings- och förändringsprocessen måste därmed beakta stadslandskapets dubbelriktade funktion och förstå kon-sekvenserna av både hur stadslandskapet beskrivs, kartläggs och analyse-ras och vilka konsekvenser för stadslandskapets samhällsbärande kapa-citet som konkreta förändringar får. Förmågan att skifta skalor, placering och på så sätt identifiera det urbana landskapets kontexter och utforma relationer mellan dynamiska, miljöbetingade, socio-spatiala och biotiska (levande faktorer med inverkan på ett ekosystem) processer och stadens utformning är därmed enligt Corner (2006, s. 24) av central betydelse.

Med denna utgångspunkt utvecklar Corner (2006) fyra preliminära teman för den nutida planeringen och förståelsen av stadslandskapet. För det första behöver stadens utveckling hanteras som dynamiska samhällsprocesser och inte som statisk form. Enligt Corner handlar detta om att planera och iscensätta ytor. Till exempel utgör infrastrukturen ytor där exempelvis flöden av bilar eller människor skapar förutsättningar för stadslandskapet. För det andra leder utgångspunkten i landskap som process till behov av en operativ arbetsmetod. Som ett led i att landscape urbanism tar steg bort från planeringen som form kräver det en mer dynamisk arbetsprocess som inkluderar fler perspektiv och en större mångfald av angreppssätt. Det innebär för det tredje att arbets- och genomförandeprocessen måste inkluderas på ett tydligare sätt i planeringsarbetet. Det fjärde temat benämner Corner *det uttänkta och föreställda* som en sammanhållande ram för de tidigare. Utan de gemensamma framtidsdrömmarna om vad staden som inkluderar mångfald kan vara får inte övriga teman någon betydelse. Det är ett misstag att förenkla. Det bör ligga i planeringsprocessens förmåga att kombinera det strukturerande med det tillfälliga och komplexa för att bygga den framtida staden. Det behövs enligt Corner angreppssätt som kombinerar övergripande strategier med konkreta formgivande ingrepp. (Corner, 2006, s. 28-33).

Ett i relation till Corners teoretiska arbete intressant exempel från praktiken är de studier kring förädling av flöden i Rotterdams deltaområde som Corners landskapsarkitektkontor *James Corner Field Operations* genomfört tillsammans med *IABR-Project Atelier Rotterdam, City of Rotterdam* och *.FABRIC* (Bruegman & Strein, 2014, s. 164). Genom att synliggöra hur specifika flöden för varor och människor sker och kombinera dessa med spillvärme från energiproduktion lokaliseras sammanhang för re-industrialisering och lokal förädlingsindustri kring globala varuflöden. I kombination med detta undersöks bland annat sedimenteringssystem som fångar och återanvänder näringsämnen från avfall och vatten och samtidigt formar förutsättningar för utvecklingen av nya biotoper i övergivna hamnbassänger (Bruegman & Strein, 2014, s. 165-179). Projektet är övertygande i hur det formar utvecklingsstrategier genom att kombinera globala och regionala flöden med specifika ingrepp som förädlar

potential. FABRIC och James Corner Field Operations framhåller hur det är nödvändigt att arbeta parallellt i flera skalor för att samla och tillgängliggöra relevant information samt utveckla designförslag som integrerar ekonomisk, ekologisk och rumslig mångfald och kopplar detta till en övergripande förståelse av staden, naturen och landskapet (Bruegman & Strein, 2014, s. 172).

Dana Cuff och Roger Sherman (2011) ser sin bok *Fast Forward Urbanism* som en fortsättning på bland annat Waldheims och Corners arbete kring Landskaps urbanism och beskriver mot bakgrund av terrorattackerna mot World Trade Center i New York 2001 och orkanen Katrina i New Orleans 2005 hur stadsplaneringen misslyckats med att förstå samspelet mellan de lokala, regionala och globala processer som styr dagens planeringsförutsättningar och att knyta samman dem till konkreta förändringar. Genom en statisk syn på rum och stad blir samhällsförändringen bakbunden av politisk-ekonomisk konsensus till att fortsätta reproducera ett ohållbart och ojämnt samhälle (Cuff & Sherman, 2011, s. 19-22). Bland annat framhåller Cuff och Sherman hur det behövs en ökad tilltro till att arkitektur och rumslig utformning gör skillnad och kan förändra sin kontext genom *proformativa* tillägg, det vill säga småskaliga katalytiska tillägg som både påverkar meningsskapande associationer och topologisk placering. Arkitekturen utgör alltid en del av sin kontext men behöver samtidigt balansera mellan att anpassa sig och bryta fastlåsta mönster för att synliggöra nya alternativ (Cuff & Sherman, 2011, s. 25-31). Stadslandskapet och deras arkitektur behöver därmed ses i en kontext där rumslig meningsproduktion utgör sammanlänkade processer i olika skalor. På så sätt kan till exempel sambanden synliggöras mellan hur rum distribuerar de processer som styr samhällsutvecklingen och hur vi som individer formas av samhället och vice versa.

Cuff och Sherman (2011, s. 26) argumenterar även för att verktygen måste kunna hantera både ett kritiskt förhållningssätt och samtidigt visa på nya möjligheter. Om nya projekt enbart utvecklas med utgångspunkt i stadslandskapets befintliga form och nuvarande processer, inordnas och reproduceras rådande logik. För att åstadkomma förändring krävs att arkitekturen kliver ur tidigare roller och agerar i stadslandskapet samt utgör instrument för stadslandskapets

förändring. I kombination med arkitekturens roll som verktyg för att diskutera och öppna *förhandlingslägen*, kan detta utgöra ett steg vidare i arbetet med staden och samhället, vilket inte enbart handlar om att visa framtida bilder av staden utan att även synliggöra alternativa läsningar och ifrågasätta det nuvarande stadslandskapet (Cuff & Sherman, 2011, s. 28). Planeringen har en avgörande roll för att visa möjligheter och alternativ för en mer hållbar samhällsutveckling genom att synliggöra konsekvenserna av politiska, ekonomiska, sociala, tekniska och kulturella processer, öppna eller blockera valmöjligheter, diskutera alternativ samt låsa och låsa upp de samhällsbärande och samhällsförändrande processer som formar rummen som omger oss (Cuff & Sherman, 2011, s. 30-31).

I kombination med den kritik av förståelsen av stadslandskapet som form samt reproduktion av stadslandskapets logik som Corner (2006) samt Cuff och Sherman (2011) utvecklar, är förståelsen av det regionaliserade stadslandskapet som urbanteoretikern och planeraren Tomas Sieverts (2003) utvecklar genom konceptet *Zwischenstadt* relevant för mitt arbete. Sieverts studerar hur det vardagliga livet och dagens stadslandskap överträder tidigare uppdelningar mellan centrum och periferi samt utspelar sig i ett regionaliserat stadslandskap av olika nätverk och centraliteter. I denna kontext belyser Sieverts hur dagens stadslandskap utgör sammanväxta regionala nätverk med en mångfald av rumsliga och funktionella indelningar som gemensamt formar lokala identiteter. Därmed är det enligt Sieverts (2003, s. 52) av central betydelse att vi utvecklar nya metoder för att göra stadslandskapet läsbart. Med hjälp av berättelser, bilder och kartor behöver relationer och sammanhang artikuleras som gör stadslandskapet orienterbart och meningsbärande i både en detaljerad och övergripande skala.

Som en följd av den rumsliga komplexitet som detta leder till argumenterar Sieverts för att det inte går att omstrukturera stadslandskapet i grunden. Istället framhåller Sieverts (2003, s. 50) en successiv omvandling och kontinuerlig omställning av ny användning, justering och förflyttning. Övergripande utmaningar som till exempel ekologiska problem kring dricksvattenkvalitet, energiproduktion och transporter ställer därför nya krav på samarbeten. Dessa samarbeten kan enbart bli effektiva om de upplevs ske inom gemensamma vardagliga

rumsliga sammanhang, det vill säga att stadslandskapets omvandlingar behöver beskrivas som meningsfulla i relation till vardagliga utmaningar för de som bor och verkar i stadslandskapets olika delar. Samtidigt framhåller Sieverts behovet av att se det regionaliserade stadslandskapets utmaningar från både en lokal och strukturell nivå där risken för politiska, sociala och kulturella inlåsningar av olika grupperingar eller geografiska områden behöver hanteras utifrån en mångfald av olika meningsskapande sammanhang för att inte förutsättningarna för samarbeten ska slås undan. Till detta diskursiva förhållningsätt betonar Sieverts hur infrastrukturens inre och yttre kopplingar är avgörande för att en stadsregion ska utvecklas och förädla sina ekonomiska, ekologiska, sociala och kulturella möjligheter. Infrastruktur måste i detta arbete utgå från tid och inte avstånd i kilometer. Detta har varit värdefulla ingångar för att formulera strategier i arbetet med Fördjupad översiktsplan Mariestad och Strukturbild Skaraborg. För att undvika konkurrens och främja kombinationer behöver enligt Sieverts upplevelsen och känslan av samhörighet stärkas och gemensamma planeringsinitiativ formuleras av en demokratiskt styrd regional administration (Sieverts, 2003, s. 58-60).

Till det teoretiska ramverket kring planetary urbanization utgör de arbeten kring landscape urbanism som redovisats ovan ett betydelsefullt bidrag då det konkretiserar hur planeringspraktiken kan utveckla strategier som överbryggat uppdelningen mellan samhälle och natur samt med hjälp av stadslandskapet kan hantera samspelet mellan rum som form och rum som process. I arbetet med Mariestad och Skaraborg har de teoretiska och metodologiska riktlinjer som Sieverts, Cuff och Sherman samt Waldheim och Corner dragit upp varit av stor betydelse för att dels precisera ingrepp som ger stöd i genomförandet av planeringen samt forma strategier som hanterar dynamiken som uppträder i ett regionaliserat stadslandskap.

URBAN POLITICAL ECOLOGY

Med avstamp från bland annat Henri Lefebvres och David Harveys teoretiska redogörelser för rummets produktion och en ojämn geografisk utveckling argumenterar Maria Kaika och Eric Swyngedouw (2000) för att stadslandskapets teknologiska nätverk är det materiella

förhandlingsläge som upprättar de flöden och förändringsprocesser som omvandlar naturens resurser och gör staden till bas för ett kapitalistiskt socio-ekonomiskt system. Samtidigt är de tekniska systemens flöden av central betydelse för att studera samhällets utveckling. Mot denna utgångspunkt behövs enligt Kaika och Swyngedouw (2000, s. 120-121) ett utökat fokus på hur de tekniska systemens flöden omformar den socio-ekologiska livsmiljön till varor samt hur sociala och kulturella processer ger riktning till de omvandlingsprocesser som omformar naturen till en urban livsmiljö.

Vidare argumenterar Kaika och Swyngedouw (2000, s. 122-123) för att massproduktionens och masskonsumtionens omvandlingsprocesser abstraherar naturresurser och förstärker dikotomin mellan natur och samhälle. Abstraktionen utgör enligt Kaika och Swyngedouw en central del av problematiken som uppstår när den teknologiska inramningen kring dessa flöden döljer de maktmekanismer som är inskrivna och som verkar genom dessa flöden och omvandlingsprocesser. Det behövs därför en större medvetenhet och kunskap kring hur urbana socio-ekonomiska processer ligger till grund för ett utökat glapp mellan natur och samhälle samt hur en abstraktion av tekniska och ekonomiska system reducerar det politiska handlingsutrymmet för att hantera urbaniseringsprocesser av olika slag och socio-ekologisk orättvisa. Sammanfattningsvis berör denna situation enligt Heynen et al (2001, s. 2) två huvudsakliga utmaningar. För det första behövs en omtolkning av den ”sociologiserade” naturen inom stora delar av 1900-talets urbanteori. För det andra har dagens klimatteorier i stora drag förbisett att urbanisering är orsaken till klimatförändringar och att städerna är de platser där störst påverkan kommer ske. En grundläggande ansats för att möjliggöra hållbar utveckling är därmed att formulera politiska projekt som radikalt demokratiserar de socio-tekniska-ekonomiska processer som omformar och producerar människans och ”icke-mänskliga” livsmiljöer.

Utifrån förståelsen av stadslandskapet som människans livsmiljöer i kontinuerlig omvandling menar Heynen et al. (2006, s. 6) att det inte går att säga att staden generellt är ohållbar. Däremot är staden spelplats för en uppsättning förändringsprocesser som stärker vissa grupper på bekostnad av andra. Med denna utgångspunkt krävs det

enligt Swyngedouw (2004) en större uppmärksamhet kring hur stadslandskapet är ordnat för att fungera i elitens intresse på bekostnad av marginaliserade grupper i samhället. Det finns här, enligt Heynen et al. (2006, s. 8) ett kunskapsglapp för att systematiskt kunna undersöka hur ojämn geografisk utveckling relaterar till kapitalismens inneboende rumsliga mönster och distributionen av miljömässiga bekvämligheter. För att överbrygga detta glapp behövs mer kunskap om hur sociala processer, materiell metabolism och rumslig form hänger samman i det nutida urbana socio-biologiska landskapet.

För att ge riktning till studier med avsikt att möta detta glapp behövs enligt Heynen et al. (2006, s. 9-12) ett rättvist förhållningsätt till att i urbana livsmiljöer ta hänsyn till frågan om vem som tjänar och vem som betalar, hur maktrelationer förändras och vilken påverkan förändringar får för olika nätverk samt vilka relationer som upprättar eller bibehåller nuvarande situation. Dessa frågor överbryggar i sin tur från kartläggning via planering till genomförande genom att undersöka vad som ska bevaras och vad som behöver förändras för att omforma nuvarande *maktgeometrier*. Det är genom att klarlägga maktrelationer som avgörande frågor om tillträde till samhället står på spel. Vem har tillgång till samhällets olika institutioner? Vem kan förändra sin egen livssituation och livsmiljö, vem får ökat tillträde och vem blir marginaliserad? Det är dessa maktgeometrier som enligt Heynen et al. formar de sociala och politiska konfigurationer och stadslandskap som utgör våra livsmiljöer. Till exempel blir ett demokratiskt begrepp som utgår från att alla är lika ställt på sin spets när alla i grunden har olika tillträde till samhället. Hur vi formar ett politiskt system som kan hantera denna ojämlikhet blir därmed en central fråga för att påbörja arbetet med att konstruera nya maktgeometrier (Heynen et al., 2006).

Jag ser i denna frågeställning och uppmaning till ett kritiskt förhållningsätt potential att ytterligare väva samman urban political ecology med landscape urbanism och planetary urbanisation. Detta är även en uppmaning som framförs av Hillary Angelo och David Wachsmuth (2014) i deras artikel *Urbanizing Urban Political Ecology: A Critique of Methodological Cityism*. Angelos och Wachsmuths kritik av urban political ecology, som jag ser även är relevant i relation till

landscape urbanism, är att det går att urskilja en urban dominans i den teoretiska ansatsen att överbrygga en uppdelning mellan samhälle och natur (Angelo & Wachsmuth, 2014, s. 20). Ambitionen att utmana rådande föreställningar går därmed förlorad. Mot bakgrund av Brenners (2013) arbete om koncentrerande och utvidgande urbanisering är det framförallt beskrivningen av stad som plats och urbanisering som en mångfald av processer vilka genomsyrar alla omvandlingsprocesser som enligt Angelo och Wachsmuth är otydligt formulerad i det teoretiska ramverket kring urban political ecology. För att klargöra denna problembild föreslår Angelo och Wachsmuth (2014, s. 20) en utvecklad teoretisk ram under rubriken *A Political Ecology of Urbanization*.

Angelos och Wachsmuths argumentation är en intressant tanke som jag ser kan konkretiseras genom att teoribildningarna kring planetary urbanization, landscape urbanism och urban political ecology kombineras. Det ramverk som då tar form kan för det första komplettera det i huvudsak teoretiska ramverket kring planetary urbanization med stöd i den praktiska tillämpningen av landscape urbanism, för det andra ge de teoretiska och metodologiska ramverken inom planetary urbanization och landscape urbanism ytterligare precision i sin kritik av strukturella inlåsningar genom det kritiska perspektiv och efterfrågade genomförande som urban political ecology argumenterar för. Mot det samspelande teoretiska ramverk som därmed tar form ser jag hur de tre konceptuella verktygen som utvecklas här ger stöd för att synliggöra dynamiken mellan övergripande omvandlingsprocesser och de specifika rumsliga förutsättningarna, synliggöra stadslandskapets producerande kapacitet samt forma plattformar som samlar resurser, kompetens och beslutsmandat för att stegvis genomföra förändringar som i sin tur kan synliggöra alternativ till nuvarande stadslandskap och maktgeometrier. Att utvidga förståelsen av det urbana, stegvis tänka bortom en urban horisont samt bryta de metodologiska inlåsningar som uppstår inom ett urbant tolkningsföreträde är en stegvis process där nya formulerade alternativ behöver samspela med materialiserade förändringar i stadslandskapet. Potentialen i de alternativ som utvecklas behöver även utvärderas utifrån en mångfald av perspektiv då de annars riskerar att bedömas som ”fel” med utgångspunkt i rådande logik och tolkningsföreträde.

Med dessa konturer som i studien formats genom växelspel mellan praktik och teori börjar ett teoretiskt och metodologiskt ramverk ta form som kan ge planeringspraktiken stöd för att identifiera och utveckla samspelande materiella och diskursiva förändringar med kapacitet att öppna rumsliga inlåsningar och hantera utmaningar som formas av en ojämn geografisk utveckling.

Arkitekturtänkande

Studien har genom sin kombination av praktik och teori utvecklats med hjälp av arkitektens arbetsverktyg och ett arkitekturtänkande som innebär att genom skissprocessen samla en stor mängd komplex information som modelleras och konstrueras till situationsspecifika sammansättningar kring aktuella frågeställningar (Dyrssen, 2010, s. 224-226). Allt eftersom arbetet fortgår finjusteras frågeställningarna och sammansättningarna omformas och anpassas. Den akademiska kunskapsutvecklingen har med utgångspunkt i studiens syfte skett genom växelverkan mellan praktik och teori, vilket i arbetet med kartläggning, analys och förslag på förändringar innebär kontinuerliga förflyttningar mellan praktikens konkreta problemställningar och teoretisk reflektion. Teori har använts för att söka upp och utveckla begrepp som beskriver, belyser och fördjupar praktikens problemställningar. Därefter har teoretiska resonemang och modeller testats i de konkreta planeringssituationerna genom fördjupade kartläggningsprocesser, övergripande principer, konkreta mål, formulerade visioner, genomförandestrategier och förhandlingar med aktörer, allmänhet och politiker. Resultat och lärdomar från detta arbete har därefter återinarbetats i teoretiska resonemang och utvecklat de tre konceptuella verktygen och deras samspel. Det utforskande växelspelet mellan praktik och teori innebär på så sätt en arbetsprocess som genom varje förflyttning strävar efter att fokusera och tydliggöra frågeställningar samt inordna dem i ett bredare akademiskt kunskapsfält, vilket är avgörande för att arbetet ska bidra till en akademisk kunskapsproduktion och utveckla praktiken och forskningens samhällsrelevans.

De situationer som utgör studiens praktik präglas av komplexitet och motsättningar som gör dem vaga som utgångspunkt för att klargöra effekter av ingrepp och förändringar – vaga i relation till hur Horst Rittel och Melvin Webber (1973, s. 160-165) beskriver kontexten för den nutida planeringsprocessen som ”wicked” med avseende på att problemställningar är sammanflätade och att det inte går att klargöra situationer som renodlat goda eller onda. För att svara mot Rittel och Webbers beskrivning av den svårgripbara forskningskontexten har det under senare år skett en omfattande metodutveckling kring vad som går under etiketter som designbaserade, praktikbaserade och konstbaserade forskningsmetoder. Från olika perspektiv har nya angreppssätt utvecklats för att komplettera ett logiskt tänkande med en associativ, intuitiv och icke-linjär begreppsutveckling (Groat & Wang, 2013 (2002); von Busch, 2008; Dyrssen, 2010; Nilsson & Dunin-Woyseth, 2011; Janssens 2012). Den designbaserade forskningspraktiken utvecklar och beskriver en icke-linjär arbetsmetodik som kännetecknas av snabba skiften mellan innovation och analys (Dyrssen, 2010, s. 229) för att på så sätt testa och klargöra förutsättningar genom att medvetet skapa variation och mångfald. Av central betydelse är en projektiv kapacitet som kan formge och formulera alternativ och därmed, som arkitekten och urbanteoretikern Nel Janssens (2012, s. 203) skriver, driva en meningsskapande process genom att testa en mångfald av olika målsättningar för en specifik situation.

Mot denna bakgrund blir nyckelprojekt som i studien utvecklas som konceptuellt verktyg för att hantera rumsliga inlåsningar även verktyg som kan stödja ett arkitekturtänkande som forskningsmetodik genom att modellera och testa alternativ för att successivt klarlägga förutsättningar. Nyckelprojekten har i arbetsprocessen för den här studien på så vis fungerat som designverktyg för att testa, studera och utveckla kunskap om praktikens kontexter, identifiera och precisera frågeställningar och på så sätt driva forskningsarbetet vidare. I denna arbetsprocess är arkitekturtänkandet till nytta för att anordna och skapa kombinationer och testa modeller och därigenom identifiera relevanta frågeställningar och utvidga, fördjupa och foga samman relevanta kunskapsfält. På så sätt formas ett användbart angreppssätt för att frilägga en relevant sammansättning av stadslandskapets komponenter, förstå de processer som håller dem samman och därmed

skärpa och precisera praktikens vaga och motsägelsefulla utgångspunkter (Dyrssen, 2010, s. 223-225).

Mitt eget arkitekturtänkande som utgångspunkt för en designbaserad forskningsmetodik kan ses som en arbetsprocess där komponenter noggrant anordnas och testas för att klargöra den upprättade sammansättningens specifika kapacitet och produktiva förmågor. Nyckelprojekten utgör plattformar där resurser och aktörer kan samlas. Nyckelprojekten blir på så sätt utgångspunkter för nya sammansättningar av olika geografiska kontexter, rumsliga komponenter och aktörer. Kopplade till specifika frågeställningar utgör nyckelprojekten fokuspunkter där övergripande omvandlingsprocesser kan omtolkas till situationsspecifika processer. De förhandlingsbara och dynamiska sammansättningar som formas i denna process kan tillskrivas *assemblage-egenskaper* så som de beskrivs av filosofen Gilles Deleuze tillsammans med psykoanalytikern Felix Guattari och som senare vidareutvecklats av sociologen och filosofen Manuel DeLanda (Deleuze & Guattari, 1987; DeLanda, 2006).

Teoribildningen kring *assemblage* (Deleuze & Guattari, 1987; DeLanda, 2006) är betydelsefull som teoretisk och metodologisk utgångspunkt för ett arkitekturtänkande eftersom den betonar hur identiteten och den produktiva kapacitet som kan tillskrivas en sammansättning uppstår i kombination mellan de ingående komponenternas potential och de relationer som etableras genom hur de anordnas (Deleuze & Guattari, 1987, s. 88). För studiens designbaserade forskningsprocess blir *assemblage* som teoretisk och metodologisk lins därmed användbar eftersom den är öppen för att kontinuerligt inkludera komponenter och processer som sker i alla rumsliga aspekter samt kombinerar omvandlingar och förutsättningar som kontinuerligt pågår i olika skalor. På så sätt framträder att *assemblaget* helhet behöver omorganiseras och omförhandlas om enskilda delar adderas eller tas bort. Enligt DeLandas (2006, s. 28-31) beskrivning (några termer skiljer sig från Deleuze och Guattari) av *assemblage* upprättas sammansättningarnas funktion genom processer som både inkluderar innehåll (content) och uttryck (expression), vilka sätts samman eller separeras genom processer som stabiliserar (territorializing) eller löser upp (de-territorializing). Mer konkret i förhållande till min arbetsprocess ser jag hur dessa processer synliggör dynamiken i hur begrepp

och deras innehåll, sammanhang samt konturer över tid formerar sig och kontinuerligt förändras samt hur detta även är överförbart till konkreta kartläggningar och designprocesser i stadslandskapet. För dessa sammansättningar blir DeLandas modell även användbar för att synliggöra och undersöka dynamiken i hur rumsligt meningsskapande utvecklas genom samspel av processer som både stabiliserar och befäster betydelser och sammanhang samt över tid omformar och öppnar brytpunkter mot nya artikulationer och sammansättningar.

Eftersom stadens landskap är i ständig förändring med utgångspunkt i att processer i olika skalor förändras, stabiliseras eller upplöses, omformas kontinuerligt dess sammansättningar och konfigurationer. Stadslandskapets komplexitet kräver ett angreppssätt som kan hantera dess icke-linjära logik och här har arkitekturtänkandets förflyttningar mellan att formulera alternativ och analysera i mitt arbete visat sig användbart. Arbetsprocessen kan därmed inte beskrivas som en linjär process utan som en undersökning som kontinuerligt sker genom att aktivt delta, klargöra frågeställningar, upprätta modeller och därefter kritiskt omformulera både de komponenter som ingår i arbetsprocessen och de relationer som håller dem samman (Dyrssen, 2010, s. 226-235).

Ett designbaserat forskningsarbete behöver ses som flera parallella processer som aktivt förändrar, uppfinner, ifrågasätter och stegvis undersöker de processer där de ingår (von Busch, 2008, s. 246-254). Det centrala för denna design- och praktikbaserade process är inte att svara på frågan om något är sant eller falskt utan att testa om det fungerar och framförallt att undersöka vilka nya frågor, modeller och alternativ som upprättade assemblage ger möjlighet att formulera (Deleuze & Guattari, 1987, s. xv). Detta är i sin tur en process som stegvis gör det otänkbara möjligt att diskutera, formulera och därefter möjligt att nå (von Busch, 2008, s. 257).

Ett arkitekturtänkande som utgångspunkt för forskningsarbetets kunskapsproduktion innebär konkret ett växelspel mellan praktik och teori för att i kombination med att utveckla svar på praktikens frågor och problemställningar väva in ett teoretiskt arbete som kan vägleda hur pågående planeringsprocesser behöver problematiseras, identifiera relevanta begrepp, utveckla nya sätt att tänka och synliggöra

tänkbara möjligheter till förändring. De sammansättningar som sker är därmed resultaten av växelvisa förflyttningar mellan modeller som iscensätter och processer som tolkar det som testas. Den akademiska kunskapsutvecklingen och den konkreta kartläggningen kring *sköra stadslandskap*, *urbana ekologier* och *urbana nyckelprojekt* är en process som genom mitt deltagande i planeringspraktiken stegvis både utvidgas för att klarlägga kunskapsfältets och begreppens konturer samt fokuseras mot mer specifika frågeställningar.

Det går i det praktikbaserade arbetet med Mariestad och Skaraborg även att se likheter med forskningsarbete som utgår från fallstudier, även om arbetsprocesserna inte haft som mål att genomföra en fullständig redogörelse för pågående processer inom fallen utan snarare haft som mål att överbrygga gränsdragningar och kontinuerligt utvidga praktikens kontexter. Geografen Bent Flyvbjerg (2006, s. 237-239) skriver dock i artikeln *Five Misunderstandings About Case-Study Research* att djuplodande deltagande arbetsprocesser kan bidra med kunskaper om de komplexa förändringsprocesser som pågår i samhället, vilket är intressant för att förstå hur resultatet av mitt arbete kan överföras till andra situationer. Flyvbjerg (2006, s. 223) argumenterar även för att det i huvudsak finns två fördelar med fallstudier. För det första erbjuder de en rikedom av detaljer som ger en nyanserad bild av verkligheten och utmanar teori med empirisk förståelse. För det andra innebär de ett deltagande som utmanar och stärker forskarens egen lärprocess.

Att jag själv bor i Mariestad och Skaraborg ska därför inte underskattas i läsningen av studiens resultat och slutsatser. Balansakten som uppstår ligger i vilka anspråk kring generalisering som finns och att synliggöra problematiken kring hur resultat kan presenteras så att de inte bara bekräftar forskarens individuella föreställningar. Här menar Flyvbjerg (2006, s. 238) att generalisering inte är ett relevant begrepp utan pekar istället på att det är möjligheten att överföra kunskap från en specifik situation till en annan som är av betydelse. Resonemanget blir en återkoppling till att syftet med den designbaserade forskningen inte är att klargöra vad som är sant, falskt, rätt eller fel, utan strävan efter att formulera problemställningar och peka ut riktningar för hur en specifik situation kan hanteras.

Det är därför viktigt att arbetsprocessen återges med så stor detaljrikedom som möjligt så att den kan utveckla olika betydelser för olika läsare. Berättelsen om praktiken är ett resultat i sig (Flyvbjerg, 2006, s. 238). Skrivarbetet blir därmed en central del av det praktikbaserade forskningsarbetet där länkarna mellan praktik och teori artikuleras. Den rika mängd kunskap som etableras kring en fallstudie utgör en lämplig situation för att testa hypoteser och utföra laborationer eftersom kunskapen sträcker sig från gräsrotsnivå till de övergripande strukturer som påverkar den specifika situationen (Flyvbjerg, 2006, s. 229). Denna potential finns i de kombinerade planeringsnivåerna kring arbetet med Skaraborg, Mariestad och Tidanpromenaden.

Arbetet i Mariestad och Skaraborg har kontinuerligt dokumenterats genom loggboksanteckningar samt kronologiska sammanställningar av kartläggningar, skisser, presentationsmaterial och minnesanteckningar. Dokumentationen kan dock inte ses som heltäckande över alla de beslutsprocesser och förhandlingar som projektet genomgått. Brist på transparens kan vara ett problem eftersom det begränsar spårbarheten för hur arbetsprocessen och kartläggningen i detalj har hanterats. Avsikten här är dock inte att visa på direkta samband av orsak och verkan utan att synliggöra de rumsliga inlåsningarnas komplexitet och praktikens möjligheter att öppna dem.

Designbaserad forskning i en partipolitiserad planeringsprocess

En utmaning med en designbaserad forskningsmetod i en konkret planeringsprocess är ställningstaganden och avvägningar som kontinuerligt sker i en partipolitiskt styrd organisation. Arbetet med en fördjupad översiktsplan för Mariestad och genomförandet av Tidanpromenaden är som i andra svenska kommuner styrt av kommunfullmäktige och kommunstyrelse med ett antal politiska nämnder som styr de kommunala förvaltningarnas arbete. Den politiska styrningen av Skaraborgs kommunalförbund sker genom en styrelse med två representanter från varje kommun. Styrelsen är därmed tillsatt med mandat från kommunerna och inte från ledamöternas politiska

partier. Partipolitisk tillhörighet har dock visat sig vara en viktig faktor för hur samverkan mellan kommunerna sker.

Utvecklingen av en praxis där tjänstemännens manöverutrymme minskas till en partipolitisk linje eller en enskild politikers ambitioner är på motsvarande sätt som ett för starkt tjänstemannastyre i relation till en politisk ledning enligt planeringsteoretikern Kristina Grange (2016) problematisk ur ett demokratiskt perspektiv. Å ena sidan sker en politisering där tjänstemän blir begränsade genom politisk detaljstyrning. Å andra sidan sker enligt Grange (2016, s. 2) en politisering av samhället där det politiska handlingsutrymmet begränsas av ett kapitalistiskt och tillväxtorienterat fokus för samhällsomvandlingen i stort. Detta är inte en ny frågeställning för svensk planering och planeringsteori, den är däremot relativt obearbetad i relation till designbaserad forskning.

Deltagandet i en komplex planeringssituation ger både möjligheter och utmaningar, vilket i sig är en utmaning för både forskaren och aktörerna i projektens planeringsprocesser. För arbetet i Mariestad och Skaraborg har det framförallt varit en utmaning i att från kommunpolitikens vardagliga lösningsinriktade positioner öppna en dialog som problematiserar pågående koncentrerande och utvidgande urbaniseringsprocesser, ifrågasätter den mellankommunala konkurrensen, ifrågasätter makthierarkier inom planeringen och utmanar dominansen av ekonomisk tillväxt i relation till övriga perspektiv på hållbar utveckling. Det finns dessutom i den kontext där jag verkat, bland politiker och tjänstemän, en osäkerhet att uttrycka sig i förhållande till akademiskt präglande begrepp. Det finns även i de beslutsprocesser som ligger bakom planeringens och projektens resultat ett förutomstående dolt politiskt spel som gör att analysen av arbetet påverkas och utfallet av föreslagna förändringar inte går att återupprepa. Det politiska spelet sker delvis i sammanhang där tjänstemän och inte heller jag som doktorandpraktiker haft tillträde.

Doktorandprojektets resultat är inte i detalj diskuterade med politiska beslutsfattare eller tjänstemän i relation till deras beskrivning eller tolkning av forskningsarbetets bidrag eller resultat i Mariestad och Skaraborg. Däremot är doktorandarbetets empiri utvecklad i nära dialog med arbets- och styrgrupper som tillsatts kring projekten

Tidanpromenaden, Fördjupad översiktsplan Mariestad och Struktur- bild Skaraborg. Projekten har inom denna process anpassats till olika partipolitiska viljor för att kunna föras framåt. Detta har påverkat hur problemställningar formulerats och hur projekten redovisats i presentationer och slutrapporter. Designbaserad forskning ger i en partipolitiskt styrd kontext både utmaningar och upprättar en vag kontext men ger samtidigt tillträde till en komplexitet och dynamik med avseende på omvandlingsprocesser och motsättningar som präglar planerings- praktiken förutsättningar.

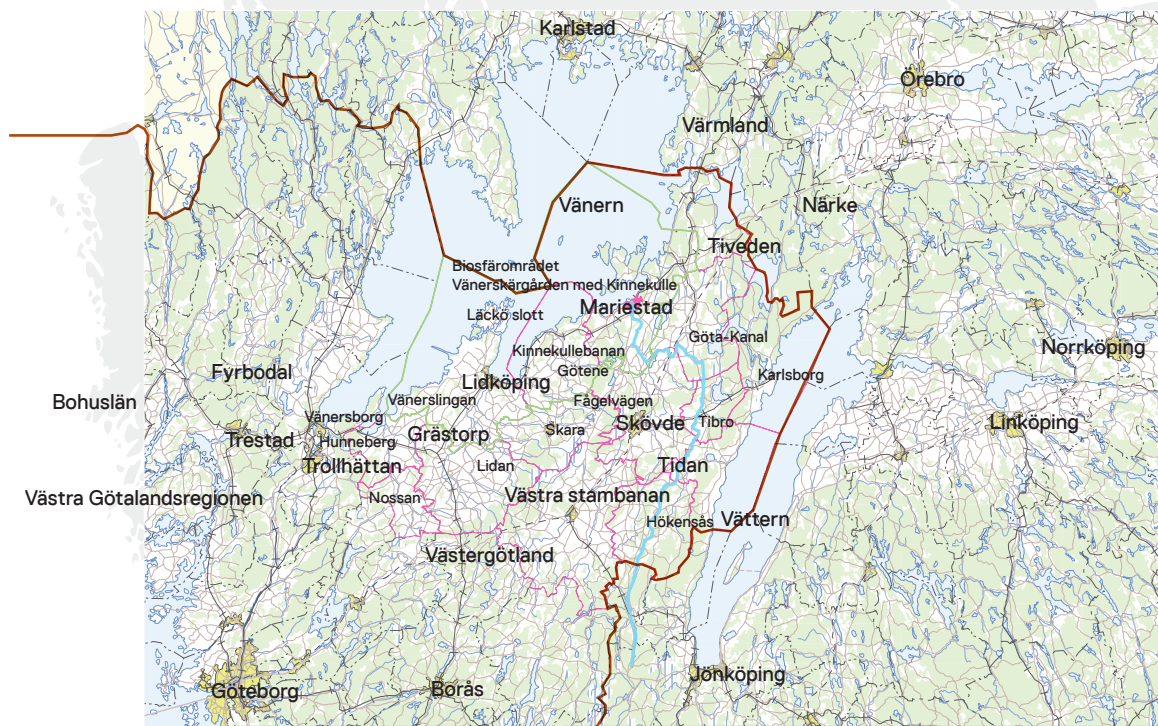
Det är framförallt i förståelsen av de sköra stadslandskapen som deltagandet i den partipolitiskt styrda planeringsprocessen har varit viktig. I de processer där jag deltagit påverkar underskott av resurser, planeringskompetens och beslutsmandat i relation till strukturella omvandlingar den politiska styrningen av en kommun eller delregion. I en situation där dels större kommuner och regioner med i många fall en omvänd problematik kring befolkningsförändringar, dels en mer näringslivsorienterad logik kring hållbar utveckling etablerar agendan för samhällets problemskrivningar och ger tolkningsföreträde för lösningar blir de mindre orternas situation sköra. Detta skapar i sin tur nervositet i den politiska och kommunala ledningen att genomföra rätt förändringar. Det är därmed inte säkert att en ökande politisk detaljstyrning av planeringen är lokalpolitikernas fel utan, som Grange (2016, s. 9-10) skriver, att det är en problemställning som framträder i en strukturell omvandling av den svenska planeringskulturen. En planering som domineras av målsättningar om ekonomisk tillväxt riskerar att skymma målkonflikter och utvidga glappet mellan visionen om den hållbara och framgångsrika kommunen och de förutsättningar som finns lokalt i kommunen eller regionen. Detta minskar å andra sidan den politiska dynamiken mellan politiskt skilda ideologier samt ersätter ett bredare politiskt handlingsutrymme med en konsensusretorik om vad som utgör riktning för lokal-regional utveckling (Harvey, 1989, s. 14-16).

4. Två planeringsprocesser

Inledning

Jag har som doktorand deltagit som projektledare för arbetet med Fördjupad översiktsplan och Tidanpromenaden i Mariestad och Strukturbild Skaraborg. De två redovisade planeringsprocesserna är valda för denna studie då de gemensamt formar en dynamik mellan en lokal och regional planeringsnivå samt ger möjligheter att undersöka övergången mellan planering och genomförande. Under doktorandtiden har jag även deltagit i planeringsprocesser för Selma Lagerlöfs torg i Göteborg, Översiktsplan för Karlsborgs kommun och Tävlingen om nytt centrum för Kiruna. Dessa tre projekt redovisas i licentiatavhandlingen *Urbana nyckelprojekt: Planeringsverktyg för sköra stadslandskap* (Björling, 2014).

I Strukturbild Skaraborg (Skaraborg 2015b, p. 4-5, 17-19) beskrivs att Skaraborg står inför utmaningar som till stora delar beror på en strukturell övergång från industribaserad till tjänstebaserad ekonomi, regionalisering av politiska beslutsmandat och arbetslivets centralisering med ambitionen att öka ekonomisk effektivitet och konkurrenskraft. Detta samverkar med till exempel demografiska förändringar för Skaraborgs kommuner med en åldrande befolkning, kommuner med befolkningsminskning samt kommuner där bostadsbrist utgör en inlåsning för ekonomisk utveckling. Dessa processer gör Skaraborg intressant för att se hur urbaniseringsprocesser; globalisering av

ÖVERSIKTSKARTA

ekonomin, regionalisering av administrativa indelningar, demografi och en långsam omvandling av stadslandskapets fysiska form samspe-
lar. Samtidigt är Skaraborg rikt på naturtillgångar så som rent vatten,
livsmedelsproduktion och biologisk mångfald. De nära sambanden
mellan stad och land underlättar att sluta kretslopp för olika tekniska
system. Beroende på perspektiv och målbilder skiftar således förståel-
sen av vilka konsekvenser och målkonflikter den ojämna geografin får
för hållbar utveckling i Skaraborg. Flertalet av Skaraborgs kommuner
präglas av begränsningar i möjligheter och förmåga att aktivt genom-
föra förändringar som anpassar lokala situationer till nya behov med
hjälp av ny bebyggelse och infrastruktur eller omställning av befintliga
fysiska strukturer.

På grund av en regional dynamik i fördelningen av resurser, kom-
petens och beslutsmandat finns i Skaraborg både sköra, anpassnings-
bara, stabila och robusta stadslandskap beroende på frågeställning.
Omflyttning, utflyttning och inflyttning av befolkningen ifrågasätter
tidigare gränsdragningar och förhållanden mellan centrum och periferi.

Det är positionen, som delregion med läge i en regional periferi,
med en mångfald av centraliteter under ojämn geografisk utveckling
och differentierade förändringsprocesser som gör Mariestad och Skara-
borg intressanta och relevanta som kontexter till denna studie.

Strukturbild Skaraborg har efter en förstudie som pågick under
2013 ingått som pilotprojekt i Tillväxtverkets och Boverkets gemen-
samma program om samhällsplanering för näringslivets utveckling.
Arbetet har bedrivits i projektform från januari 2014 till oktober 2015
och finansierats av Tillväxtverket och Skaraborgs kommunalförbund.
Slutrapport för *Strukturbild Skaraborg: Strategier för tillväxt i hela Ska-
raborg* antogs av kommunalförbundets styrelse i februari 2016 (Skara-
borg, 2015b). Strukturbilden innehåller, vid sidan om kartläggningar
och beskrivning av Skaraborgs utmaningar, övergripande principer,
sju strategier, åtta nyckelprocesser och mellankommunala nyckelpro-
jekt för strukturbildens genomförande. Jag har varit projektledare för
strukturbilden, Magnus Fredricson har varit processledare för arbetet
och Gunnar Carlsson har varit projektsamordnare. Projektet har haft
en styrgrupp med representanter från kommunalförbundets kommun-

chefsgrupp och Chalmers Arkitektur¹ samt en arbetsgrupp med representanter från kommunerna². Projektet har kontinuerligt rapporterat till kommunchefsgruppen och kommunalförbundets styrelse samt haft beredningen för hållbar samhällsbyggnad som politisk referensgrupp.

Deltagande i arbetet med Fördjupad översiktsplan Mariestad startade 2009 och planen antogs av kommunfullmäktige i februari 2013. I planen identifierades fyra övergripande principer för tätortens utveckling och fjorton nyckelprojekt som på olika sätt syftar till att koppla samman staden på ett sätt som ger fler delar möjlighet att utveckla kombinationer av resurser, koncentrera nya funktioner till de delar som idag har goda förutsättningar att hushålla handel och service samt att synliggöra och aktivera strandområdet längs med Vänern och Tidan. Tillsammans med planarkitekt Hanna Asp har jag genomfört planen. Hanna Asp har varit projektledare och Kristofer Svensson, chef för sektor samhällsbyggnad ansvarig för arbetet. Under olika delar av arbetet har projektet haft en arbetsgrupp med representanter från kommunens olika förvaltningar. Projektet har haft kommunstyrelsens arbetsutskott i Mariestads kommun som politisk styrgrupp.

Ett av nyckelprojekten som identifierades i arbetet med Fördjupad översiktsplan för Mariestad var Tidanpromenaden vars syfte var att öppna en passage längs med Tidan genom tätorten för att på så sätt knyta samman stadens olika delar i ett tätare nätverk och skapa nya vistelserum längs med vattnet. I arbetet blev det även tydligt att flera av de nyckelprojekt som identifierats för att utveckla Mariestads tätort befinner sig utanför kommunen. Till exempel identifierades Skövdes resecentrum som en betydelsefull knutpunkt för kollektivtrafiken.

1. Styrgrupp för Strukturbild Skaraborg 2014-2015. Ulrika Strandroth Frid (ordf.), kommundirektör Skara kommun; Thomas Johansson, kommunchef Karlsborgs kommun (tom september 2015); Per-Olof Hermansson, förbundsdirektör Skaraborgs kommunalförbund; Catharina Dyrssen, professor Chalmers Arkitektur.

2. Arbetsgrupp för Strukturbild Skaraborg 2014-2015. Kristina Eklöf, näringslivschef Skövde kommun (tom juni 2014); Eva Darolf Linnros, samhällsbyggnadschef Skövde kommun (from juni 2014); Kristofer Svensson, chef sektor samhällsbyggnad Mariestads kommun; Amelie Sandström, planarkitekt Lidköpings kommun; Gabriel Skarbäck, Västragötalandsregionen avdelning näringsliv; Kristina Anderback, näringslivsstrateg Skaraborgs kommunalförbund (tom december 2014); Gunnar Carlsson, infrastruktursamordnare Skaraborgs kommunalförbund; Magnus Fredricson, processledare Strukturbild Skaraborg; Nils Björling, doktorand Chalmers Arkitektur och projektledare Skaraborgs kommunalförbund.

Möjligheten att effektivt byta mellan buss och tåg och bil blev en viktig fråga för den lokala utvecklingen av Mariestad. Andra exempel är Biosfärsområdet *Vänerskärgården och Kinnekulle* där landsbygden framträder som mellankommunala intressen samt *Kinnekullebanan* som en betydelsefull järnvägslink till Lidköping och Örebro/Stockholm.

Redan i den inledande kontakten mellan Chalmers Arkitektur och Mariestads kommun var Skaraborg som nätverk av mindre orter och landsbygd intressant för studien. Genom de mellankommunala nyckelprojekten blev detta intresse förnyat. Efter en långvarig process där arbetet med Mariestad och doktorandprojektet presenterades för Skaraborgs kommunalförbund påbörjades en förstudie för ett regionalt strategiarbete 2013. Av stor betydelse för att starta förstudien var förankringsarbetet mot kommunalförbundet som genomfördes av Kristofer Svensson. Förstudien finansierades av Skaraborgs kommunalförbund (Skaraborg, 2013).

Strukturbild Skaraborg, Fördjupad översiktsplan och genomförandeprocessen av Tidanpromenaden formar gemensamt kontexterna för denna studie som möjliggör att i olika skalor och med utgångspunkt i flera perspektiv studera angreppssätt för att hantera rumsliga inlåsnings. Deltagandet i praktiken har gett tillträde till planering på en detaljerad kommunal nivå i Mariestad och till delregional nivå i Skaraborg.

För att redogöra för mitt eget deltagande i de arbetsprocesser som redovisas nedan kommer jag att använda mig av etiketten projektgruppen när arbetet är genomfört av mig och Hanna Asp i arbetet med Mariestad samt tillsammans med Magnus Fredricson i arbetet med Strukturbild Skaraborg. När kommunen, kommunerna eller Skaraborgs kommunalförbund anges som aktörer avses förändringar som är förankrade genom politiska beslut inom respektive organisation.

Mariestad

MARIESTAD SOM EMPIRISK KONTEXT

Mariestad ligger där Tidan rinner ut i Vänern. Placeringen vid vattnet har historiskt gjort Mariestad till handelsplats, industriort och administrativt säte. Kommunen har de senaste tio åren haft en befolkningsmängd kring ca 24 000 personer. I tätorten bor det ca 15 500 personer. Tillsammans med flera närliggande kommuner drabbades Mariestad av en större befolkningsminskning under slutet på 90-talet då kommunen och tätorten tappade närmare 1000 respektive 500 personer. Befolkningsmängden har de senaste åren varit stabil i kommunen och tätortens befolkning ökar med ca 50 personer årligen.

Förändringsprocesser som skett i Mariestad de senaste 20 åren är starkt påverkade av att Mariestad 1997 upphörde att vara residensstad för tidigare Skaraborgs län. Länsstyrelsens och regionens administration och förvaltningar har därefter i olika etapper flyttat från Mariestad till andra förvaltningsstäder i Västra Götalands län. Sammanslagningen av Skaraborgs län, Älvsborgs län och Göteborgs och Bohus län har medfört att Mariestads betydelse och identitet förändrats från centralort i Skaraborg till periferi i förhållande till Göteborg som ny residensstad och centrum för regionala utvecklingsstrategier.

I pågående processer av globalisering, regionalisering och centralisering har Mariestad tappat positioner i maktspelet mot Skövde och Lidköping som är de största orterna i Skaraborg med knappt 55 000 respektive 40 000 invånare. Mariestad kan mot denna bakgrund ses som ett skört stadslandskap i relation till utmaningar som orsakas av svag befolkningsstillväxt, arbetslöshet, åldrande befolkning och låg utbildningsnivå. Sköra tendenser för att hantera förändring uppträder även i glappet mellan å ena sidan en historisk identitet som residensstad och nav för en lokal arbetsmarknadsregion och å andra sidan en situation där administrativa gränsdragningar samt ekonomiska och politiska förändringar positionerat Mariestad i ett mer perifert läge i förhållande till flöden av kapital, varor och tjänster. Nuläget jämförs med en historisk position när Mariestad var residensstad och framgång framställs i kommunens vision med mål-år 2030 genom ledord

som att staden ”sjuder av liv”, ”kommunen blomstrar i alla bemärkelser”, ”Mariestad är platsen för banbrytande forskning” och att kommunen är ett ”internationellt modellområde för hållbar utveckling” (Mariestad, 2009). I jämförelse med den historiska positionen upplevs nuläget som en försämring och glappen mellan visionens målsättningar och nuvarande förutsättningar med kommunala nedskärningar framträder som allt mer svåra att överbrygga.

Den historiska utvecklingen av tätorten präglas i flera avseenden av Mariestads strategiska placering vid Vänern och Tidan. Marieholm som ö vid Tidans mynning har haft strategisk betydelse för placering av kungsgård och residens. Industrin har historiskt utvecklats i Mariestad tack vare tillgång till vattenkraft och transportmöjligheter. Den lokala identiteten som tjänstemannastad med kopplingar till länsstyrelse och regionala administrativa funktioner samt industristad har förstärkts av att Tidans östra och västra sida omtalas som industriarbetarsidan respektive tjänstemannasidan samt att de två sidorna även har var sitt fotbollslag.

Under de senaste 20 åren har yrkesutbildningar inom byggnadshantverk utvecklats i Mariestad. Från 2005 har institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet lokaliserat verksamheter till Mariestad. Universitetets lokalisering utgör grunden till högskoleplattformen Dacapo som samlar ett antal utbildningar från Göteborgs universitet och Karlstads universitet. Tillsammans med att Mariestads, Götenes och Lidköpings kommuner 2010 utsågs till Biosfärsområdet *Vänerskärgården med Kinnekulle* har högskoleplattformen inneburit att Mariestads kommun ser en öppning till hur en ny identitet kan ta form (Mariestad, 2009) (se figur 7). Kommunens framtidsvision pekar på Mariestad som utbildningsort, centrum för hållbar utveckling, sjöstad och bostadsort i Skaraborg med närheten till Vänern och skärgården som viktiga förutsättningar för att öka invånarantalet och på så sätt skapa förutsättningar för en positiv utveckling.

Arbetet med Fördjupad översiktsplan Mariestad har i stor utsträckning utgått från ambitionen att konkretisera kommunens vision. I denna process har delprojekt och nyckelprojekt identifierats mot bakgrund av fyra övergripande principer för tätortens utveckling. Ett av de identifierade nyckelprojekten har fått namnet Tidanpromenaden.

Projektet Tidanpromenaden utgörs av ett mindre bryggdäck som genom att öppna en passage skapar möjligheter att röra sig längs med Tidan. Nyckelprojektet som studeras handlar både om att öppna en ny fysisk koppling i staden och utveckla ett arbete som undersöker hur projektet genom sitt genomförande kan stödja lokal utveckling och överbrygga rumsliga inlåsningar. I det konkreta arbetet med Tidanpromenaden har samarbeten mellan Mariestads kommun och Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet utvecklats genom att bilda en gemensam arbetsgrupp och medverka vid ett antal workshops för att utveckla projektets gestaltning och genomförande.

Visionens fem byggstenar:

- Mariestad – ledande inom hantverkets akademi!**
 År 2030 är vi en välkänd och ansedd universitetsstad som lockar tusentals studenter från alla världsdelar. Det lyckas vi med tack vare unika utbildningar, banbrytande forskning och avknoppande kunskapsföretag som snabbt slår rot i en miljö som välkomnar entreprenörskap och innovationer. Gymnasiets yrkesutbildningar har genom samverkan med universitetet blivit Sverigeledande.
- Mariestad – den stolta sjöstaden!**
 År 2030 är vi en attraktiv "bo-stad". Vi tar till fulla vara på vårt unika läge, med den levande skärgården och den rogivande kanalen som självklara utgångspunkter. Vi har bebyggt hamnområdet, som nu stöder av aktiviteter för alla åldrar. Bad- och båtlivet lockar besökare från när och fjärran med nya, unika attraktioner. Över hela kommunen är det marina inslaget högst påtagligt – inte minst inom näringsliv och utbildning.
- Mariestad – internationellt modellområde!**
 År 2030 har vi synliggjort biosfärområdets möjligheter som ett internationellt modellområde för hållbar utveckling. Vi har skapat förutsättningar för en hög livskvalitet på naturens villkor, där trygga boendemiljöer, ekoturism och entreprenörskap är viktiga inslag. Vi är en attraktiv kommun med stark väktkraft, såväl i stadskärnan som ute på landsbygden och i de mindre samhällena.
- Mariestad – centrum för trädgårdens hantverk!**
 År 2030 är vi en blomstrande kommun i alla bemärkelser. Vi har blivit hela Nordens ledande centrum för trädgårdens hantverk, vilket bland annat avspeglar sig i de vackra parkmiljöerna och trädgårdarna runtomkring i hela kommunen.
- Mariestad – en naturlig mötesplats!**
 År 2030 är Mariestad en naturlig mötesplats. Tåta och snabba kommunikationer med storstäderna spelar en stor roll, liksom spännande konferensmiljöer som speglar våra unika fördelar och ger plats för nya tankar och idéer. Vi har ett expansivt näringsliv och en blomstrande turism, och är öppna för nya intryck och nya människor!

(FIGUR 7)
 MARIESTADS KOMMUN – VISION 2030
 (Mariestad, 2009)

ARBETSPROCESS FÖRDJUPAD ÖVERSIKTSPLAN MARIESTAD

Tidanpromenaden är ett av de utpekade nyckelprojekten i den fördjupade översiktsplanen som utvecklades inom doktorandprojektets första del 2009-2013 (Mariestad, 2013; Björling, 2014). Parallellt med det inledande kartläggningsarbetet för den nya fördjupade översiktsplanen arbetade kommunens politiker med ett visionsarbete som

formulerades som fem grundstenar: Mariestad – den stolta sjöstaden, Mariestad – en naturlig mötesplats, Mariestad – ledande inom hantverkets akademi, Mariestad – Centrum för trädgårdens hantverk och Mariestad – internationellt modellområde (Mariestad, 2009)

Det inledande kartläggningsarbetet som projektgruppen (Hanna Asp och Nils Björling) genomförde i Mariestad kan beskrivas som ett försök att dels bryta ner kommunens visionsarbete till konkreta genomförandestrategier men även problematisera förståelsen av Mariestad i form av centrum och periferi, uppdelningar mellan olika bostadsområden samt att synliggöra hur strukturella omvandlingsprocesser kommer till materiellt och diskursivt uttryck i Mariestad. Kartläggningen och planeringsarbetet utgjorde därmed länkar mellan det politiska visionsbaserade arbetet och de konkreta, materiella och rumsliga förutsättningarna. I detta arbete tolkades, testades och problematiserades både visionerna och stadslandskapets rumsliga förutsättningar.

I arbetet klargjordes hur Tidan utgör en barriär som begränsar rörelsemönster och relationer och hur Mariestad är organiserat i en parallell struktur av olika infrastrukturstråk. För att undersöka detta genomförde jag laborationer i form av egna undersökningar och kartläggningar där alternativa förändringar skissades för att testa stadslandskapets potential och rumsliga blockeringar. En laboration genomfördes med utgångspunkt i en ny bro över Tidan (se figur 8).

Med utgångspunkt från olika perspektiv undersöktes olika sammanhang som centraliteter: Mariestads historiska centrum, Göteborgsvägen – Stockholmsvägen, Tidan, Marieforsleden, externhandelsområdet Haggården och E20. Genom ett geografiskt tvärsnitt studerade jag därefter hur olika sammanhang påverkades av den skissade bron över Tidan. Olika sektioner modellerades med rumsliga förändringar för att klargöra potential som är dold av nuvarande fysiska utformning. Inom tvärsnittet testade jag därefter kombinationer av olika urbana ekologier samt identifierade barriärer som dels i form av fysiska hinder och dels som föreställda gränser försvårar utbyte mellan stadens olika delar. Kartläggningarnas resultat användes i sin tur som utgångspunkter för att modellera nya passagemöjligheter och alternativa rumsliga sammanhang. Till exempel upptäckte jag

hur en bostadsrättsförening vid Rosengången byggt ett staket över en gångväg och motsvarande situation hittades vid Leverstadsvägen. Små skisser genomfördes för att se hur de här situationerna kunde åtgärdas, inte genom att riva staketet utan genom tillägg som synliggör konflikten. En annan upptäckt var hur det planerade området söder om industriområdet längs med Tidån på kommunens kartor var illustrerat med en grå färg som om det redan vore etablerat som industriområde när det i själva verket var jordbruksmark. När kommunen tryckte nya kartor till kommunhusets sammanträdesrum hade problemet uppmärksammats och kartan var nu istället grön, ett mycket litet projekt men som synliggör hur kommunens ambitioner om en växande industri begränsar förutsättningarna att se nuvarande potential i lokala resurser. Motsvarande begränsning att se möjligheter i nuvarande utformning är Göteborgsvägen. Som genomfartsled är det svårt att föreställa sig hur vägen kan kompletteras med nya funktioner och bebyggelse, men när modeller synliggör vad vägen kan bli i ett längre framtidsperspektiv kan därefter dessa förslag backas för att påbörja en diskussion om en successiv omvandling, som synliggör intressekonflikter mellan förtätning och framkomlighet. Mariestad är i behov av snabb kommunikation till Skövde som begränsas om gatan byggs om. Laborationen var på så sätt i flera steg en viktig del i analysarbetet för att förstå hur övergripande omvandlingsprocesser kommer till situationsspecifika rumsliga uttryck.

Växelspelet mellan övergripande kartläggningar och detaljerade laborationer av olika tvärsnitt genom Mariestad drevs av nyckelprojekt som konceptuellt verktyg för den designbaserade arbetsprocessen. Studiernas gemensamma resultat formulerades i fyra övergripande principer för arbetet med Fördjupad översiktsplan i Mariestad: Aktivera och synliggöra strandlinjen, Koncentrera det koncentrerade, Tillgängliggöra på nytt sätt och Regional samverkan (se figur 9) (Mariestad, 2013).

Principerna utgjorde därefter utgångspunkt för ytterligare fördjupade kartläggningsprocesser om samband och barriärer för att identifiera delprojekt och nyckelprojekt som viktiga delar av översiktsplanens genomförandemekanismer (se figur 10). Delprojekt har använts som begrepp för att visa hur de övergripande principerna här

Laboration – tvärkoppling Tidankanalen

(text från loggbok 2011-08-23)

- "Stråket" som redovisas illustrerar inte den enda möjliga vägen utan är en illustration för ett nytt sätt att röra sig genom staden. Linjen är en ny relation som knyter samman olika frågeställningar om de områden som den berör.

- Vilka nya fysiska (**absoluta**) kopplingar måste skapas eller förtydligas?
 - Vilka är utgångspunkterna för att ge stråket ett blandat innehåll / program?
 - Vilket **rörelsekapital** har stråkets olika punkter?
 - Vilka förtätningsmöjligheter skapar den nya kopplingen, vilka processer startar kopplingen?
 - Vilka naturvärden särskiljer tvärkopplingens landskap?
 - Förtätningsförslag väcker frågor om gränsdragningen mellan det byggda och landskapet.
 - Hur går inventeringen av befintliga värden till, vad är det som ska kartläggas?
 - Vilka är rummets **relativa** och **relationella** aspekter?
 - **Rytmbegreppet** som det meningsbärande: vilka platser är monument i det här landskapet?
- Marieforsleden, Göteborgsvägen och Sandbäcksvägen utgör viktiga genomfartsstråk genom Mariestad, de är gator där en högre hastighet och hög trafiksäkerhet måste säkerställas.
- Hastighet, skala, hur synliggörs denna komplexitet i kartläggningen av staden?
 - Hur kan olika hastigheter utveckla sin potential fler varv?

Marieforsleden: Gående och cyklar eroderar ner tekniska kontorets försök att begränsa trafik över vägen.

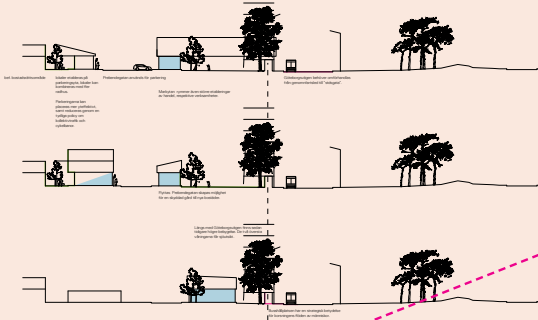

Rosengången: Över gångvägen står ett staket som stänger av möjligheterna att röra sig mellan bostadsområdena Rosengången och Bråten. Vilken potential finns för att skapa en mötesplats genom att betona situationen och bygga en kombinerad trappa och sittbänk över staketet?

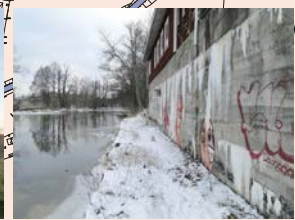
Leverstadsvägen: Det sammanhängande gångstråket genom Gärdet slutar tvärt i ett lågt staket som förhindrar passage mellan bostadsområdet Leverstadsvägen och hyresgästområdet Prebender.

(FIGUR 8)
MARIESTAD
LABORATION 1, TIDANKANALEN – MARIEFORSLEDEN

Göteborgsvägen / Leverstadsvägen: I korsningen finns möjligheter att förtäta bebyggelsen med fler byggnader, både för bostadsändamål och verksamheter. Ett nytt tvärstråk kan stärka möjligheten för service och handel.

Mariagatan / Förrådgatan: En ny passage mellan industrifastigheterna kan över tid stärka utvecklingen av verksamhetsområdet, skapa ett stråk från centrum till Elvärken (ungdomsgård) och öppna för passage längs med Tidan.

En ny bro över Tidan behövs för att knyta samman stråket. Fiskeklubbens stuga är en viktig mötesplats att utgå från. Det är även viktigt att utgå från områdets potential som odlings- och betesmark.

De övergripande principerna kan ses som sammanfattningen av FÖP-arbetets tolkning av Vision 2030 och kommunens mål för år 2030. Principerna beskriver en strategi för att arbeta fokuserat och långsiktigt med det fysiska förändringsarbetet i Mariestad. Sammanställningarna redovisar nätverk, samband och relationer som utvecklas i planförslaget delprojekt och knyter dem till Vision 2030. Genom att identifiera delprojekt för förnyelsen av Mariestad skapas en ny helhet.

De övergripande principerna beskriver ett synsätt på staden som utgår från relationer mellan stadens delar istället för att fokusera på gränsdragningar mellan olika områden och program. Principerna presenteras genom tre illustrationer som var och en beskriver olika förutsättningar för stadens förändring. Dessutom är det viktigt att dessa principer förstås med utgångspunkt i regional samverkan. Illustrationerna syftar till att förtydliga det pågående arbetet med Mariestads utveckling och ger därför ingen helhetsbild av utvecklingen. Principerna visar på arbetets fokus för att möjliggöra en ökad samsyn kring prioriteringar för det ständigt pågående arbetet med stadens förnyelse. De tre principerna kan även ses som sammanställning av hela planförslaget för FÖP Mariestad. Alla delprojekt finns samlade i tematiska kartor som redovisar principernas förutsättningar och relationer.

AKTIVERA OCH SYNLIGGÖRA STRANDLINJEN

Vattnet är en av de största kvaliteterna vi har i Mariestad. Både Vänern och Tidan är fantastiska tillgångar som vi i dag inte utnyttjar fullt ut. Tanken är att kontakten till vattnet mot Vänern och Tidan aktiveras och synliggörs genom att befintliga stråk längs med Mariestads stränder kopplas samman och förtydligas.

Strandområdet förtätas med aktiviteter och program. Området är viktigt för invånarnas fritid och rekreation och en viktig resurs för förbättrad folkhälsa och utvecklingen av stadens turism och näringsliv. Strandområdet kan samtidigt synliggöra viktiga ekologiska samband och visa på värdefulla naturmiljöer.

Längs Väterns strand finns redan i dag möjlighet att ta sig fram, vilket inte är fallet längs Tidan. Strandpromenaden längs Vänern behöver dock förbättras på ett flertal ställen för att öka tillgängligheten för fler.

KONCENTRERA DET KONCENTRERADE

Dagens handelsetableringar och verksamheter är i huvudsak samlade i centrum och längs Göteborgsvägen – Stockholmsvägen. Med direkta kopplingar till centrum, omlandet och Skaraborgsregionen framstår Stockholmsvägen – Göteborgsvägen som stadens huvudstråk. Stråket har samtidigt stor potential att ytterligare förtätas med bebyggelse, handel och nya verksamheter. Kulturell och fysisk förtätning i centrum samt längs dessa stråk är prioriterade i arbetet med staden. Genom att ytterligare koncentrera aktiviteter och verksamheter till områden i staden som redan har en hög koncentration kan dessa utvecklas. Ett mer blandat innehåll förstärker stadens dynamik och variation. Längs stråket och i centrum handlar det om att skapa ytterligare anledningar för fler att vara på fler platser. En levande stad behöver viktiga mötesplatser och folkliv!

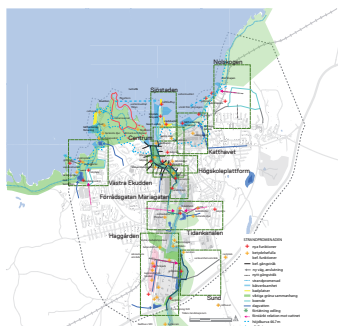
TILLGÅNGLIGGÖRA PÅ NYTT SÄTT

Som alla städer har vår stad barriärer som både är fysiska, sociala och mentala. Tidan, Kinnekullebanan och i viss mån Marieforsleden är exempel på fysiska barriärer. Staden är även byggd på ett sätt som skapar enskilda bostadsområden med få fysiska kopplingar till omgivande områden vilket kan leda till åtskillnad och segregation. Därför behövs nya tvärkopplingar som utökar möjligheterna för förtätning av program och aktivitet längs med strandpromenaden och huvudstråket. Som överbygger barriärer och kopplar samman stadens olika bostads- och verksamhetsområden på nya sätt. Syftet är därmed att överbygga fysiska, sociala och mentala barriärer och skapa nya relationer mellan de som bor och verkar i staden. Kopplingarna gäller framför allt nya gång- och cykelvägar och tanken är att alla lätt ska kunna röra sig i staden.

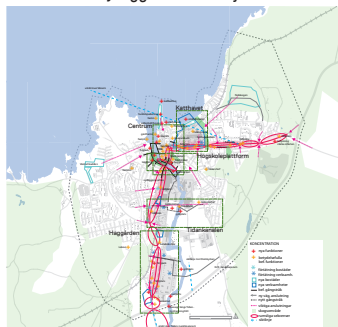
REGIONAL SAMVERKAN

Samband och förutsättningar i en regional skala är av stor betydelse för de lokala utvecklingsmöjligheterna. Därför är regional samverkan av stor betydelse för att hantera många frågeställningar med relevans för utpekade delprojekt. Den tematiska kartläggning som är genomförd för Mariestad i ett regionalt sammanhang utgår från de delprojekt som identifierats. Syftet är därmed att visa att nyckelprojekt som stödjer, stärker och styr möjligheten att genomföra lokala delprojekt måste identifieras och hanteras i många skalor. Vilka intressenter som är relevanta att genomföra förhandlingar och överenskommelser med måste identifieras delregionalt, regionalt eller nationellt för att få verkan för del- och nyckelprojekt.

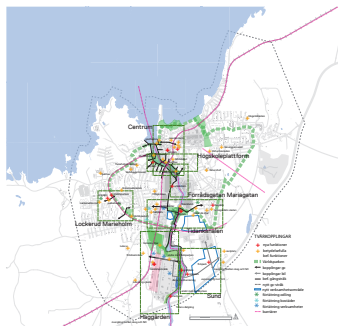
(FIGUR 9)
MARIESTAD – FÖRDJUPAD ÖVERSIKTSPLAN,
ÖVERGRIPANDE PRINCIPER
(Mariestad, 2013)

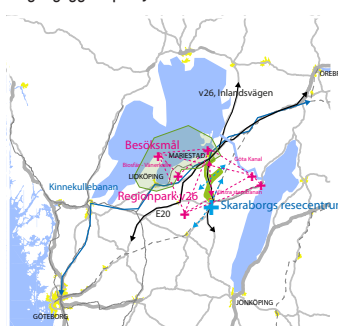
Aktivera och synliggöra strandlinjen

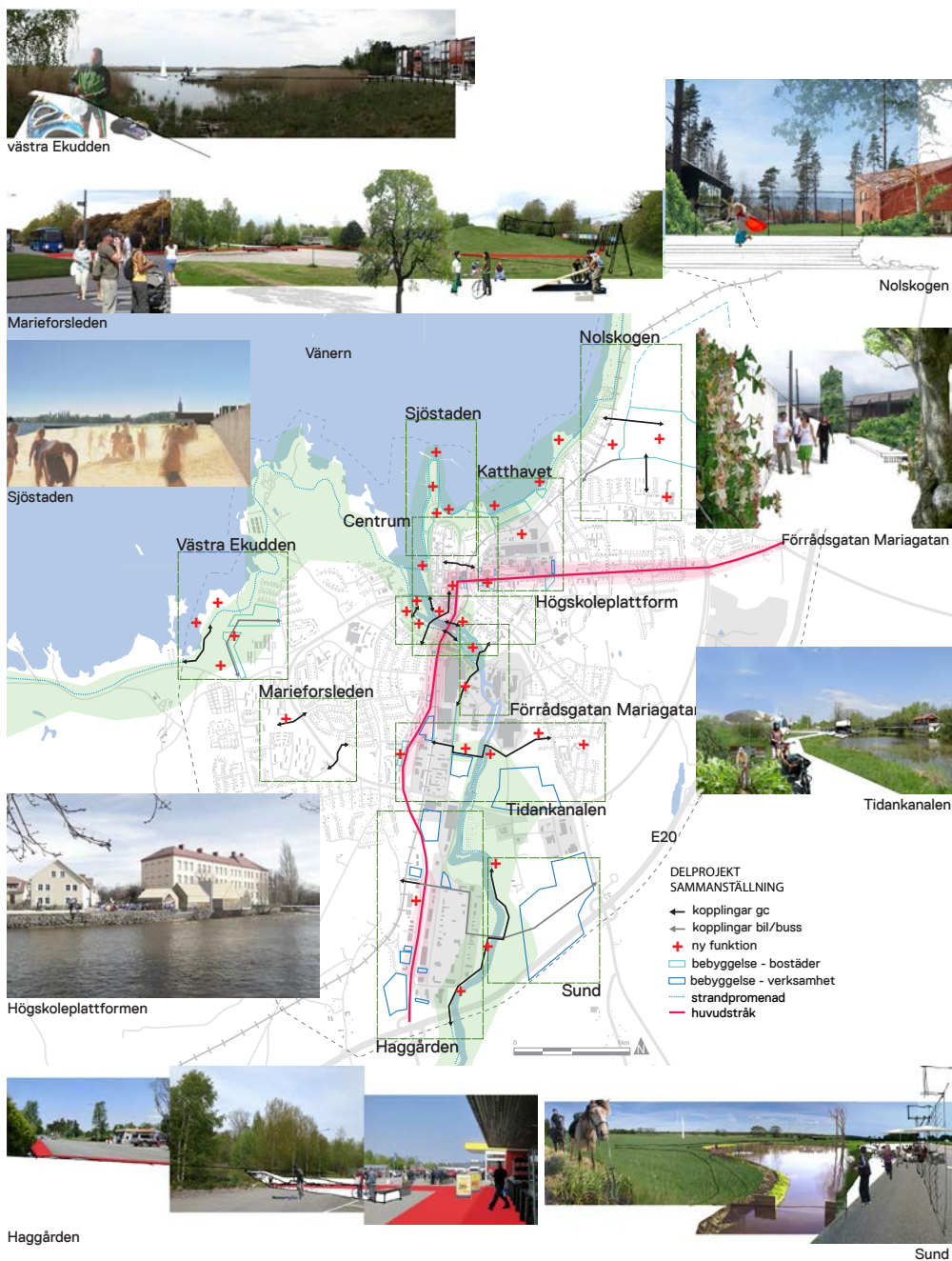
Koncentra det koncentrerade

Tillgängliggöra på nytt sätt

Regional samverkan

(FIGUR 10)
 MARIESTAD – FÖRDJUPAD ÖVERSIKTSPLAN
 DELPROJEKT
 (Mariestad, 2013)

TIDANKANALEN

Temat: Strandpromenaden, Koncentration, Tvärkoppling

Tidankanalen är ett delprojekt som syftar till att skapa nya sammanhang mellan Mariestads västra och östra delar. Att tvärkopplingen ansluter till Göteborgsvägen i Leverstadsvägens förlängning är viktigt för att öppna för ytterligare möjlighet till aktiviteter och program kring korsningen. Kring korsningen med Leverstadsvägen finns i dag flertalet verksamheter lokaliserade tillsammans med hållplats för bussar. Samtidigt som Tidan utgör en fysisk barriär genom Mariestad har den stor betydelse för Mariestads utveckling. Genom att öppna upp för en sammanhängande promenad längs med vattnet synliggörs Tidans kvaliteter och historiska betydelse. Föreslagna tvärkopplingarna samverkar med varandra för att knyta samman staden på ett nytt sätt.

Nyckelprojekt

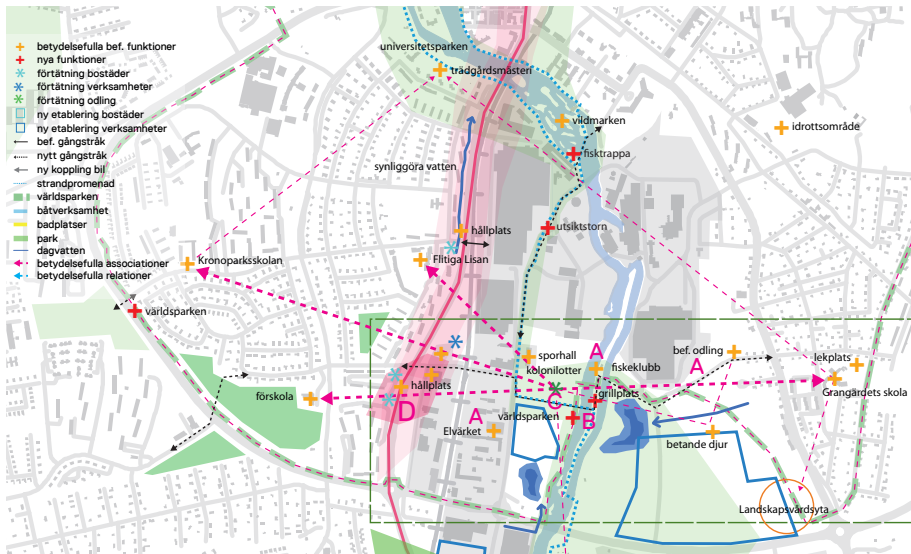
A. Förberedande aktiviteter. Tillsammans med fiskeklubben, Elvärket och verksamma i området kartläggs kopplingen mer i detalj inför genomförandet. Förutsättningarna för området kan även testas genom temporära aktiviteter och evenemang.

B. En ny bro över Tidan är central för att skapa nya relationer

mellan Tidans västra och östra sida. Men för att möjliggöra nya relationer måste bron kompletteras med funktioner som gör den till en mötesplats, grillplats/kök, utegym, information om fiske mm.

C. Koloniområde. Längs kopplingen anläggs nya kolonilotter. Elever från skolor och förskolor kan delta med gemensamma odlingslotter. Som stöd och inspiration för elevernas odling kan Dacapos trädgårdstudenter bjudas in. Området söder om Katrinneförs innehåller redan i dag aktiviteter med relationer till matproduktion. Genom att synliggöra samband mellan odling, djurhållning och vattenhantering kan tvärkopplingens specifika kvaliteter förtydligas som synliggör sammanhang mellan matproduktion och dagvattenhantering. Odlingsmiljön kombineras med Världsparken som ger ett sammanhang till en stor del av staden.

D. Förtätning. Vid korsningen mellan Leverstadsvägen och Göteborgsvägen finns möjligheter att förtäta med ny bebyggelse. Genom en tvärkoppling över Tidan kan korsningens betydelse och placering i förhållande till stadens rörelsemönster öka. Därmed förbättras möjligheterna att etablera verksamheter i gatuplan i nya byggnader.

(FIGUR 11)
MARIESTAD,
DELPROJEKT, TIDANKANALEN
(Mariestad, 2013)

består av flera mindre förändringsarbeten och hur viktigt det är att sammanföra den tätortsövergripande skalan med skalan på nyckelprojekten. Att namnge dem som delprojekt var även ett sätt att fristående utveckla den teoretiska och metodologiska redovisningen av nyckelprojekten. Utpekade nyckelprojekt avsåg på så sätt situationsspecifika åtgärder som tillsammans kan utgöra en genomförandestrategi för att successivt konkret förändra det fysiska landskapet och dess utformning.

Konkret handlar det till exempel om att identifiera områden längs med Väneren och Tidån som med små medel kan tillgängliggöras och genom nya program aktiveras och utvecklas som mötesplatser samt för att synliggöra Tidån som landskapsrum och rumslig resurs för allmänheten i Mariestad. På motsvarande sätt genomförde projektgruppen kartläggningar som undersökte hur nya funktioner kan förtäta Stockholmsvägen – Göteborgsvägen som centralt stråk i Mariestad och i kombination med nya fysiska passagemöjligheter och länkar knyta samman Mariestad på nya sätt som överbryggar tidigare uppdelningar. Kartläggningen av rumsliga förutsättningar och möjligheter för nyckelprojekt kräver både kartläggningar av historiska förändringar och modelleringar av framtida alternativ som kan synliggöra dold potential.

För till exempel delprojektet Tidankanalen (ej att förväxla med Tidånpromenaden) handlar detta konkret om att bygga en bro (se figur 11). För att växla upp områdets potential som mötesplats för olika grupper i samhället behövs kompletterande funktioner som även skapar nya möjligheter till relationer mellan människor, till exempel ett koloniträdgårdsområde som kan etablera nya nätverk och aktiviteter mellan de som odlar och till exempel de omkringliggande områdenas skolor och förskolor. Nyckelprojektet handlar konkret om att sammanföra de resurser som finns kring odling med förskolorna som sociala mötesplatser för både barn och vuxna. Med nyckelprojektet som formulerad plattform kan resurser kombineras och en förändringsprocess och ett kunskapsutbyte påbörjas som över tid kan utvecklas parallellt med att fysiska förändringar sker i området. Det ger också möjlighet till ”omedelbar belöning” (premature gratification) i form av framåtpåkande och konkreta åtgärder liknande ansatserna

MARIEFORSLEDEN

Tema: Tvärkoppling

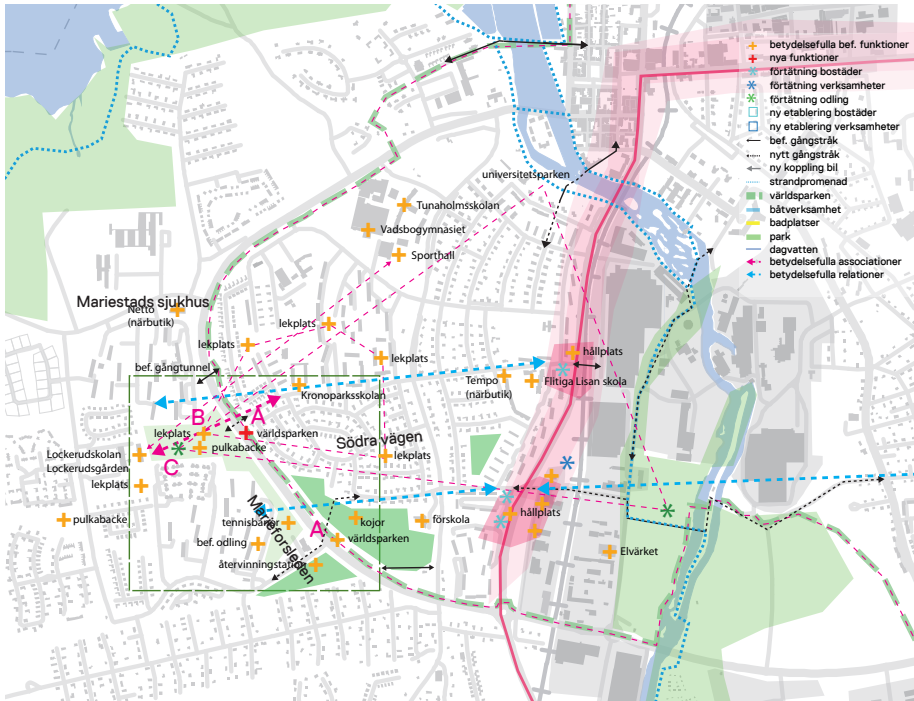
Marieforsleden är en viktig genomfartsväg som förbinder Mariestads yttre delar med varandra och med centrum. Samtidigt utgör Marieforsleden på många ställen en barriär som försvarar att röra sig mellan områden som ligger på olika sidor. Syftet med nya tvärkopplingar är att skapa trafiksäkra möjligheter för lätta trafikanter att korsa Marieforsleden. Där Södra vägen och Leverstadsvägen, som ansluts till de nya tvärkopplingarna, möter Göteborgsvägen är idag busshållplatser och viss handel lokaliserad. Genom att förlänga anslutande tvärgator över Marieforsleden förstärks rörelsemönster i dessa knutpunkter. Världsparken som i vissa punkter är anlagd längs med Marieforsleden ses som en del av tvärkopplingarna. På så sätt förstärks relationer till stora delar av Mariestad. Föreslagna tvärkopplingarna samverkar med varandra för att knyta samman staden på ett nytt sätt.

Nyckelprojekt

A. Tvärkopplingar. Nya korsningar är viktiga för att på ett trafiksäkert sätt hantera all den trafik som idag sker över Marieforsleden.

B. Lekmiljöer. Tillsammans med skolor, förskolor och barn och vuxna i området utvecklas de lokala lekmiljöerna. Genom gemensamma teman skapas nya relationer över Marieforsleden. Lekmiljöprojektet används även för att kartlägga områdets förut-sättningar i detalj.

C. Kolonilotter. För att stärka Lockerudsparken som en gemensam mötesplats för många utvecklas delar av området i anslutning till lekmiljöerna som kolonilotter. Elever från skolor och förskolor deltar i koloniområdet genom gemensamma odlingslotter. Som stöd och inspiration för elevernas odling kan Dacapos trädgårdsstudenter bjudas in.

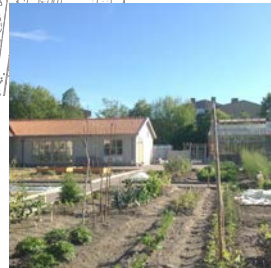
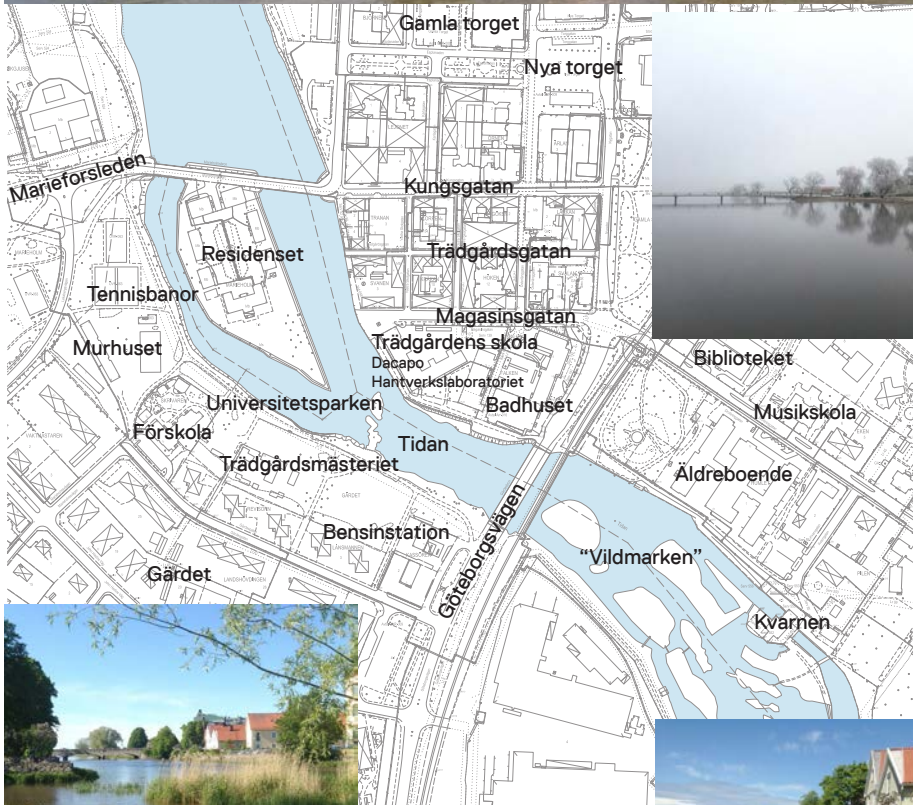

(FIGUR 12)
MARIESTAD,
DELPROJEKT, MARIEFORSLEDEN
(Mariestad, 2013)

hos MUF architecture/art (se kapitel 2). Över tid kan denna successiva utveckling möjliggöra att även se området som en potential för ny bostadsbebyggelse, vilket nu begränsas av att området beskrivs som ett framtida industri- och verksamhetsområde. På så sätt formas strategier som utvecklar tätorten kring befintlig infrastruktur istället för att expandera till kringliggande skogsområden och jordbruksmark.

I ett annat exempel studerade projektgruppen, genom att modellera förändringar kring Marieforsleden (se figur 12), de planeringsperspektiv som skapat nuvarande situation, en trafiksäker korsning för de med tillgång till bil och körkort och en mycket vag och otydlig situation för de som gående eller med cykel ska korsa vägen. Marieforsleden skapar som fysisk gräns även en föreställd barriär som förstärks genom exempelvis indelning av skolupptagningsområden. Den föreställda barriären övervinns inte först och främst av fysiska åtgärder utan behöver nya tvärgående relationer som över lång tid kan forma nya sammanhang.

Marieforsleden var tidigare utpekad som transportväg för ambulanstransporter till Mariestads sjukhus. Därför finns det få övergångsställen. Som resultat av en regional centraliseringspolitik har sjukhuset i etapper flyttat verksamhet till Skaraborgs sjukhus i Skövde, det finns därmed möjligheter att öppna nya gestaltningsalternativ. Det finns dock politiska blockeringar för att bygga om vägen då det genom förändrad fysisk utformning befäster att sjukhuset har flyttat och försvårar för att åter igen använda Marieforsleden för ambulanstransporter till Mariestads sjukhus. Den fysiska miljöns detaljutformning står i relation till vilka förhandlingar och processer som fastslår Mariestads omvandling från huvudort i länet till någonting nytt, det vill säga från en stabil historisk identitet till en osäker framtid – att klagöra bakomliggande processer till den rumsliga utformningen är centralt för att identifiera vilka nyckelprojekt som kan öppna rumsliga inlösningar i nuvarande situation. Ett exempel på detta är hur kommunen, när två större grundskolor ska ersätta fyra mindre skolor i västra Mariestad, utformar nya skolupptagningsområden med avsikt att överbrygga föreställda barriärer mellan bostadsområden. Södra vägen med förlängning mot Lockerud pekas då av kommunen ut som nytt huvudstråk för gång- och cykeltrafik från skolorna till kollektivtrafik mot till exempel Skövde.

(FIGUR 13)
 MARIESTAD,
 ÖVERSIKT TIDANS MYNNING

I arbetsprocessen har kartläggning, laborationer, styrande principer, teman, ekologier och nyckelprojekt omväxlande fungerat som redskap för att identifiera nya frågeställningar och synliggöra alternativ. Arbetet har fokuserats mot att undersöka hur befintliga stadsområden kan knytas samman på nya sätt och hur de över tid genom små förändringar kan förädlas och omformas för att på så sätt anpassas till nya förutsättningar. Fördjupad översiktsplan antogs av Mariestads kommunfullmäktige Februari 2013 (Mariestad, 2013).

TIDANPROMENADEN

Situationen

Arbetet med Tidanpromenaden utgör en direkt fortsättning på arbetet med utpekade delprojekt i Mariestad. Valet av Tidanpromenaden som samverkansprojekt för studien var ett gemensamt beslut med Mariestads kommun. Projektet sågs som intressant för att det kunde belysa samspelet mellan Tidan och kringliggande bebyggelse, att det som process kunde testa kombinationer av lokala kompetenser och resurser samt att det sågs som ett genomförbart projekt inom ramarna för doktorandarbetet. Projektet relaterar på så sätt till flera olika skalor och perspektiv i det lokala planeringsarbetet. Området runt Tidans mynning är ett viktigt rekreationsområde för Mariestads invånare (se figur 13). Området har under senare år utvecklats genom etablering av nya verksamheter knutna till Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet. Gång och cykelstråk har rustats upp, vegetationen förändrats, nya hus för undervisning i murning och trädgårdsmästeri har byggts, tennisbanorna renoverats och kommunen planerar för två nya broar. Samtidigt är stora områden, framförallt öster om järnvägen, svårtillgängligt för allmänheten. Att knyta samman tillgängliga områden längs Tidan och skapa en kontinuerlig passage från Vänern genom hela tätorten var en av de övergripande principerna i Fördjupad översiktsplan Mariestad.

Delprojekten kring Tidanpromenaden och Mariagatan – Förrådgatan var viktiga delprojekt (se figur 14). Genom visualiseringar av alternativ som resultat av kartläggningsarbetet öppnades förhandlingsutrymme. Ett konkret modellerat alternativ klargjorde behov av

FÖRRÅD SGATAN – MARIAGATAN

Temat: Strandpromenaden, Tvärkoppling

Mellan Mariestads västra och östra delar ligger ett större industriområde som samtidigt som det delar staden utgör kvaliteter och kontraster till det omgivande stadslandskapet. Tack vare att området i dag är otillgängligt finns det mitt i staden relativt orörd natur på de öar som ligger i Tidans forssystem. Syftet med en ny förbindelse mellan Mariagatan och förrådsgatan är att tillgängliggöra området på ett nytt sätt och knyta det till en sammanhängande strandpromenad. För områdets framtida utveckling är högskoleplattformens och utvecklingen av Universitetsparken central. Därför beror Tvärkopplingen mellan industrierna på nya förbindelser längs med Tidan över Göteborgsvägen.

Nyckelprojekt

A. Förberedande aktiviteter. Som första steg för att undersöka områdets möjligheter genomförs evenemang och tillfälliga aktiviteter längs med strandpromenaden. För att skapa en lokal delaktighet bland de som i dag bor och verkar i området bjuds dessa in för gemensam kartläggning.

B. Bro över Tidan. Tidan är vid forsarnas södra sida dämnd och längs med dammarna finns det dambroar som i dag är stängda. Med hjälp av en öppnad bro kopplas stränderna samman och området tillgängliggörs på ett nytt sätt. Över tid kan området utvecklas med bryggor och mötesplatser.

C. Strandpromenaden. Ett viktigt syfte med kopplingen Mariagatan-Förrådsgatan är att etablera en strandpromenad som följer Tidan genom tätorten. Genom att skapa promenader längs med vattnet som ger bättre tillgänglighet synliggörs vattnet på nya sätt vilket förstärker Mariestad som Sjöstad. Som ett nyckelprojekt för att vävla ut potentialen i kopplingen mellan Mariagatan och Förrådsgatan behöver nya förbindelser förbi Göteborgsvägen och Järnvägen skapas.

D. Gångväg. I dag ligger Industrierna Electrolux och Metsä-Tissue sida vid sida med ett gemensamt staket. Men det finns markområden som gör det möjligt att koppla samman området vid Tidan med Förrådsgatan. På så sätt skapas en långsgående förbindelse som tillgängliggör staden på ett nytt sätt. Genom att kombinera en ny förbindelse med utrikstorn för att se de stängda bebyggelsehistoriskt intressanta industrimiljöerna, planteringar och belysningsprojekt synliggörs områdets verksamheter och betydelse för Mariestads historiska utveckling.

- + betydelsefulla bef. funktioner
- + nya funktioner
- * förtätnings bostäder
- * förtätnings verksamheter
- * förtätnings odling
- nya etablerings bostäder
- nya etablerings verksamheter
- bef. gångstråk
- nytt gångstråk
- ny koppling bil
- strandpromenad
- värdsparken
- båtverksamhet
- båtverksamhet
- park
- dagvatten
- betydelsefulla associationer
- betydelsefulla relationer

(FIGUR 14)
MARIESTAD,
DELPROJEKT, FÖRRÅD SGATAN – MARIAGATAN
(Mariestad, 2013)

förändringar, bredd på gångväg och behov av tillgång till mark för inblandade parter. På så sätt utgjorde nyckelprojektet en plattform för dialog mellan kommunen och fastighetsägare som öppnade för möjligheterna att skapa en ny fysisk koppling mellan industrifastigheterna och på sikt en ny fysisk koppling mellan Tidans östra och västra sida. När det finns små ekonomiska resurser att bygga om det befintliga krävs att tillgängliga resurser samlas och gemensamt upprättar kombinationer för att identifiera nya värden och möjligheter i det som finns att tillgå i den lokala situationen.

Söder om Marieholmsbron finns en kommunal allmänning som över tid annekterats för privat bruk av fastighetsägare och hyresgäster (se figur 15). I norr karaktäriseras området av en asfalterad gårdsmiljö där en carport är uppförd av en tidigare fastighetsägare på kommunal mark utan bygglov. Till gården finns även en metallgrind som nattetid är låst. Fastighetsägaren driver en grill och har till denna nyligen byggt en mindre uteservering i passagen in till gården. Gården upplevs därmed som mer allmänt tillgänglig än tidigare. I strandlinjens stenskonung finns från gården en liten trappa ner till vattnet. Vegetationen karaktäriseras av ett antal större lönnar och en yvig syrenhäck som fortsätter söder ut mot Trädgårdsgatan. Längs Trädgårdsgatan ligger ett privat bostadshus med ett garage i bottenvåningen ut mot den kommunala allmänningen. På våning två finns en större balkong ut mot vattnet. Norr om Trädgårdsgatan fanns ett plank och en lägre mur som hindrade genomgång och passage längs med vattnet.

Mellan Trädgårdsgatan och Magasinsgatan äger det kommunala bostadsbolaget *Mariehus* kvarteret. Bebyggelsen består av ett antal stadsgårdar mot norr och öster och en radhuslänga mot söder. Mot vattnet och den kommunala allmänningen ligger gatubebyggelsens gavlar och ett fristående större gårdshus med lägenheter. Gårdshusets lägenhet har en utgångsmöjlighet mot allmänningen. På grund av en stödmur mot Trädgårdsgatan och ett nyponrosbuskage mot söder är det enbart gårdshusets lägenhet som har tillträde till allmänningen. Samtidigt har nuvarande hyresgäst vårdat ytan längs med vattnet och utformat en liten trädgård. Gårdshuset har även tillgång till en trappa och en stensatt yta ner mot vattnet. Söder om gårdshusets utemiljö kan allmänningen karaktäriseras som en liten äng. Området är avgränsat av staket men tillgängligt via två grindar (som dock med

(FIGUR 15)
 MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,
 KARTLÄGGNING FÖRUTSÄTTNINGAR

jämna mellanrum najas med ståltråd för att förhindra tillträde). Ytan används framförallt av fiskare som tack vare att stenskoningen har rasat kommer ner till vattnet. Hyresgäster har tidvis haft båtar längs med vattenkanten.

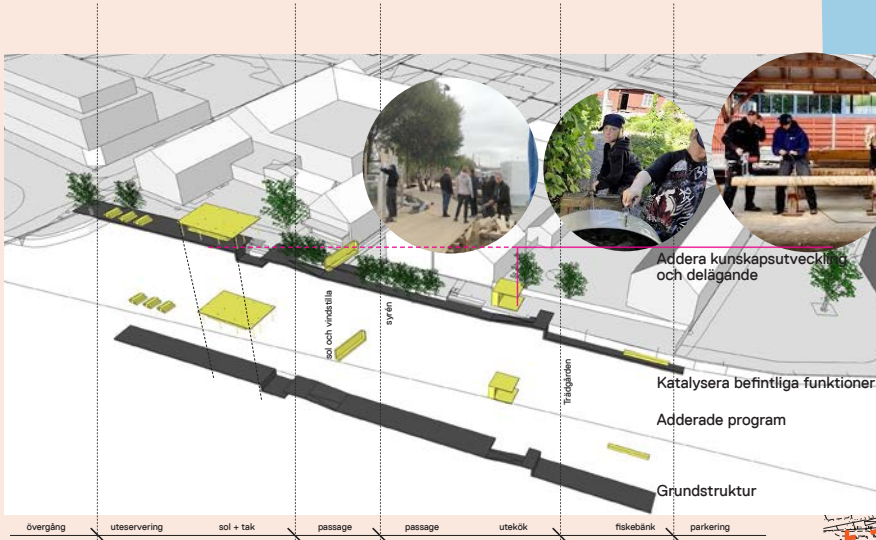
Arbetsprocessen

Beslut om att genomföra studien av Tidanpromenaden som ett samarbete mellan Mariestads kommun och Chalmers Arkitektur togs av kommunen under hösten 2014. Arbetet med Tidanpromenaden påbörjades genom att jag återvände till den fördjupade översiktsplanens övergripande principer, delprojekt samt den sammanställning av arbetets resultat och kunskap om nyckelprojekt som presenterats i licentiatavhandlingen (Björling, 2014). Från dessa erfarenheter formulerade jag för studien av Tidanpromenaden målsättningen att ”Genom deltagande i det konkreta planeringsarbetet forma empiriskt material för att utvidga kunskapen om urbana nyckelprojekt som verktyg för att kombinera planering och genomförande”. Målsättningen kompletterades med frågorna: Hur kan nyckelprojekt fungera som verktyg i skiss- och planeringsprocessen för att synliggöra och problematisera planeringsförutsättningar och möjligheter i lokala-regionala sammanhang/planeringssituationer? samt Hur kan nyckelprojekt trigga förändring och utvecklas i sin kapacitet som genomförandemekanismer för stads- transformationer?

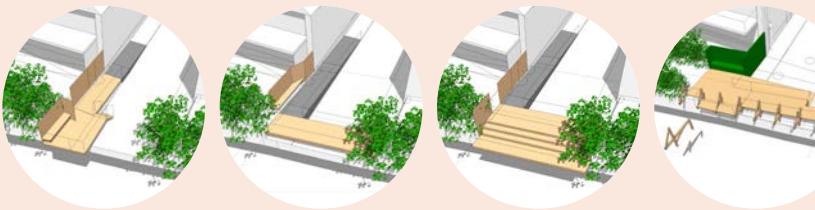
För att genomföra nyckelprojekten behövs rätt kompetenser, resurser och beslutsmandat. Kommunen hanterar internt inte alla förutsättningar. För att säkra planeringens konkreta genomförande krävs samverkan med mark- och fastighetsägare, boende och intressenter samt i vissa fall tillgång till beslut och resurser som inte hanteras lokalt.

Den inledande kartläggningen av Tidanpromenaden genomförde jag i både en detaljerad skala kring den specifika situationen mellan Kungsgatan och Trädgårdsgatan samt i relation till att över tid åstadkomma en promenad längs med Tidan från mötet med Väneren till söder om E20 (se figur 16).

I laborationen inkluderade jag på så sätt karaktärerna för anslutande rumsliga sammanhang så som Kungsgatan, Tidan, Göteborgsvägen, Universitetsparken, Mariagatan-Förrådsgatan, allihop infrastrukturer som ger och begränsar möjligheter. Laborationen undersökte

Passagen testades med olika program för att undersöka utvecklingspotentialen i nuvarande funktioner och adderade program.

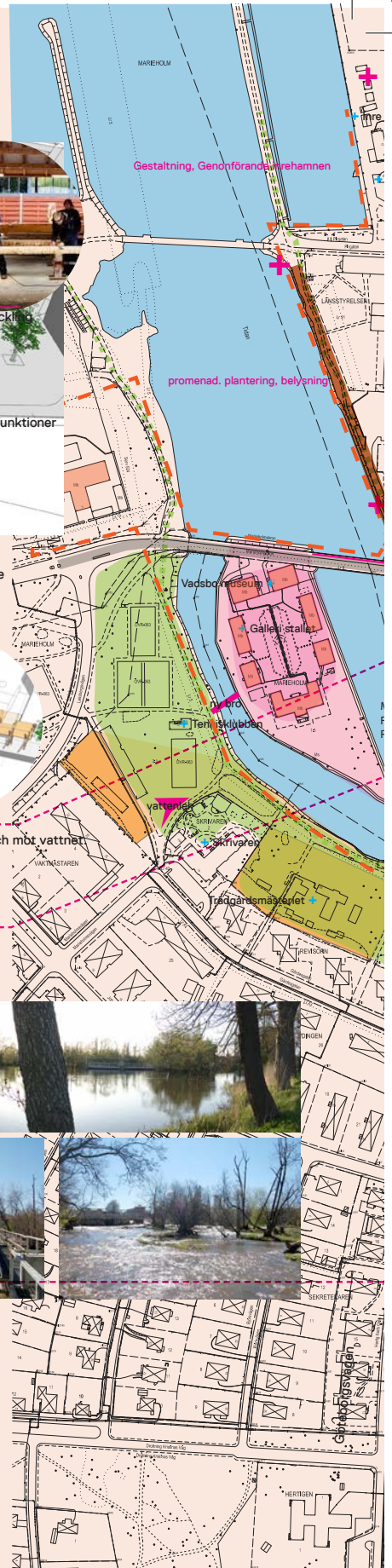

Olika gestaltungs-förslag testades för att se hur olika tvärsektioner förändrade möjligheten att röra sig längs med och möt vattnet.

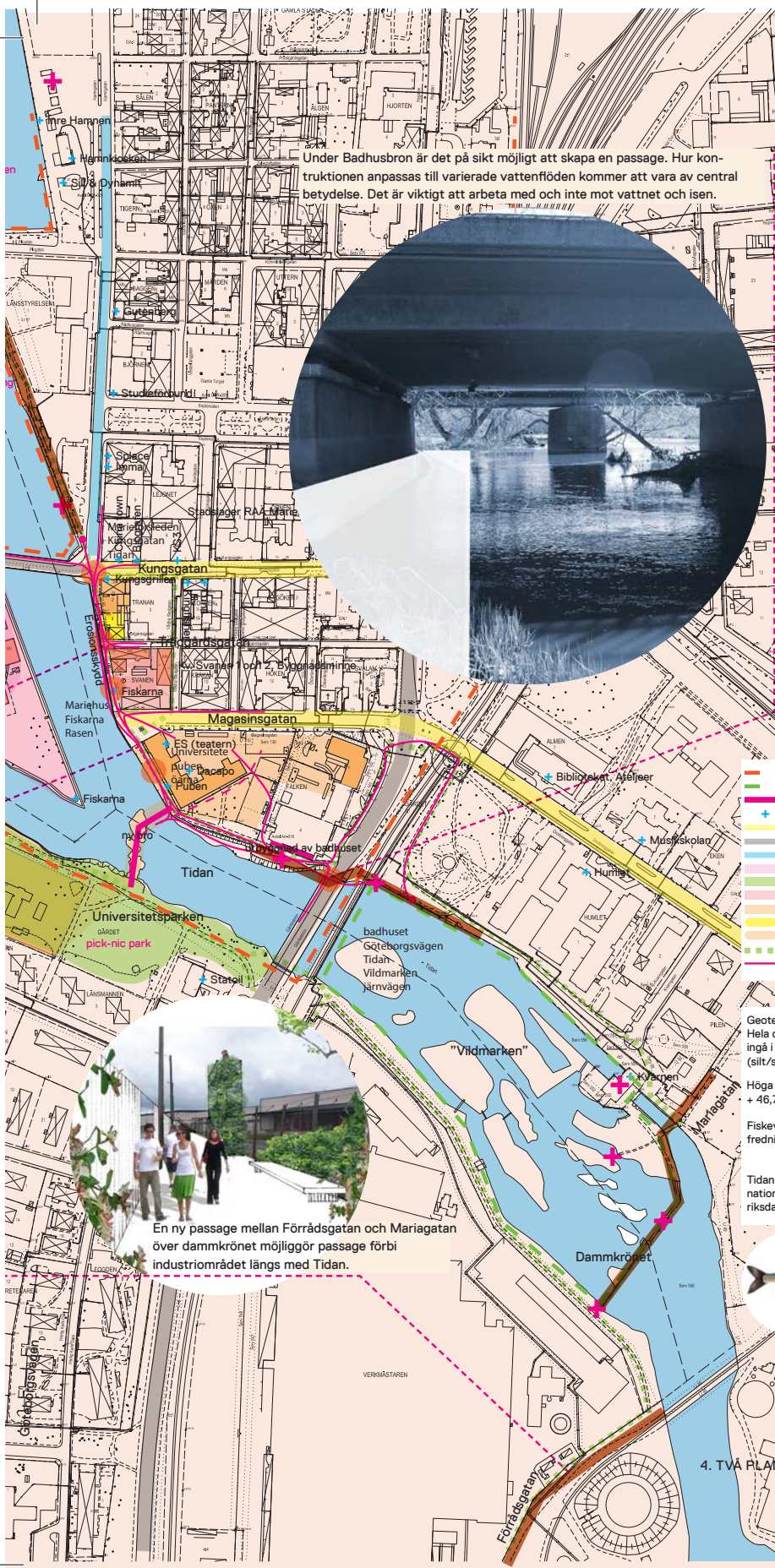
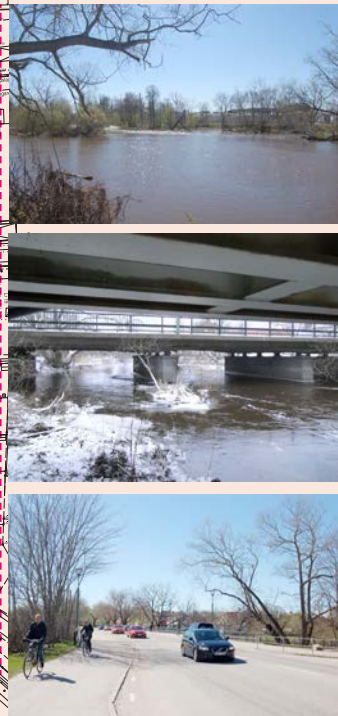
Skisser på utbildning inom mathantverk användes för att synliggöra en möjlig framtida kontext.

(FIGUR 16)
MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,
GRUNDSTRUKTUR

Under Badhusbron är det på sikt möjligt att skapa en passage. Hur konstruktionen anpassas till varierade vattenflöden kommer att vara av central betydelse. Det är viktigt att arbeta med och inte mot vattnet och isen.

- Riksintresse, kulturmiljövård
- Biotopskyddsområde
- Nya projekt
- + Intresspunkter
- Kungsgatan / Drottninggatan (stråk)
- Marieforsleden / Göteborgsvägen (stråk)
- Hamngatan (stråk)
- Residenset
- Universitetsparken
- Mariehus AB
- Berglöws fastighetsservice
- Kv. Tranan
- Campus Dacapo
- Tidanpromenaden
- Nya rörelsestråk

Geoteknik
Hela det berörda området bedöms ingå i Stabilitetszon 1 (lera >1:10) (silt/sand på lera >1:10)

Höga vatten
+ 46,7 RH2000

Fiskevårdsområde: Fisket är reglerat, t.ex. vissa fredningstider, krav på fiskekort m.m.

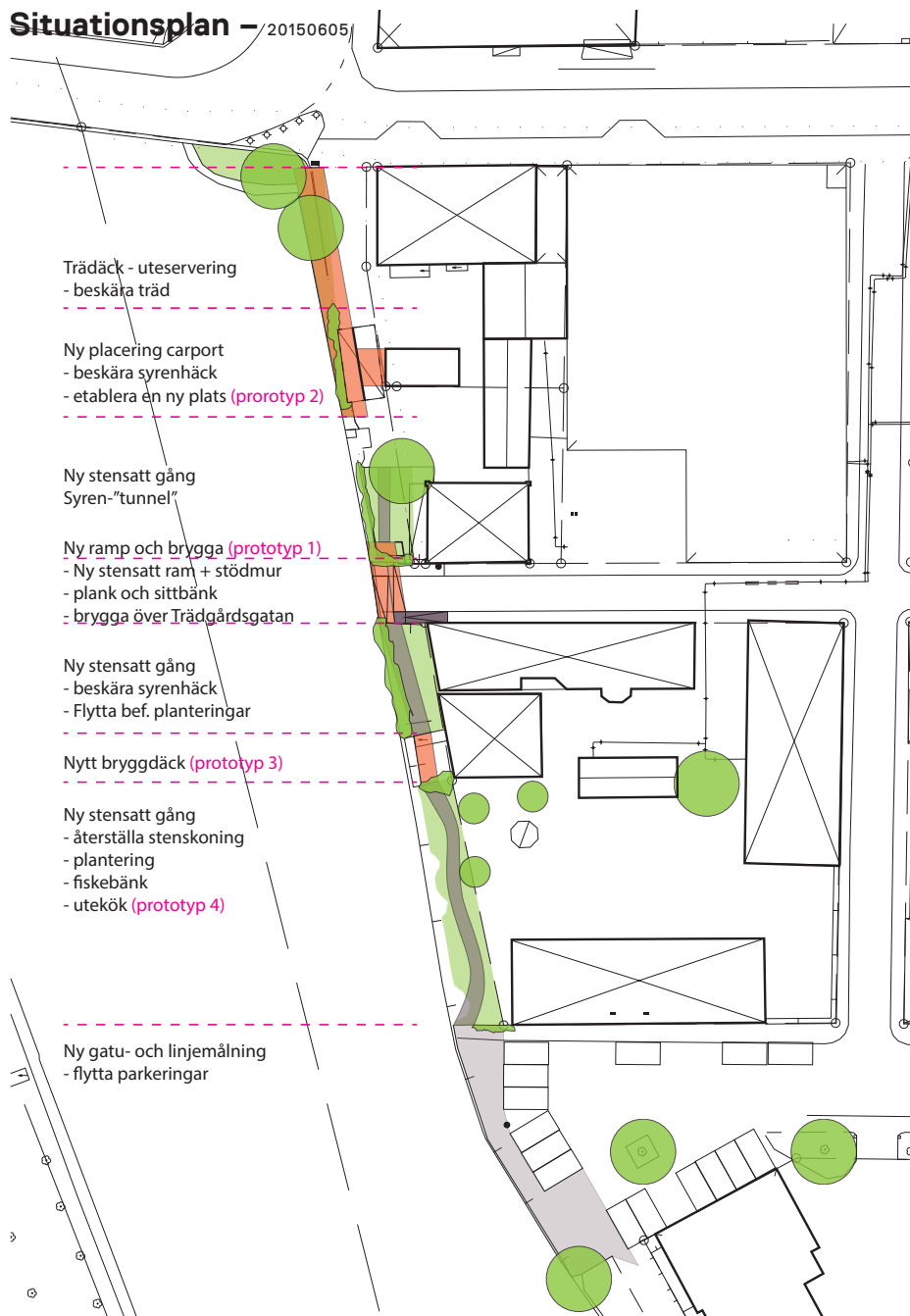
Tidan mellan Östen och mynningen i Vänern är utpekad som nationellt särskilt vattendrag, vilket innebär att det enligt riksdagens miljömål är aktuellt för långsiktigt skydd.

En ny passage mellan Förrådgatan och Mariagatan över dammskrinet möjliggör passage förbi industriområdet längs med Tidan.

Situationsplan - 20150605

(FIGUR 17)
MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,
ÖVERGRIPANDE SKISS, OMVANDLINGEN SOM ETT ANTALA PROTOTYPER.

därefter kombinationsmöjligheter mellan sammanhangen och hur mindre rumsliga förändringar förändrar dem, till exempel en gångpassage under Göteborgsvägen och järnvägen samt dammkrönet som bro över Tidan. Den detaljerade studien knöts på så sätt även till övriga delprojekt längs med Tidan som beskrivits i fördjupad översiktsplan.

För passagen mellan Kungsgatan och Trädgårdsgatan skissade jag på kompletterande funktioner såsom väderskydd, bryggfunktioner, ett utekök och sittbänkar, enkla skisser för att med utgångspunkt i de funktioner, aktörer och aktiviteter som identifierats på plats väcka frågeställningar. Kan ett bryggdäck utformas så att dess skugga skapar en lekmiljö för fiskarten Asp? Kan de raserade stödmurarna användas för att skapa situationer där det går att nå vattnet? Konceptskissen har även varit ett redskap för att i arbetsprocessen kommunicera forskningens ambition att addera funktioner och skapa engagemang från fler aktörer i arbetsprocessen.

En central medaktör som tidigt identifierades var Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet. Genom samarbetet med Hantverkslaboratoriet kombinerades kommunens projektorganisation och universitetets hantverksskunskap i ett gemensamt genomförande från kartläggning och skissprocess till konkret genomförande. Det formades en arbetsgrupp³ med representanter från Hantverkslaboratoriet, kommunen och inbjudna hantverkare som genom tre workshops gemensamt skulle utforma, projektera och bygga vad som från början betraktades som en prototyp för att öppna en passage från Kungsgatan till Trädgårdsgatan.

Med utgångspunkt i den pågående kartläggningen och ett antal skissförslag diskuterades först olika alternativ inom arbetsgruppen. Ett huvudförslag kring situationsplan och övergripande utformning utarbetades (se figur 17). I denna fas fanns en osäkerhet om projektets gestaltning i relation till att kommunstyrelsen uttryckt önskemål om ett utkragande bryggdäck. Detaljplanen för området redovisade ett bryggdäck som passerade utanför strandlinjen över vattnet (se figur 18). Bilden av ett sammanhängande bryggdäck var en tydlig målbild för

3. Arbetsgrupp för Tidanpromenaden: Tina Karling Hellsvik, stadsplanechef; Johan Bengtsson, tf. gatuchof; Erik Randén, mark och exploateringschef; Björn Isvi, projektledare universitetsparken. Under workshop 1 deltog Ulrik Hjort Lassen, forskare i stolpverkskonstruktioner samt Mikaela Humble timmerman. Från workshop 3 ingår även Björn Frodin, timmerman samt Stefan Jonasson, timmerman. I arbetsgruppen har även Linda Lindblad, verksamhetschef på hantverkslaboratoriet och Nils-Eric Andersson, utbildningsansvarig på Byggprogrammet Göteborgsuniversitet varit delaktiga under vissa delar av arbetsprocessen.

politikerna. Möjligheten att placera passagen utanför strandlinjen och på så sätt undvika vissa föreställda konflikter med fastighetsägarna var en lockande lösning. Ett bryggdäck längs hela passagen bedömdes dock av arbetsgruppen som betydligt mer kostsamt, samtidigt som höga vattennivåer i kombination med islossning utgör en stor risk för att ett bryggdäck ska dras med av Tidan.

Efter förankring med den politiska ledningen påbörjades dialogen med projektets timmermän och hantverkare (se figur 19 och 20). Vid en första workshop diskuterades olika material och sammanfogningstekniker som även utvecklade prototypen som en testmiljö för hantverkskunskap om materialval, bearbetning, konstruktivt träskydd. Vid den andra workshopen fördjupades arbetet med utformningen, samt testades mer mot förutsättningarna på platsen. Inför första arbetstillfället med hantverkarna formulerade jag att målsättningen med träffarna var att: Gemensamt projektera och bygga en ramp och ett bryggdäck, växla upp kombinationer av platspecifika resurser i Mariestad, åstadkomma ett slutresultat som väcker uppmärksamhet på byggnadsvårdskonventet 2015 samt identifiera frågeställningar för att överbrygga glappet mellan planering/projektering och genomförande. Målsättningarna skapade en konstruktiv dialog och stort engagemang. Hantverkarna föreslog en stolpverkskonstruktion av torkad ek och ett trädäck av färsk ek samt att vi skulle använda spräckt timmer (halvklover) för att öka det konstruktiva träskyddet och utnyttja materialets fiberriktning. Att utveckla projektet som en testmiljö för träbyggnadsteknik ska ses som ett försök att växla upp det engagemang som projektet med dess respektive aktörer gemensamt formade (se figur 21). Projektet blev på så sätt ett exempel på den kombination av kompetens och resurser som identifierats i Mariestad. Med utgångspunkt i dialogen med hantverkarna utvecklade arbetsgruppen situationsplanen och prototypens utformning bearbetades. Samtidigt påbörjades förankringsprocessen med att informera de boende, fastighetsägarna och länsstyrelsen.

Med dessa bearbetningar som grund genomfördes workshop 2 som en mer samlad övning mellan kommunens tjänstemän och representanter från Hantverkslaboratoriet. På grund av andra arbetsuppgifter fanns nu inte de ursprungliga hantverkarna med. Det jag sett som en överenskommelse om deltagande genom hela processen visade på brister i att formalisera avtalen och arbetsprocessen. Däremot fanns hantverkskunskapen med i form av lärarkompetens från Institutionen för kulturvård.

Workshop 1 / 2015-05-06

Syftet med workshop 1 är att:

- Gemensamt projektera och bygga en ramp och ett bryggdäck.
- Växla upp kombinationer av platsspecifika resurser (kommunen, Hantverkslaboratoriet, GU, Chalmers) i Mariestad.
- Åstadkomma ett slutresultat som väcker uppmärksamhet på byggnadsvårdskonventet.
- Identifiera frågeställningar för att överbrygga glappet mellan planering/projektering och genomförande.

- » Kommunens genomförande, resurser, kompetens
- » Ekonomi, budget, politiska beslut
- » Tjänstemännens verkställandeprocess
- » Hantverkarens genomförande

Forskningsfrågor, Tidanpromenaden som forskningsinfrastruktur

- » Konstruktivt träskydd
- » Bedömning av konstruktionskvalitet

Att göra på byggnadsvårdskonventet:

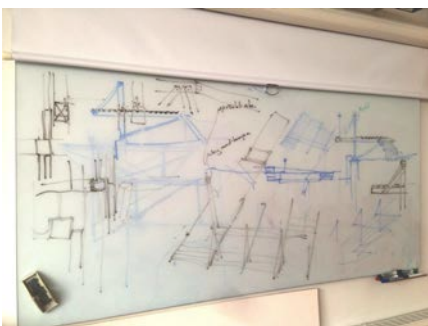
- » Ox-hyvla träll
- » Spräcka ek, för planket
- » Ev. montera

Gränssnitt, prototyp – kommunen

- » Stenarbeten, infästningar, belysning, smidesverk
- » Stolpverk, träll, plank, bänk (träarbeten)
- » Beskärning av växter, demontering av plank

Studentarbeten (prototyp 2, 3 ETC.)

- » Carport
- » Beskärning, växter
- » Anläggning

(FIGUR 19)
MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,
WORKSHOP 1 – 2015.05.06

Workshop 2 / 2015-05-26/27

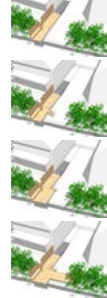
Syftet med workshop 2 är att gemensamt projektera och bygga en ramp och ett bryggdäck som möjliggör ett nytt rörelsemönster längs med Tidan i Mariestad.

Projektet är på så sätt en del av genomförandet av Mariestads fördjupade översiktsplan med målet att aktivera strandlinjen och utveckla strandområdet längs med Väneren och Tidan som mötesplats. Konkret för Workshopen handlar detta om att:

- » Växla upp kombinationer av platsspecifika resurser (kommunen, Hantverkslaboratoriet, GU, Chalmers, övriga lokala aktörer) i Mariestad
- » Öppna passagen längs med vattnet genom ett precist ingrepp som utnyttjar befintliga förutsättningar
- » Åstadkomma ett slutresultat som väcker uppmärksamhet på byggnadsvårdskonventet

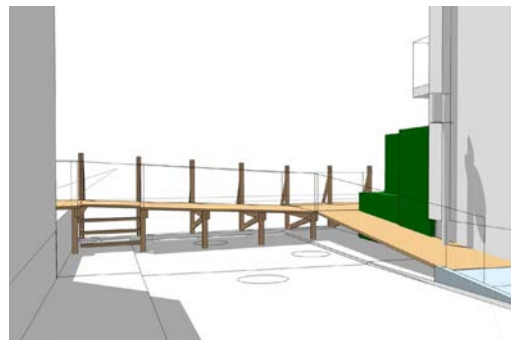
Alternativ 1a-d

Alternativ 2

Alternativ 3

(FIGUR 20)
MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,
WORKSHOP 1 – 2015.05.26-27

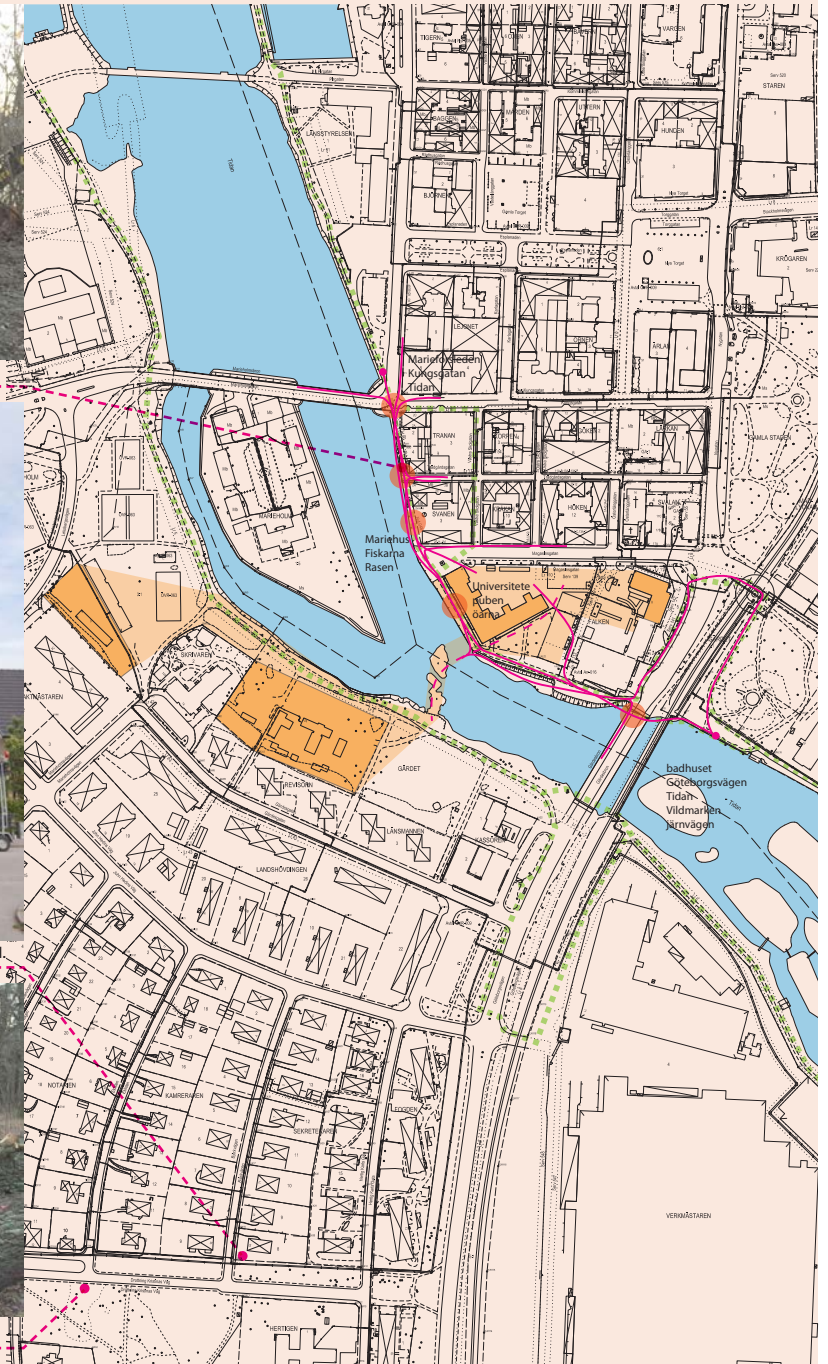
Markarbete vid Tidanpromenaden.

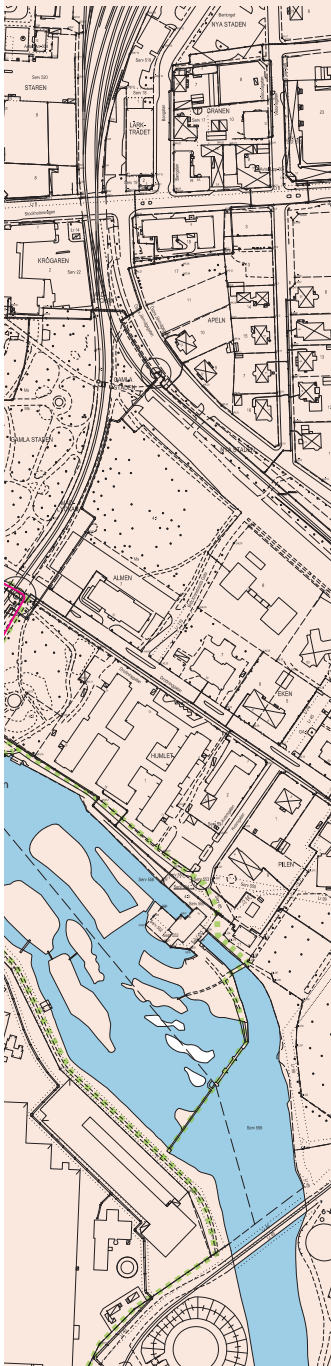
Trädfällning. Eken är uppsågad i Hindsberg söder om Mariestad.

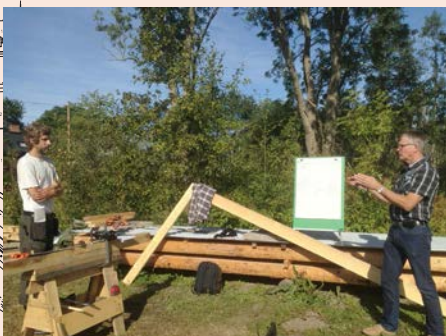
Ek som är fälld vid nybyggnation av grundskola.

(FIGUR 21)
MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,
ARBETSPROCESSEN

Konstruktion tar form vid Hindsbergs sågverk.

Workshop med hantverkare och Hantverkslaboratoriet om konstruktionsdetaljer och materialbearbetning.

Dialog med hantverkarna om gestaltningen.

Halvklover, där timret klyvs ger konstruktionsfördelar då virkets geometri och fiberriktning samspelar. Grenarnas svängda former har utnyttjats för att ta upp rampens lutningsförändringar.

Fotomontage från Trädgårdsgatan

Fotomontage från Residensön

(FIGUR 22)
MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,
MONTAGE ETAPP 1 (PROTOTYP 1) – JUNI 2015

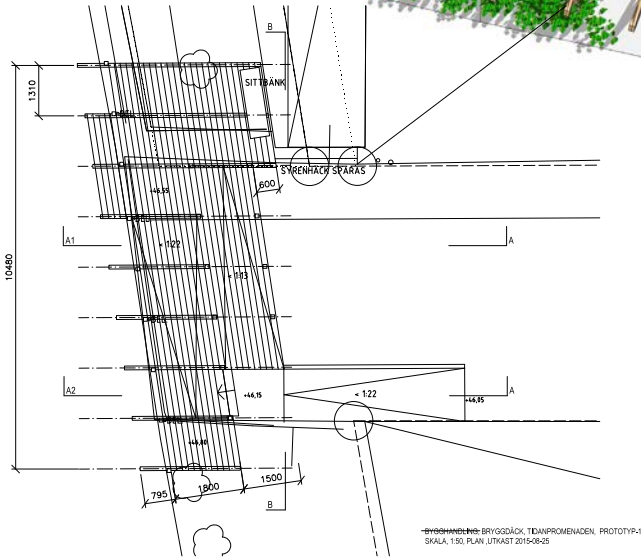
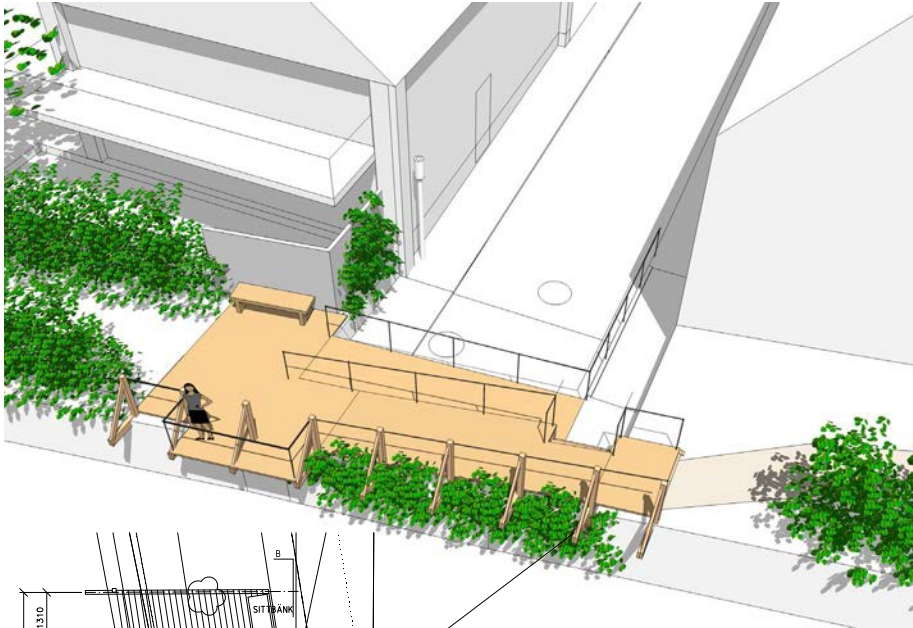
Sammanfattningsvis var det en produktiv workshop som resulterade i förbättringar av utformningen och en tidsplan för det fortsatta arbetet med ansvarsfördelning inom arbetsgruppen. Efter ytterligare en revideringsrunda fastställdes av arbetsgruppen den slutliga gestaltningen. Kommunstyrelsens arbetsutskott tog beslut om projektets genomförande samt kontakter etablerades med lokala hantverkare som kunde genomföra byggnationen under hösten 2015. I samband med workshop 2 identifierades ett antal ekar som privata fastighetsägare i Mariestad önskade fälla. I de situationer som kommunen såg de nedtagna träden som en god idé erbjöd sig kommunen att genomföra trädfällningen mot att kommunen fick tillgång till virket. Virket sågades därefter upp i ett lokalt sågverk och byggnationen påbörjades av bryggdäcket. Ek för stolpverkskonstruktionerna beställdes från Forsviks lövsåg i Karlsborgs kommun. Efter sommaren sammanställde jag arbetet i illustrationer och en bygghandling (se figur 22, 23 och 24).

Den planerade tredje workshopen med fokus på detaljutformning och bearbetningstekniker genomfördes som flera kortare möten efter sommaren samt i anslutning till Mariestads byggnadsvårdskonvent i slutet på september 2015 (se figur 25). Under konventet fick intresserade deltagare möjlighet att följa arbetsprocessen med stolpverkskonstruktionen. Denna del av genomförandet var en utnyttjad möjlighet att kommunicera arbetet till en nationell och internationell publik.

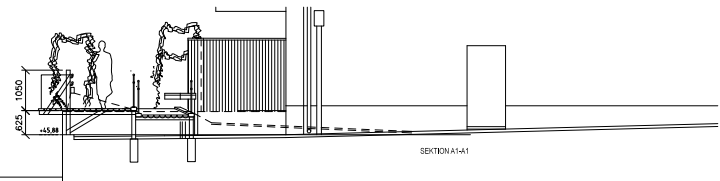
Resultat

Arbetsprocessen med bryggdäcket utvecklades genom ett antal medvetna val och sammanträffanden till att utgöra en prototyp för hur lokal produktion i Mariestad kan utvecklas genom att kombinera lokala råvaror och kompetenser (se figur 26). Tidanpromenaden har på så sätt fungerat som ett test av vad en byggprocess inom ett biosfärsområde kan vara i relation till att utveckla hållbar lokal-regional utveckling. De pengar som kommunen investerar i projektet går i huvudsak till lokala företag och aktörer, ekarna som vuxit i Mariestad medvetandegör sambanden mellan träråvara och de träd som fällt samt byggmaterialet för projektet är inte enbart en vara omformad till standardiserade dimensioner som köps i en bygghandel. Arbetsprocessen kring bryggdäcket och träden visar att byggnation av trä även medför en biologisk och rumslig förändring för de områden där ekarna vuxit. Trädens biologiska, kulturella och estetiska

Projektering - 20150826

BYGGHANDLINGEN BYGGGÄLÖK, TIDANPROMENADEN, PROTOTYP-1
SKALA 1:50, PLAN, UTVÄST 2015-08-25

(FIGUR 23)
MARIESTAD - TIDANPROMENADEN,
BYGGHANDLING

Fullskalemodellen före den flyttades från Hindsberg till Trädgårdsgatan.

Reportage om projektet i Mariestadstidningen 2015.09.23

(FIGUR 24)
MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,

Workshop 3 / 2015-09-30 / 10-02

(FIGUR 25)
MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,
WORKSHOP 3, BYGGNADSVÅRDSKONVENT

värden som är svåra att översätta till ekonomiska värden blir på så sätt synliggjorda. Arbetsprocessen har på så sätt om än i liten omfattning utgjort en materialisering av ett alternativt tillvägagångssätt där lokala resurser kombineras.

Tidigare försök till samarbete mellan kommunen och universitetet har visat på utmaningar kring samordning av tidsplaner, till exempel att synkronisera projektens genomförande i relation till studenternas kursplaner och terminernas olika faser. I arbetet med Tidanpromenaden blev det möjligt för studenter i landskapsvård att delta i byggnationen av ett plank i anslutning till bryggdäcket. Tack vare min position som ”doktorandpraktiker” med direkta kontakter till både kommunen och Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet samt hantverkarnas kontakter med utbildningen (som tidigare studenter vid Institutionen för kulturvård) kunde samverkan ske. Projektet har påbörjat en lärprocess för samverkan mellan kommunen och Hantverkslaboratoriet som över tid kan utvidgas. Genom projektet visas på en riktning för vad som är möjligt att åstadkomma i Mariestad genom att kombinera lokala resurser, kompetenser och beslutsmandat.

Det arbete som genomförts så här långt längs Tidanpromenaden utgör samtidigt enbart ett första steg. Arbetet avser att fortsätta med fler etapper där möjligheterna till utökad samverkan och fler aktörer är möjlig. En del av nyckelprojektens kapacitet handlar om att forma sammanhang där deltagande kan ske och sker. Arbetet med Tidanpromenaden har i detta avseende varit en materiell modell för olika aktörer att samverka kring och på så sätt undersöka samverkansmöjligheter mellan till exempel kommunen och hantverkslaboratoriet.

Det blir i denna arbetsprocess viktigt att se Tidanpromenaden som en del i genomförandet av den fördjupade översiktsplanen. För en mindre kommun med en långsam omvandlingshastighet av den fysiska miljön är det betydelsefullt att alla förändringar som sker samordnas. För kommunen är det en styrka att kommunicera hur ett successivt genomförande koordineras och är kopplade till den övergripande planeringen. Det blir därmed även viktigt att återkoppla den kunskap som utvecklas i det enskilda projektet till den övergripande planeringen och ambitionen att skapa möjligheten att röra sig längs med hela Tidans sträckning i Mariestad.

(FIGUR 26)
MARIESTAD – TIDANPROMENADEN,
FULLSKALEMODELL – MONTAGE AV TRÄDÄCKET VID TRÄDGÅRDSGATAN

Träddäcket i väntan på anslutningsarbeten och montering av ledstänger

Trädetaljer av den färdigställda gångytan

Montering av räcken och handledare

<Skaraborg

Skaraborg

SKARABORG SOM EMPIRISK KONTEXT

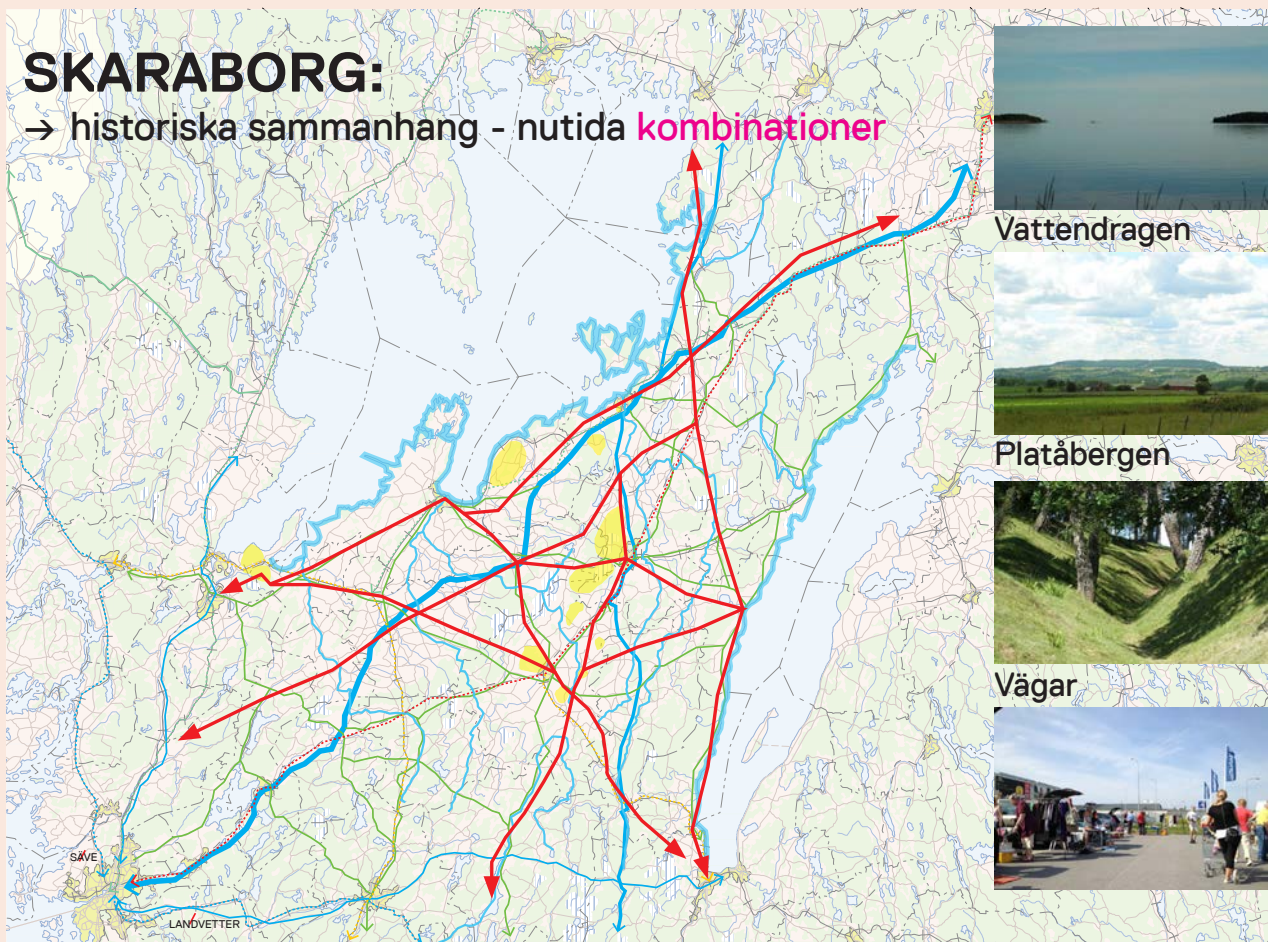
Skaraborgs kommunalförbund utgörs av de 15 kommuner som tidigare ingick i Skaraborgs län. Skaraborg ingår nu som ett av fyra kommunalförbund i Västra Götalands län. Den förändring av den regionala indelning som påbörjades under 90-talet var i Västra Götaland starkt påverkad av 1900-talets utvidgning av Göteborgs arbetsmarknadsregion. En regional uppdelning med Göteborg placerat i skärningspunkten av Hallands län, Älvsborgs län och Göteborgs och Bohus län sågs som problematisk. Efter en nationell översyn av Sveriges regionala indelning 1998 bildades Västra Götalandsregionen.

Det geografiska området för Skaraborg sammanfaller till stora delar med avrinningsområdet för de åar som rinner till Vänern från söder och till Vättern från väster. Vattendragen kan på så sätt ses som grundläggande urbana ekologier som genom historien överlagrats av till exempel vägnät, Göta kanal, järnvägar samt dagens nätverk av nationell och regional infrastruktur (se figur 27). I kombination med historiska skiften har maktbalansen mellan kommunerna i Skaraborg på olika sätt förskjutits fram och tillbaka beroende på hur dessa ekologier artikuleras, var kungen, kyrkan och statliga samt regionala institutioner lokaliserats etc. En långsiktig men central omvandlingsprocess som påverkar Skaraborg i både en lokal och regional skala är förskjutningen som skett kring infrastruktur. De sammanhållande sammanhang som vattendragen utgjorde under medeltiden har över tid ersatts av väg- och järnvägsnät där nya regionala noder förstärkts. Samtidigt har en omvälvande förskjutningen skett i den lokala nivån när det medeltida vägnätets korsningspunkter som lokaliserat tätorternas historiska centrum förflyttats till dagens landsvägsknutar som befinner sig utanför tätortsbebyggelsen, förändringar som i sin tur påverkar lokaliseringstrategier som möjliggör eller begränsar stadslandskapets anpassning och omställning.

En i många avseenden gemensam historia har skapat starka relationer mellan kommunerna bland annat med betydande pendling för arbete och fritidsaktiviteter för Skaraborgs sammanlagt 260 000

SKARABORG:

→ historiska sammanhang - nutida kombinationer

Vattendragen

Platåbergen

Väger

- Vattendrag
- Strandlinjer
- Platåberger
- Medeltida vägnät
- Nationellt vägnät
- Regionalt vägnät
- Nationellt järnvägsnät
- Regionalt järnvägsnät

(FIGUR 27)
STRUKTURBILD SKARABORG – FÖRSTUDIE,
FYRA EKOLOGIER – HISTORISKA SAMMANHANG – NUTIDA KOMBINATIONER.

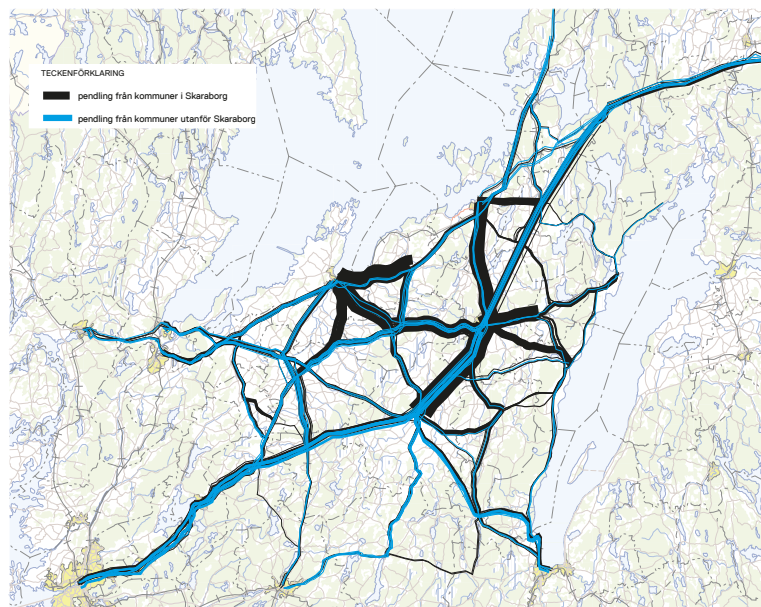

invånare (se figur 28). Samtidigt pågår koncentrerande och utvidgande urbaniseringsprocesser som omfördelar resurser, kompetenser och beslutsmandat. De större kommunerna i Västra Götaland har de senaste 25 åren växt i invånarantal och de mindre kommunerna minskat. På grund av den ökande immigrationen under 2015 har dock alla kommunerna i Skaraborg nu en ökande befolkningensmängd. De kommuner som tidigare drabbats hårdast av avfolkning sammanfaller med ytterområdena av tidigare och nuvarande administrativa gränser mellan län, regioner och delregioner, vilket i sin tur i stor utsträckning sammanfaller med de topografiska höjder som skiljer vattendragens avrinningsområden.

De kommunala budgetsystemen i kombination med en ökande obalans mellan Skaraborgs kommuner och mellan tätorter och glesbefolkade områden leder till att kommunernas planering är inriktad på ökande konkurrens om invånare. Den kommunala budgeten är i Sverige på grund av ekonomiska fördelningsmekanismer i stor utsträckning baserad på befolkningensmängd. Tillsammans med hur viss ekonomisk forskning kring betydelsen av att attrahera kreativitet och innovationsförmåga har fått genomslag i svensk planering förstärks planeringspraktikens fokus på konkurrens och positionering (SKL, 2011, s. 17-18; Engström & Cars, 2013, s. 17). Sett till helheten finns i översiktsplanernas visioner ett överbud av föreslagna nya områden för bostäder och industri, utbildningsplatser, eventanläggningar mm. Ett exempel på den tillväxtdominerade och visionsbaserade planeringens problem är skillnaden mellan översiktsplanernas befolkningensmål och Västra Götalandsregionens befolkningensprognos för Skaraborg (VGR, 2014). Den regionala befolkningensprognosen för Skaraborgs kommuner pekar mot en befolkningstillväxt på ca 6000 personer de kommande 15 åren. Sammanställning av översiktsplanernas mål visar på siffror runt 15 000 personer för samma period. Samtidigt är tidigare prognoser i behov av revidering tack vare de senaste årens ökande immigration.

För att möta konkurrensen utvecklar kommunerna visioner och framtidsprojekt som framhåller den enskilda kommunen som den bästa. Detta skrivs inte uttryckligt men vid en jämförelse av översiktsplanerna för Skaraborgs kommuner framträder att kommunerna lyfter

fram närheten till naturen samt betydelsen av att utveckla attraktiva lägen för nya bostäder som centrala mål för planeringen. I möten med kommunalförbundets politiker och kommunchefsgrupp samt planerare har vi i projektgruppen illustrerat detta genom att visa en kartbild där varje kommun har fått en flagga med etiketten ”bäst” på (se figur 34). Med risk för ironiska övertolkningar har illustrationerna fått medhåll vid alla möten. (Politiker och tjänstemän har nickat instämmande kring denna bild.) Vid genomläsning av kommunernas översiktsplaner framträder även hur kommuner längs med sjöarna och vattendragen framhäver sjönära boenden och turism, kommuner med högskolor och universitetsetableringar lyfter fram forskning och utveckling som de mest centrala förutsättningarna för tillväxt och kommuner med god infrastruktur lyfter fram förutsättningar för näringsliv och logistik etc. På olika sätt betonas betydelsen av de lokala förutsättningarna för att locka ekonomiska investeringar och nya invånare (Skaraborg, 2013, s. 15-19).

(FIGUR 28)
SKARABORG
MELLANKOMMUNAL PENDLING
(Skaraborg, 2015b)

ARBETSPROCESS FÖRSTUDIE STRUKTURBILD SKARABORG 2013

Samarbetet mellan Chalmers Arkitektur och Skaraborgs kommunalförbund påbörjades hösten 2013 med en förstudie till en delregional Strukturbild. Förstudien tog utgångspunkt i tre teman; boende, besöksnäring och utbildning, samt utgick från två frågor. För det första, måste stad och stadstillväxt innebära en ökad koncentration till storstäderna och en dränering av mindre orter och landsbygd? Och för det andra, måste delregionerna och landsbygden härma storstadsmodellen och satsa allt på koncentrationen till en huvudort? Dessa två frågor väckte i sin tur en tredje fråga: kan vi i arbetet med utveckling av Skaraborg tänka stad och stadstillväxt på nya sätt för att nå en mer långsiktigt hållbar utveckling?

Förstudiens arbete organiserades med utgångspunkt i tre workshopar där kommunernas planerare samt representanter från länsstyrelsen var inbjudna. Mellan de tre träffarna med planerargruppen drevs förstudien av en styrgrupp med representanter från kommunalförbundets kommunchefsgrupp⁴ samt en arbetsgrupp med tjänstemän från kommunerna och kommunalförbundet⁵.

Kartläggningen påbörjades tillsammans med planerargruppen genom tematiska kartläggningar som identifierar och redovisar förutsättningar för de tre teman som ingick i förstudien, det vill säga Boende, Turism och Utbildning (se figur 29 och 30). De tematiska kartorna synliggjorde till exempel besöksnäringens resurser, funktioner, infrastruktur och nätverk av andra näringar. Utpekade sammanhang och funktioner utgjorde därefter utgångspunkter för mer detaljerade kartläggningsprocesser och kontinuerliga förflyttningar mellan Skaraborgs olika geografiska delar och tematiska sammanhang. I analysen av de tematiska kartläggningarna överlagra kartor från flera teman och sammanställdes i vad som i arbetet kallats relationella kartor.

4. Förstudiens styrgrupp bestod av Ulrika Strandroth Frid (ordf.), kommundirektör Skara kommun; Thomas Johansson, kommunchef Karlsborgs kommun samt Catharina Dyrssen, professor Chalmers Arkitektur.

5. Förstudiens arbetsgrupp bestod av: Tina Karling-Hellsvik, stadsbyggnadschef Skövde kommun; Kristofer Svensson, chef för sektor samhällsbyggnad Mariestads kommun; Gunnar Carlsson, infrastruktursamordnare Skaraborgs kommunalförbund; Kristina Anderback, näringslivsstrateg Skaraborgs kommunalförbund; Bengt-Göran Nilsson, planarkitekt Lidköpings kommun samt Nils Björling, doktorand Chalmers Arkitektur.

Boende

Kartan är en sammanställning av kommunernas översiktsplaner, befolkningsstatistik från SCB och befolkningsprognos för VGR.

Kartan synliggör befolkningsmängder och befolkningsutveckling samt visar hur landskapets kvaliteter lyfts fram för att profilera lokala boendekvaliteter.

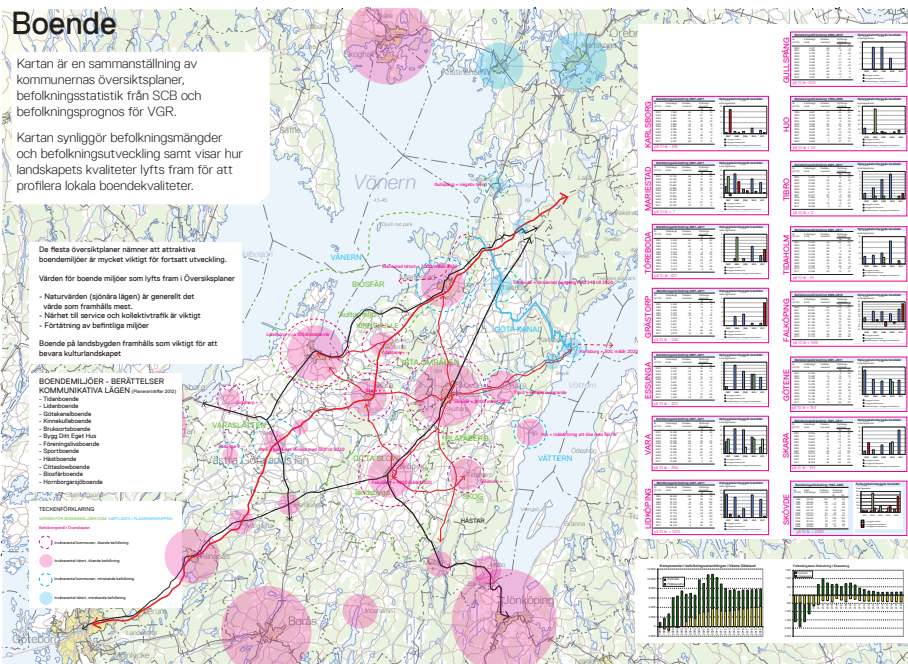
De flesta översiktsplaner nämner att attraktiva boendemiljöer är mycket viktigt för fortsatt utveckling. Värden för boende miljöer som lyfts fram i Översiktsplaner

- Naturvärden (sjö nära lägen) är generellt det värde som framhålls mest.
- Närhet till service och kollektivtrafik är viktigt.
- Förtäring av befintliga miljöer.

Boende på landsbygden framhålls som viktigt för att bevara kulturlandskapet

BOENDEMILJÖER - SÄRARTER
KOMMUNKATIVA LÄGEN (2009)

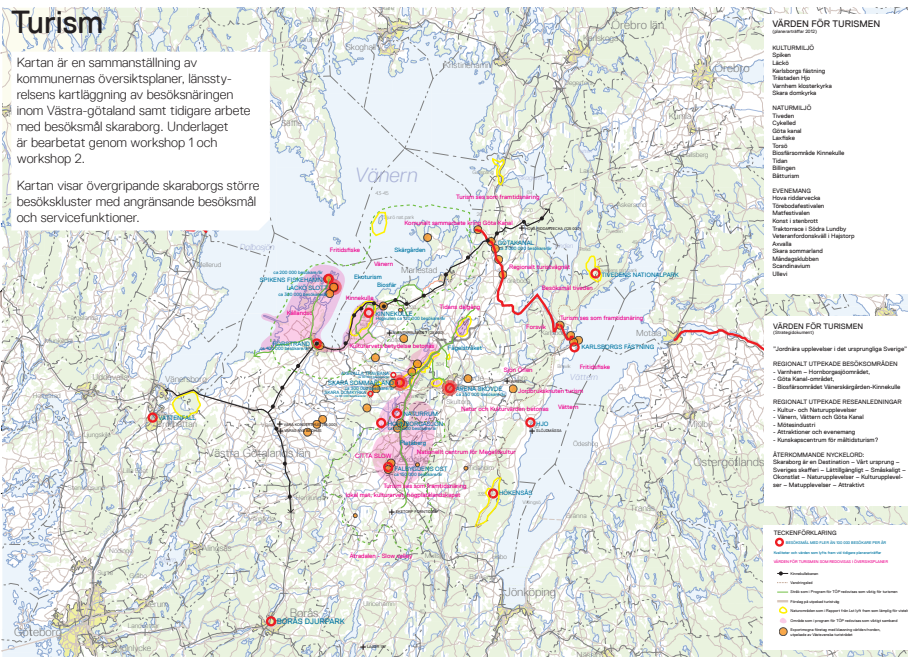
- Grönboende
- Landsbygdboende
- Östboende
- Kirkeboende
- Bygd Dit Eget Hus
- Konsumtionsboende
- Sportboende
- Hälsoboende
- Östboende
- Boendekvalitet
- Hörbergaboende

Turism

Kartan är en sammanställning av kommunernas översiktsplaner, länsstyrelsens kartläggning av besöksnäringen inom Västra-götalands samt tidigare arbete med besöksmål skaraborg. Underlaget är bearbetat genom workshop 1 och workshop 2.

Kartan visar övergripande skaraborgs större besökskluster med angränsande besöksmål och servicefunktioner.

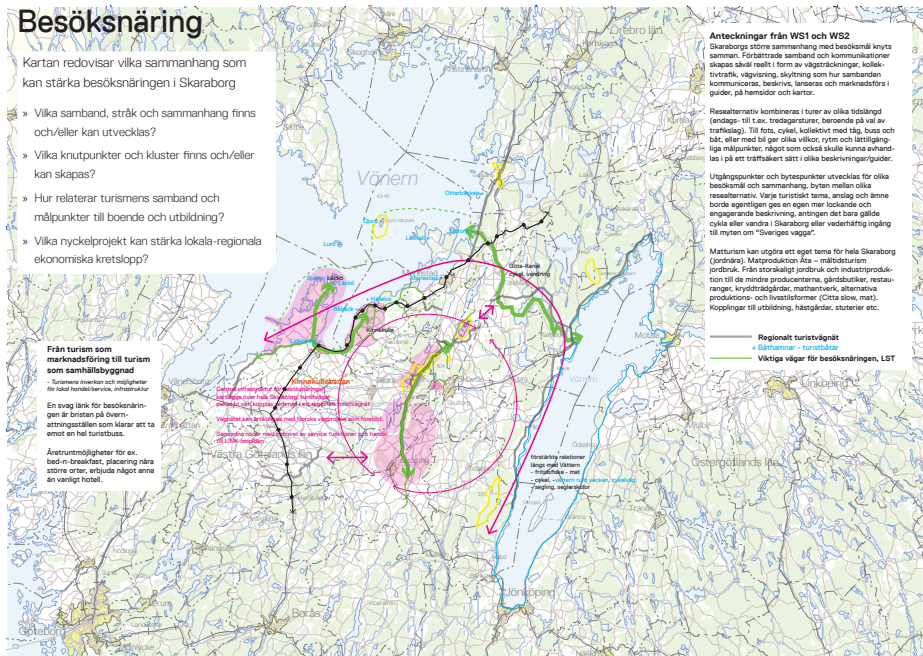
(FIGUR 29)
SKARABORG
EXEMPEL PÅ TEMATISKA KARTOR
(Skaraborg, 2013)

Besöksnäring

Kartan redovisar vilka sammanhang som kan stärka besöksnäringen i Skarborg

- » Vilka samband, stråk och sammanhang finns och/veller kan utvecklas?
- » Vilka knutpunkter och kluster finns och/veller kan skapas?
- » Hur relaterar turismens samband och målpunkter till boende och utbildning?
- » Vilka nyckelprojekt kan stärka lokala-regionala ekonomiska kretslopp?

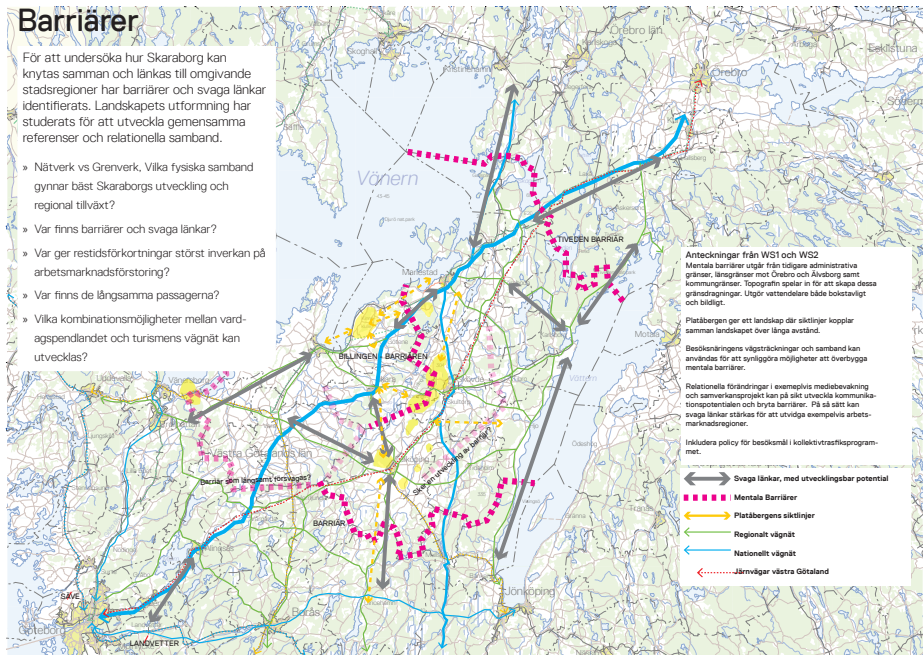
Från turism som marknadsföring till turism som samhällsbyggnad
 Turismens utveckling och möjligheter för lokal förmedling, utmaningar
 En svag länk för besöksnäringen är bristen på övernattsgästerna som klarar att ta emot en hel turistbuss.
 Årestrumföretag för ex. bed-n-breakfast, placering nära större orter, erbjuder något annorlunda än vanligt hotell.

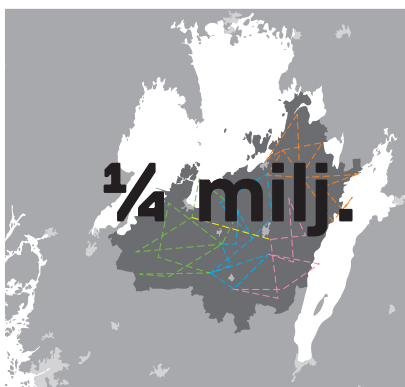
Barriärer

För att undersöka hur Skarborg kan knytas samman och länkas till omgivande stadsregioner har barriärer och svaga länkar identifierats. Landskapets utformning har studerats för att utveckla gemensamma referenser och relationella samband.

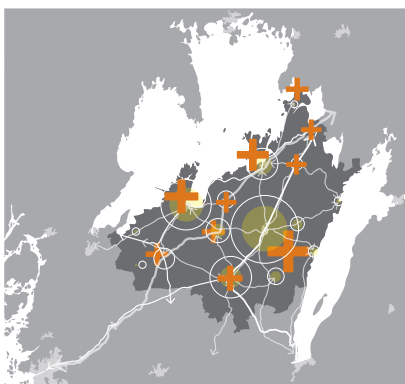
- » Nätverk vs Grenverk. Vilka fysiska samband gynnar bäst Skarborgs utveckling och regional tillväxt?
- » Var finns barriärer och svaga länkar?
- » Var ger restidsförkortningar störst inverkan på arbetsmarknadsförstoring?
- » Var finns de långsamma passagerna?
- » Vilka kombinationsmöjligheter mellan vardagspendlandet och turismens vägnät kan utvecklas?

(FIGUR 30)
 SKARBORG
 EXEMPEL PÅ RELATIONELLA KARTOR
 (Skarborg, 2013)

Skaraborg är idag en nätverksregion som består av tätorter, landsbygd, vatten och platåberg där det bor 260.000 invånare.

Nätverken skapar kombinationsmöjligheter. Befinliga förutsättningar adderas till varandra.

Skaraborg kan genom öppna länkar och relationer till andra regioner bli en än mer dynamisk region.

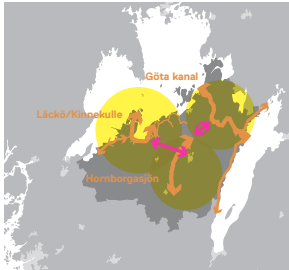
(FIGUR 31)
 STRUKTURBILD SKARABORG – FÖRSTUDIE,
 INGÅNGAR TILL STRUKTURBILD
 (Skaraborg, 2013)

Denna analys genomfördes tillsammans med planerargruppen. I de relationella kartorna kombinerades därefter förutsättningar från olika teman för att identifiera utvecklingsmöjligheter och rumsliga inläsningar, det vill säga rumsliga situationer som när de formulerats som nyckelprojekt format plattformar för att samla resurser samt utgjort utgångspunkter för att påbörja sammanställningar av kringliggande rumsliga omvandlingsprocesser och relationer. Med utgångspunkt från planerargruppens kartläggningar utvecklade jag tillsammans med arbetsgruppen och styrgruppen målbilder och verktygslådor för den regionala planeringen.

Skissen till Strukturbild som presenterades som resultatet av förstudien redovisade övergripande tre målbilder (se figur 31) som även utgjorde ingångar till ett fortsatt arbete. Målbilderna är kompletterade med sex stycken verktygslådor (arbetsmetoder) som konkretiserar utvecklingsstrategier och visar på kombinationsmöjligheter (se figur 32). Av betydelse för det fortsatta arbetet med Strukturbilden var även att förstudiens tentativa och till synes disparata kartläggningar av boende, turism och utbildning synliggjorde ett heterogent spektrum av kombinationsmöjligheter som gjorde att diskussionerna med planerargruppen kunde upptäcka oväntade mönster och väcka frågor av delvis nya slag.

Centralt för arbetet med förstudien var att för politiken tydligare klarlägga de delregionala förhandlingslägena kring hållbar utveckling för en delregion som Skaraborg. Ambitionen var därmed att påbörja en process där ett urbant tolkningsföreträde problematiseras. Att öppna för en politisk dialog och förhandling om prioriteringar i relation till samspelet mellan olika teman och geografiska sammanhang har visat sig mycket svårt. Den utvecklade samverkan mellan förvaltningar på kommunal nivå har ingen motsvarighet i den delregionala skalan. Den politiska nivån inom Skaraborgs kommunalförbund är svag och det finns ingen tydlig plattform för att samarbeta kring fysisk planering.

Arbetsmetoder

1. Se Skaraborg som en destination för besöksnäringen.

Besöksnäringen kan med naturismen som perspektiv bli ett verktyg för att skapa nya relationer mellan Skaraborgs olika delar. Genom en större mångfald av besöksmål, lokalt boende och lokalt mathantverk ökar det ekonomiska inflödet.

- Kombinationer av turismens besöksmål och vardagslivets serviceutbud är viktiga att utveckla.
- Ett regionalt turistvägnät synliggör landskapets kvaliteter och etablerar nya noder och kombinationsmöjligheter mellan besöksnäring och lokala boendemiljöer.

2. Kombinera Infrastrukturen som nätverk och grenverk.

Ett nätverk av infrastruktur möjliggör en mångfald av rörelsemöjligheter i alla riktningar. Till skillnad från grenverket som utgår från bestämda mål och knutpunkter är nätverket öppet i alla riktningar. Det är därför viktigt att planera för nätverk eller grenverk beroende på infrastrukturens och kollektivtrafikens skalor.

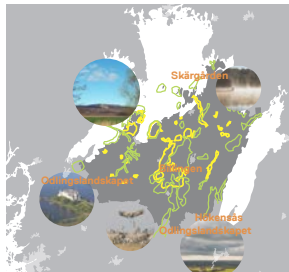
- Genom att stärka nätverk och grenverk kan rester minska och nya kombinationsmöjligheter öppnas.
- Barriärer och hinder kan även överbyggas med hjälp av nya relationer och gemensamma referenser.

3. Knytta samman nätverksregionen genom landskapets gestaltning.

Det mosaiklandskap av åkermark och skogar som knyts samman av sjöarna, vattendragen och plåtåbergen utgör en viktig förutsättning för Skaraborgs besöksnäring och boendekvaliteter. Landskapets gestaltning och kvaliteter är resultatet av den underliggande geologin, historisk förändring och lantbrukets nuvarande ekonomiska förutsättningar. Förändras förutsättningarna kommer landskapet över tid att förändras.

- Lantbrukets ekonomiska förutsättningar måste både synliggöras som förutsättning och ses som ett operativt planeringsverktyg för landskapets gestaltning.
- Ett aktivt planeringsarbete som säkerställer rumsliga kvaliteter i städernas och landsbygdens gestaltning stärker Skaraborg som delregion.

4. Identifiera LINK-områden

Genom att skapa ett planeringsverktyg som (likt LIS för Strandnära lägen) möjliggör utveckling av landsbygden i Natur- och kulturnära lägen (LINK) synliggörs kulturlandskapets värden som boendemiljö.

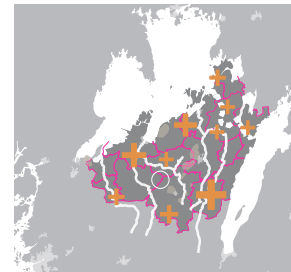
- LINK-områdena utpekade i en delregional skala definierar landsbygden som mellankommunala intressen. Mindre tätorter i Skaraborg ligger ofta strategiskt placerade mellan större orter.
- För att stärka utvecklingen av LINK-områden kan de samlökaliseras med väglandskapet och besöksnäringens handel- och servicefunktioner.

5. Kombinera utbildnings- och näringslivsstrukturer

Lokala utbildningar på eftergymnasial nivå profileras genom "triple-helix"-samarbeten mellan lokalt näringsliv, lokala utbildningsinstitutioner och kommunerna och kommunalförbundet.

Med exempel från förstudiens teman kan detta handla om landskapsgestaltning, upplevelseindustrin kopplad till besöksmål, mathantverk och matproduktion som synliggör alla kategorier av närproducerad mat, övergång till bienergibaserad ekonomi etc.

6. Samordna kunskap och satsningar.

Genom att arbeta med en gemensam strukturbild inom Skaraborgs kommunalförbund tydliggörs Skaraborg som mellankommunalt intresse för den lokala planeringen.

Det innebär att:

- Stärka de gemensamma referensramarna.
- Synliggöra var relevanta beslutsmandat finns för lokala och delregionala frågor och problemställningar.
- Identifiera delregionala möjligheter och blockeringar.
- Länka, kanalisera och kombinera lokala utvecklingsstrategier.

Detta är en stor del av vad strukturbildens framtida organisation handlar om.

(FIGUR 32)
STRUKTURBILD SKARABORG – FÖRSTUDIE,
METODBILDER
(Skaraborg, 2013)

STRUKTURBILD SKARABORG 2014-2015

För att påbörja arbetet med en fullskalig Strukturbild ansökte kommunalförbundet med Chalmers Arkitektur som partner om finansiering som pilotprojekt i Tillväxtverkets och Boverkets gemensamma regeringsuppdrag med syfte att stärka samspelet mellan det lokala fysiska planeringsarbetet och det lokala och regionala arbetet för hållbar tillväxt. Efter beslut om medfinansiering från Tillväxtverket påbörjades i januari 2014 projektbeskrivningen för ett tvåårigt projekt.

I ansökan till Tillväxtverket och i projektplanen formulerade förstudiens styrgrupp följande syfte för arbetet med strukturbilden: Skapa ett samlat, långsiktigt, kunskapsbaserat och tillförlitligt underlag för planering och beslut och som identifierar och förstärker konkreta möjligheter, strategier och nyckelprojekt för en långsiktig och positiv tillväxt i Skaraborg; utveckla en kvalificerad, gemensam kunskapsbas och metoder för integrering mellan regional och kommunal planering i dialog med näringslivet som tar till vara Skaraborgs unika förutsättningar i Västra Götaland och i Sverige och som har relevans även för andra regioner; etablera en varaktig arena för aktivt medskapande och samarbete över kommungränserna kring planering i avsikt att stärka Skaraborgs förutsättningar i Västra Götaland och i Europa; visa på nyckelprojekt och strategier för positiv utveckling i Skaraborg; samt avslutningsvis, öka kunskap och förståelse om behoven av ett rationellt samspel mellan samhällsplanering och regionalt tillväxtarbete. Syftet försökte genom dessa punkter peka på den identifierade problematiken om glapp mellan en regional och lokal planeringsnivå samt använda nyckelprojekten som brygga mellan planering och genomförande.

Till projektets syfte formulerade förstudiens styrgrupp effektmål som med utgångspunkt i de konkreta utmaningar som identifierats för Skaraborg pekar mot behovet att etablera en varaktig arena och ett nytt arbetssätt för mellankommunal samhällsplanering för att på så sätt överbrygga glappet mellan kommunernas översiktsplaner och det regionala tillväxt- och utvecklingsarbetet. Ambitionen var därmed att påskynda integreringen mellan Skaraborgs idag två lokala arbetsmarknadsregioner för att snarast bli en gemensam arbetsmarknadsregion och därmed Sveriges femte största lokala arbetsmarknadsregion. Samtidigt var ett viktigt effektmål att arbetet skulle skapa

bättre förutsättningar för ett utökat utbyte med kringliggande lokala arbetsmarknadsregioner såsom Trollhättan (Trestad), Örebro, Jönköping, Borås och Göteborg samt ge ökad förståelse för vad som skapar tillväxt i Skaraborg. Med dessa effektmål för arbetet fastslog kommunalförbundet i projektplanen att projektet inom utpekade teman/områden skulle ta fram nulägesbild, visa på kopplingar till andra teman/områden, analysera och föreslå möjliga nyckelprojekt, utveckla en åtgärdsplan som visar på prioriteringar och genomförandestrategier för att nå syftet med Strukturbild Skaraborg, utveckla fungerande samarbetskonstellationer och arbetsformer, samt inom forsknings-samarbetet med Chalmers Arkitektur testa och utveckla nya planeringsmetoder och på så sätt skapa ny kunskap.

I relation till doktorandarbetets syfte att stärka planeringspraktikens möjligheter att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsningar och möta utmaningar som genereras av ojämn geografisk utveckling var fokus med Strukturbild Skaraborg att undersöka hur Skaraborgs kommuner får sin omvandlingskapacitet från placering i nätverk och relationer samt klargöra hur olika verksamheter och näringar ingår i nätverk av likartade branscher, intresseområden och marknadsberoenden. Med detta inledande fokus var målsättningen att undersöka potentialen i klusterbildningar av olika slag samt möjligheter som skapades när olika teman kombinerades. Samtidigt pekade summeringen av förstudien på ett behov av att ifrågasätta den centraliserade storstadstillväxten som vägledande för regional utveckling (Skaraborg 2013). Storstadens modeller för exempelvis förtätning, bostadsbyggande eller kollektivtrafik var svåra att överföra till Skaraborgs skiftande kontexter.

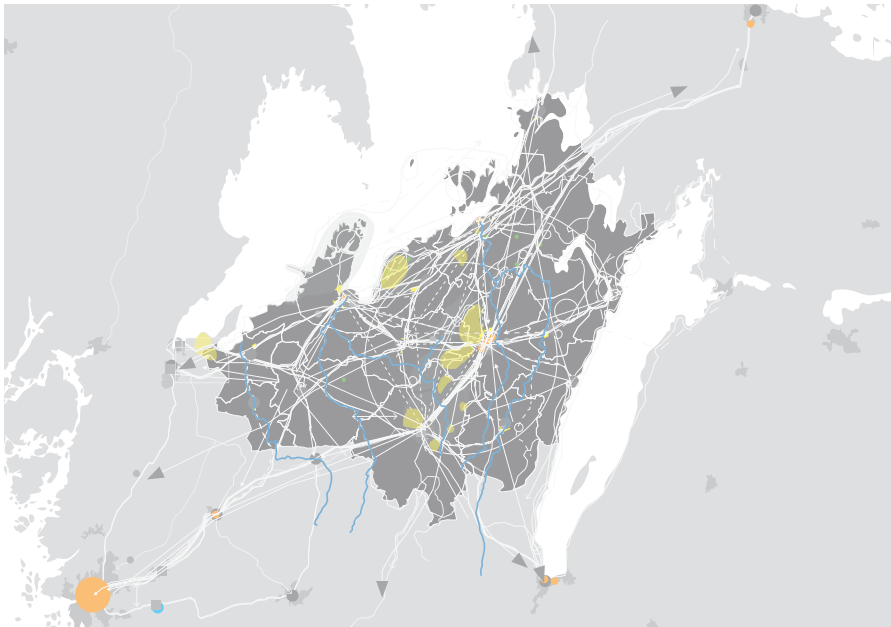
Arbetsprocessen

Arbetet med Strukturbild Skaraborg organiserades av styrgruppen utifrån fem faser. För det första var avsikten att kartlägga och klarlägga samband, relationer och beroenden mellan orter, mellan tätort och landsbygd, mellan olika näringar, sektorer och tematiska intresseområden. För det andra var avsikten att preliminärt upprätta kombinationer som på ett översiktligt sätt urskiljer punkter, relationer och möjligheter som kan vara av särskilt intresse och betydelse för regional och

kommunal utveckling. Vidare att utvärdera kombinationsmöjligheter och kopplingar som kan ge upphov till positiva och långsiktiga synergier och sammanställa alternativa scenarier med konsekvenser. Slutligen avsåg arbetet att kommunicera och sprida resultaten och ta fram förslag till ställningstaganden och åtgärder (nyckelprojekt); specifika, små och stora, strategiska projekt som förädlar befintliga förutsättningar och fungerar som katalysatorer för positiv förändring.

I den inledande fasen genomförde vi i projektgruppen (Magnus Fredricson och Nils Björling) en sammanställning av kommunernas översiktsplaner och regionala strategidokument. Den bild som framträder i de utvecklingsdokument från Västra Götalandsregionen, kommunerna, Länsstyrelsen, Trafikverket är att en konkurrenskraftig och hållbar utveckling sker genom att bygga ett tätare samhälle där fler har tillgång till regionens samlade utbud av utbildning, arbete, kultur och fritid (VGR, 2013, s. 5). De regionala tillväxtstrategierna som redovisas i *Västra Götaland 2020: Strategi för tillväxt och utveckling i Västra Götaland 2014-2020* uttrycker behovet av en balansgång mellan att visa solidaritet så att *utveckling berör alla invånare och alla delar av vår region* samt behovet av att utveckla regionala särdrag och *attrahera invånare med starka kvalifikationer* (VGR, 2013, s. 5). Beroende på kommunernas möjligheter att anpassa nuvarande situation till visionerna skapas möjligheter respektive begränsningar.

I Västra Götalands rapport *Tillväxt och utveckling: Skaraborg och attraktivitet*, som i stor utsträckning refererar till ekonomisk forskning kring kreativitet, framträder en bild som kan sammanfattas med att i övergången från en industribaserad ekonomi når Skaraborg framgång genom att attrahera de mest attraktiva, dvs. de som utvecklar nya innovationer, startar företag och driver en kunskapsproduktion (VGR, 2011). Det finns i denna retorik en risk att ambitionen att balansera perspektiv på utveckling övertrumpas av ekonomisk tillväxt i relation till social utveckling och ekologisk utveckling. Som ett försök att hantera denna utmaning definierar Strukturbild Skaraborg tillväxt utifrån tre perspektiv (se figur 33). Ekonomisk tillväxt: Åtgärder som ökar regionens fasta och rörliga ekonomiska tillgångar. Ekologisk tillväxt: Åtgärder som leder till att nå regionala miljömål och förstärka ekosystemtjänster. Social tillväxt: Åtgärder som leder till jämställd och

Skaraborgs mest värdefulla resurser är de barn, kvinnor och män som bor och verkar i Skaraborg. Hållbar utveckling och tillväxt är inte ett entydigt begrepp utan en process som kräver stegvis och långsiktigt arbete, dialog, kompromisser om målkonflikter och en vilja till förändring.

Hållbar planering behöver ske genom att balansera åtgärder som bidrar till:

- Ekonomisk tillväxt: Åtgärder som ökar regionens fasta och rörliga ekonomiska tillgångar.
- Ekologisk tillväxt: Åtgärder som leder till att nå regionala miljömål och förstärka ekosystemtjänster.
- Social tillväxt: Åtgärder som leder till jämställd och jämlik tillgång till samhället där alla kan och får bidra samt utveckla sin fulla potential.

Grundläggande för den ekonomiska tillväxt vi sett i västvärlden de senaste 250 åren är teknisk utveckling, innovationer och demokratiska institutioner men också ett överuttag av jordens ändliga resurser. Idag visar forskningen på ökade möjligheter att på allvar integrera de tre aspekterna på hållbarhet och tillväxt.

Skaraborgs landskap kännetecknas av en stor mångfald med olika förutsättningar och inbördes beroenden. Samspelet mellan städer, tätorter och landsbygd är av central betydelse för hållbar ekonomisk, social och ekologisk tillväxt. Mötesplatser för människor underlättar utbyte av varor, tjänster och idéer. För Skaraborgs utveckling är det av stor betydelse att främja en mångfald av landskap och mötesplatser, i olika sammanhang och vid olika tillfällen. Hållbar lokal-regional utveckling i Skaraborg handlar också om hur resurser utnyttjas och fördelas för att kunna förstärkas. Av stor betydelse är hur kretslopp för olika resurser kan säkras.

För att skapa tillväxt behöver Skaraborg genom samverkan:

- Skapa fler arbetstillfällen
- Skapa långsiktigt hållbara livsmiljöer
- Öka flödet och utbytet av varor, tjänster och idéer mellan människor.
- Skapa miljöer där utbyte sker (mötesplatser).
- Skapa meningsfull sysselsättning för alla
- Förbättra tillgängligheten till kompetens, kompetensförsörjning och kompetensutveckling.
- Genomföra åtgärder för att nå miljömål.
- Utveckla affärsmodeller som realiserar potentialen i ekosystemtjänster.
- Kombinerade resurser som finns på ett bättre sätt och utnyttja det ömsesidiga beroende mellan Skaraborgs olika delar.
- Överbrygga barriärer mellan Skaraborgs olika delar och mellan Skaraborg och dess omvärld.
- Stegvis och långsiktigt realisera den potential och de resurser som vi har.

(FIGUR 33)
STRUKTURBILD SKARABORG,
TILLVÄXTDEFINITIONER OCH TILLVÄXTFAKTORER
(Skaraborg, 2015b)

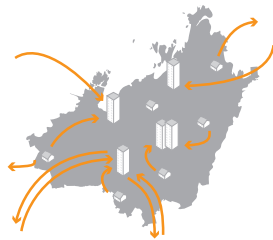
jämlik tillgång till samhället där alla kan och får bidra samt utveckla sin fulla potential (Skaraborg, 2015b, s. 3). Som en intressant jämförelse arbetar Tillväxtverket (Boverket & Tillväxtverket, 2015, s. 6) efter följande utvidgade definition av tillväxtbegreppet: *Med tillväxt syftar vi inte på att öka varu- och tjänsteproduktionen utan begreppet ska ses i ett bredare sammanhang som ett medel för att skapa långsiktiga förutsättningar för god livskvalitet och hållbar utveckling.*

Baserat på Skaraborgs förutsättningar identifierade projektgruppen tillväxtfaktorer i form av åtgärder som säkerställer regionala miljömål och som totalt sett minskar resursuttag och klimatpåverkan, åtgärder som leder till att uppnå folkhälsomål samt jämlik och jämställd tillgång till kunskap, trygghet, samhällets institutioner och en meningsfull sysselsättning. För detta behövs mötesplatser som samlar kompetens, kapital och beslutsmandat för att utveckla och omhänderta innovationer. För att guida arbetsprocessen och kommunicera Skaraborgs utmaningar sammanställde projektgruppen fyra illustrationer (se figur 34).

Efter den inledande studien av planeringsdokument och tillväxtbegrepp genomförde projektgruppen tillsammans med arbetsgruppen tre träffar med planerargruppen med representanter från alla Skaraborgs kommuner samt ett antal tematiska kartläggningar av till exempel Skaraborgs befolkningsstruktur och pendlingsmönster för arbete, utbildning, kultur och flyttmönster (se figur 35-36). Kartläggningarna utgjorde en grundläggande kunskapsbas för att påbörja en process kring att identifiera urbana ekologier. Arbetsprocessen för kartläggningen planerades enligt följande steg: platsspecifika styrkor (råvaror, kompetenser, geografi), gruppering av dessa styrkor utifrån arbetsmarknad och utbildning samt kultur och fritid och att avslutningsvis kartlägga barriärer för arbetsmarknad, utbildning samt respektive temas mötesplatser. Sammantaget syftade dessa steg till att synliggöra Skaraborg som tillverknings-, kunskaps- och serviceregion. Med hjälp av den tematiska kartläggningen genomförde därefter projektgruppen under hösten 2014 en ”kommuntorné” med målsättningen att för alla Skaraborgs kommuner utreda starka och svaga länkar, barriärer och möjliga nyckelprojekt (se figur 37-38). Vid de dialogmöten som genomfördes träffade vi i projektgruppen planerare och tjänstemän från olika förvaltningar i Skaraborgs femton kommuner. Samtidigt som kommuntornén erbjöd

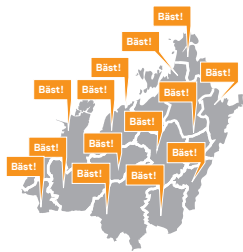
Skarborg är en region av annat slag än till exempel Göteborgsregionen. Planeringen både inom Västra Götalandsregionen och Skarborg måste bli bättre på att ta vara på Skarborgs specifika förutsättningar och resurser för regional utveckling.

Koncentrerande och utvidgande urbaniseringsprocesser leder till omflyttning av befolkning och resurser.

En uppdelad arbetsmarknad behöver kombineras på nya sätt för att erbjuda karriärvägar och arbetsmöjligheter för alla. Fysiska och föreställda barriärer avgränsar inom Skarborg och till andra delar av Sverige. (Här illustrerat med Skarborgs dagstidningar)

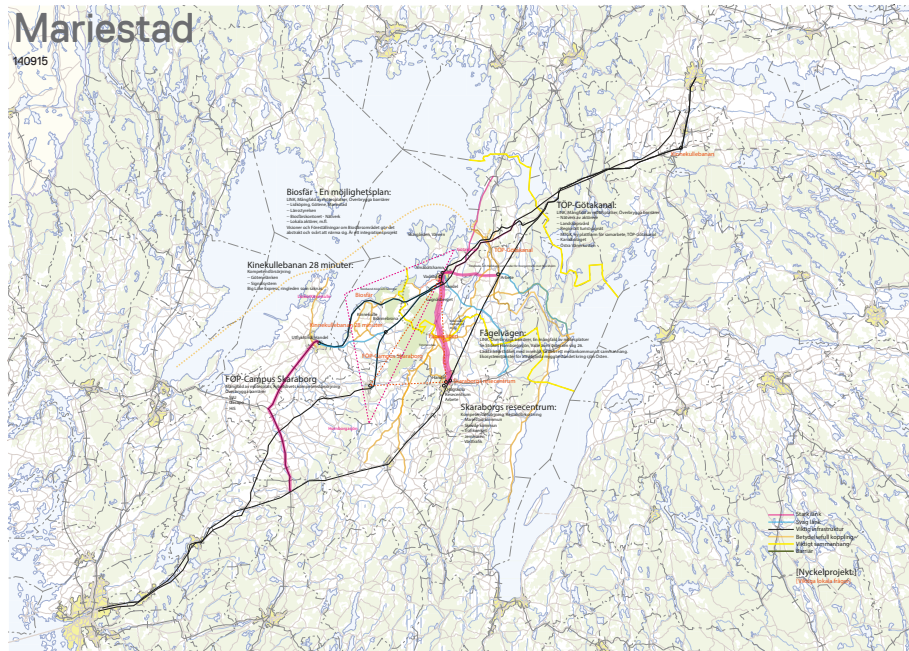
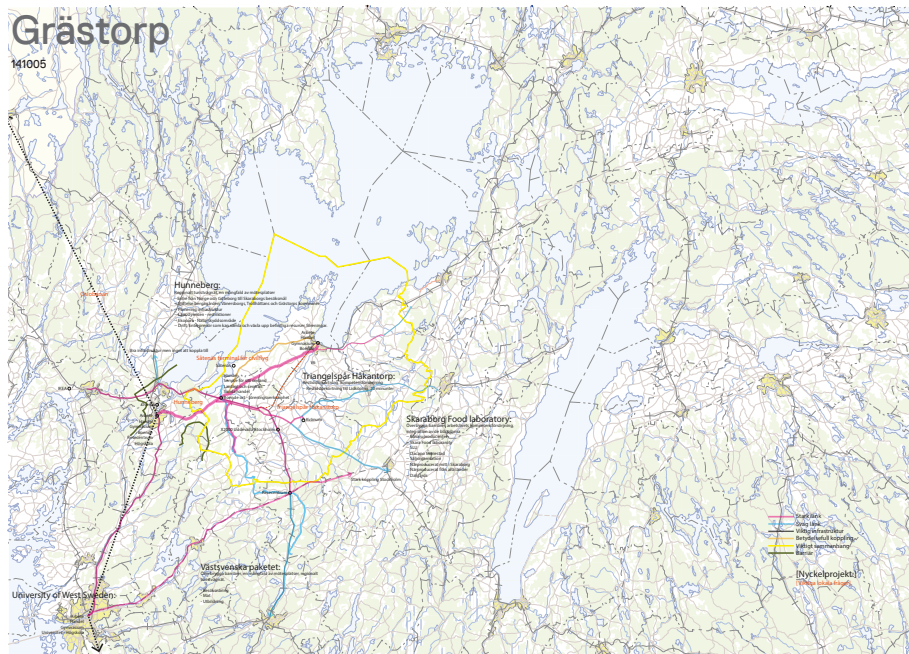
Översiktsplaner och visionsdokument leder till att kommunerna försöker "bjuda över varandra". För tillväxt i Skarborg behöver alla kommuner få förutsättningar att utveckla sina specifika resurser.

(FIGUR 34)
STRUKTURBILD SKARBORG,
UTMANINGAR
(Skarborg, 2015b)

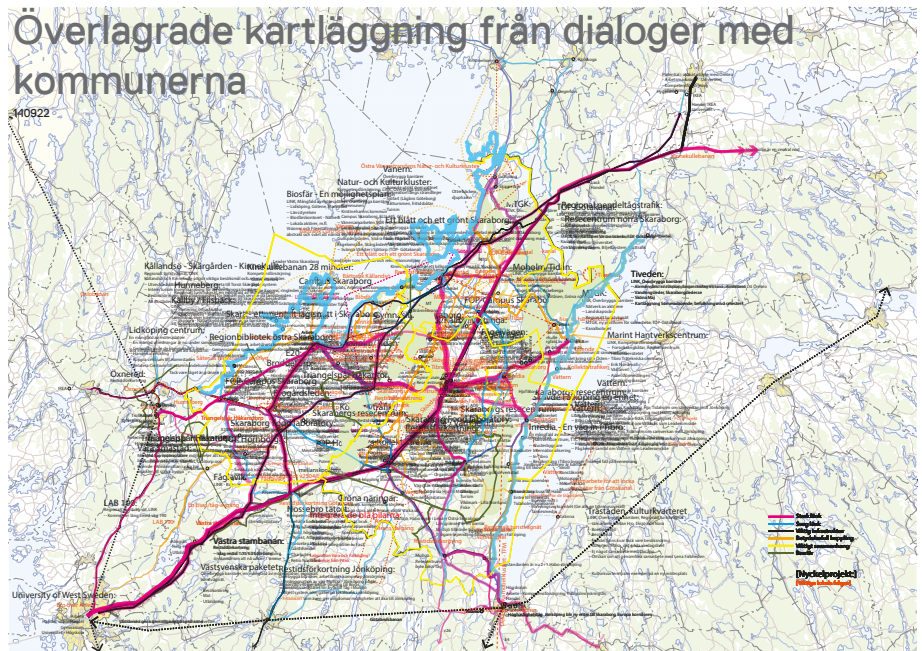
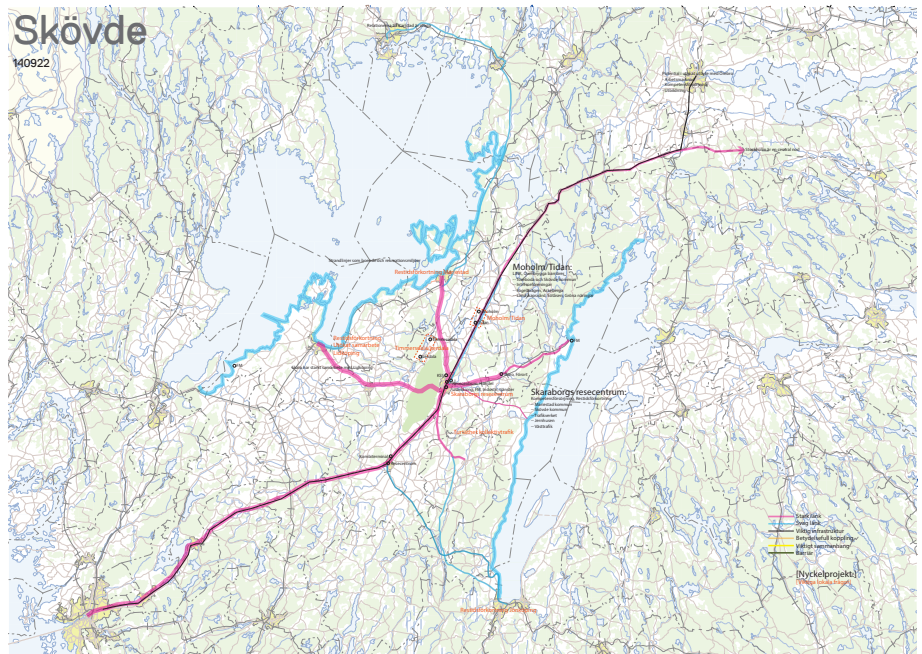
möjlighet att precisera kartläggningen och studera varje kommun som centralitet innebar den ett viktigt förankringsskede mot de olika kommunerna.

Vid mötena med kommunerna, som var en form av gemensamma laborationer, utgjorde de genomförda kartläggningarna, studiens konceptuella verktyg samt skisspapper, redskap för att med ett delregionalt perspektiv upprätta varje kommun som centralitet i sin egen geografiska, topologiska och relationella kontext. Urbana ekologier blev i diskussionerna verktyg för att synliggöra och problematisera sammanhang och barriärer. Nyckelprojekten utgjorde verktyg för att driva diskussionerna och identifiera rumsliga inlåsningar. En återkommande fråga till kommunerna var: om nu dessa kvaliteter finns här, varför är de då inte redan realiserade? Genom att fortsätta detta samtal kunde blockeringar preciseras och relateras till olika planeringsnivåer. Skisser på nya sammanhang och mindre lokala förändringar bidrog till att förtydliga dold potential. Efter att vi besökt alla kommunerna kombinerades dialogkartorna för att identifiera gemensamma nyckelprojekt, barriärer och sammanhang.

De tematiska kartorna och dialogkartorna sammanställdes därefter av projektgruppen till en karta som redovisar två övergripande nätverk och barriärer samt en karta som kategoriserar Skaraborg som sex olika landskapskategorier (se figur 39). Nätverken synliggör dels hur tätorterna och landsbygderna upprättar olika samband för vardagliga utbyten. Landskapskategorierna betonar hur tätorter och landskapet beroende på funktioner, topografi och förändringsprocesser följer olika omvandlingslogiker. De två kartorna har varit användbara för att synliggöra hur alla kommuner består av olika landskapskategorier vilket förändrat förståelsen av Skaraborg som ett eller ett fåtal centrum och en kringliggande periferi. Det samtal som förts har försökt att istället, beroende på utgångspunkt, synliggöra en mångfald av frågeställningar som kommunerna delar oberoende av geografisk placering i centrum eller utkanten av Skaraborg som administrativt område. Generellt framträder hur det i mindre kommuner har varit lättare att få gehör för denna framställning och svårt att få gehör för en förändrad syn på centraliteter och periferier i de större kommunerna. Kartorna visar även Skaraborg som en ojämn geografi där olika delar på olika sätt bidrar till en ekologisk, social och ekonomisk tillväxt (se figur 40).

(FIGUR 37)
STRUKTURBILD SKARABORG,
DIALOGKARTOR – GRÄSTORP OCH MARIESTAD
(Skaraborg, 2015b)

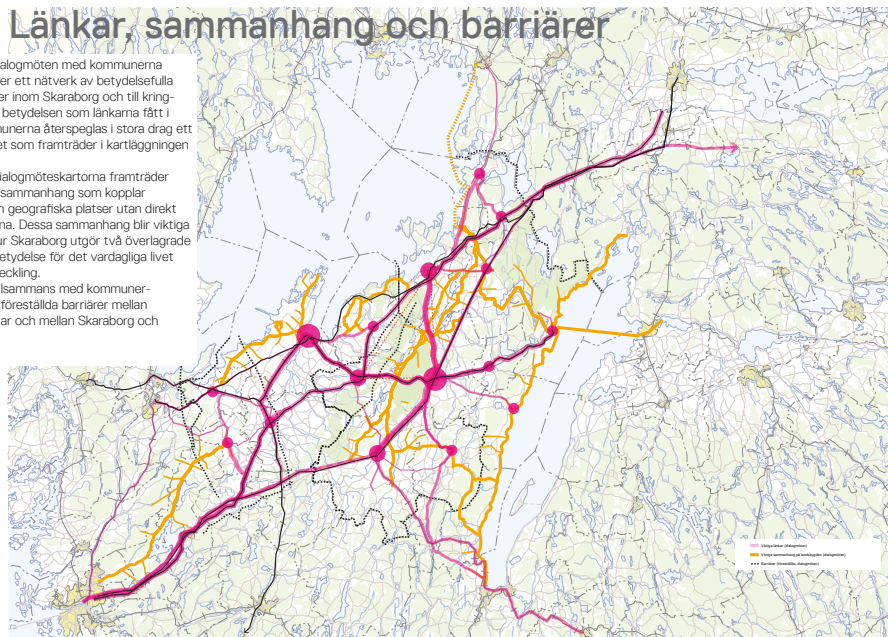
(FIGUR 38)
 STRUKTURBILD SKARABORG,
 DIALOGKARTA SKÖVDE, ÖVERLAGRADE KARTLÄGGNING
 (Skarborg, 2015b)

Länkar, sammanhang och barriärer

När kartorna från dialogmöten med kommunerna överlagras framträder ett nätverk av betydelsefulla länkar mellan tätorter inom Skaraborg och till kringliggande områden. I betydelsen som länkarna fått i dialogen med kommunerna återspeglas i stora drag ett mönster liknande det som framträder i kartläggningen av arbetspendling.

I överlagringen av dialogmöteskartorna framträder även betydelsefulla sammanhang som kopplar samman aktörer och geografiska platser utan direkt koppling till tätorterna. Dessa sammanhang blir viktiga för att synliggöra hur Skaraborg utgör två överlagrade nätverk med olika betydelse för det vardagliga livet och Skaraborgs utveckling.

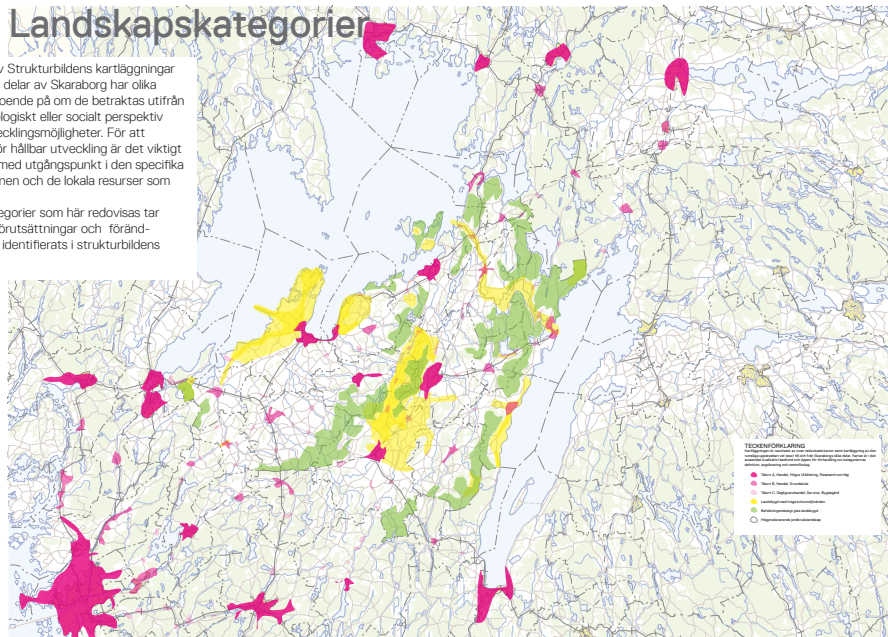
Från kartläggning tillsammans med kommunerna framträder även föreställda barriärer mellan Skaraborgs olika delar och mellan Skaraborg och dess omland.

Landskapskategorier

Vid överlagringen av Strukturbildens kartläggningar framträder hur olika delar av Skaraborg har olika förutsättningar. Beroende på om de betraktas utifrån ett ekonomiskt, ekologiskt eller socialt perspektiv synliggörs olika utvecklingsmöjligheter. För att precisera insatser för hållbar utveckling är det viktigt att förändring sker med utgångspunkt i den specifika geografiska situationen och de lokala resurser som där är tillgängliga.

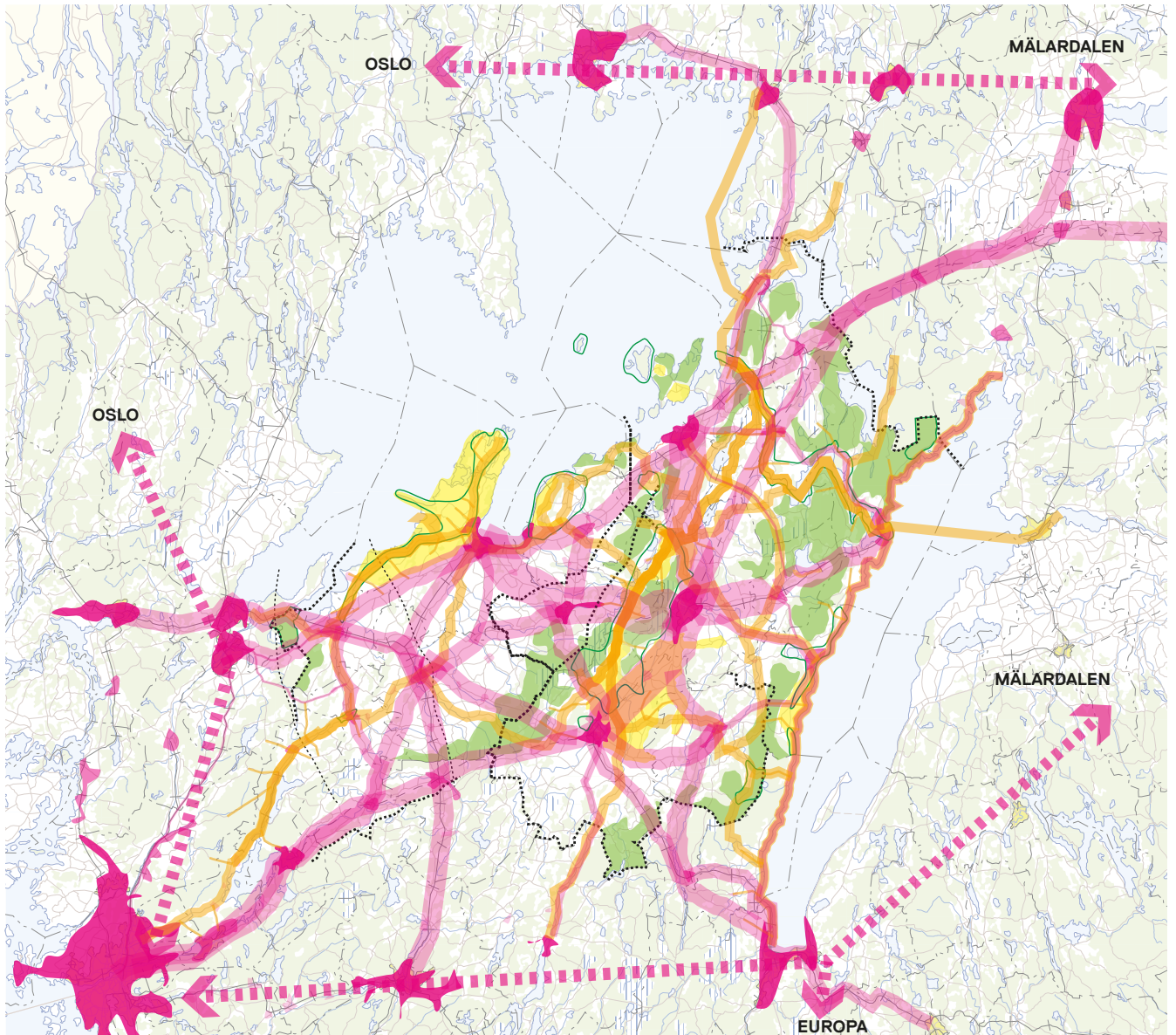
Indelningen i de kategorier som här redovisas tar utgångspunkt i de förutsättningar och förändringsprocesser som identifierats i strukturbildens arbetsprocess.

(FIGUR 39)
 STRUKTURBILD SKARABORG,
 ANALYS – LÄNKAR SAMMANHANG OCH BARRIÄRER, LANDSKAPSKATEGORIER
 (Skaraborg, 2015b)

Samtidigt som kartläggningsarbetet sammanställdes formulerade vi i projektgruppen strategier och nyckelprocesser för Strukturbild Skaraborg. När kartläggningen analyserades tillsammans med arbetsgruppen och styrgruppen skissades även möjliga effekter av genomförda strategier vilket utgjorde ett antal laborationer för att testa potentialen och möjligheten i det som kan ses som en visualisering av Skaraborgs urbana ekologier. Genom att precisera olika funktioner formade projektgruppen en karta där olika ekologier belystes som betydelsefulla med utgångspunkt från olika centraliteter. Ekologierna studerades på så sätt utifrån sina respektive förutsättningar. Genom de perspektivförskjutningar som bland annat dialogmöten med kommunerna innebar och den kontinuerliga kartläggningen som pågick vid projektgruppens alla resor till och från Skaraborgs olika delar synliggjordes flera regionala sammanhang som delvis utmanade nuvarande administrativa indelning genom att även betona betydelsen av samarbeten över de administrativa gränsdragningarna. Till exempel de västra kommunernas samarbeten med Trollhättan och Vänersborg samt de norra kommunernas relationer till Värmland och Örebroregionen.

Kartläggningen och analysen av pendlingsstatistik och kommunernas arbetsmarknadsstrukturer bidrog till att identifiera och klargöra relevanta frågeställningar om Skaraborgs funktionella samband och barriärer. Till exempel bidrog kartläggningen till att stärka argumentationen för att ge väg 49 mellan Karlsborg och Skara samt väg 184 mellan Skara och Lidköping samma vägnummer och på så sätt underlätta i förhandlingarna om regionala infrastrukturinvesteringar. Genom att synliggöra betydelsen av arbetspendlingen mellan Skaraborgs östra och västra del formades även förutsättningar för kommunerna att se vinster i investeringar i andra kommuner för att bygga bort vägens flaskhalsar med avseende på framkomlighet och restid mellan kommunerna. De modellerade nyckelprojekten kring infrastruktur eller samarbeten kring välfärdsförsörjning mellan kommunerna utgjorde konkretiseringar av samverkan som tidigare inte formulerats. Detta bidrog till att synliggöra möjligheter och konflikter för det delregionala arbetet.

(FIGUR 40)
STRUKTURBILD SKARABORG,
ÖVERGRIPANDE ANALYS
(Skaraborg, 2015b)

Styrkor

Skaraborgs relativt jämnstora kommuner, varierande befolkningsstruktur, rika naturresurser, blandning av små och större företag och förhållandevis väl utvecklade infrastruktur bildar ett tätt nätverk av sammanhang. Det finns också välutvecklade samarbeten mellan kommunerna emellan och ett unikt samspel mellan tätorter och landsbygd. Detta ger förutsättningar för hållbar tillväxt på ett för Skaraborg specifikt sätt.

Barriärer

Skaraborgs utveckling hämmas av både föreställda och fysiska barriärer, brister i kollektivtrafik och organisationsstrukturer. Traditionella föreställningar om centrum och periferi placerar Skaraborg i utkanten av Västra Götalandsregionen. Hinder för samverkan finns även inom Skaraborg. Ett exempel på bristen på kommunikation är Skaraborgs sju lokala dagstidningar som delvis hämmar förståelse över kommungränser (se figur sidan 3). De starkaste barriärerna sammanfaller med befolkningsglesa områden inom och kring Skaraborg. Bristen på flöden och samarbeten påverkar utbyten inom Skaraborg men blir framförallt ett problem i möjligheten att stärka relationerna och pendling till kringliggande regioner så som Trestad, Göteborg Sjuhärad, Jönköping, Värmland och Örebro. Svaga länkar i nätverket gör att alla delar och alla resurser inte fullt ut kommer i spel så att de kan bidra med sin potential.

Ojämn geografi

Sjöar, skogar, jordbrukslandskap, städer och tätorter ger en stor mångfald av olika resursslåg. Det går därför inte att inom Skaraborg definiera ett centrum och en periferi. Här finns istället många centraliteter och periferier som på olika sätt bidrar till och påverkar den gemensamma utvecklingen. Strukturarbets kartläggning visar att Skaraborg består av en ojämn geografi där olika delar har olika kapacitet och förutsättningar. Det är därmed viktigt att anpassa insatser för olika resursslåg och platser. Å ena sidan behövs i Skaraborg åtgärder som samlar kompetens, råvaror, kapital och investeringar till städerna, tätorterna och lokaliseringar för industri, tillverkning och tjänsteproduktion. Av särskild vikt som mötesplatser och nav för arbetslivet är Skövde och Lidköping. Å andra sidan behövs insatser som ger övriga centraliteter bättre förutsättningar, förstärker relationer i alla riktningar och utvecklar betydelsefulla roller i nätverket.

Strukturarbets Skaraborg föreslår därför en utveckling som bygger vidare på Skaraborgs styrkor som nätverk med en mångfald av olika resurser. Det kräver att barriärer överbryggas för att öka konkurrenskraft och kompetensförsörjning samt att Skaraborgs arbetsmarknadsregioner utvidgas genom att nätverksstrukturen stärks med relationer och kopplingar i många riktningar. Syftet är att skapa större flexibilitet och bärkraft för Skaraborgs kommuner och dess arbetsliv samt att öka manövreringsutrymme för att politiskt hantera olika vägval för Skaraborgs utveckling. Tydligt och samlat politiskt ledarskap krävs för att kraftsamla kring en gemensam agenda för Skaraborg.

Nätverk

Analysen av Skaraborg visar att det finns nätverk av olika slag och med olika funktioner (se illustration sidan 4). Till exempel utgör den övergripande väg- och järnvägsinfrastrukturen ett nätverk för transporter till och från Skaraborg. Skaraborg har i detta nätverk en betydelsefull position för regional och nationell logistik. Konkreta resultat av samverkan mellan Skaraborgs kommuner är beslut om investeringar i E20. Men ett mer finmaskigt nätverk av infrastruktur har också stor betydelse för den omfattande arbets-, studie- och fritidspendlingen. Det finns betydelsefulla nätverk på landsbygden där aktörer och verksamheter etablerar samverkan kring till exempel besöksnäringen. En positiv utveckling av Skaraborg med starkt konkurrenskraft och balans mellan ekonomisk, social och ekologisk tillväxt bygger på att olika nätverk och olika centraliteter samspejar så att alla delar och alla som bor och verkar i Skaraborg får och kan bidra till Skaraborg som en nätverks-stad med 260 000 invånare. Nätverkets logik kan tillämpas både på relationerna mellan Skaraborgs olika delar, gentemot omgivande regioner och inom respektive kommun.

Inläsningar

Avgörande för hållbar utveckling är hur målkonflikter hanteras. Ingrepp som stärker vissa delar av Skaraborg riskerar att försvaga andra. Förändringar behöver därför ske med förståelse för vilka konsekvenser det får för tillväxten i andra delar av nätverks-staden. En obalanserad utveckling riskerar att orsaka dubbla inläsningar i form av brist på bostäder, utbildning och arbetstillfällen för de kommuner som befolkningsmässigt ökar och brist på skatteintäkter och kompetens för de kommuner som minskar. För tillväxt i hela Skaraborg behöver kommunernas utvecklingsarbete samordnas på ett flexibelt, stegvis, nytänkande och långsiktigt framsynt sätt. Resultatet som redovisas nedan är strukturerat på fyra nivåer. 1) Sju strategier för samverkan i Skaraborg. 2) Åtta nyckelprocesser i form av politiska dialoger för att ge samverkan riktning. 3) Riktlinjer för ett regionalt perspektiv i den lokala planeringen och 4) mellankommunala nyckelprojekt för att konkret genomföra strukturbyggandets intentioner.

TECKENFÖRKLARING

Kartläggningen är resultatet av ovan redovisade kartor samt kartläggning av den rumsliga upplevelsen vid resor till och från Skaraborgs olika delar. Kartan är i det avseendet kvalitativt bedömd och öppen för förhandling om kategoriernas definition, avgränsning och namnförslag.

- Tätort A, Handel, Högre Utbildning, Resecentrum/tåg
- Tätort B, Handel, Grundskola
- Tätort C, Dagligvaruhandel, Service, Bygdegård
- Tätortsnära Landsbygd, Kultur- Naturnära
- Besöksnära Landsbygd
- Glesbygd
- Högproducerande lantbruk
- Viktiga länkar (dialogmöten) viktade till nivå på arbetspendling
- Viktiga sammanhang på landsbygden
- ■ ■ Barriärer (föreställda, dialogmöten)

I de överlagrade kartläggningarna framträder hur det går att beskriva Skaraborg med utgångspunkt i två övergripande kategorier av nätverk. För det första utgör de nationella och regionala vägarna och järnvägarna ett nätverk mellan tätorterna och kommunerna. För det andra finns på landsbygden sammanhang av central betydelse för besöksnäring och jordbrukets produktion. Dessa områden benämndes i förstudien LINK-områden (Lokal utveckling i Natur- och Kulturnära Lägen) och har i strukturbildsarbetet haft en betydelsefull roll i att synliggöra landsbygdernas centraliteter. Förståelsen av dessa två huvudsakliga lager möjliggjorde en precisering av vilka faktorer som förbättrar de två nätverkens utvecklingsmöjligheter. Till exempel framhöll planerargruppen att turtäthet för kollektivtrafiken är betydelsefull för utvecklingen av relationerna mellan tätorterna liksom att förstå målkonflikterna mellan den mellankommunala trafiken och den lokala framkomligheten inom tätorterna.

För LINK-områden synliggjordes hur besöksnäringens noder i större utsträckning kan användas för att säkerställa handel och service för landsbygden samt att kulturmiljöer och boendemiljöer behöver utvecklas tillsammans med ett utvecklat skogs- och jordbruk. Intressen som ofta hamnar i målkonflikter då dessa omvandlingsprocesser följer olika logik kring vad som värderas som landskapskvaliteter samt bedöms som rationellt.

Övergripande är det betydelsefullt att utveckla nav för arbetslivets kompetensförsörjning, förstärkt infrastruktur för ökade transportmöjligheter och restidsförkortning samt utbildningsstrukturer. Även för landsbygden och LINK-områden krävs utvecklade mötesplatser och logistiksystem som ökar den lokala ekonomiska avkastningen på varu- och tjänsteproduktion.

Nyckelprojekten blev under dialogmötena med kommunerna användbara verktyg för att precisera frågeställningar och därefter klargöra vilka processer eller rumsliga inlåsningar som påverkar dessa frågeställningar. Exempel på detta är hur det som i kommunernas översiktsplaner betraktas som periferier i det delregionala perspektivet utgör länkar mellan olika arbetsmarknadsområden och tätorter, vilka traditionellt betraktats som centraliteter för handel och service. Med denna redovisning påbörjades mellankommunala dialoger om hur

närliggande mindre samhällen kan dela välfärdsförsörjning istället för att detta ska ske från två kommunhuvudorter. Även målkonflikter synliggjordes genom perspektivförskjutning. Till exempel såg Skövde behovet av infrastrukturinvesteringar utifrån behovet att öka tillgängligheten till Skövde medan Tibro beskrev motsvarande investering som målet att åka förbi Skövde och förenkla logistikflöden till E20. Nyckelprojekten blev i samtalen inom projektgruppen och med kommunerna bryggor mellan problemlösning och att identifiera komponenter i form av aktörer, geografiska sammanhang samt strukturella blockeringar.

I analysen av kartläggningen blev det även synligt att vad som i den delregionala skalan framträder som barriärer i en mer inzoomad kartläggning består av en mångfald av relationer och kopplingar. Ett exempel på detta är Tiveden som framställs som ett näst intill ogenomträngligt gränsområde på grund av topografi och skog men som vid en mer detaljerad studie går att beskriva som en mångfald av nätverk och relationer (se figur 41). Som komplement till nätverken mellan tätorterna och LINK-områden medför även gränsdragningar som administrativa handlingar en logik kring lokalisering och relationer som behöver beaktas i den lokala-regionala planeringen.

I arbetet med att fördjupa kunskapen om ett antal ämnesområden planerade vi i projektgruppen att genomföra ett antal delstudier i form av laborationer. Laborationerna kring integration, agglomerationer inom tillverkningsindustrin och gröna näringar, turistvägnät som drivkraft för investeringar inom besöksnäringen, gemensam vattenförsörjning, logistik för livsmedelsförsörjning och restidsförkortning genom fysisk planering slutade i skisser till projektbeskrivningar, förutom restidsförkortning genom fysisk planering som genomfördes som en workshop med planerargruppen. Denna workshop förtydligade att restidsförkortning i Skaraborg framförallt handlar om turtäthet och effektivitet i byten mellan olika trafikslag snarare än investeringar som kortar tiden i bussarna eller på tågen. Förutom dessa studier genomförde projektgruppen tillsammans med två konsulter en mer omfattande laboration om lokala-regionala mötesplatser, som jag återkommer till i kapitel 6 och 7.

Laboration – Tiveden

(text från loggbok 2014-11-14)

Tivedens största platsspecifika och geografiska tillgångar är landskapet, kulturmiljöerna och topografien, som tillsammans formar noder för besöksnäringen. De näringsgrenar som i störst utsträckning idag utviner ekonomiska tillgångar från detta landskap är jord- och skogsbruk och besöksnäringen.

Jord- och skogsbruket gestaltar och förvaltar landskapet och stora delar av kulturmiljöerna, som i nästa led utgör förutsättningen att locka besökare. Fler besökare ger i ytterligare led inflöde av kapital och förutsättningar till näringsverksamhet och handel.

Därmed kan tillväxtpotentialer för Tiveden skapas av kombinationer av dessa näringar. En ökad förståelse av landskapets gestaltning och användning ökar attraktiviteten för besöksnäringen. Besöksnäringen stödjer förutsättningarna att skapa lokala arbetstillfällen och stärka lokal handel och service.

För att undersöka kombinationsmöjligheter inom ramen för Strukturbild Skaraborg vill vi genomföra en laboration med relevanta aktörer och kartläggning av betydelsefulla förutsättningar.

Komponenter till laboration

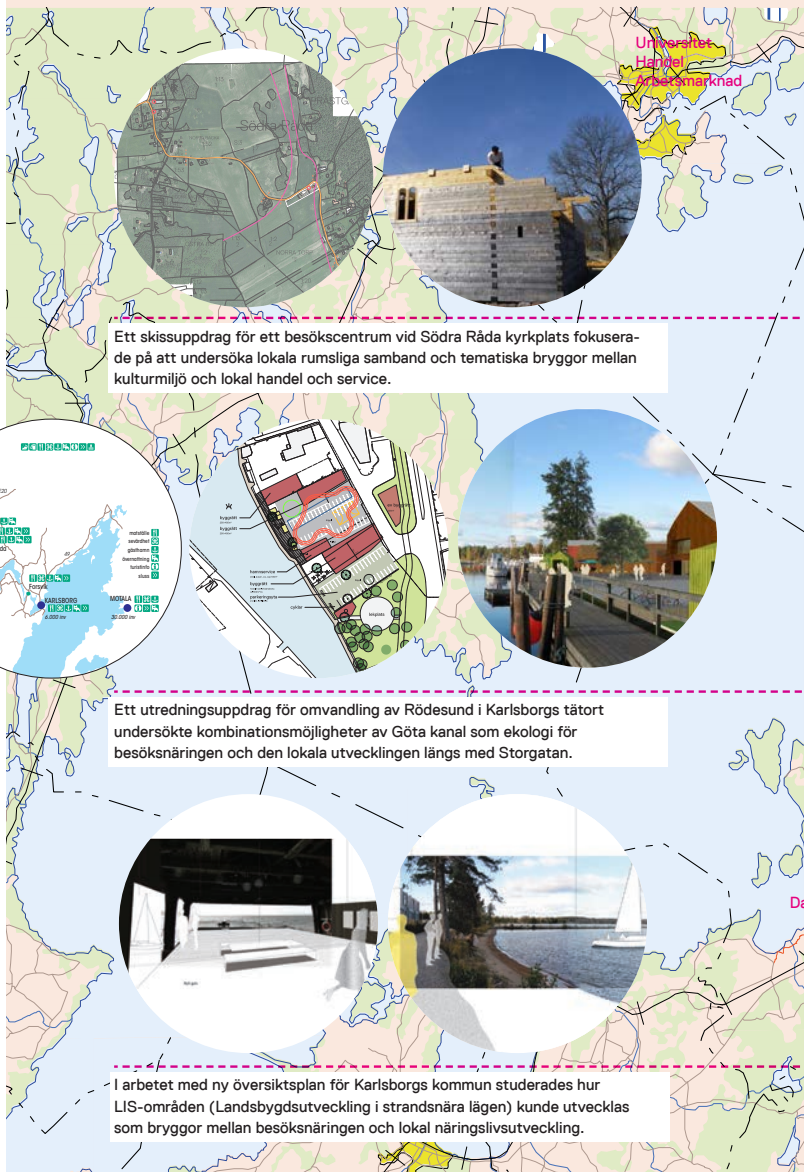
- Lantbrukets aktörer
- Regionalt turistvägnät,
- Landskapets förutsättningar
- Besöksnäringens noder
- Utbildning, forskning, (lantbruksgymnasier, SLU, GU-landskapsvård.)
- Matproducenter, matföredlare,
- Dagligvaruhandel, public domains
- Infrastruktur, VA, fibernät
- LINK-områden, (skola, omsorg, kommunal service, kollektivtrafik.)

Aktörer till laboration

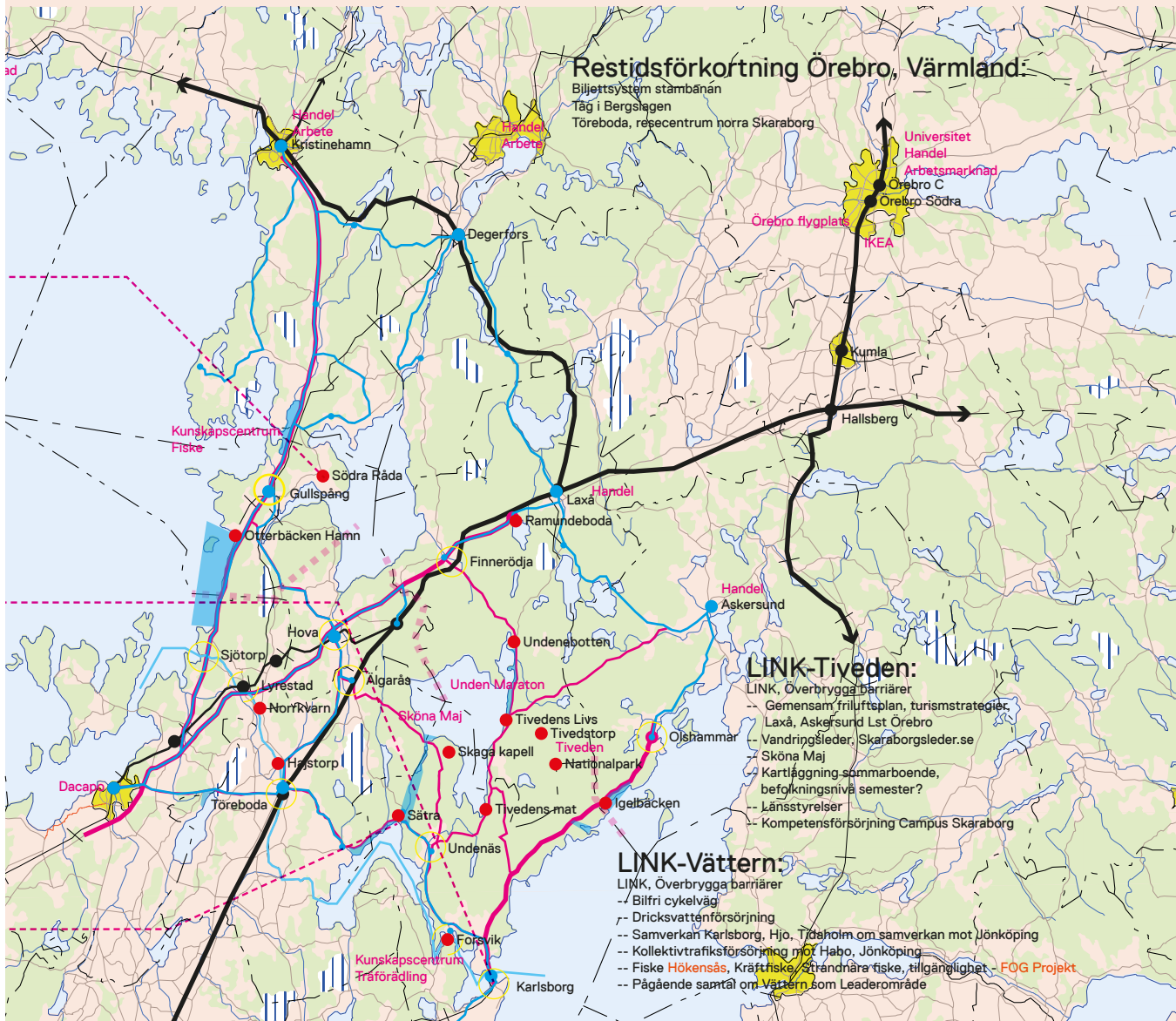
- SLU -
- GU - ?
- Sötåsen
- Sätra Bruksort
- Tivedens mat
- Undenäs intresseförening
- Undenäs Lanthandel

Förväntat resultat

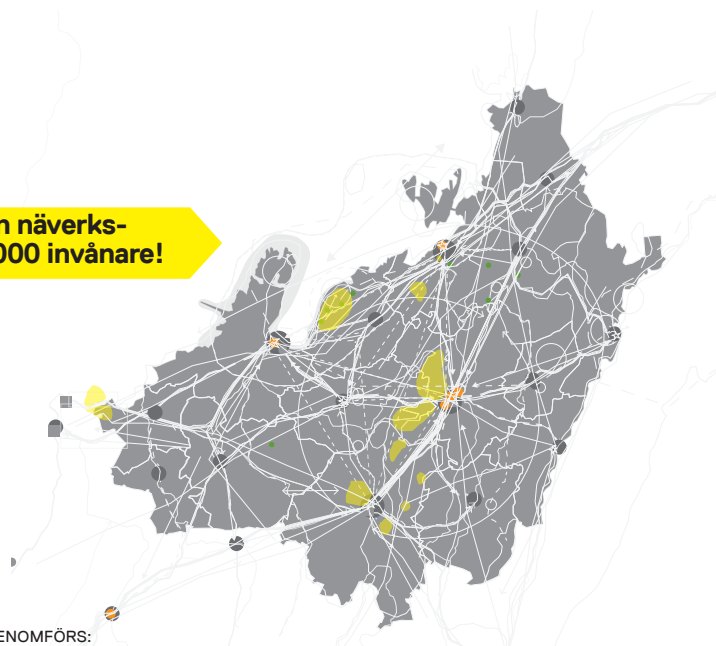
- Beskrivning av utbildnings- och forskningsbehov i landskapsvård för besöksnäringen som är rationell för lantbruksindustrin
- Etablering av testmiljöer som även kan utgöra besöksmål i utvecklingen av ett regionalt turistvägnät
- Identifierade planerings- och genomförandeverktyg för att etablera ett regionalt turistvägnät och öka biologisk mångfald
- Utvecklade samarbeten över kommun- och länsgränser

(FIGUR 41)
STRUKTURBILD SKARABORG
LABORATION – TIVEDEN

Skaraborg är en nätverksstad med 260.000 invånare!

OM STRUKTURBILDEN GENOMFÖRS:

Samverkar Skaraborg i ett robust och anpassningsbart nätverk

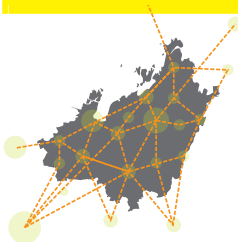
Genom att öka flöden av människor, varor och idéer ges Skaraborg bättre förutsättningar för arbetslivets kompetensförsörjning, innovationer, idéutveckling, lokala-regionala kretslopp och platser med en mångfald av livs- och arbetsvillkor. I ett nätverk med många olika länkar skapas flexibilitet att hantera utmaningar på olika sätt. Genom att förta nätverk och stärka relationer över sektors- och kommungränser kan Skaraborg bättre utnyttja sin inneboende struktur som nätverksstad. Nätverket blir därmed ett sammanhängande system med en robust och samtidigt anpassningsbar struktur för samverkan mellan Skaraborgs olika delar.

Hamnar Skaraborg mitt i

Utvecklade relationer till kringliggande regioner gör att Skaraborg får en bättre placering i förhållande till sitt geografiska omland. Stärkt samverkan och utökade flöden i alla riktningar ger Skaraborg förutsättningar att utnyttja sitt läge med närhet till exempelvis Trestad, Borås, Jönköping och Karlstad och att därmed övervinna en perifer placering i Västra Götalandsregionen. Kunskap och förhandlingar behöver kanaliseras bättre, både mellan kommuner, mellan kommunalförbund och region och till andra regioner. Det behövs en vävfungerande arena för dessa kunskapsutbyten. Här spelar samverkan mellan kommunerna genom kommunalförbundets styrelse och tjänstemannanätverk en viktig roll för att bereda gemensamma beslut om den lokala-regionala planeringen.

Får alla Skaraborgs resurser bidra till utveckling

Hållbar utveckling innebär att alla som bor och verkar i Skaraborg får bidra med sina specifika resurser. På motsvarande sätt behöver alla geografiska områden bidra med sina resurser och utvecklas utifrån sina förutsättningar. Genom att stärka samverkan över kommun- och sektorsgränser kan alla delar av Skaraborg bidra med sina resurser och hitta verkningfulla roller i samhällsutvecklingen. För att strukturbildens strategier ska få genomslag på den ekonomiska, sociala och ekologiska tillväxten i Skaraborg behöver de genomföras. Identifierade nyckelprocesser och nyckelprojekt visar hur resurser kan kombineras för att skapa synergieffekter och utgör på så sätt katalysatorer för regional tillväxt och utveckling.

(FIGUR 42)
STRUKTURBILD SKARABORG,
STRUKTURBILD
(Skaraborg, 2015b)

Resultat

Strukturbildens resultat som regional Strukturbild är sammanfattat som ”Skaraborg är en nätverks-stad med 260 000 invånare!” (se figur 42) (Skaraborg, 2015b, s. 6). Illustrationen kompletteras med tre formuleringar om vad som sker om strukturbilden genomförs. Resultatet som presenteras i slutrapporten *Strukturbild Skaraborg: strategier för tillväxt i hela Skaraborg*, utgår från sju strategier som pekar på teman för samverkan mellan Skaraborgs kommuner (se figur 43) (Skaraborg, 2015b, s. 8-9). Strategierna har som syfte att etablera en gemensam agenda för Skaraborgs utveckling som utgår från platsspecifika förutsättningar och är därmed ett försök att utmana de större städernas tolkningsföreträde om vad som utgör hållbar utveckling för en delregion med Skaraborgs position och förutsättningar. Till strategierna finns det åtta nyckelprocesser som beskriver hur arbetet med strategierna på Skaraborgsnivå kan påbörjas som dialoger, kartläggningar och projektbeskrivningar för att ge strategierna riktning (se figur 44). Därefter följer en kort redogörelse för kommunernas lokala planeringsarbete i ett regionalt perspektiv och avslutningsvis sammanfattas de nyckelprojekt som arbetet identifierat (se figur 45). Den avslutande delen av rapporten redovisar mellankommunala nyckelprojekt (se figur 46). Nyckelprojekten utgår framförallt från infrastrukturinvesteringar men belyser även landsbygden som mellankommunala angelägenheter och utvecklingen av LINK-områden. Därigenom visas hur det med andra kategorier av centraliteter går att beskriva Skaraborgs utvecklingsmöjligheter. Nyckelprojekten innefattar även de större orterna som delregionala intressen för den gemensamma utvecklingen. Baserat på de lokala-regionala mötesplatser som de större tätorterna utgör för arbets- och utbildningsstrukturer är den lokala utvecklingen här ett regionalt ansvar.

I arbetet med Strukturbild har vi i projektgruppen försökt inarbeta lärdomarna från kunskapsöversikten kring pågående regional planering och SKLs rapport *ÖP-RUP: En plattform för utvecklingskraft* (2011). Till skillnad från till exempel Göteborgsregionen som haft ett stort fokus på den politiska nivån har strukturbilden i stor utsträckning utgått från tjänstemännens kunskap om respektive kommun. Det har säkerligen i stor utsträckning påverkat resultatet och har i arbetets slutfas utgjort en stor utmaning för det politiska förankringsarbetet.

Strukturbyggandets genomförande bygger på sju strategier som avser både kommunal och delregional nivå. Strategierna överlappar varandra i flera led och det finns flera kopplingar mellan dem.

Genomförande på kommunal nivå innebär:

→ Att omsätta strategier och nyckelprojekt till goda livsmiljöer. Kommunernas planerare (och andra aktörer) behöver stöd med kompetens- och metodutveckling för att den kommunala planeringen skall utvecklas i ett lokalt-regionalt perspektiv, och samverka med andra.

Genomförande på delregional nivå innebär:

→ De processer och nyckelprojekt som identifierats behöver samordnas för att kunna genomföras.

→ Det behövs mer kunskap om hur kommunerna, och andra aktörer, kan stödja utveckling i Skaraborgs ojämna geografi. För detta behövs utveckla "verktygsåldor" för de olika landskapskategorierna.

→ Mer kunskap behövs om hur entreprenörs- och innovationsdriven tillväxt kan stimuleras i en nätverks-stad som Skaraborg, och hur förhållandet mellan tätort (stad) och landsbygd kan utvecklas.

→ Samverkan mellan kommuner, kommunalförbund och Västra Götalandsregionen behöver öka kring samhällsplanering i vid bemärkelse. Kunskapsflödet behöver stärkas i bägge riktningarna.

→ Kontinuerligt arbete med att identifiera och driva frågor som är viktiga för Skaraborgs utveckling på nationell och internationell nivå.

→ Facitering av ett regionalt samhällsbyggnadskollegium där ovan nämnda kunskaps- och kompetensutveckling kan ske och samverkan mellan kommuner och andra aktörer utvecklas.

STRATEGI 1: MÖTESPLATSER – En framtida arbetsmarknad och kompetensförsörjning av Skaraborg

Utbyte mellan människor aktiverar sociala resurser vilket ger förutsättningar för alla människor att, utmanas, samverka, nå sin potential och kunna lämna sitt bidrag till Skaraborgs utveckling. Mötesplatser har därmed en viktig funktion för att dels främja utbytet av idéer, varor och tjänster, omhändertar innovationer och skapa fler arbetstillfällen. Samtidigt behövs mötesplatser för att skapa social tillväxt och utveckla till exempel kultur- och föreningsliv. Det är därför viktigt med kombinationer av olika mötesplatser, mötesplatser i avseende platser där utbyte mellan och inom olika grupper i samhället sker. Mötesplatser behöver preciseras mot specifika kompetenskombinationer för att stärka Skaraborgs kapacitet att bygga lokal utveckling på lokala resurser.

Strategin pekar på:

- Lokalt utveckla och omhänderta innovationer.
- Stödja strukturer som ger fler arbetstillfällen.
- Ökad tillgänglighet för alla till olika offentliga rum.
- Stödja mötesplatser för till exempel kultur- och föreningsliv.
- Stärka kontakten och utbytet mellan arbetsmarknad och utbildning.
- Förbättringar av de mötesplatser som redan finns så att de i större utsträckning utgör platser där utbyte sker.
- Lokala mötesplatser behöver även utvecklas som regionala mötesplatser.

Strategi 1 genomförs på kommunal nivå genom planering av fysiska miljöer som främjar möten mellan människor samt överbygger barriärer genom att kombinera lokala resurser och aktörer. På delregional nivå innebär strategin att etablera Campus Skaraborg som ett distribuerat campus med flera noder och en politisk överenskommelse om den gemensamma utvecklingen av de större orterna.

(FIGUR 43)

STRUKTURBILD SKARABORG, SJU STRATEGIER SOM STÄRKER SKARABORG (Skaraborg, 2015b)

STRATEGI 2: TILLGÄNGLIGHET – transportinfrastruktur och flexibla kollektivtrafik för en Lokal arbetsmarknadsregion

Idag består Skaraborg av två lokala arbetsmarknadsregioner (LA-regioner) centrerade kring Skövde och Lidköping. I verkligheten är Skaraborg redan en LA-region för människor med högre utbildning och flera LA-regioner för människor med lägre utbildning. Dessutom har Skaraborgs kommuner i varierande grad kopplingar till omgivande LA-regioner, till exempel kan Varas och Grästors lägen förbättras genom en utveckling av Älvsborgsbanan.

För att stärka Skaraborgs arbetsmarknad med fler arbetstillfällen, förbättra förutsättningar för arbetslivets kompetensförsörjning och öka människors möjligheter att finna arbete är restidsförkortning inom samt till och från Skaraborg viktigt. I kombination med utveckling av mötesplatser utökas möjligheterna till utbyte av idéer, varor och tjänster mellan människor.

Strategin pekar på:

- Föreställda barriärer behöver överbyggas.
- Redan starka länkar behöver stärkas.
- Nya länkar och relationer behöver etableras.
- Att nya och mer flexibla kombinationer av trafik- och transportlösningar behöver utvecklas för resurseffektiv logistik och pendling.
- Effektivare synergier utvecklas mellan huvudstråk och mer finfördelad infrastruktur (grenverk och nätverk) som ömsidigt kompletterande system.
- Att samordning mellan trafik- och samhällsplanering behöver stärkas till exempel lokalisering av kommunal service och handel.
- Behov av samsyn kring kollektivtrafikförsörjning så att Skaraborg utgör en LA-region och alla i Skaraborg når en Lokal arbetsmarknadsregion på 260 000 invånare.

Strategi 2 genomförs på delregional nivå genom att restidsförkortning sker i starka stråk, föreställda barriärer överbyggas och kollektivtrafik till omgivande arbetsmarknadsregioner samt anslutningar till nationell och internationell infrastruktur utvecklas.

STRATEGI 3: BOENDE – utveckla en gemensam plan

Samtliga kommuner i Skaraborg beskriver att de har brist på bostäder, eller noga räknat sådana bostäder som de bedömer behövs för att få till stånd en önskad utveckling. En flexibel bostadsmarknad är en av de viktigaste faktorerna för en anpassningsbar samhällsstruktur. Höga byggkostnader tillsammans med låga bostadspriser skapar svårigheter att finansiera nybyggnation.

Med hjälp av kommunöverstigande bostadsförsörjningsprogram och mellankommunal samverkan kan befintliga resurser i form av infrastruktur, V/A-anläggningar, jordbruksmark, kommunal service och handel bättre utnyttjas. Bostadsbyggande, trafikplanering och övrig planering behöver samordnas bättre över kommungränserna så att beslut om markanvändning kan leda till långsiktig resurseffektivitet och hållbar utveckling.

En obalanserad centralisering inom Skaraborg leder till dubbla inlåsningar. Kommuner vars befolkning minskar får bland annat lägre skatteintäkter, med de utmaningar som det medför. I kommuner med växande arbetsmarknad ökar problemen med bostadsförsörjning vilket innebär inlåsningar för bland annat arbetslivets kompetensförsörjning och den lokala-regionala tillväxten.

Strategin pekar på:

- Behovet av boendemiljöer med ett brett spektrum av kvaliteter i olika delar av Skaraborg.
- Behovet av samplanering av boende med infrastruktur och kollektivtrafik samt tekniska system på delregional nivå.
- Behov av att hantera inomregional omflyttning av arbetstillfällen.

Strategi 3 genomförs på kommunal nivå genom att planera för goda livsmiljöer, överbygga föreställda barriärer och arbeta med restidsförkortning. På delregional nivå etableras en gemensam programskrivning för bostadsplanering.

STRATEGI 4: LINK-OMRÅDEN

– lokal utveckling i natur- och kulturnära lägen

Kartläggningarna av Skarborg visar tydligt hur befolkningen inte bara finns i tätorterna. Inte heller är all utveckling och ekonomisk aktivitet samlad till tätorterna, även om de dominerar den bilden. Områden där höga så kallade natur- och kulturvärden utgör den främsta resursbasen benämner vi LINK-områden (Lokal utveckling i Natur- och Kulturnära lägen). I LINK-områden är det särskilt angeläget att balansera målkonflikter mellan bebyggelseutveckling, jord- och skogsbruk samt bevarande av natur- och kulturvärden.

Syftet med strategin är att uppnå lokal utveckling i LINK-områden genom att medvetet identifiera och utveckla nya kombinationer av resurser från lokalt kultur- och föreningsliv, jord- och skogsbruk, besöksnäring, kultur- och naturvärden.

Strategin pekar på:

- Behovet av att synliggöra samspelet mellan lokal utveckling och hur olika resurser utnyttjas och förädlas. Av särskilt intresse är ekosystemtjänster.
- Behovet av innovationer och nya affärsmodeller som bygger på lokala resurser av olika slag i LINK-områden.
- Behovet av en regional plan som visar hur Skarborgs besöksmål och LINK-områdenas handel och service kan knytas samman.
- Behovet av att med fysisk planering balansera målkonflikter mellan till exempel bebyggelse och biologisk mångfald samt målkonflikter mellan olika markanvändning inom jord- och skogsbruk.

Strategi 4 genomförs på kommunal nivå genom att planera för goda livsmiljöer, utveckla landskapsvård av natur- och kulturmiljöer samt bevarad samhällsservice i LINK-områden. På delregional nivå genomförs strategin genom utvecklingen av en delregional stråkplan för LINK-områden.

STRATEGI 5: INTEGRATION

– ett samhälle där alla får och kan bidra

Fungerande integration innebär att både de som redan bor och verkar i Skarborg och de personer och företag som flyttar hit ges möjlighet att leva i ett nytt, mångkulturellt, samhälle som skapar förutsättningar för alla människor att nå sin potential och kunna bidra till Skarborgs utveckling. Av betydelse för ett samhälle där alla resurser kan tas tillvara är även att det i alla Skarborgs delar finns en diversifierad befolkningsstruktur och att olika delar av Skarborg inte glider isär. Syftet är att använda fysisk planering med dess möjligheter att överbrygga fysiska barriärer, stärka nätverk och stödja mötesplatser för att underlätta integrationsprocesser mellan olika människor i samhället.

Strategin pekar på:

- Fysisk planering kan underlätta integrationen, till exempel genom att skapa mötesplatser eller motverka barriärer mellan olika områden.
- Lokalisering av bostäder och verksamheter, liksom utformning av transportstrukturen och samordning mellan arbete och utbildning blir viktigt för framgångsrik integration och får ökad betydelse i planeringen.
- Möjligheter för olika människor i samhället att mötas och samverka är beroende av gestaltning och sammanhang i den fysiska miljön.
- Integration är av central betydelse för att ge alla som bor och verkar i Skarborg möjlighet att få bidra till Skarborgs utveckling samt för att hantera framtida behov av arbetskraft inom både det offentliga och privata arbetslivet.

Strategi 5 genomförs på kommunal nivå genom att planera för goda livsmiljöer samt på delregional nivå genom en konstruktiv dialog om integration i Skarborg.

STRATEGI 6: FÖRVALTNINGSSAMARBETE

– tekniska system och kommunal verksamhet

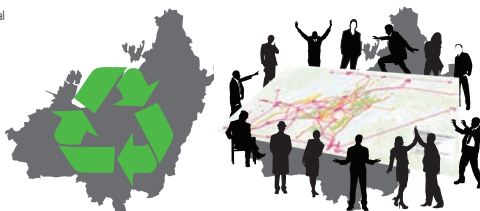
Skarborgs kommuner samverkar idag kring en mängd frågor om tekniska system och kommunal verksamhet. Vatten och andra resursfrågor blir allt viktigare för hållbar utveckling. För att bidra till en hållbar utveckling behöver tekniska system för energi, matproduktion, vatten och avlopp, materialhantering, avfall, transporter osv. i större utsträckning vara utformade som kretslopp. Flera av dessa kretslopp kan sannolikt inte slutas i varje kommun utan behöver kommunal samverkan. Tack vare god tillgång till mellanliggande landsbygd har Skarborg bättre förutsättningar än storstadsområden att till exempel återföra näringsämnen och sluta kretslopp.

I Skarborg utgör LINK-områdena exempel på länkar mellan kommuner som ger möjligheter att samordna samhällsservice över kommungränser och kombinera service relaterad till besöksnäring för att förbättra landsbygdens vardagsmiljöer.

Strategin pekar på:

- Samverkan för att uppnå skal fördelar och effektivitet.
- Samverkan för att säkra kompetensförsörjning.
- Möjligheter att sluta olika slags kretslopp och därigenom bli ett modellområde för hållbar utveckling.
- Utveckla en programskrivning för kommunernas översiktsplaner som redovisar hur riksintressen och mellankommunala intressen hanteras.

Strategi 6 genomförs på både kommunal och delregional nivå genom konstruktiv dialog och samverkan om välfärdsproduktion.

STRATEGI 7: SAMHÄLLSBYGGNADSKOLLEGIUM

– en resursförsörd genomförandeorganisation

Strategierna som identifierats i Strukturbild Skarborg behöver genomföras för att målet om tillväxt i hela Skarborg skall uppnås.

Detta förutsätter:

- Ett långsiktigt och tydligt åtagande från kommunerna att arbeta med strategierna och nyckelprocesserna samt gemensamt arbeta för att genomföra nyckelprojekt.
- Etableringen av ett samhällsbyggnadskollegium där kunskap och erfarenhet delas mellan kommunerna och formar en kompetens inom kommunalförbundet för att driva strukturbildens genomförande.
- En tjänstemannagruppering med uppgift att stödja och samordna samhällsbyggnadskollegiet, och fortsätta arbetet genom att samordna arbetet med t ex nyckelprojekten.
- Fortsätt samarbete med universitet och högskolor för att utveckla metoder och kunskap om lokal och regional utveckling.
- Projektpengar för att initiera och driva fördjupade kartläggningar samt stödja konkret genomförande av nyckelprocesser och projekt.

Som konkreta steg för att starta arbetet med strategiernas genomförande är åtta samverkansprocesser identifierade. Processerna ringar in de centrala dialoger och förhandlingar som behövs för att stärka samarbeten och kombinera kommunernas olika resurser.

Det mellankommunala samarbetet behöver:

- Synliggöra relevanta aktörer, resurser, kompetenser och beslutsmandat.
- Stödja konstruktiva dialoger om olika alternativ.
- Utgöra en arena för förhandling om målkonflikter.

Process 1: Skapa en överenskommelse

- inbördes relationer i Skaraborg

I nätverks-staden påverkar alla varandra genom länkar i många riktningar. Det ger också större utvecklingspotential enligt ett modernt systemtänkande genom att skapa fler, kompletterande "fönster för möjligheter och förändring" vilket motverkar inläsningar och kan ge även mindre orter och platser nya roller i nätverket. Utvecklingen i Skaraborg är bland annat beroende av utveckling av de större städerna som mötesplatser för att till exempel omhändertar innovationer och utveckla Skaraborg kulturliv. Den lokala utvecklingen av alla tätorter men särskilt Skövde, Lidköping, Skara, Falköping och Mariestad är en mellankommunal och delregional angelägenhet, eftersom det finns ett ömsesidigt beroende mellan de större orterna och deras omland. Det betyder att också de mindre orternas roller behöver belysas och innefattar att tillsammans komma överens om vilka funktioner som till exempel kan centreras till Skövde för att stärka Skaraborg.

Processen leder till en politisk överenskommelse om vilka olika relationer de olika kommunerna i Skaraborg skall ha i samarbetet, så att alla kan och får lämna sina bidrag. Processen kan ses som en utvidgning av samtalet som ledde fram till Skaraborgs stad och där allas roller och bidrag till Skaraborgs utveckling beskrivs.

Process 2: Campus Skaraborg

- Ny kunskap som leder till utveckling

Utveckling i hela Skaraborg bygger på relevant kunskap om de platsspecifika förutsättningar och resurser som finns i Skaraborg till exempel inom tillverkningsindustrin, gröna näringar, kunskapsdriven industri och försvarsmakten. Det finns idag tre universitet/högskolor i Skaraborg: Högskolan i Skövde, SLU i Skara och Göteborgs universitet i Mariestad. Genom att kombinera spetskompetens från dessa aktörer och det lokala arbetslivet kan skaraborgsspecifika innovations-, forsknings-, laborations- och utvecklingsmiljöer skapas. Skaraborgs kommunalförbund kan genom att utveckla mötesplatser och etablera länkar mellan lärosätena identifiera nya utvecklingsmöjligheter, till exempel inom biologiska datorer och nya industriella tillämpningar baserade på biomassa.

Processen leder till att 1) ge riktning för forskning och högre utbildning i Skaraborg så att dessa kan bidra till Skaraborgs utveckling. 2) Utveckla Campus Skaraborg som en gemensam plattform också för lokalisering av externa aktörer inom forskning och utveckling. 3) Identifiera kunskapsluckor och kompetensbrister som hindrar lokala innovationer och affärsmodeller från att utvecklas samt att dessa brister åtgärdas.

(FIGUR 44)
STRUKTURBILD SKARABORG,
ÅTTA PROCESSER FÖR SAMVERKAN I SKARABORG
(Skaraborg, 2015b)

Process 3: Utvidgad arbetsmarknadsregion

- utvecklad infrastruktur och kollektivtrafik till omgivande arbetsmarknadsregioner

Syftet med nyckelprocessen är ett ökat utbyte med omgivande regioner genom utvecklad infrastruktur och kollektivtrafik. Idag går det till exempel inte att resa med Västtrafiks eller länstrafiken i Örebro periodkort på västra stambanan mellan Skaraborg och Örebro. Till exempel skulle Törebodas läge förbättras om det blir ekonomiskt rimligt att arbets- eller studiependla till Örebroregionen. Töreboda kommun kan tillsammans med övriga Skaraborg ta initiativ till denna utveckling. Trafiken mellan Skaraborg och Jönköping ökar men infrastrukturen behöver utvecklas inför byggnation av Europa- och Götalandsbanan. Mot Fyrbodal och Borås finns potential att öka utbytet med förstärkt trafik på Älvsborgsbanan och Kinnekullebanan. Kinnekullebanan har utöver kopplingen till Göteborg även potential att öka utbytet med Örebro, Värmland och Mälardalen. Längs med Väneren mot Värmland och Vättern mot Jönköping finns behov av utökad kollektivtrafik för att Skaraborg ska kunna dra fördel även av Karlstads respektive Jönköpings LA-regioner. Hjo och Tidaholm har mycket att vinna på ett ökat utbyte. Det finns också potential att utveckla logistiksystem med utgångspunkt i till exempel Falköpings kombiterminal och Vänersjöfarten.

I processen skapas en prioriterad lista över infrastrukturinvesteringar och andra åtgärder för att balansera utvecklingen av ett tätt inre nätverk och starka kopplingar till kringliggande regioner samt nationell och internationell infrastruktur som kommande höghastighetsjärnväg, Landvetter flygplats, E20, v49, v44, biljett-system till Örebro och Värmland, 26 till Jönköping, Älvsborgsbanan, Kinnekullebanan, Västra Stambanan, Jönköpingsbanan.

Processen leder till att Skaraborgs kommunalförbund får goda argument för att påverka Västra Götalandsregionen och andra aktörer när det gäller kollektivtrafik och infrastruktur.

Process 4: Gemensam bostadsplanering

- program som vägleder kommunerna

Alla kommuner i Skaraborg uppger att de har bostadsbrist. En programskrivning för gemensam bostadsplanering i Skaraborg kan ge kommunerna vägledning och låsa upp blockeringar för långsiktig bostadsplanering. Detta kan till exempel innebära att gemensamt utveckla en Skaraborgsmodell för att lokalt och regionalt hantera blockeringar för bostadsbyggnation. Syftet med detta arbete är att övervinna bostadsbristen i Skaraborg som hämmar Skaraborgs utveckling samt konkret vidta åtgärder som överbryggar dagens fysiska och strukturella hinder för omställning av dagens bostadsbestånd. Här behövs också ökad kunskap genom forskning och goda förebilder.

Processen leder till att bostadsbyggandet i Skaraborg ökar.

Process 5: Lokal utveckling

- LINK-områden och turistvägnät som stöd för lokal utveckling
Skarborgs besöksmål utgör noder i ett framtida regionalt turistvägnät. Fysisk planering är ett verktyg för att binda dem samman i stråk. Då kan samverkan i kluster uppstå mellan olika aktörer. På så sätt kan besöksmålen även utgöra förutsättningar för tillgång till service och handel i Skarborgs mindre orter och på landsbygden. Samtidigt skapas affärsmöjligheter genom utvecklad samverkan. Ett inspirerande exempel på detta är pågående arbete i Lab 190 längs väg 190 från Angered till Nossebro. Syftet är att styra besöksnäringens flöden och resurser för att utveckla kombinerad service och handel för besöksnäringens och vardagslivets behov. Ett exempel där detta kan bli verklighet är genom en gemensam turistisk översiktsplan för området runt Hornborgasjön. Genom att styra och öka flöden skapas också möjligheter för kollektivtrafikförsörjning.

Processen leder till ett turistvägnät mellan besöksnäringens större målpunkter, Hunneberg, Läckö slott, Hornborgasjön, Göta kanal och Hökensås samt identifierade LINK-områden som bidrar till utveckling av Skarborg som destination och lokal utveckling i berörda stråk.

Process 6: Välfärd på landsbygden

- innovativ samverkan genom nya kombinationer
Flera kommuner i Skarborg har mindre tätorter eller landsbygdsområden som är placerade nära kommungränsen och en annan tätort på motstående sida. Exempel på detta är Tidån-Moholm och Filsby (Källby-Filsbäck). Dessa områden utgör i någon mening periferier för en eller båda berörda kommuner. Syftet med nyckelprocessen är att identifiera möjligheter att samordna välfärdsproduktion på landsbygden. Detta samordnas självklart med utvecklingen av stråklplaner för LINK-områden. Samhällsbyggnadskollegiet får i uppdrag att identifiera konkreta samverkansprojekt och ändamålsenliga modeller för samverkan mellan kommuner om välfärdsproduktion på landsbygden. **Processen leder till** mellankommunala samarbeten inom nya områden som till exempel gemensamma förskolor eller äldreboenden.

Process 7: Arbetmodeller för integration

- aktivera fler resurser
Integration innebär att alla i Sverige behöver integreras till ett mångkulturellt samhälle. Olika former av utbildning, tillgång till boende och arbete, meningsfull fritid och god hälsa är grunden för att människor som flyttat till Skarborg från andra länder ska få bidra till Skarborgs utveckling. Detta kan vara svårt att lösa lokalt, men genom samverkan mellan kommuner och andra aktörer kan nya möjligheter och kombinationer identifieras och realiseras som utnyttjar Skarborgs infrastruktur, föreningsliv, kulturliv och tillgång på socialt kapital. Syftet med nyckelprocessen är att gemensamt utveckla konkreta arbetsmodeller för hur sociala och andra barriärer kan överbryggas och mötesplatser där utbyte sker mellan olika grupper i samhället etableras.

Processen leder till att Skarborgs kommuner tillsammans står bättre rustade att arbeta med integrationsfrågor. Detta leder i sin tur till att alla människor i Skarborg snabbare hamnar i ett läge där de kan lämna sitt bidrag till utvecklingen.

Process 8: Utökad samverkan

- samarbete kring tekniska och kommunala system
I Skarborg pågår redan många samarbeten om olika tekniska och kommunala system. I västra Skarborg samarbetar sex kommuner inom en rad områden i det så kallade V6. I Östra Skarborg finns liknande samarbeten inom ett antal kommunalförbund, så som avfallshantering östra Skarborg, bredband östra Skarborg, Räddningstjänsten östra Skarborg med flera. Samarbete mellan kommunerna inom Skarborg öppnar för att gemensamt etablera och sköta driften av olika "system" i olika skalor, med två eller flera kommuner inblandade. Nyckelprocessen innebär en fortsatt och fördjupad dialog om i vilka skalor dessa system kan optimeras. Exempel på detta är: En gemensam energiplan för ett fossilbränslefritt Skarborg, en gemensam bredbandsplan, en biblioteksplan, en plan för hur kretslopp av fosfor och kväve kan slutas, plan för vatten- och avloppsförsörjning, logistikflöden med mera.

Processen leder till att Skarborgs kommuner tillsammans kan realisera skalfördelar och skapa resurseffektiva och hållbara system.

Det konkreta genomförandet av Strukturbilden kan delas in i arbete på två nivåer. Det är för det första viktigt att kommunerna genom sitt planeringsarbete utvecklas för boende, arbete och fritid. Centralt för genomförandet av Strukturbild Skaraborg är därmed kommunernas planeringsarbete kring goda livsmiljöer, infrastruktur, välfärdsproduktion och tekniska system på en lokal nivå.

För det andra har arbetet med Strukturbild Skaraborg identifierat mellankommunala nyckelprojekt som på olika sätt stärker Skaraborgs nätverksstruktur.

Det är alltså kommunerna som i samverkan måste genomföra Strukturbilden.

Nedan följer därför ett antal perspektiv på den lokala planeringen som är viktiga för Skaraborgs utveckling. Därefter redovisas de huvudteman som identifierats för mellankommunala nyckelprojekt.

Mötesplatser och barriärer

Staden och landskapets fysiska form är av central betydelse för miljöer där människor vill och kan vistas. Möten mellan människor kan möjliggöras och förhindras både genom formandet av intressanta platser, skärningspunkter mellan olika rörelsemönster och att överbygga fysiska och föreställda barriärer mellan olika områden, grupper och människor i samhället. Initiativ så som Vara småstad, Kulturhuset i Skövde, Rörstrandsområdet i Lidköping och utvecklingen av kulturkvarteret i trästaden Hjo är goda exempel på detta.

Detta innebär i praktiken:

- Fortsätta att utveckla den fysiska miljön.
- Gestaltning och utformning av landskapets fysiska rum som underlättar möten.
- Etablering av verksamheter och funktioner som stödjer utbytet.
- Förändringar som motverkar fysiska och föreställda barriärer.
- Att ett regionalt perspektiv tillämpas på lokal utveckling av mötesplatser.
- Att lokala och regionala resurser kombineras.

Kombinera lokala resurser och aktörer för att genomföra hållbar tillväxt

Planeringsarbete behöver omsättas i konkret genomförande för att påverka samhällsutveckling och resultera i tillväxt. För att möjliggöra lokalt genomförande behöver resurser i form av kultur- förenings- och näringsliv kombineras med kommunens genomförandeorganisation. Positiva initiativ är Inredia i Tibro, Kulturhuset i Grästorp, rekonstruktionen av Södra Råda i Gullspång och utvecklingen av gästhamnen i Töreboda. Genom att föra samman olika aktörer synliggörs en större mångfald av resursslåg samt att nuvarande inläsningar utmanas.

Detta innebär i praktiken:

- Näringsliv, föreningsverksamhet och kulturaktörer, professionella och ideella aktivt får delta i samhällsförändringsprocesser.
- Samverka i en planerings- och genomförandeorganisation där alla kommunens verksamheter bidrar.
- Resursförstärkt samverkan.

Trafikplanering och stadsplanering

De flöden av människor som sker genom stadslandskapet katalyserar utveckling och påverkar starkt lokaliseringen av olika affärsverksamheter, service och handel. För att dra nytta av flöden i olika infrastrukturnät behövs en kombinerad trafik- och stadsplanering. Exempel där detta blir tydligt är Brogårdsleden i Skara och Storgatan i Karlsborg.

(FIGUR 45)
STRUKTURBILD SKARABORG,
GENOMFÖRANDE I KOMMUNERNA ETT REGIONALT PERSPEKTIV PÅ GODA LIVSMILJÖER
(Skaraborg, 2015b)

Detta innebär i praktiken:

- Att kombinera väglandskapets handelsetableringar och bostadsområden för att utveckla funktionsblandade stadslandskap i tätorternas randområden.
- Att undersöka hur väglandskapets handel och service kan stödja det lokala utbudet.
- Att utveckla samlokalisering av rastplatsmiljöer och lokala mötesplatser.

Lokal och regional restidsförkortning

Förkortade restider med kollektivtrafik mellan Skaraborgs kommunhuvudorter behöver prioriteras för att öka flödet av människor och idéer och för att utvidga kommunernas arbetsmarknadsregioner. Av stor betydelse för att åstadkomma detta är lokal stadsplanering. Till exempel sker en tredjedel av restiden mellan Skövde och Mariestad inom tätortsområdena.

Detta innebär i praktiken:

- Kommunerna fysiska planerar och kollektivtrafiksamordnare m.fl systematiskt identifierar möjligheter till restidsförkortning.
- Att kommunerna i samverkan med Trafikverket och Västtrafik genomför åtgärder.
- Uppmuntra nya kombinationer av privata och kollektiva transporter och trafiksystem.

Överbygga föreställda barriärer

Utänför Skaraborgs starka stråk saknas i flera lägen kollektivtrafikförsörjning. Detta begränsar resmöjligheter till och från ett stort antal platser. Denna begränsning kan bidra till att upprätthålla föreställda barriärer mellan LA-regioner. En kombination av utvecklade resmöjligheter i svaga stråk och annan samverkan kan överbygga föreställda barriärer. Att överbygga barriärer är en viktig del av strukturbildsarbete. Det är därmed en fråga för Skaraborg som helhet men enskilda kommuner har betydelsefulla roller för konkret samverkan. Till exempel har Gullspångs kommun en central roll för att överbygga barriärer till Örebro och Värmland, Karlsborg och Hjo för att stärka samarbeten runt Vättern samt Essunga och Grästorp i samarbeten med Trestad.

Detta innebär i praktiken:

- Kartläggning av pågående samverkan längs svaga stråk.
- Aktiviteter som stödjer pågående och utvecklar ny samverkan över föreställda barriärer.
- Utveckla kompletterande åtgärder för att öka olika former av pendling i svaga stråk.

Landskapsvård av natur- och kulturmiljöer

Att utveckla boendemiljöer i närheten av skyddsvärda natur- och kulturmiljöer kräver stor varsamhet och kompetens kring frågor om till exempel ekosystemtjänster, biologisk mångfald, byggnadsvård och kulturhistorisk utveckling. Jord- och skogsbruket gestaltar och förvaltar landskapet och stora delar av kulturmiljöerna som för flera besöksmål i Skaraborg utgör förutsättningen att locka turister. Fler besökare ger inflyde av kapital och förutsättningar till näringsverksamhet och handel. I relation till besöksnäringen är det även betydelsefullt med landskapsvård längs med de vägar som utgör Skaraborgs turistvägnät.

Detta innebär i praktiken:

- Använda fysisk planering för att balansera målkonflikter, till exempel kring markanvändning, jordbruksproduktion och landskapets gestaltning.
- Inventera och utveckla skötselplaner för natur- och kulturmiljöer.
- Utveckla arbetsmetoder där jord- och skogsbruk används för att förädla landskapets gestaltning.

Verktyg för lokal och regional utveckling

De mellankommunala nyckelprojekten berör framförallt åtgärder för infrastruktur och trafikförsörjning samt landsbygds utveckling och gemensam välfärdsförsörjning. Mer arbete krävs för att precisera mellankommunala nyckelprojekt för andra sektorer och utvecklingsområden så som kultur/fritid, utbildning, integration och tekniska system. Med utgångspunkt i strukturbildens strategier och processer för samverkan är troliga nyckelprojekt gemensam planering för utvecklingen av högre utbildning (Campus Skarborg), Utbildning Skarborg, laborationsmiljöer för kreativa näringar, utvecklad samverkan i regionala tjänstemannanätverk, gemensam vatten- och energiförsörjning etc.

Restidsförkortning i starka stråk

I den genomförda kartläggning framträder hur flera stråk mellan kommunerna redan idag har starka flöden för studie och arbetspendling. Målbilden för utvecklingen av de relationer som finns i nätverket mellan Skarborgs större tätorter är en turtäthet och restid som motsvarar god nivå på stadstrafik. Stråk där detta har potential är väg 26, 44, 47, 49, 184, 194, 2504, E20, västra stambanan, Jönköpingsbanan, Älvsborgsbanan och Kinnekullebanan. Detta medför åtgärder på vägnas standard som till exempel Brogårdsleden i Skara och möjligheten att resa genom Skövde men det är framförallt en fråga om kollektivtrafikens turtäthet. Av stor betydelse effektiva bytesmöjligheter till anslutningar och kombinationer av olika trafikslag.

Anslutningar till nationell infrastruktur

Kommunikationen till Göteborg och Landvetter, Trestad med anslutningar till Oslo Värmland, Örebro, Mälardalen, Jönköping med anslutningar till södra Sverige samt Sjuhärad är viktiga för att öka tillgången till kringliggande arbetsmarknadsregioner, boende och kultur. Anslutningar till nationell infrastruktur är avgörande för både gods och persontransporter. I arbetet med att stärka länkarna till kringliggande regioner behöver både befintlig infrastruktur och framtida utbyggnad av till exempel höghastighetståg beaktas. De centrala infrastruktursystemen för dessa anslutningar är det nationella vägnätet samt järnväg på västra stambanan, Jönköpingsbanan, Älvsborgsbanan och Kinnekullebanan. Av stor betydelse för anslutningarna till nationell infrastruktur är även stationer och bytesmöjligheter

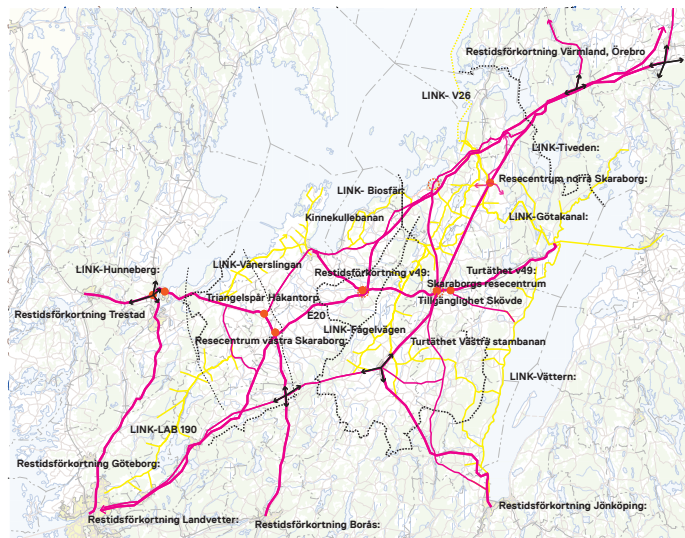
mellan olika trafikslag. Av särskild vikt för Skarborg är Skövde resecentrum som bytesplats. Ett nyckelprojekt är utformningen av stationen och dess omgivning. Effektiva bytesmöjligheter är en viktig del i arbetet med restidsförkortning. På motsvarande sätt behöver Vara resecentrum betraktas som resecentrum västra Skarborg och Töreboda som resecentrum norra Skarborg.

LINK-områden

LINK-områden är i arbetet med Strukturbild Skarborg definierade som Lokalutveckling baserat på natur och kulturbaserade resurser. Som mellankommunala nyckelprojekt utgör LINK-områden betydelsefulla sammanhang för landsbygds utveckling som kombinerar besöksnäringens noder med ett lokalt utbud av produktion, handel och service. Som nyckelprojekt är det betydelsefullt att se hur mellankommunal välfärdproduktion, strategier för besöksnäringen och landsbygdsutveckling kan kombineras i LINK-områden och stärkas med hjälp av ett regionalt turistvägnät. Utpekade LINK-områden är Hunneberg, Lab190 (väg 190 mellan Angered och Nossebro) Väner slingan, Fågelvägen, Biosfärsområdet Vänerkulle, Götakanal inklusive Vänerstranden längs med väg 26 Samt Vätterstranden inklusive Hökensås. Målbilden för detta arbete är att utveckla affärsmodeller som baseras på LINK-områdenas ekosystemtjänster, Ökad förädling av lokal produktion, Logistiksystem som tillgängliggör lokalt producerad mat i Skarborg, Riktlinjer för ny bebyggelse i områden nära skyddsvärd natur och kulturmiljö samt mellankommunala strategier för välfärdproduktion och service på landsbygden.

Skarborgs större orter

Skövde, Lidköping, Falköping, Mariestad och Skara är inte bara huvudorter i respektive kommun utan har en särställning som mötesplatser för Skarborg arbetsliv, utbildning och kulturinstitutioner. Detta medför att de har gynnsamma positioner för Skarborgs utveckling men även att städernas utveckling är av mellankommuntal intresse. Den lokala utvecklingen av Skarborgs större orter är därför nyckelprojekt för att katalysera Skarborgs utveckling. För att hantera detta behövs en mellankommunal samsyn och ett gemensamt ansvar kring hur dessa orter utvecklas samt att det krävs ett regionalt perspektiv och inflytande på det lokala förändringsarbetet i dessa orter.

(FIGUR 46)
STRUKTURBILD SKARBORG,
MELLANKOMMUNALA NYCKELPROJEKT
(Skarborg, 2015b)

Det politiska förankringsarbetet har skett gentemot kommunalförbundets styrelse som består av ordförande och vice ordförande i kommunernas styrelser. Styrelsens representanter sitter i styrelsen på mandat från sina respektive kommuner och inte utifrån sina respektive partipolitiska tillhörigheter. Samtidigt lyser den partipolitiska tillhörigheten igenom, vilket riskerat att leda till en förstärkt partipolitisk polarisering på grund av att styrelsen i huvudsak består av moderater och socialdemokrater. Detta har inte minst varit synligt då arbetet med Strukturbild Skaraborg skett över valåret 2014 då majoriteten i 7 kommuner förändrades i Skaraborg och därmed förändrade den partipolitiska sammansättningen i kommunalförbundets styrelse.

För att nå samstämmighet, upprätta en regional plattform och hantera lokala-regionala målkonflikter mellan kommunerna och mellan olika planeringsnivåer föreslår Strukturbild Skaraborg att inrätta ett samhällsbyggnadskollegium som gemensamt får i uppdrag att driva strukturbildsarbetet vidare framåt (se figur 43). Avsikten är att permanenta initiativen kring den planerargrupp som bidragit till strukturbildens utveckling och därmed koppla samman den lokala och regionala planeringsnivån samt försöka etablera en tvärsektorie delregional samhällsbyggnadsfunktion. Till samhällsbyggnadskollegiet behöver representanter från till exempel länsstyrelsen och trafikverket kopplas vilket ger en möjlighet att i olika grupperingar driva arbetet med strukturbildens nyckelprocesser och nyckelprojekt. Här behövs samtidigt en fördjupad politisk förankring i det fortsatta arbetet där till exempel lärdomar från Göteborgsregionens rådslagsprocesser kan inarbetas.

Ska den politiska ambitionen om tillväxt i hela Skaraborg bli trovärdig behöver den utgå från fler perspektiv på tillväxt än ett ekonomiskt samt fler resursslåg än de som går att överföra till ett ekonomiskt värde. Det kan handla om resursslåg som i arbetet med Strukturbild Skaraborg kategoriserades som: Mänskliga resurser, dvs. kunskap, kompetens och hälsa; sociala, kulturella och politiska resurser, dvs. våra möjligheter att etablera relationer, samarbeta och fatta beslut, omformulera idéer till politik; ekonomiska resurser, dvs. privat och gemensamt kapital; rumsliga resurser, dvs. infrastruktur,

bebyggelse typologier, rumsliga strukturer, artefakter och material; ekosystem-baserade resurser och natur-resurser. En uppdelning som under arbetet influerades av antropologerna Cornelia och Jan Floras (2008) arbete med *Community Capitals Framework* samt Lars Westins (2014) kategorisering av resurser.

Som ytterligare ett steg krävs även att nuvarande kriterier för utvärdering av tillväxt problematiseras. I arbetet med strukturbilden genomfördes detta med att till tillväxtindikatorer redovisa tillväxtfaktorer (Skaraborg, 2015b, s. 3). Indikatorer beskriver om det sker ekonomisk tillväxt, faktorer beskriver de förhållanden som behöver finnas på plats för att skapa tillväxt (se figur 33). Faktorerna belyser och problematiserar på så sätt de förutsättningar som finns samt pekar på utvecklingsriktningar snarare än värderar pågående processer utifrån vilken tillväxt de genererar. I relation till den ojämna geografins olika förutsättningar att skapa tillväxt formas på så sätt en mer nyanserad bild av olika typer av förändringar och utveckling.

Ambitionen med att betona faktorer var därmed att förflytta fokus från en värdering med utgångspunkt i en ekonomisk eller urban dominans till lokala förutsättningar. Mot bakgrund av planeringsprocessen och kommunernas problembilder i Skaraborg har dock resultatet i strukturbilden fått en tyngdpunkt i åtgärder kring utvecklingen av arbetstillfällen och kompetensförsörjning och de är redovisade på en mycket övergripande nivå som behöver preciseras när arbetet fortsätter. Det är ett resultat som återigen visar på effekter av ojämn geografisk utveckling där en delregion som Skaraborg i relation till Sveriges större regioner har små resurser att långsiktigt driva utvecklingsarbete. Dessa erfarenheter är grunden till påståendet att hållbar utveckling innebär en omförhandling av alla relationer i samhället och stadslandskapet. Det finns i den här förståelsen också ett behov av nya samhällskontrakt där alla delar både ingår som betydelsefulla men samtidigt har ett gemensamt ansvar. Med utgångspunkt i arbetet i Skaraborg framträder hur ett ensidigt perspektiv på hållbar utveckling knutet till ett tillväxtdominerat planeringsparadigm upprättar skyggglappar för resurser som inte omgående går att översätta till befolkningstillväxt eller ekonomiska värden.

Resultatet av doktorandarbetets deltagandet i planeringspraktiken har gett tillträde till ett brett spektrum av pågående planeringsprocesser och skiftande situationer för lokal och regional planering. I denna kontext som växlat mellan skalor har rumsliga inlåsnings problematiserats samt de konceptuella verktygen sköra stadslandskap, urbana ekologier och urbana nyckelprojekt utvecklats, problematiserats och operationaliserats. Arbetet med Strukturbild Skaraborg har genom kombinationen av förstudiens tentativa och laborativa metodik och det efterföljande arbetets behov av konkretisering utgjort en mycket viktig utgångspunkt för att testa den designbaserade metodiken över lång tid och genom växelverkan mellan praktik och teori utvecklat studiens resultat.

5. Sköra stadslandskap

Inledning

Följande tre kapitel fokuserar på studiens tre konceptuella verktyg. I kapitel 5 beskrivs sköra stadslandskap, i kapitel 6 urbana ekologier och i kapitel 7 urbana nyckelprojekt. I kapitel 8 kombineras därefter de tre konceptuella verktygen. Avsikten med detta upplägg är att fördjupa de teoretiska resonemangen och återkoppla dem till deltagandet i praktiken. På så sätt kan begreppens detaljer klargöras samt vilken kapacitet de haft i arbetet med Mariestad och Skaraborg.

Sköra stadslandskap som konceptuellt verktyg har i studien använts för att synliggöra relationen mellan stadslandskap som format fysiskt landskap och stadslandskap som formande livsmiljö. Det sköra tillståndet uppstår av de rumsliga inlåsnings som förhindrar omställningar och anpassningar, både i form av reaktiva anpassningar till förändrade förutsättningar och proaktiva omställningar för att driva omvandlingsprocesser. Det sköra stadslandskapen är därmed inte sköra i sig själva utan de gör sociala, kulturella, politiska, och ekonomiska processer sköra för påverkan.

Som begrepp utgör sköra stadslandskap ett verktyg för att synliggöra och problematisera hur koncentrerande och utvidgande urbanisering orsakar rumsliga inlåsnings där den lokala planeringspraktiken inte har möjlighet att hantera, anpassas och anpassa sig till eller styra de förändringsprocesser som omger den. Genom att i praktiken formulera

det sköra tillståndet har frågeställningar kunnat preciseras kring vilka specifika brister eller stelhet på en lokal eller strukturell nivå som formar den rumsliga inlåsningen. Samtidigt kan det sköra tillståndet utgöra situationer som genom en upplevd kris formar lokal konsensus kring en ny utvecklingsriktning – ett alternativt sammanhang som inordnar den sköra situationen i sammansättningar och konfigurationer som omvärderar lokala resurser och kompetenser. Det sköra tillståndet kan på så sätt ses som en ”sprickbildning” som synliggör en inneboende problemkontext i pågående omvandlingsprocesser samt utgöra en potentiell brytpunkt som formar ett moment för omställning av samhällets och stadslandskapets utveckling.

Med utgångspunkt i studiens deltagande i praktiken och den teoretiska fördjupning som följer kan *det sköra stadslandskapets inlåsningar* beskrivas som kombinationer av ett antal faktorer: För det första är de sköra tillstånden ett resultat av brist på tillgång eller tillträde till resurser, kompetens eller beslutsmandat för att hantera interna eller externa förändringsprocesser. Bristen på tillgång eller tillträde kan dels bero på ett underskott av resurser, oförmåga att aktivera resurser eller en stelhet i nuvarande rumsliga strukturer och planeringsorganisation som inte möjliggör nödvändiga förhandlingar och omställningar. För det andra uppstår de sköra tillstånden genom att den lokala situationens fysiska strukturer och topologiska placering är resurskrävande att förändra. Ojämna geografiska förutsättningar och stadslandskapet som fysiska och diskursiva kontexter reproducerar därmed de sköra stadslandskapets inlåsningar. För det tredje uppstår det sköra stadslandskapet i relation till hur framtidsbilder av det framgångsrika, konkurrenskraftiga och hållbara samhället framställer det sköra stadslandskapet som ett problem eller betydelselöst, det vill säga att det sköra stadslandskapet också uppstår diskursivt genom vilka meningsbärande relationer som omger det.

De sköra stadslandskapen behöver likt rum för övrigt ses som kombinationer av absoluta, relativa och relationella rumsliga aspekter. Det betyder att sköra stadslandskap dels är relativt och beror på perspektiv och utgångspunkt. Men, det sköra tillståndet beror även på stadslandskapets materiella karaktär, egenskaper, utformning och placering samt de diskurser, gemensamma berättelser och tolkningsföreträden som omger

det, både i förhållande till olika perspektiv på nuvarande situation samt i relation till vad som utgör och/eller framställs som framgångsrika, starka, robusta, resilienta, anpassningsbara och flexibla stadslandskap.

Sköra stadslandskap framträder i relation till vilket syfte och målbild som formuleras samt beroende på från vilken utgångspunkt det betraktas. Beroende på dessa faktorer förändras karaktären på glappet mellan utgångspunkt och målbild, vilket i sin tur förändrar effekterna av det sköra stadslandskapets omvandlingar – från ett våldsamt uppbrott till en långsam, knappt märkbar omvandling. Det sköra stadslandskapet ska därmed inte definieras som motsatstillstånd till det som framhålls som starkt utan behöver ses utifrån vilka processer och förutsättningar som försätter det i ett skört läge. Det sköra är inte nödvändigtvis ett problem som ska åtgärdas men utgör ett tillstånd som klargör den specifika situationens förutsättningar och de strukturer som omger den. Olika sköra stadslandskap är i behov av olika kombinationer av åtgärder på rumslig och strukturell nivå.

I det här kapitlet diskuteras sköra stadslandskap som konceptuellt verktyg för att synliggöra karaktären på rumsliga inlåsningar. På så sätt kan materiella, kommunikativa eller strukturella åtgärder preciseras. Med utgångspunkt i exempel från studiens praktik visas på tillvägagångssätt för att omforma det sköra tillståndet till en operativ sprickbildning för att katalysera förändring. Dessa exempel utgör därefter grund för en utvidgad diskussion om urbana ekologier och urbana nyckelprojekt i efterföljande kapitel.

Sköra stadslandskap i glappet mellan målbild och förutsättningar

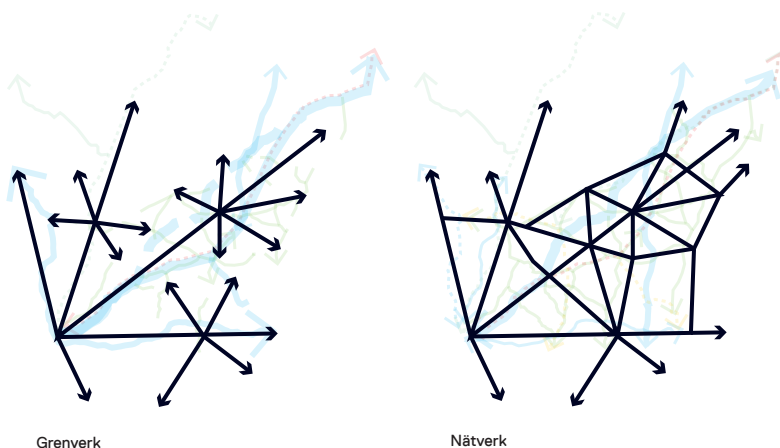
Vid genomläsningar av översiktsplanerna i Skaraborgs kommuner¹ framträder hur kommunernas målsättningar om befolkningsutveckling och antal arbetstillfällen siktar långt över statistiska prognoser för befolkningsutvecklingen i Skaraborg (VGR, 2009). En tillväxtdominerad

1. Falköpings kommun, 2008; Grästorps kommun, 1992; Gullspångs kommun, 2011; Götene kommun, 2010; Hjo kommun, 2010; Lidköpings kommun, 2003; Lidköpings kommun, 2012; Mariestads kommun 2013; Skara kommun, 2005; Skövde kommun, 2012; Skövde kommun 2015; Tibro kommun, 2012; Töreboda kommun, 1991; Vara kommun, 2012.

planering utvidgar genom vidlyftiga framtidsvisioner glappet mellan rumsliga framtidsmål och nuvarande förutsättningar för rumsliga omvandlingsprocesser. Det politiska visionsarbetet utgår därmed inte från planeringens reella förutsättningar utan utformas som önskelistor för framtida ekonomisk och befolkningsmässig tillväxt. Planeringen tar på så sätt utgångspunkt i den tillväxtdominerade ekonomiska logik som just formar Skaraborg som skört stadslandskap. Istället för att formulera alternativa utvecklingsstrategier med utgångspunkt i tillgängliga resurser reproduceras glappet mellan framtidsbilder och nuvarande situation. Följdeckterna blir att befintliga resurser suboptimeras i jakten på nya invånare. Exempel på detta är att kommunerna försöker bjuda över varandra vad gäller att bygga bostäder² och inte i större utsträckning undersöker möjligheterna att bygga nära befintlig infrastruktur i angränsande kommuner eller gemensamt studerar hur tekniska system kan samordnas. Planeringen riskerar att leda till felaktiga politiska beslut med hänsyn till lokala förutsättningar och att den politiska dynamiken sätts ur spel (Harvey, 1989, s. 16).

I ett försök att ifrågasätta den mellankommunala konkurrensen och även ifrågasätta en tillväxtdominerad planering som fokuserar det regionala utvecklingsarbetet till att framförallt stärka utvecklingen av de största orterna (och kanske i vissa fall på enbart Skövde som Skaraborgs största ort) använder Strukturbild Skaraborg begreppet nätverksstad. Genom att därmed visa på ett alternativ till en regional förståelse av en centralort och ett periferier som försörjs genom ett *grenverk* (se figur 47) av vägar och relationer visar ett nätverk även på ytterkanternas självständiga länkar till varandra. På så sätt är även ambitionen att utvidga förståelsen av periferier och inte enbart se det som en geografisk och administrativ kontext utan även inkludera topologiska och relationella sammanhang och begränsningar. Avsikten är därmed att öka det politiska och kommunala handlingsutrymmet att positionera sig i de regionala och urbana hierarkierna. En lokal eller regional planering som ensidigt fokuserar på en centralort riskerar att förstärka ett hierarkiskt grenverk där grenverkets

2. Exemplet med Bostäder har under 2015 förändrats då alla kommuner har haft betydande bostadsbrist på grund av den mängd flyktingar som kommit till Sverige. Tidigare år har flera kommuner i Skaraborg haft dramatiska befolkningsminskningar och enbart ett fåtal befolkningsökning.

(FIGUR 47)
GRENVERK OCH NÄTVERK,
PRINCIPFIGUR FÖR VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN

periferier inte har möjlighet till självständig kommunikation. Till exempel skymms potentialen som Grästorps kommun har som länk mellan Fyrbodalen och Skaraborg om de hamnar i en ensidig periferi-position i förhållande till Skövde som utpekad centralort. Samtidigt blir en stor del av Skaraborgs naturresurser skymda om den regionala utvecklingen domineras av tätorternas utveckling. Detta är en mycket svår balansgång mellan att synliggöra och prioritera målkonflikter. Avsikten med att betona nätverket är att synliggöra hur förståelsen av centrum och periferi växlar beroende på frågeställning och perspektiv. Prioriteringar kring val av investeringar, fokus på en, flera eller många kärnor och periferier behöver vara politiska och demokratiska beslut och inte läsas i *en* övergripande strukturbild. En specifik situation har alltid en mångfald av länkar vars topologi är dynamisk och behöver vara öppen för diskussion om länkarnas kvaliteter och därmed inte låst i en statisk plan.

För att hantera de utmaningar som identifierats i arbetet med praktiken utgör ett tredelat rumsbegrepp ett användbart verktyg. Framförallt handlar det om behovet av att artikulera hur ett absolut, relativt, och relationellt perspektiv synliggör olika lokala-regionala rumsliga sammanhang kring en specifik situation. Både med utgångspunkt i topografiska och infrastrukturella utgångspunkter men även

i historiska och individuella tolkningar som ger tillträde för en större mångfald av pågående omvandlingsprocesser att påverka den lokala utvecklingen. På så sätt kan inlåsningar hanteras genom att kombinera lokala resurser, kompetenser och beslutsmandat.

Föreställningar om kommunernas placering i infrastrukturella och logistiska grenverk behöver utmanas, men även den storstadsdominerade diskursen där bilden av den hållbara och framgångsrika staden förstärker kommunernas ambitioner att konkurrera. I en förklarad men slagkraftig retorik framställs den täta, funktionsblandade staden inte sällan som ett botemedel som ska locka de ekonomiska investeringar och nya invånare som i sin tur ska utgöra kommunernas räddning (SOU 2011:01/2012/66, s. 8; Fredriksson, 2014, s. 64, 110). De tydligaste exemplen på detta i Skaraborg är Skövdes nya fördjupade översiktsplan för Skövde centrum (Skövde, 2015), samt Lidköpings program för Hamnstaden (Lidköping, 2012).

Stereotypa bilder av vad som utgör det framgångsrika stadslandskapets komponenter i form av bebyggelse- och stadsrum behöver utmanas. Med utgångspunkt i pågående omvandlingsprocesser behövs proformativa och ifrågasättande ingrepp som successivt kan införa förändringar i rådande reproduktion – nycklar för de sköra stadslandskapens utveckling (Cuff & Sherman, 2011, s. 27-28).

I de sköra stadslandskapen pågår alltså omvandlingsprocesser som genom en rumslig och diskursiv likriktning av planeringen utökar glappet mellan föreställningar om förändring och resurser att genomföra dem. Mångfalden av stadslandskap som utgångspunkt för en långsiktigt anpassningsbar utveckling i Skaraborg osynliggörs när fokuseringen sker mot några få centraliteter. Avgörande för att hantera denna problematik är insikten om att mekanismerna som orsakar sköra tillstånd inte går att relatera till enskilda situationer eller bristtillstånd. Tillstånd av brist går att åtgärda genom att tillföra vad som saknas men är samtidigt i behov av att de mekanismer som orsakar bristtillståndet identifieras och utmanas. Om inte det inneboende samspelet mellan lokala-regionala rumsliga och strukturella processer problematiseras och förändras kommer troligtvis motsvarande rumsliga inlåsning ske igen på samma ställe eller i en motsvarande situation.

En likriktad planering

Sköra stadslandskap är dock inte ett generellt tillstånd utan specifika sammanhang som uppträder med olika kombinationer av brist och stelheter. Enligt Engström och Cars (2013, s. 17) finns det en tilltro bland planerare att det går att skapa urbana kvaliteter och attraktiva miljöer som lockar människor att bo och verka. I en ekonomi där humankapitalet är den viktigaste resursen ökar fokus på att attrahera rätt kompetens och rätt människor. Därmed ökar även fokuseringen på staden som koncentrationer av arbetskraft, arbetsmöjligheter, kompetens och kunskap.

Inflytelserik ekonomisk forskning om platsens och stadens betydelse för att samla humankapital har i ett internationellt perspektiv under senare år utarbetats av bland annat Richard Florida (2006), Edward Glaeser (2011) och Bruce Katz (2013). Framförallt Florida har fått stort inflytande i den svenska diskussionen bland annat genom samarbete med nationalekonomen Charlotta Mellander (Florida et al., 2008; Florida & Mellander, 2014). Bidragande till det stora inflytandet av denna forskning i en svensk planeringskontext är även omfattande arbete från intresseorganisationer som *Fastighetsägarna* och deras initiativ kring *Svenska stadskärnor* (Fredriksson, 2014, s. 88-91). Floridas argumentation för att innovation och ekonomisk tillväxt i en tjänstebaserad ekonomi drivs av människor som får betalt för att tänka och som därmed ingår i vad Florida benämner den kreativa klassen, har fått stort genomslag inom planeringspraktiken. I Floridas egen forskning som undersöker vilka mekanismer som ligger bakom vad han benämner kreativt humankapital finns en stark koppling till Jane Jacobs kritik av modernistisk planering (Florida, 2006, s. 266). Städernas kombination av kompetens, kapital och teknik tillsammans med en tolerant miljö för olik tänkande och mångfald lockar enligt Florida en kreativ elit (Florida, 2006, s. 295-315). Ekonomisk tillväxt är enligt Florida ett resultat av det samlade humankapitalet och framförallt ett resultat av hur väl den kreativa klassen kan attraheras och verka på en specifik plats.

I relation till en utökad konkurrens mellan kommuner om befolkning och ekonomiska investeringar har attraktivitetsbegreppet även

fått stor påverkan på kommunernas visionsarbete riktat mot att framställa bilden av den framgångsrika, hållbara, täta och funktionsblandade staden (Fredriksson, 2014; Tunström, 2009). Fredriksson och Tunström argumenterar dock för att stereotyper av vad som framställs som stad riskerar att likrikta planeringen om de inte kritiskt ifrågasätts av planeringspraktiken. Omvandlingar som syftar till att resultera i den täta funktionsblandade staden tenderar snarare att genom formulerade diskurser exkludera ett bredare spektrum av fysiska miljöer som inte kan inordnas i de stereotypa bilderna av den framgångsrika staden (Fredriksson, 2014; Tunström 2009).

Även geografen och planeraren Brendan Gleeson (2012) beskriver hur omfattande ekonomisk forskning kring urban och regional utveckling med bas i attraktivitet, den kreativa klassen och fysisk täthet inte problematiserar hur urbanisering förstärker geografisk polarisering. Enligt Gleeson (2012, s. 936-937) behöver forskningen kring en urban dominans fördjupas kring förståelsen av hur urbaniseringsens ackumulerande logiker vid sidan av att samla resurser, kapital och vinst även koncentrerar riskfaktorer och beslutsmandat, inte främst geografiskt utan framförallt genom att förstärka skiktningar mellan socio-ekonomiska grupper, mellan de som har och inte har tillträde att påverka pågående omvandlingsprocesser. Det är enligt Gleeson problematiskt att okritiskt utmåla en förstärkt urbanisering som en trovärdig lösning på frågeställningar om hållbar utveckling.

I relation till studiens inledande problemställning är det snarare en inriktning på globala, regionala och lokala omvandlingsprocesser som ytterligare förstärker en kantrad balansgång mellan konkurrenskraft och resurshushållning. Som Blücher (2013, s. 56) skriver har planeringspraktiken från början av 90-talet i Sverige i relation till byggherrar och exploatörer förlorat juridiska planeringsverktyg för att styra den lokala utvecklingen.

Samtidigt har en mer generell maktförskjutning i samhället förändrat den ekonomiska balansen mellan privata och offentliga aktörer vilket i relation till de sköra stadslandskapens bristtillstånd av lokala resurser även begränsat planeringens tillgång till ekonomiska styrmedel. Harvey (2004) beskriver i artikeln *The "New" Imperialism: Accumulation by Dispossession* hur det i den kapitalistiska logiken som

samlar och koncentrerar resurser, kapital och finansiell vinst finns utträngningseffekter. Med utgångspunkt i Marx ekonomiska teorier argumenterar Harvey (2004, s. 74) för att denna logik ingår i en mångfald av historiska och pågående omvandlingsprocesser. Detta har kommit till uttryck genom varufiering av naturresurser och arbetskraft, äganderättigheter och beskattning men framförallt olika typer av kreditsystem. Samtidigt som den ackumulerande logiken finns för ekonomisk utveckling och koncentration av arbetskraft, kompetens, arbetstillfällen och beslutsmandat, pågår enligt Harvey genom en urban territoriell dominans en utvidgning av urbana målbilder och en urbant baserad logik kring hur rationalitet och effektivitet bedöms. Även Sassen (2014) påvisar hur det finansiella systemet har en inneboende logik av utträngning som, när ägande och beslutsmandat flyttar till ekonomiska maktcentra utanför det lokala sammanhanget, minskar möjligheten för lokal påverkan. Sassen beskriver detta med utgångspunkt i hur London och andra världsstäder har blivit nya fronter för kapitalplacering, men denna logik är även synlig i mindre städer som Mariestad när till exempel centrala fastigheter köps och förvaltas av externa aktörer.

Mot bakgrund av hur staden som plats och den funktionsblandade och täta staden framställs som attraktiv för de attraktiva (Florida, 2006; Glaeser, 2011) likriktas även planeringens rumsliga uttryck i försök att skapa urbana kvaliteter som gruppen med den attraktiva eliten antas gilla (Engström & Cars, 2013, s. 17; Fredriksson, 2014; s. 63-65). Planeringspraktikens fokus på visioner för att locka dem som inte finns och som förväntas vända utvecklingen riskerar att upprätta skygglappar för redan tillgängliga förutsättningar och resurser. Ett växande glapp mellan vision och nuvarande förutsättningar förstärker på så sätt rumsliga inlåsningar. Planeringen med dominerande fokus på staden som centralitet för ekonomiska investeringar exkluderar ett flertal tolkningsföreträden och en mångfald av aktörer, vilket riskerar att leda till en rumslig likriktning (Massey, 2004; Addie & Keil, 2015). När en brett spektrum av förändringsprocesser exkluderas likriktas även det rumsliga resultatet. Målbilder om rumslig mångfald som framhålls för att skapa både flexibilitet till anpassning över tid (Holling, 2001) och attraktivitet för den kreativa eliten (Florida, 2006)

riskerar därmed att i det byggda slutresultatet och omvandlingsprocesser resultera i ett homogent och likriktat stadslandskap.

Som målbild för planeringen och som ett kritiskt förhållningsätt till modernismens planeringsideal präglas både nationellt omskrivna projekt så som Frihamnen i Göteborg, Norra Djurgårdsstaden i Stockholm och Vallastaden i Linköping av visionen om den täta, nära och funktionsblandade staden (Cuff & Dahl, 2015; Älvstaden, 2016; Stockholm, 2010; Kling, 2014). Det är målbilder som även kännetecknar flera lokala utvecklingsprojekt i Skaraborgs kommuner (Lidköping, 2012; Mariestad, 2009; Skövde, 2015).

Utvecklingsprojekt i Skaraborg såsom Katthavet i Mariestad, Hamnstaden i Lidköping och utvecklingen av centrala Skövde befinner sig dock i en svår förhandling mellan att i planeringsdokument framhålla och eftersträva en funktionsblandad och småskalig bebyggelse och samtidigt stå i en svag position till de samhällsförändringar som ger byggbolagen och privata aktörer större ekonomisk makt i relation till kommunen. Kommunerna har som beställare en svag position i förhållande till byggbolagen och fastighetsägare som markägare och exploatörer.

I en ekonomisk logik där effektivisering och rationalisering är betydelsefulla åtgärder för att stärka konkurrenskraften skapas ett komplext samspel mellan koncentrerande och utvidgande urbaniseringsprocesser som samlar till exempel kapital, kompetens och arbetskraft samt utvidgar lokala arbetsmarknader och skapar ett växande behov av att ta nya markområden i anspråk.

I dessa omvandlingar formas målkonflikter och rumsliga inlåsningskring till exempel bostadsbebyggelse och markanvändning. Växande befolkningmängder ökar behovet av fler bostäder. Samtidigt präglas byggindustrin, trots förbättringar under senare år, av ett fåtal aktörer (Konsumentverket, 2015) vilket begränsar konkurrensen och tenderar att likrikta marknadens utbud av bebyggelsetypologier. Ytterligare ett lager av komplexitet berör tillgången till mark där intressen för att både bevara till exempel naturvärden ställs mot behov av att bygga mer. I kombination med strukturella förändringar inom till exempel detaljhandeln (Bergström, 2010, s. 7-10) där både produktions- och

konsumtionsenheter växer i skala tenderar stadslandskapet trots koncentrerande processer att förändras mot en funktionell utglesning.

För att bibehålla och utveckla närmare sammanhang mellan olika funktioner och inrymma en mångfald av aktiviteter och aktörer blir denna utveckling framförallt problematisk i relation till verksamheter som inte går att stapla på varandra för att motverka skalförändringar. Ett exempel på detta är åkermark som slås samman i takt med att jordbruken växer i skala. Utmaningar att överlagra funktioner på grund av brist på ekonomiska resurser blir även påtagliga för mindre orter där investeringstrycket inte leder till markpriser som ekonomiskt motiverar att till exempel gräva ner parkering eller bygga i flera våningar. Den mångfald av vardagliga verksamheter, funktioner och människor som krävs för en blandad stadsstruktur och som framhålls som attraktiv för att stärka koncentration av arbetskraft och kompetens blir därmed svår att uppnå. Strategier som med utgångspunkt i rum som form och inte rum som samverkande socio-spatiala processer riskerar att förstärka en ojämn geografisk utveckling då de stadslandskap som inte motsvarar den normerade bilden inte heller har möjligheter att åstadkomma den.

I relation till det lokala-regionala samspel som är påtagligt i Skaraborg medför konkreta rumsliga val och prioriteringar i de större orterna både möjligheter och begränsningar för kringliggande kommuner. En obalanserad lokal och regional utveckling riskerar att medföra en dubbel inlåsning för både sköra och till synes starka stadslandskap. Ett exempel på en förändringsprocess som riskerar att orsaka detta är beslut om att flytta administrativa funktioner för Västra Götalandsregionen från Mariestad till Skövde. I Mariestad leder detta till färre arbetsplatser som på sikt kan leda till färre invånare, förändringar av den demografiska strukturen samt lägre skatteintäkter. Samtidigt ger behovet av nya kontorslokaler utmaningar att hantera i Skövde vilket kräver att nuvarande funktioner och användning omförhandlas och stadslandskapet förändras. Det kan på sikt ge möjligheter för Skövde men riskerar samtidigt att leda till lokala-regionala inlåsningar om de rumsliga konsekvenserna av flytten inte kan hanteras.

Teoribildning kring sambanden mellan ekonomisk tillväxt och kreativitet riskerar, trots att den uttryckligen betonar vikten av ett diversifierat stadslandskap som inkluderar mångfald, att förstärka likriktningen av planeringen för städer, kommuner och regioner genom att fokusera på en mycket snäv samhällsgrupp som utgångspunkt för samhällets ekonomiska utveckling. Den kreativa klassen som målgrupp för den fysiska planeringen riskerar därmed att upprätta vad som kan betraktas som ett tunnelseende inom nuvarande ekonomiska logik som istället för att problematisera konsekvenserna av en likriktad planering förstärker den (Fredriksson, 2014). I Skaraborg kommer detta till uttryck genom att kommunerna i stor utsträckning pratar om sin utveckling som en marknadsföringsfråga där reklam kan locka nya invånare. Även utbudet av nya bostäder riktar sig i huvudsak till en medelklass. Det är dock viktigt att betona att det finns skillnader mellan det teoretiska resonemang som Florida (2006) och Jacobs (1961) med flera lyfter fram och problemen som uppstår när de teoretiska resonemangen utan lokal anpassning eller ett kritiskt förhållningssätt appliceras av fastighetsägare, näringslivsorganisationer samt kommunala och regionala politiker och tjänstemän. Det som är en utmaning för planeringen är att navigera mellan målsättningar och att balansera i en konkret planeringssituation som behöver tillgodose en mångfald av allmänna och enskilda intressen.

Här behövs en stark kritik av maktrelationer mellan inblandade aktörer samt deras brist på kunskap och kommunikationsförmåga om samspelet mellan rum som form och rum som process. Detta leder till behov för planeringspraktiken att utveckla argumentationen om samspelet mellan orsaker till koncentrerande och utvidgande urbaniseringsprocesser och hur de kommer till rumsligt uttryck.

Det krävs här kunskap om samspelet i både en lokal och regional kontext som präglar det regionaliserade stadslandskapet. Fysisk täthet av bebyggelse behöver utmanas med ett kritiskt förhållningssätt till vilken funktionell närhet som blir det byggda resultatet, både i en lokal och regional skala. Lokala initiativ för att stärka konkurrenskraft tenderar att suboptimera resurser i ett lokalt-regionalt sammanhang. Ambitioner att skapa regional tillväxt riskerar därmed att enbart leda till en förstärkt inom-regional ojämn geografisk utveckling. Om olika

delar av en ojämn geografi bedöms utifrån samma utvärderingskriterier och tillväxtindikatorer reproduceras och förstärks rådande hierarkiska relationer mellan centraliteter och periferier.

Brist på kunskap om samspelet mellan centrum och periferi samt koncentrerande och utvidgande processer orsakar rumsliga inlåsningar och sköra tillstånd för växande orter då förändringar av den bebyggda miljön inte klarar av att bibehålla eller säkerställa till exempel mångfald i den fysiska miljön eller demografiska strukturer. Till exempel finns en stark tradition av mellankommunal konkurrens som kommer till uttryck genom att alla kommuner i sina översiktsplaner framhåller den egna kommunen som den bästa. Det fysiska resultatet av stadsomvandlingen riskerar därmed att förstärka rumsliga inlåsningar för lokal-regional utveckling. De likriktade visionerna som utgår från den stora stadens rumsliga form medför även rumsliga inlåsningar för mindre orter som saknar förutsättningar att under överskådlig tid byggas om för att motsvara bilden av den täta och pulserande staden. Ett för snävt spektrum av målbilder blir mot denna kontext begränsande. Mot denna bakgrund där ekologiska, sociala och ekonomiska teorier framhåller mångfald och småskalighet som eftersträvarvärda målsättningar för hållbar utveckling framträder omvandlingsprocesser som leder i motsatt riktning som stora utmaningar för planeringspraktiken att hantera.

Ett begränsat handlingsutrymme?

Ekologen Henrik Ernstson och geografen Erik Swyngedouw organiserade hösten 2015 konferensen *Rupturing the Anthro-Obscene! The Political Promises of Planetary and Uneven Urban Ecologies*. På ett slagkraftigt sätt betonas genom rubrikens förvrängning av antropocen till antro-obscene hur människan befinner sig i ett utanförskap i förhållande till de sociala och ekonomiska processer som vi format. Enligt Ernstson och Swyngedouw absorberar och dominerar kapitalismens socio-ekonomiska processer hela planeten och omformar människans livsmiljöer med en styrka som går att jämföra med geologiska krafter. Seminarierna under konferensen argumenterade

för att mänskligheten och planeten i relation till dessa socio-ekonomiska processer under nuvarande omständigheter befinner sig i situationer med ett mycket begränsat handlingsutrymme att medverka i de (urbana) omvandlingar som samhället och planeten står inför (Ernstson & Swyngedouw, 2015). Inom en planetär urbanisering behöver enligt Ernstson och Swyngedouw alla förändringar som sker lokalt och regionalt ställas i relation till vad de får för konsekvenser i en global kontext och omvänt, det som sker i en global och regional kontext problematiseras utifrån vilka lokala konsekvenser de får – att problembilden kring lokal, regional och global hållbar utveckling inte enbart är en fråga om politisk diskurs utan även en fråga om hur vi både materiellt formar och omformar samt diskursivt formulerar stadslandskapet som planetär socio-ekologisk livsmiljö.

Planeraren och statsvetaren Martin Hajer (2014) argumenterar för att städerna har nyckelpositionen för att hantera konsekvenserna av pågående omvandlingsprocesser som överträder tröskelvärden för vad klimatet, miljön och sociala relationer kan hantera. Enligt Hajer finns det framförallt tre skäl till detta. För det första utgör städerna noderna för en planetär urbanisering av naturen och jordens resurser. Städerna utgör därmed den överlägset största delen av konsumtionen av naturresurser och producerar därmed även nästan allt avfall och utsläpp. För det andra utgör städerna platsen för innovation där nya lösningar utvecklas och appliceras. Denna förmåga uppstår inte enbart på grund av koncentrationen av mötesplatser mellan människor utan det skapas även skalfördelar genom städernas tillgänglighet till resurser, kunskap och kreativitet. För det tredje formar städernas politiska ledning mer snabbfotade strukturer än nationsstaternas tröga förändringstakt vad gäller att anta nya mål och strategier för att ändra livsstilar och påverka på jorden. (Hajer, 2014, s. 160).

Samtidigt påpekar Hajer att även om städerna håller i nycklarna till att hantera problematiken så har de själva inte förmåga att vrida dem. Det är enligt Hajer inte målformuleringar som löser problemen utan förmågan att omsätta dem i strategier. Genom att knyta allianser med andra städer utgör städerna maktfaktorer för omförhandlingen av samhällets relationer. Samtidigt finns för denna omförhandling utmaningar med dels en planering som fortgår som den brukar och

dels inlåsningar i nuvarande hierarkiska strukturer kring konkurrens och maktfördelning. Hajer menar att samhällsomvandlingen framförallt sker på grund av avsaknaden av beslut som leder till omställning. Behoven av att göra de medvetna valen förhindras enligt Hajer av stela strukturer där komplexiteten kring beslutens följd effekter tas som argument för att inte förändra. Denna inlåsning är enligt Hajer (2014, s. 160-161) i grunden en fråga om brist på föreställningsförmåga och brist på formulerade alternativ. Av central betydelse är enligt Hajer att överge en linjär modell som utgår från oändliga resurser och möjligheter att dumpa avfall någon "annanstans" till en cirkulär modell som upprättar hållbara länkar mellan städer och deras omland. Denna kontext kan enligt Hajer (2014, s 162) inte enbart utgå från *en* relation mellan staden och landsbygden utan behöver inkludera en global kontext där städernas omland består av nätverk till andra städer och en stor mångfald av olika landskap.

I relation till problemställningen om rumsliga inlåsningar ger de teoretiska resonemangen hos Ernstson, Swyngedouw och Hajer en utgångspunkt för ett kritiskt förhållningssätt till hur nuvarande ekonomiska logik upprättar stelhet i socio-ekonomiska relationer och reproducerar hierarkiska linjära strukturer. Det formas på så sätt ett mycket begränsat handlingsutrymme för att genomföra åtgärder som förändrar nuvarande logik kring ackumulation och distribution av sociala och ekosystembaserade resurser. Detta gäller både i form av att genomföra individuella beslut som försämrar positionen hos nuvarande politiska och ekonomiska elit, men även strukturella begränsningar som uppstår på grund av en samlad osäkerhet kring konsekvenserna av en riktningförändring.

För att klargöra faktorer bakom det begränsade politiska handlingsutrymmet i relation till att utveckla ett stadslandskap med större mångfald, dynamik och utökat samspel mellan olika delar beskriver Tom Nielsen (2008) i boken *Gode intentioner og uregerlige byer* två parallella planeringsparadigm, *identifikations-paradigmet* och *almost all right-paradigmet*. Modernismens tilltro till det planerade samhället (rumsligt, socialt, ekonomiskt, kulturellt) har fått ge vika och antingen ersatts av det tillbakablickande identifikationsparadigmet som stärker den formmässiga utgångspunkten i den historiska staden, eller av

almost all right-paradigmets marknadsliberala hållning till gestaltningen av det enskilda projektet (Nielsen, 2008, s. 77, 101). Nielsen diskuterar de etiska och politiska konsekvenserna av dessa estetiskt grundade paradigm som trots två vitt skilda formmässiga resultat enligt Nielsen bygger på samma politiska och ekonomiska utgångspunkt. Även om det råder politisk konsensus om att målbilden för planeringen ska utgå från ledord som mångfald, hållbarhet, jämlikhet osv. blir enligt Nielsen (2008, s. 121, 144-146) det byggda resultatet generaliserat av samhällets ekonomiska strukturer som ligger bakom stadens fysiska form. Planeringen kommer därmed inte åt de underliggande orsakerna och processerna för de problem som samhället står inför. Samhällsutvecklingen sker utan ett tillräckligt kritiskt förhållningsätt till reproduktionen av ett långsiktigt socialt och miljöpåverkande ohållbart samhälle.

Det finns enligt Nielsen stora politiska ambitioner att skapa en mer rättvis och jämlik värld som stärker mångfald och upprätthåller en dynamik vad gäller möjligheter och uttryck, men Nielsen (2008, s. 161) synliggör att detta arbete inte kan genomföras genom generella visioner utan behöver nya verktyg och tankemodeller som kan anpassa utvecklingen steg för steg.

Det sköra tillståndet går inte att generalisera utan beror på (rums-temporala) situationsspecifika förutsättningar och samverkan mellan absoluta, relativa och relationella rumsliga aspekter samt rumsliga och strukturella förutsättningar. Det är därmed riskabelt att åtgärda sköra tillstånd genom att enbart tillföra resurser, kompetens eller beslutsmandat till identifierade bristtillstånd eller införa nya resurser, kompetenser och beslutsmandat för att bryta ett tillstånd av stelhet. Att återföra ett skört tillstånd till ett läge där det kan genomföra omställningar i relation till omgivande processer utan att samtidigt problematisera de inneboende mekanismer som orsakar utestängningarna leder troligtvis till att motsvarande rumsliga inlåsningar kommer att inträffa igen eller på en annan plats. Det krävs snarare åtgärder som med utgångspunkt i situationsspecifika förutsättningar etablerar nya kombinationer eller inordnar den specifika situationen i ett nytt topologiskt, topografiskt, geografiskt eller diskursivt sammanhang. Planeringspraktiken behöver ett utökat handlingsutrymme och stöd av nya metoder

och förändrad teoribildning som både inkluderar möjligheter att formulera berättelser och genomföra materiella och diskursiva förändringar som materialiserar dem.

Jag kommer sist i det här kapitlet att återkoppla till praktiken för att därefter i följande kapitel om urbana ekologier och urbana nyckelprojekt redovisa hur de tre konceptuella verktygen i samspel kan angripa rumsliga inlåsningar.

Samspel mellan en rumslig och strukturell nivå

Arbetet med Tidanpromenaden har genom att kombinera lokala resurser och kompetenser försökt visa på ett alternativt handlingsutrymme. Genom materialbearbetning och utgångspunkt i lokala träd i Mariestad problematiserade projektet att lokal utveckling är frikopplad från de distributionsflöden som sker kring råvaror och kapital. Istället undersöktes kombinationen av lokala kompetenser kring stolpverkskonstruktioner och lokala materialresurser. Detta kan i flera avseenden ses som ett tillvägagångssätt med utgångspunkt i en förindustriell logik, men som på grund av de distributionsflöden, transporter med bilar, batteridrivna verktyg med mera som sker runt projektet samtidigt är djupt inarbetade i en industriell kontext. Projektet var ett försök att bryta rumsliga inlåsningar genom att kombinera lokala resurser på ett nytt sätt och problematisera strukturella förutsättningar för lokal utveckling. Genom byggnationen av ett trädäck med utgångspunkt i lokala ekar och lokal kompetens materialiserades ett av flera möjliga tillvägagångssätt för att synliggöra lokala resursbaser. Projektet formulerade på så sätt en öppning för att omvärdera lokala resurser. Här behövde processen problematiseras med utgångspunkt i den lokala tillgången till ekar. När arbetsgruppen vid ett projekteringsmöte började fundera kring möjliga ekar att ta ner väcktes hos mig en viss oro över utfallet att bevara en flera hundra år gammal ek eller åtgärda besväret att det föll löv på uteplatserna till ett av kommunens äldreboenden. Detta visar att Tidanpromenaden som nyckelprojekt inte bara handlar om att saker genomförs utan även en fråga om hur de sker för att stärka den lokala situationen. Projektet är därmed

ett försök att införa en mindre skala i projektet genom att ifrågasätta föreställningar om rationalitet, effektivitet och involvera olika aktörer genom hela arbetsprocessen. Genom att till exempel hantverkarna var inblandade från projektets start kunde invanda angreppssätt för designprocessen utmanas och brytas.

I arbetet med Strukturbild Skaraborg öppnade kartläggningen av både tätorternas och landsbygdens nätverk möjligheter att placera de mindre orterna som nav mellan olika lager av landskapskategorier och urbana ekologier (se figur 39 och 40). På så sätt har diskussioner påbörjats där även mindre orter kan synliggöras som centraliteter i sitt eget omland med avseende på topografiska, topologiska och relationella sammanhang.

Strukturbilden har som planeringsdokument infört en ny projicering av Skaraborg som genom att artikulera en mångfald av sammanhang försöker synliggöra hybridsituationer mellan olika landskapskategorier och mellan lokala och regionala resurser. Samtidigt räcker det inte med att enbart synliggöra en ny position på en karta eller i ett planeringsdokument. Ett nytt synsätt behöver kompletteras med genomförande av konkreta förslag som öppnar för att omvärdera den lokala situationen.

I relation till arbetet med besöksnäring i förstudien till Strukturbild Skaraborg kan utvecklingen av ett regionalt turistvägnät ses som en nyckel i detta avseende. Genom att knyta samman befintliga vägsträckningar genom värdefulla natur- och kulturmiljöer i relation till besöksnäringens målpunkter kan det vardagliga nätverket av landsvägar överlagras med besöksnäringens nätverk och i denna överlagring artikulera och öppna nya kombinationsmöjligheter (Skaraborg, 2015b, s. 11). Landskapsvårdsprojekt kan etableras som förädlar befintliga vägsträckningar, stärker lokala och regionala kompetenskluster och gestaltningmässigt knyter samman befintliga vägar och besöksnäringens service.

Med utgångspunkt i nya regionala utbildningsstrukturer inom lantbruk och landskapsvård kan fler lokala förutsättningar identifieras för att långsiktigt och successivt säkerställa natur- och kulturlandskapet som länkar. Samtidigt kan bevarande och återskapande av traditionella kultur- och naturlandskap stärka ekosystemtjänster, öka

biologisk mångfald, säkra samhällsservice och närhandel samt möjliggöra en nisch för regional utbildningsbaserad ekonomisk tillväxt inom jord- och skogsbruk samt besöksnäring. En betydande del av lokal handel i de mindre orterna får tack vare besöksnäringen inflöde av pengar under sommaren, vilket ger ekonomiska förutsättningar för att driva verksamheten året om. Att etablera nya nätverk som bygger nya relationer förbi de barriärer som försätter orter i hierarkiska grenverk blir därmed ett verktyg för att öppna nya utvecklingsmöjligheter i de mindre orterna, öka möjligheterna att bibehålla lokal handel och stödja etableringar och utveckling av nya näringsverksamheter och service. Landskapets rumsliga kvaliteter som utvecklats genom det gamla kulturlandskapet binder samman nätverksstaden och därmed blir lantbruket och skogsbrukets ekonomiska förutsättningar ett redskap för att arbeta med den delregionala stadsutvecklingen.

Att lyfta tätorternas utveckling som delregionala och mellan-kommunala angelägenheter är också formulerat som en central del av nyckelprocesser som redovisas i Strukturbild Skaraborg (Skaraborg, 2015b, s. 10). Avsikten med detta är att påtala behovet av att ge kommunerna tillträde till lokala omvandlingsprocesser i närliggande kommuner och vars resultat påverkar ett större geografiskt område än den egna kommunen, ett tillträde som till vissa delar inkluderas i planeringens samrådsfaser men som ofta får en undanskymd position när planeringens konkreta genomförande inordnas i ett geografiskt och sektoriellt genomförande (SOU 2011:01/2012/66, s. 16-17).

Viktiga lärdomar från pågående planeringsarbeten i Frihamnen i Göteborg och Vallastaden i Linköping är att ett större spektrum av aktörer som inkluderas i det konkreta genomförandet åstadkommer en rikare variation i de lokala-regionala rumsliga förändringarna och på så sätt utmanar en rumslig likriktning av olika stadslandskap (Älvstaden, 2016, s. 8-11; Kling, 2014, s. 48-49).

I relation till de målkonflikter som uppstår när ett bredare spektrum av omvandlingsprocesser inkluderas behövs även en fördjupad förståelse för samspelet mellan koncentrerande och utglesande rumsliga logiker. Ett exempel är hur besöksnäringen kopplad till friluftsverksamhet i många fall bygger på kvaliteter som uppstår genom gleshet och möjligheten att uppleva ensamhet. Ett annat exempel är

hur skogs- samt jordbruket i strävan efter ekonomisk effektivitet ökar glesheten i form av att antalet anställda per hektar minskar samt förändrar skalan på brukbar mark i takt med att storleken på traktorer och maskiner ökar. Detta får även inverkan på omvandlingen av jord- och skogsbrukslandskapets rumsliga gestaltning. Åkermark slås samman och odlingsytorna täckdikas för att möjliggöra för än större maskiner och effektivisering. Detta får i sin tur omfattande konsekvenser för den biologiska mångfalden när till exempel fåglar inte klarar av att flyga över åkermarken utan att landa och äta. I den ”spannmålsöken” som uppstår finns lite mat vilket på sikt påverkar fåglarnas flyttmönster och balansen i de lokala och regionala ekosystemen. Detta är en logik som även finns i staden, men när den är kopplad till mark- och vattenanvändning som inte kan organiseras i flera våningar blir det mer påtagligt. Effekten i städerna är snarare att vi tack vare förbättrade levnadsvillkor nu bor större och därmed glesare sett till antal invånare per kvadratmeter. I den kapital- och maktkoncentrerande urbaniseringen finns en rumsligt och funktionellt utglesande logik. Var och när det krävs koncentration respektive utglesning behöver preciseras beroende på logiken i de processer som pågår.

Med avseende på att landsbygdens olika landskap och förändringsprocesser drivs av en annan logik än en urban koncentrerande utveckling behöver LINK-områden i vissa fall katalyseras genom rumsliga förtätningar samt utveckling av infrastruktur, landskapsvård, kommunal service eller besöksnäring. I andra fall behöver de glesa strukturerna ”av-urbaniseras” i bemärkelsen att stadens tolkningsföretreträde och omvandlingslogiker begränsas för att andra resursslag ska framträda och en ekologisk tillväxt vara möjlig. Det är inte det fysiska landskapet som dör ut när samhällsservicen försvinner. Den biologiska mångfalden har tvärtom stora möjligheter att då utvecklas. Här blir det dock viktigt att se denna omvandling i relation till hur effektivisering av jord- och skogsbruket snarare leder till utglesande effekter vad gäller befolkningsstrukturer och biologisk mångfald. Denna typ av utglesning ska därför inte ses som en av-urbanisering utan som konsekvenser av utvidgande urbanisering där en ekonomisk och urban logik tar större markområden i anspråk. Vad som snarare krävs är att alternativ formuleras som förändrar hanteringen av målkonflikter och bryter en

dominans av ekonomisk tillväxt som övergripande mål för planeringen. Förändringar som innebär en rad ologiska synvänder eftersom alternativa formuleringar, om de utvärderas med nuvarande indikatorer för positiv samhällsutveckling, kommer att framstå som felaktiga.

Detta är en mycket svår problembild för dagens sköra stadslandskap. Men med utgångspunkt i erfarenheterna från arbetet med Mariestad och Skaraborg är det centralt att kontinuerligt undersöka kvaliteterna i de geografiska sambanden och de processer som håller dem samman.

Sköra stadslandskap som öppningar

De sköra stadslandskapen är inte sköra med avseende på konstruktion, men de resulterar i att politiska, sociala, ekonomiska och kulturella processer blir sköra för påverkan och skapar en stressituation över den lokala utvecklingens riktning. Detta märks hos tjänstemän och politiker i form av återhållsamhet och ängslighet att fatta beslut men kommer även till uttryck i starka framryckningar för att visa handlingskraft. Genom brist på resurser, kompetenser eller beslutsmandat att hantera den lokala situationen formas upplevelsen och självbilden av att vara placerad i en topografisk och/eller diskursiv periferi.

I arbetet med Skaraborgs kommuner har det blivit tydligt att de svåraste hindren för att formulera alternativ finns i rådande centraliteter samt i de situationer som står på randen till att tjäna på reproduktionen av ojämn geografisk utveckling och på en förstärkt polarisering mellan centrum och periferi. Ett exempel på detta är hur dialogen mellan projektgruppen och företrädare för Skövde kommun om och om igen återkom till frågeställningen om när Strukturbild Skaraborg skulle föreslå ett namnbyte på Skaraborg till Skövde-regionen. Ett första steg för att omvandla sköra stadslandskap till öppningar för alternativ är därmed att formulera den lokala situationen som ett skört stadslandskap samt undersöka vad det sköra beror på och klargöra målkonflikter mellan olika handlingsalternativ.

Det finns i beskrivningen ovan av konsekvenserna för de sköra stadslandskapen likheter med vad Ulrich Beck (2013) beskriver som *risk-samhällets* följd effekter. Beck (2013, s. 36) argumenterar för att det inom rådande kapitalistiska biopolitiska maskineri formas lokala och regionala kristillstånd, det vill säga inneboende sköra konsekvenser som sidoeffekter till marknadsekonomins positiva effekter av frihet och välbefinnande. Enligt Beck skapar upplevelsen eller förespeglningen av att befinna sig i eller röra sig mot ett problematiskt läge en individuell och gemensam depression. Beck (2013, s. 27) skriver dock att krisituationernas brytpunkter som han benämner *exceptionella gränstillstånd* kan omformas till stabila lägen genom att formuleras med utgångspunkt i en lokal agenda. Det formulerade alternativet behöver enligt Beck ta utgångspunkt i tillgängliga lokala förutsättningar, en omvandling som kräver en framåtblickande färdplan med en målbild som skapas ur den befintliga situationen, ett aktivt agerande som positionerar nuvarande tillstånd för en omställning. Erfarenheten från Skaraborg är att det sköra tillståndet möjliggör en bred konsensus kring att det behövs en omförhandling av nuvarande situation. Samtidigt finns det en risk att samsyn formar konsensusretorik som sätter en mer omfattande politisk dynamik ur spel. Det uppstår därmed en stelhet i den lokala planeringsorganisationen som även den riskerar att leda till inlåsningsprocesser, vilket visar på ytterligare en svårighet med att hantera sköra stadslandskap. Det handlar om att forma lokala-regionala allianser som samlar tillräckliga resurser, kompetenser och beslutsmandat för att öppna inlåsningsprocesser men samtidigt inte riskera en organisatorisk stelhet som i sin tur försvårar möjligheterna att formulera alternativa riktningar för den lokala-regionala utvecklingen.

Det är återigen viktigt att betona hur förståelsen av sköra stadslandskap behöver utvecklas med utgångspunkt i en mångfald av perspektiv och skalor. Det sköra stadslandskapet uppträder i relation till hur vi förstår stadslandskapet som makthierarkier, projicerade perspektiv, materialiteter och strategier som verkar genom en mångfald av socio-spatiala processer, koncentrerande och utvidgande urbaniseringsprocesser som i olika situationer följer och medför olika logiker. Dessa utmaningar kan mötas genom kunskap om vilka omvandlingsprocesser som pågår och vad de får för materiella och diskursiva

rumsliga konsekvenser, samt omvänt vad den rumsliga utformningen får för konsekvenser på de omvandlingsprocesser som ger samhället och individer möjligheter och begränsningar. Skiftande förutsättningar och lokal-regional dynamik som uppstår på grund av mångfalden av urbaniseringsprocesser leder samtidigt till att det inte går att generalisera angreppssätt och likriktad en rumslig utformning av stadslandskapet. Till exempel handlar inte utmaningarna som Skaraborg står inför om att välja mellan att centralisera eller decentralisera, eller att välja mellan ett urbant eller ruralt paradigm. Med förutsättningar i de lokala-regionala omvandlingsprocesser som omger Skaraborg och uppträder i specifika situationer behöver snarare nya hybrider av tätorter och landsbygd växa fram, landskapshybrider som kombinerar förutsättningar och som till exempel utvecklar hur LINK-områden kan kombineras med ett lokalt utbud av handel och service.

För att åstadkomma detta behövs en planeringsprocess som kontinuerligt kan upprätta möjligheter att omförhandla nuvarande strukturer och samtidigt identifiera specifika ingrepp som materialiserar dem. Det är genom de konkreta ingreppen som stadslandskapet kan användas som verktyg för att möjliggöra och begränsa samhällets och individers utveckling samt det är genom ett planeringstänkande som både har historisk insikt och arbetar proformativt över flera skalor som de konkreta verkningfulla ingreppen kan urskiljas.

6. Urbana ekologier

Inledning

Som nämndes i inledningen har urbana ekologier i de empiriska kontexterna använts för att synliggöra hur rumsliga processer och socio-tekniska system skapar förutsättningar för stadslandskapet att omvandlas och förändras över tid. Ekologier har de senaste 20 åren blivit ett vanligt begrepp inom teoribildning och praktik. Särskilt inom landscape urbanism med centrala referenser som Rayner Banham (2001), Felix Guattari (1989), CS Holling (2001) och CS Holling och MA Goldberg (2014 (1971)). I detta kapitel tar jag först upp Banhams och Guattaris arbete. Därefter följer en utvidgad teoretisk diskussion som väver in teoribildning inom landscape urbanism, Hollings arbete om adaptiva cykler samt teoribildning om stadslandskapets produktiva kapacitet. Efter denna i huvudsak teoretiska genomgång beskriver jag min egen definition av urbana ekologier samt hur ett producerande perspektiv bidrar till de urbana ekologiernas kapacitet. Avslutningsvis beskriver jag hur teorin har använts i praktiken för att svara mot behov av att synliggöra en mångfald av centraliteter samt överbrygga en uppdelning mellan till exempel stad och land. I växelspelet mellan teori och praktik har urbana ekologier formats som ett konceptuellt verktyg för att avläsa och kartlägga stadslandskapets lokala-regionala sammansättningar samt omvärdera och kombinera deras resurser och potential för att öppna rumsliga inlåsningar.

Sammansättningar och konfigurationer

I början på 70-talet karaktäriserar arkitekturhistorikern Reyner Banham (2001 (1970)) Los Angeles som fyra ekologier: *Surfurbia* utgår från de topografiska relationerna mellan land och hav, *Foothills* beskriver hur klimat och vindriktning formar bebyggelsens och den socio-ekonomiska utvecklingen längs med bergsstrukturen från Bel air till Pasadena, *The Plains of Id* beskeiver hur slättlandskapet ger förutsättningar för Los Angeles rutnätsstruktur och *Autopia* att olika infrastrukturnivåer omformar stadslandskapet. Banhamns avsikt är att frånga en analys av stadslandskapet med utgångspunkt i enskilda byggnader och monument för att istället studera Los Angeles som överlagrade och sammanlänkade kontexter som producerar stadslandskapets rumsliga förutsättningar. De fyra ekologierna som Banham presenterar utgår från förutsättningar i form av klimat, topografi, vattenförsörjning och infrastruktur (Banham, 2001, s. 5). Ekologierna utgörs av både biologiska och skapade förutsättningar, som gemensamt format och formar Los Angeles tillblivelse och utveckling (Banham, 2001, s. 217).

Rörelse och mobilitet utgör enligt Banham (2001, s. 217) förutsättningarna för Los Angeles utveckling. Infrastrukturens nätverk, skala och hastighet ger förutsättningar för stadens innehåll och program. Samtidigt är Banham noga med att poängtera att utvecklingen både beror på vad infrastrukturen och stadslandskapet möjliggör samt vad trafik av alla slag tillåter. Stadslandskapets karaktär formar trafikens möjligheter samtidigt som infrastrukturens karaktär och identitet har en katalytisk effekt på utvecklingen av det urbana landskapet. Beroende på topologiska sammanhang, karaktär och identitet bygger stadens olika lager av infrastruktur upp lager av urbana ekologier. Infrastrukturen skapar på detta sätt lager av förutsättningar med central inverkan på stadslandskapets transformationer.

Banhams (2001, s. 121, 218-219) arbete synliggör de mekanismer som etablerar Los Angeles fysiska strukturer; motorvägskonstruktionerna, vattenförsörjningsnätet, och zonerings tillsammans med lokala och privata tolkningar och initiativ, där arbetet ifrågasätter invanda föreställningar om densitet, specifika strukturer och föreställ-

ningar om stadens form. På så sätt kan Banhams arbete användas för att vidga definitionerna av vad som utgör dagens urbana landskap och visa på nya alternativ i relationerna mellan urban form och socialt liv.

För den här studien är Banhams (2001, 5, 117-121) arbete värdefullt då det framhåller hur det urbana landskapet som livsmiljö kombinerar biologiska och kulturella resurser i rumsliga processer. Men för att ytterligare utveckla förståelsen av ekologier i förhållande till ett relationellt och producerande rumsbegrepp (se kapitel 3) behöver det kompletteras med psykoanalytikern Felix Guattaris (1989) förståelse av ekologier som beskrivs i artikeln *The Three Ecologies*. Guattari utforskar hur rumslig och kulturell kontext är en avgörande förutsättning för formandet av identiteter. Enligt Guattari (1989, s. 131-135) behövs, för att forma ett mer hållbart samhälle, utvecklade samband mellan vad Guattari benämner sociala (*social*), mentala (*mental*) och livsmiljöbetingade (*environmental*) ekologier.

Med utgångspunkt i den begreppsvärld som Guattari utvecklat tillsammans med Deleuze kan detta ses som sammansättningar med assemblage-egenskaper, det vill säga ekologierna likt Banhamns beskrivning utgör specifika konfigurationer av olika komponenter där assemblagens kapacitet att påverka samhällets och individers utveckling uppstår genom samspelet mellan ingående komponenter och de relationer som upprättas. På samma sätt som jag ser assemblage som användbart för att förklara hur ett arkitekturtänkande hanterar en komplex forskningskontext ser jag att assemblage kan användas som metodologisk lins för att förstå stadslandskapets komplexitet och producerande kapacitet.

För att klargöra de processer som upprättar eller bryter sammanhang och på så sätt synliggör mekanismer som möjliggör respektive blockerar rumsliga omvandlingar ser jag Manuel DeLandas (2006) arbete som presenteras i boken *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity* som användbart. Ett assemblage kan enligt DeLanda (2006, s. 10-11) inte reduceras till enskilda delar eftersom dess produktiva kapacitet beror på delarnas samverkande förmåga. Vad komponenterna i en sammansättning och specifik konfiguration (assemblage) kan skapa, möjliggöra och förhindra beror på både deras inneboende kapacitet och deras externa relationer

och kringliggande flöden. Med återkoppling till Guattaris argumentation ser jag att både stadslandskapets och individens identiteter och meningsbärande sammanhang kan förstås och undersökas som vad Guattari (1989, s. 136) benämner ”assemblage av invändiga och utvändiga relationer”. Både stadslandskapet och urbana ekologier kan därmed ses som assemblage.

För att i studien dock hålla isär begreppen använder jag när jag avser urbana ekologier ordet *konfigurationer*. När jag avser stadslandskapet använder jag ordet *sammansättningar*. Samtidigt är det svårt att göra en skarp uppdelning mellan stadslandskapet och urbana ekologier. Urbana ekologier utgår från stadslandskapets komponenter och stadslandskapets sammansättningar påverkas av vilka ekologier som inkluderas samt artikuleras kring en specifik situation. I en kartläggningsprocess där komponenter och relationer testas i olika konfigurationer kan dock olika möjligheter respektive begränsningar för stadslandskapets omvandlingar klargöras. Urbana ekologier blir på så sätt ett verktyg för att sortera stadslandskapets möjliggörande respektive begränsande kapacitet. Genom att klargöra specifika konfigurationer kan stadslandskapets producerande kapacitet synliggöras. Samtidigt förändrar formulerade ekologier hur stadslandskapet värderas samt vilka resurser som framträder. På så sätt uppstår ett dubbelriktat samspel mellan hur stadslandskapet och urbana ekologier produceras och producerar, kontrolleras och kontrollerar samt distribueras och distribuerar samhällets och individers förutsättningar.

En mer omfattande genomgång av hur det ekologiska tänkandet har utvecklats inom naturvetenskap, humaniora och designpraktiken redovisas av Chris Reed och Nina-Marie Lister (2014) i antologin *Projective Ecologies*. Reed och Lister (2014, s. 23-27) betonar med utgångspunkt i landscape urbanism hur ett ekologiskt tänkande är ett uttryck för ett paradigmskifte mot komplexa systemtänkanden. Våra planeringsstrategier kan inte längre utgå från att hantera eller manövrera ekosystem från ”utsidan”. Vi behöver istället se oss som delar av ekosystemen och manövrera aktiviteter inom våra livsmiljöer av biologiska och kulturella resurser. Skiftet mot ett ekologiskt tänkande sker som en sekvens av kunskapsutveckling inom naturvetenskap (Holling & Goldberg, 1971; Odum, 1977), humaniora (Bateson, 1972;

Guattari, 1989) och design praktiken (McHarg, 1967; Banham, 1971; Forman, 1995; Allen, 1999; Corner 1997).

Reed och Lister (2014, s. 23) framhåller hur ett ekologiskt tänkande per definition är transdisciplinärt genom att det betonar samspelet mellan levande organismer och deras omgivning. För att enligt Reed och Lister (2014, s. 26) inkludera kontinuerligt föränderliga ekologier i en riktad planeringsprocess krävs skiften i skalor eftersom exempelvis begrepp som stabilitet och verkningsgrad beror på skala och perspektiv. Denna dynamiska kontext medför även svårigheter att avgöra hur vi genom planering samt både medvetna och omedvetna val skapar effekter i de ekosystem som omger oss. Denna problematik kräver mer flexibla och anpassningsbara verktyg. Planering, politik, styrning och vardagliga aktiviteter behöver därför anpassas till ett förhållningssätt där förståelse av ordning, kontroll och gränsdragningar utgår från dynamiska förhållanden och inte statiska tillstånd (Reed & Lister, 2014, s. 28-29). Utgångspunkten i att det inte finns en relevant gränsdragning mellan biologi och kultur (i en antropologisk definition) utökar komplexiteten i analys och bedömning av vad som utgör hållbar utveckling. Det behövs för att forma en hållbar utveckling en utökad förståelse för vilka ekologiska (systemiska) konsekvenser våra politiska, ekonomiska, sociala, biologiska och tekniska planerings- och designtekniker får (Reed & Lister, 2014, s. 31-32).

Reed och Lister (2014, s. 33) beskriver med referens till Crawford Stanley Holling (1992) hur hållbar utveckling är en fråga om beslutsfattande. I relation till ekologier innebär detta att frågeställningar om *anpassning* (adaptation), *tilldelning* (appropriation) och *flexibilitet* (flexibility) är av central betydelse för att forma en långsiktig förmåga att svara mot förändrade livsmiljöbetingade förutsättningar. Detta ligger i sin tur nära studiens inledande påstående att hållbar utveckling kräver omförhandling av samspelet mellan samhällets socio-spatiala relationer och människans livsmiljö i hela sitt spektrum av landskapskategorier. Studien ansluter därmed till Hollings (2001, s. 399) linje om att hållbar utveckling är en pågående process med behov av kontinuerlig anpassning, en kapacitet som om den saknas riskerar att leda till rumsliga inlåsningar. Det är genom rumsliga inlåsningar som förhindrar anpassning som problematiken kring sköra stadslandskap uppstår.

Samtidigt behöver dessa frågor ses i relation till vem, vad och vilka som tjänar respektive förlorar på nuvarande tillstånd eller förändrade förutsättningar, samt i relation till vem som inom nuvarande tillstånd har tolkningsföreträde och tillträde att förändra sin egen livsmiljö. För att manövrera i det behov av omförhandling som uppstår i denna situation argumenterar Reed och Lister för att design- och planeringspraktiken har en central roll för att hantera de utmaningar som det ekologiska tänkandet etablerar (Reed & Lister, 2014, s. 37). Detta återkopplar till att det är kunskap om vad som formar både inlåsningar och flexibilitet som blir avgörande för att forma anpassningsbara stadslandskap som undviker de problemställningar som de sköra stadslandskapen uppvisar för en hållbar utveckling av samhället och individer.

Med utgångspunkt i Hollings samarbete med ekonomen M. A. Goldberg (2014 (1971)) handlar flexibilitet om att successiva förändringar absorberas, det vill säga inarbetas och är inarbetade i det rådande tillståndets logik (Holling & Goldberg, 2014, s. 107). Detta är en utmaning för stadsplanering på flera sätt, bland annat för att det skapar krav på att utforma fysiska miljöer som tillåter kontinuerlig transformation och för att ett adaptivt system döljer vad som anpassas och anpassats genom att inkludera det. Synliga signaler om systemets överordnade behov av anpassning blir därmed begränsat (Holling & Goldberg, 2014, s. 108). Förmågan till anpassning är enligt Holling och Goldberg (2014, s. 113-115) kopplade till tröskelvärden för stabilitet. När ett system befinner sig inom ramar där det fortfarande anpassar sig fortsätter det att fungera som tidigare men när det överträder en tröskel och övergår i en ny fas sker radikala systemförändringar. Ekosystem karaktäriseras därmed enligt Holling och Goldberg (2014, s. 111-112) av komplexa återkopplingsmekanismer som beror på *historiska kvaliteter*, det vill säga att systemen inte enbart svarar på nuvarande påverkan utan ger fördröjd återkoppling från historiska skeden. I ett ekosystem som sammanhängande rumslig konfiguration finns även en *rumslig förskjutning av effekter*, vilket innebär att påverkan på en plats kan ge effekter på andra sidan jorden. Ekosystem innehar därmed en *icke-linjär logik* som gör att de kräver studier som kan växla mellan skalor – från en detaljerad nivå till överordnade skalor och strukturer.

Återigen blir frågan om anpassning och stabilitet ett problematiskt läge för utvecklingen av stadslandskapet i relation till problem som finns med ojämn geografisk utveckling och hierarkiska strukturer. Medvetenheten om vår påverkan på jorden som ekosystem och ett oändligt antal ekologier ger avgörande kunskap om komplexiteten att utvärdera konsekvenserna av våra ageranden. Samtidigt behöver resonemanget om stabilitet problematiseras för att hantera ojämna förutsättningar och sköra stadslandskap. Å ena sidan kan det tolkas som krav på reproduktion och stabilisering av nuvarande tillstånd. Om vi förskjuter nuvarande läge över en tröskel uppstår en ordning eller oordning vi inte känner till. Å andra sidan kan det sköra tillståndet ses som en öppning mot att det krävs en annan ordning, en alternativ ekologi som upprättar en ny logik som i sin tur inordnar och omformar nuvarande situation till en ny logik. Intressant i resonemanget om tröskelvärden för specifika ekologier är att det synliggör hur även småskaliga ingrepp kan leda till radikala omställningar i stadslandskapet om de medför att en ekologi når över sin tröskel som håller ekologins nuvarande logik. Motsvarande teoretiska resonemang kan appliceras på problematiken med att gemensamma initiativ kan leda till mycket olika resultat för olika delar i en ojämn geografi beroende på hur en lokal situation befinner sig i förhållande till olika trösklar för omvandling.

Enligt arkitekturteoretikern Christopher Hight (2014, s. 85) är begreppet ekologi samtidigt som det är ett kunskapsteoretiskt ramverk och en materiell kontext även en vetenskaplig studie av (tillfälliga) sammanhang och interaktioner mellan system och sammansättningar. Ekologier behöver därmed enligt Hight (2014, s. 86) ses utifrån perspektiven att de både formar förutsättningar för samhällets utveckling och anpassar sig till förändringar som sker. Det behövs en medvetenhet om de brutala anpassningar och förändringar som kan bli resultatet av ekologiska processer över specifika tröskelvärden. Hight refererar i denna argumentation till nationalekonomen Joseph Alois Schumpeter's begrepp *kreativ förstörelse* (creative destruction), vilket till exempel inträffar när ett stabilt tillstånd förändras till en ny organisation som kräver radikal anpassning eftersom relationer och samband som var giltiga i ett tidigare tillstånd inte längre är fungerande i den nya livsmiljön. Enligt Hight (2014, s. 87) innebär därmed

det ekologiska tänkandet parallellt med anpassning av våra fysiska livsmiljöer ett nytt designtänkande som radikalt omvandlas från fokus på form, massa och stabilitet till program, atmosfär och utbyten.

För att i denna kontinuerliga omvandlingsprocess stärka flexibiliteten och anpassningsmöjligheten är det enligt Holling och Goldberg avgörande att stärka decentralisering av institutioner och skapa småskalighet kring beslut. Holling och Goldberg (2014, s. 121-122) beskriver detta med utgångspunkt i persontransporter och menar att den centrala ingången bör vara att låta individen bestämma själv med avseende på avstånd, lokalisering och bekvämlighet.

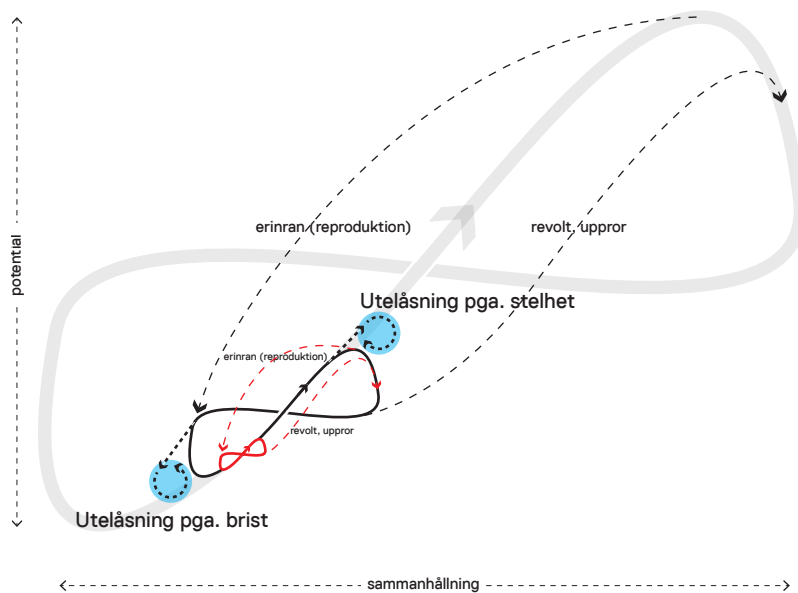
Detta resonemang ser jag är i behov av att kopplas till en rumsligt maktperspektiv. Argumentationen om individens fria beslut att resa bygger på att resan är ett fritt val, vilket behöver problematiseras utifrån både individuella, rumsliga och strukturella förutsättningar. Till exempel är detta fria val begränsat av möjligheten att köpa en bostad, lokalisera sin arbetsplats, besluta över sina arbetstider eller kostnader för olika transportmedel. Det krävs ett samspel mellan individuellt medbestämmande och strukturella förändringar som ger mer lika tillträde till valmöjligheter och en position att påverka sin egen livsmiljö. Strukturella och individuella begränsningar till fria val som utgår från rumsliga makthierarkier är en central orsak till att jag ser det som problematiskt att beskriva stadslandskapet som adaptiva *system*. Genom att istället beskriva stadslandskapet som komplexa *sammansättningar* avser jag att betona hur det är sammansatt för att möjliggöra och begränsa individuella och gemensamma val.

I relation till stadslandskapet som medvetet formats för att skapa, styra och hantera potential samt fördela resurser behövs ett kritiskt förhållningssätt till att förstå dem som anpassningsbara system då det riskerar att skymma handlingsutrymmen och ansvar för konsekvenser. Anpassning är därmed långt ifrån ett neutralt ord i relation till vad det möjliggör respektive begränsar för olika stadslandskap eller grupper och individer i samhället. För att svara på frågan om vem som tjänar på eller begränsas av anpassningar behöver en skiljelinje ses i förhållande till förändringar som hot eller förändringar i relation till möjligheter som uppstår. Det är för att uppmärksamma denna problematik och ett medvetet agerande för att möjliggöra respektive

begränsa som jag använder ordet konfiguration och inte system för att beskriva urbana ekologier.

Holling (2001) utvecklar sitt arbete om hur adaptiva processer fungerar i självorganiserande system i artikeln *Understadning the Complexity of Economic, Ecological and Social Systems*. I artikeln utvecklar även Holling sin argumentation kring hållbarhet. Enligt Holling (2001, s. 391) kan det långsiktigt hållbara ses som en förmåga till lärande och förändring i förhållande till en evolutionär process av samhällsförändring. Holling menar att förändring sker dels inom en adaptiv cykel som kontinuerligt rör sig mellan en långsam process av ackumulation och omvandling av resurser vidare till snabbare förändringar som öppnar möjligheter för innovation (se figur 48).

Under långsamma skeden ökar sammanhållning och stabilitet för att i snabba skeden frigöras i kreativ förstörelse och röra sig mot brytpunkter där omorganisation av systemet sker. Det är enligt Holling (2001, s. 394) ett systems adaptiva kapacitet som skapar ”resilience”, vilket enligt Holling ska ses som motsatsen till sårbarhet. Den adaptiva cykeln kräver ett samspel mellan å ena sidan tillväxt och stabilitet och å andra sidan förändring och variation, vilket därmed blir grundläggande beståndsdelar för begreppet ”hållbar utveckling” (Holling, 2001, s. 397-399). Emellertid behöver, för att förstå självorganiserande system, den adaptiva cykeln ses utifrån sammanflätade cykler i olika skalor där övergångar sker från mindre skalor till större skalor och vice versa. Skeenden som Holling benämner ”uppror” (*revolt*) när de rör sig från en mindre till en större kontext och ”erinran” (*remember*) när kunskapsöverföringen sker i motsatt riktning. Det är enligt Holling (2001, s. 391) inte mängden komponenter utan de fördröjningar mellan orsak och verkan som uppstår i de sammanflätade cyklerna som utgör grunden för ett systems komplexitet. Komplexiteten som uppstår genom ett samspel mellan ett fåtal ”kontrollerande” mekanismer i olika skalor synliggör behovet av att utveckla angreppssätt som i planeringsprocessen kan växla mellan olika nivåer och på så sätt följa de sammanflätade processer som formar rumsligt meningsskapande och de urbana ekologiernas produktiva kapacitet.

(FIGUR 48)
 ADAPTIV CYKEL
 (Illustrationen är en tolkning av CS. Hollings redogörelse för en adaptiv cykel
 (2001).)

Av särskilt intresse för arbetet med att förstå vilka åtgärder som kan omforma sköra stadslandskap till ett operativt läge är fällor i den adaptiva cykel som Holling (2001, s. 400) beskriver. I överföringen till denna studie benämner jag dem som ”utestängningar på grund av brist” (*poverty traps*) och ”utestängningar på grund av stelhet” (*rigidity traps*). Detta är tillstånd som uppstår när brist på resurser och potential eller en för stark inre sammanhållning skapar tillstånd utanför den adaptiva cykeln. Det skapas därmed en utestängning från den kontinuerliga processen av ackumulation och nedbrytning. I relation till förståelsen av tröskelvärden för stabilitet eller förändring av ett skört stadslandskap utgör utestängning på grund av brist eller stelhet två relevanta kategorier för att beskriva rumsliga inlåsningar som resulterar i sköra stadslandskap.

Enligt Holling (2001, s. 391) är den adaptiva cykeln applicerbar på alla självorganiserande system (*self-organization*). För de system som människor kontrollerar finns det dock avgörande skillnader genom att

de samtidigt karaktäriseras av förutsägelser och aktiva anpassningsmetoder som försöker stabilisera variation och utnyttja möjligheter. Lärdomar om uppror och erinran samt ackumulationsprocesser och omorganisation kan överföras mellan olika kategorier av system och utvecklingen av teknologi accelererar processer eller förändrar spelregler och kontext för de adaptiva cyklerna (Holling, 2001, s. 401).

I relation till stadslandskapet som verktyg för att skapa möjligheter och begränsa handlingsutrymmen behöver dock de urbana ekologierna, med återkoppling till kritiken mot adaptiva system ovan, snarare ses som medvetet sammanfogade och producerande konfigurationer än som renodlade självorganiserande system. Självklart finns det i stadslandskapet processer som i mycket stor utsträckning pågår inom vad Holling (2001, s. 402) benämner som "hälsosamma" socio-ekologiska system där den adaptiva cykeln fortgår relativt "fritt". I relation till dominansen av ekonomisk tillväxt som målsättning för samhällsplaneringen och ojämn geografisk utveckling blir därmed frågor om vem som har tolkningsföreträde att definiera ett system som "hälsosamt" och "fritt" relevanta. Vem tjänar på och vem begränsas av nuvarande konfigurationer? Vem tjänar på och begränsas av att staden framhålls som komplexa adaptiva system? Jag ser sammanfattningsvis Hollings (2001) arbete som användbart för att förstå stadslandskapets och ekologiers inlåsnings- och komplexitet men system och ekologier blir så fort de appliceras i en urban kontext socio-ekonomiska och politiska redskap.

För att påbörja analysarbetet med ekologier ger Holling (2001, s. 402) tre användbara ingångar. För det första att starta kartläggningen med en historisk rekonstruktion av händelser som skett, vilket jag i arbetet med Mariestad och Skaraborg beskrivit som kartläggningen av en historisk kontext. För det andra pekar Holling på behovet av att alltid hålla relationerna mellan skalnivåer aktuella i analysarbetet. Denna ingång blir användbar för att från en specifik rumslig kontext dels identifiera de lokala rumsliga processer som pågår och dels se den lokala kontexten i relation till strukturella sammanhang. För det tredje pekar Holling på behovet av att i relation till analysen av pågående skeden se sin egen position.

Komplexa produktiva konfigurationer

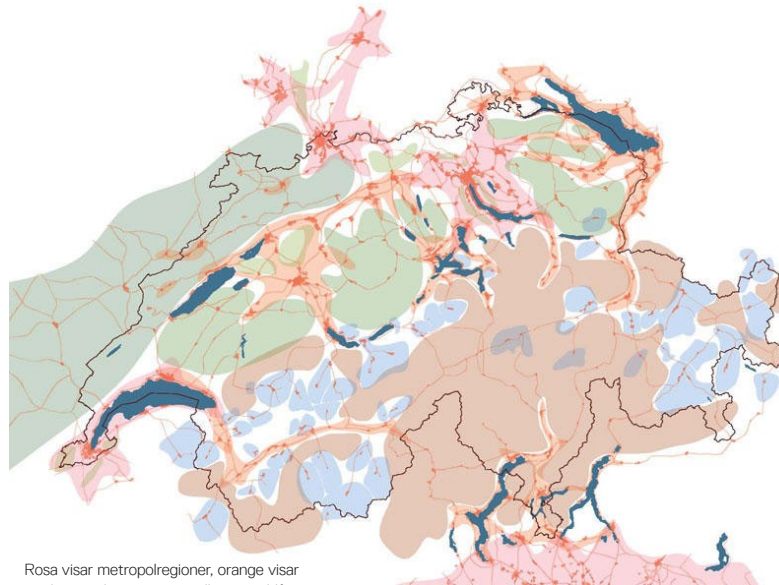
Mot bakgrund av de teoribildningar som redovisats ovan har urbana ekologier i denna studie definierats som *komplexa produktiva konfigurationer*. Prefixet *komplexa* avser att ekologierna kännetecknas av icke-linjära samband mellan orsak och verkan som kan fördröjas i tid och rum genom sammanlänkade processer. Begreppet *produktiva* pekar mot att ekologierna alltid är dubbelsidiga i avseende att de, beroende på hur de är sammansatta och artikulerade, både möjliggör och begränsar samhällets och enskilda människors utvecklingsmöjligheter. *Konfigurationer* avser att ekologierna utgör sammansättningar av stadslandskapets komponenter. För att klargöra egenskaperna för en urban ekologi behöver därför både ingående komponenter och de krafter, relationer och processer som håller dem samman studeras.

Urbana ekologier utgör med denna definition konfigurationer av stadslandskapets komponenter och aktörer kring specifika geografiska sammanhang, infrastruktursystem, tematiska sammanhang och gränsdragningar. Beroende på vilka absoluta, relativa och relationella samband som betonas eller dominerar ger på så sätt urbana ekologier förutsättningar respektive begränsningar för stadslandskapet att förändras. Urbana ekologier ska på så sätt ses som inordnade i stadslandskapet men dess kapacitet beror på vilka konfigurationer av stadslandskapets sammansättningar som är artikulerade. Denna abstrakta beskrivning kommer att exemplifieras genom återkopplingar till praktiken i texten nedan.

De urbana ekologierna har i arbetet med Mariestad och Skaraborg varit användbara för att överbygga polariserade indelningar av stadslandskapet i till exempel samhälle och natur, centrum och periferi, stad och land. Ekologierna är på så sätt ett försök att klargöra relevanta konfigurationer kring en specifik situation och på så sätt upprätta situationen som centralitet i sitt eget omland. Detta handlar både om att synliggöra och artikulera befintliga ekologier men även om att formulera alternativa ekologier som kan synliggöra lokala resurser genom att förskjuta eller tillföra perspektiv.

Landskapskategorier

I arbetet med att omsätta det teoretiska resonemanget kring urbana ekologier till kartläggning och analys av de empiriska kontexterna har studier med bas i ETH Studio Basel kring kategoriseringar av urbana landskap i Schweiz varit betydelsefulla (Diener et al., 2006). Dessa studier beskriver hur Schweiz med utgångspunkt i en fullständig planetär urbanisering kan ses som fem urbana kategorier: Metropolzoner, urbana nätverk, stilla zoner, alp(turist)orter och det alpina landet (se figur 49). Arbetet har syftat till att analysera urbaniseringsprocesser över hela Schweiz och på så sätt klargöra karaktärer och potentialer i olika urbana situationer. Kartläggningen baseras på tre teoretiska kategorier i form av nätverk, gränser och skillnader (Schmid, 2015, s. 208). Enligt Schmid möjliggör denna kartläggning att klargöra samt problematisera bakomliggande omvandlingsprocesser som upprättar förutsättningar för de olika landskapskategorierna och det vardagliga livet att förändras över tid (Schmid, 2015, s. 209).

Rosa visar metropolregioner, orange visar stadsnätverk, grön visar stilla zoner, blå visar alpina turistorter, brun visar på övriga alpmiljöer.

(FIGUR 49)
SCHWEIZ: URBANA POTENTIALER
(Diener et al., 2006; © ETH Studio Basel, 2005)

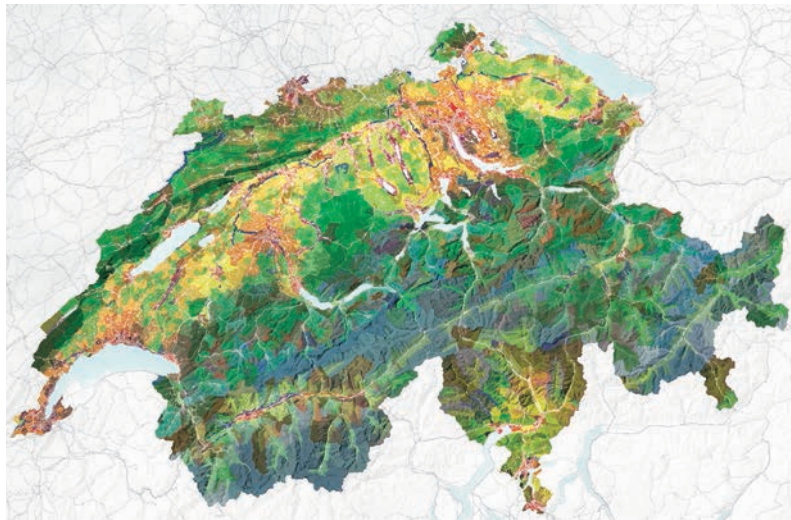
I arbetet med Skaraborg har kartläggningen av en mångfald av landskapskategorier varit ett stöd för att utveckla förståelsen av olika centraliteter och förändringsprocesser. Städerna och tätorterna men även landsbygden formar nätverk som när de synliggörs i olika skalor visar hur de lokala situationernas utvecklingsmöjligheter beror på vilka nätverk de har tillgång till samt hur detta formar lokal tillgång till olika resursbaser som i sin tur skapar förutsättningar för och ger upphov till en mångfald av förändringsprocesser. Planeringsstrategier som utgår från rum som form och avgränsar arbetet med administrativa gränsdragningar blir i relation till den lokala-regionala dynamiken starkt begränsade och begränsande. När nuvarande situationer analyseras framträder hur underliggande geologiska formationer, topografi, avrinningsområden, och överlagrade infrastrukturnät etc, upprättar förutsättningar som tydligt ger avtryck i dagens bebyggelsemönster och socio-ekonomiska omvandlingsprocesser.

Kartläggningen som i arbetet med Strukturbild Skaraborg genomfördes i en process, där tematiska kartor och resultaten från dialogmöten med kommunerna analyserades, resulterade i sex kategorier (se figur 39). För det första delades tätorterna in i tre olika kategorier beroende på lokalt utbud av service, utbildning, handel och kommunikation. Vidare definierades kategorierna tätorts- och kultur- landskapsnära landsbygd. Till denna kategori sorterades de områden som tack vare ett bevarat historiskt kulturlandskap och närhet till tätorternas utbud av service, utbildning och arbetsmarknad genomgår omvandlingsprocesser där befolkningmängden ökar och nya verksamheter uppstår. I stor utsträckning är dessa landskap präglade av en växande besöksnäring som lockas av de kulturella, estetiska och biologiska värden som formas av den historiska kulturmiljön. De två sista kategorierna definierades som högproducerande jordbrukslandskap och skogslandskap. Definitionen utgår framförallt från topografiska och visuella förutsättningar som formas av landskapets form men syftar även till att framhålla de stora ekonomiska värden som är kopplade till dessa landskap. Kartläggningen av de sex kategorierna ska ses som en tentativ redovisning och är inte komplett. Kategorierna behöver vid fortsatt kartläggning utvecklas, framförallt med utgångspunkt i de lokala situationerna för respektive tätort samt för

olika natur- och kulturmiljöer i form av olika biotoper, topografi och klimatförhållanden. Kartläggningen behöver trots att den utgör en central del av analysen i strukturbildens slutrapport ses som en skiss.

I likhet med hur Diener et als (2006) kartläggning av Schweiz vidareutvecklats av bland annat arkitekterna Kees Christiansee och Michael Wagner (2014) framträder i analysen av Skaraborg ett mosaiklandskap, ett mönster som Christiansee och Wagner beskriver som samhällets övergripande kulturlandskap (Kulturlandschaft). Genom att kategorisera en mångfald av kulturlandskap försöker de undvika en polarisering mellan det urbana och det rurala. Istället framhålls hur landskapet formas av en mångfald av nätverk med olika densiteter, intensiteter och funktioner (se figur 50).

Avsikten med att definiera olika landskapskategorier i arbetet med Strukturbild Skaraborg var att synliggöra en mångfald av centraliteter med utgångspunkt i olika landskapskategorier. På så sätt har arbetet försökt klargöra förutsättningar som möjliggör och begränsar lokal och regionala omvandlingsprocesser inom olika kategorier. Målet för kartläggningsprocessen var därmed att identifiera vad som kan beskrivas som Skaraborgs urbana ekologier, det vill säga komplexa

(FIGUR 50)
SYNTHESIS MAP 'KULTURLANDSCHAFT SWITZERLAND',
(Christiansee & Wagner, 2014)

produktiva konfigurationer av stadslandskapets olika komponenter och resursslåg som upprättar förutsättningar för lokala-regionala omvandlingsprocesser (se figur 40).

Kartläggningen av Skaraborgs urbana ekologier, som visar hur resurser från olika landskapskategorier kan hanteras, har format en ny projicering av Skaraborg som innebär nya förutsättningar för den lokala och regionala utvecklingen. De urbana ekologierna är därmed inte relevanta i sig själva utan det viktiga är vilka möjligheter och vilken potential som går att identifiera och utveckla när ekologier kombineras samt hur artikulationer av ekologier omvärderar lokala resurser. Det finns i detta arbete en central frågeställning om det urbana prefixet till urbana ekologier. I Skaraborg blir det tydligt hur det urbana perspektivet med avseende på socio-ekonomiska och tekniska processer begränsar värderingen och inkluderingen av naturresurser och ekosystemtjänster som utgångspunkt för lokal och regional utveckling. Å andra sidan belyser det urbana prefixet behovet av att inkludera alla landskapskategorier i ett urbant perspektiv då det är sammansättningen av dessa som ger nuvarande samhälle sin form och sina möjligheter.

Centraliteter och periferier

För att undersöka hur urbana ekologier formar olika lokala planeringsförutsättningar och utmaningar genomfördes i arbetet med Strukturbild Skaraborg en laboration kring lokala-regionala mötesplatser. Som geografiska kontexter för laborationen valdes Grästorp och Skövde med syftet att arbeta med två olika situationer men där båda innehåller liknande funktioner såsom ett resecentrum och kulturhus. Valet av situationer var även påverkat av ett projekt med namnet *Skaraborgs kulturella kraftfält* som kommunalförbundet genomfört under 2013 och 2014 (Skaraborg, 2014).

För laborationen formades en arbetsgrupp med inbjudna konsulter¹. Arbetet påbörjades genom kartläggningar av lokala aktörer,

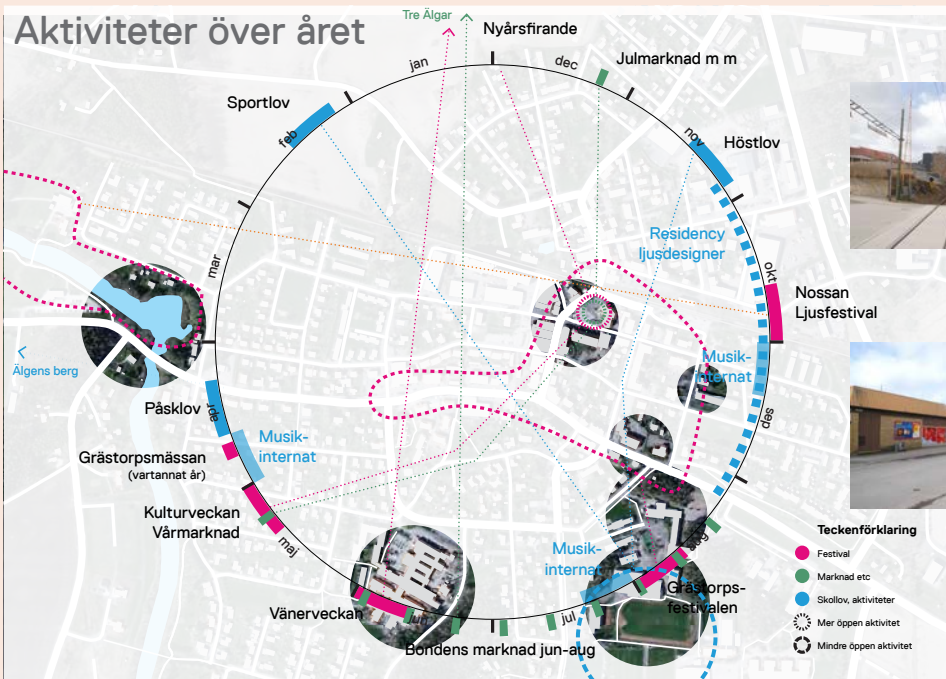
1. Arbetsgruppen bestod av Lia Ghilardi från Noema culture & place mapping, Magnus Björkman från AIM-Architecture is Made, Magnus Fredricson från Skaraborgs kommunalförbund och Nils Björling.

verksamheter och stadslandskapets infrastrukturella, topografiska och morfologiska sammanhang (Skaraborg, 2015a). Intervjuer med olika aktörer inom kulturverksamheter och näringsliv samt kommunens organisation låg till grund för både en rumslig och tidlig kartläggning. Aktiviteter redovisades både i förhållande till var de geografiskt var lokaliserade samt när under året de är verksamma.

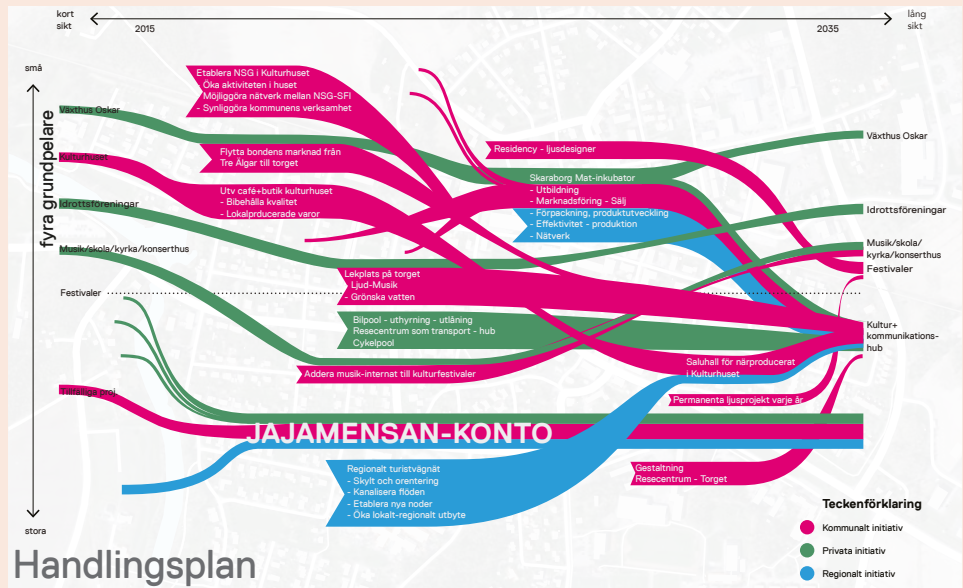
Kartläggningen baserades på fyra strategier: För det första strategier som syftar till att aktivera de människor, platser och ekonomiska resurser som finns lokalt genom att klargöra unika kulturella kvaliteter i respektive situation. För det andra en gestaltning som kopplar rum och platser till människor, förändringsprocesser, användningsområden och funktioner – det vill säga utveckla platser i staden där aktiviteter kan ske. För det tredje angreppssätt som integrerar vardagliga pågående processer i de specifika omvandlingsprocesser som sker och avslutningsvis strategier som uppfinner eller kompletterar det befintliga med resurser eller kompetens som saknas för att katalysera befintliga resursbaser samt skapa uppfinningar och utveckla idéer med utgångspunkt i det som finns (Skaraborg, 2015a, s. 4). I dialog med lokala referensgrupper med deltagare från kommunernas förvaltningar utvecklades kartläggningen till lokala handlingsplaner för att kombinera offentliga och privata aktörer samt samordna lokala och regionala initiativ.

I Grästorp fungerade arbetsprocessen som planerat och formade ett lokalt engagemang från både politiker, tjänstemän, näringsidkare och föreningsaktiva (se figur 51). Handlingsplanen inarbetades i kommunens utvecklingsstrategier och resulterade i ett fördjupat projekt kring strategier för att knyta samman kulturhuset och stationsområdet med hjälp av att omgestalta en gata till en park (Grästorp 2016). I samverkan mellan Grästorps kommun och Skaraborgs kommunalförbund påbörjades även en dialogprocess för att stärka det lokala-regionala utvecklingsarbetet av lokal livsmedelsförädling.

Situationen i Skövde visade sig vara svårare vad gällde samarbetet mellan olika kommunala förvaltningar samt mellan kommunalförbundets laboration och kommunens pågående planeringsarbete. En betydligt mer komplex rumslig situation med olika pågående projekt kring kulturhuset och stationsområdet bidrog till att begränsa

(FIGUR 51)
STRUKTURBILD SKARABORG, – LABORATION MÖTESPLATSER
KARTLÄGGNING OCH HANDLINGSPLAN GRÄSTORP
(Skaraborg, 2015a; Grästorp 2016)

Järnvägsparken – Gestaltningsförslag

genomslaget av laborationens kartläggningar och förslag på lokala angreppssätt. Laborationen visade dock på Skövdes stora utmaningar i det regionala samspelet och den var också central för att fördjupa förståelsen för Skövdes behov av regionalt stöd i de strategier och nyckelprocesser som formulerades i Strukturbild Skaraborg. Samtidigt synliggjorde laborationen hur Skövde som nav för den lokala arbetsmarknadsregionen och en lokalt formulerad bild av att vara motor för regionens ekonomiska utveckling upprättar starkt motstånd mot att ersätta rådande paradigm kring tillväxt och regional utveckling med andra alternativ. Denna dynamik och målkonflikt mellan Skövde och övriga kommuner samt målkonflikten mellan strukturer som tjänar respektive begränsas av nuvarande logik har starkt präglat arbetsprocessen med Strukturbild Skaraborg.

För laborationen var strukturbildens formulerade ekologier användbara för att klargöra samspelet mellan olika centraliteter för den lokala-regionala utvecklingen (se figur 40). Grästorps kunde på så sätt artikuleras som nav mellan utpekade LINK-områden och nätverk mellan tätorter. På så sätt utvidgades Grästorps handlingsutrymme från en position som med utgångspunkt i de större orterna riskerade att reduceras till enbart ett stationssamhälle längs med Älvsborgsbanan. Tillgång till en mångfald av olika resursbaser som ekologierna ger är en avgörande faktor för att över tid hantera förändringar och behov av omställningar. Genom tillgång och tillträde till fler resurser skapas möjligheter att hantera förändringar på olika sätt och över tid skifta tyngdpunkter. Skövde har, som nav för pendling och infrastrukturutbyggnad, stor tillgång till en mångfald av resursbaser. Skövde har därmed en stark delregional position i förhållande till de flöden som värderas som betydelsefulla i ett planeringsparadigm som domineras av mål om ekonomisk konkurrenskraft och ekonomisk tillväxt.

Grästorp har däremot en mer perifer placering i förhållande till flöden av arbetskraft, varor och tjänster. Därför var det betydelsefullt att belysa Grästorp som nav och hybrid mellan två urbana ekologier samt genom att förskjuta perspektiv omvärdera tillgängliga lokala resurser som utgångspunkt för lokal utveckling. Försök till denna perspektivförskjutning riskerar dock att framstå som skör i sig själv om den inte klarar av att frigöra sig från ett urbant tolkningsföreträde.

Om till exempel landsbygden ständigt inordnas som diskursiva och logistiska periferier till staden som centralitet framstår landsbygden som resurskrävande och ohållbar. Transportbehoven för landsbygdens livsmedelsproduktion och konsumtion förlängs när maten transporteras till förädlingsplatser och lager i städerna och därefter tillbaka till mindre orter. Detta medför att både transportbehoven för logistikens ytterkanter ökar samt att den ekonomiska avkastningen från förädlingsledet tillskrivs staden.

Ett annat exempel som är påtagligt i arbetet med Skaraborg som utkant i Västra Götalandsregionen är projektet K2020 (VGR 2010), som är ett politiskt mål om fördubblat kollektivtrafiksreande i Västra Götaland fram till år 2020. Med hänsyn till Skaraborgs glesare befolkningsstrukturer är det mer kostnadseffektivt att prioritera turtäthet i de stora orterna på bekostnad av kollektivtrafik i de glesa områdena. Politiska beslut förstärker på så sätt landsbygdens bilberoende.

I ett regionaliserat och globaliserat stadslandskap förändras tidigare gränsdragningar och relationer. Större geografiska områden ingår i städernas nätverk och behöver därmed inkluderas som bidragande och betydelsefulla. Planeringsprocessen behöver inkludera en rumslig diversitet med olika förutsättningar samt problematisera hur pågående omvandlingsprocesser som centraliserar kapital, resurser, kompetens och beslutsmandat riskerar att konkurrera ut mindre aktörer och på så sätt likrikta mångfalden av aktörer som ger underlag för en rumslig mångfald.

Ett dynamiskt regionbegrepp

Genom att förstå samhället som en mångfald av överlagrade och olika rums-tider framträder enligt Addie och Keil (2015, s. 409) hur olika lokala-regionala sammanhang ger förutsättningar för det vardagliga livet samt den sociala reproduktionen av nuvarande politiska och ekonomiska maktstrukturer. Genom att i det regionala kartläggningsarbetet och förändringsarbetet formulera ett bredare spektrum av centraliteter både artikuleras och synliggörs enligt Addie och Keil (2015, s. 414) nya socio-ekonomiska samband. Detta resonemang ska

inte enbart appliceras på administrativa och geografiska centraliteter och periferier utan även på individers och grupper tillträde till samhället. Resonemanget har enligt Addie och Keil inte bara bäring på geografiska periferier utan det handlar även om vilka som har tillträde till att forma relationella meningsbärande tolkningar av stadslandskapet samt vilka individer och grupper som har tillträde till samhällets gemensamma rum. Genom att undersöka de sköra stadslandskapen med utgångspunkt i en mångfald av centraliteter ges möjligheten att undersöka resurser, potential och relationer som utgår från de sköra stadslandskapen som centrum i sina respektive kontexter och förutsättningar, som enligt Addie och Keil både handlar om fysiska, mentala och sociala dikotomier.

Med erfarenhet från praktiken ser jag att det krävs ett dynamiskt regionbegrepp som kan hantera flera parallella och i vissa fall motstridiga sammanhållande relationer snarare än att utgå från enskilda centraliteter eller yttre administrativa gränser. Pågående urbanisering, regionalisering och globalisering ifrågasätter tidigare administrativa gränser och regionala identiteter. Regional och urban utveckling behöver alltså studeras utifrån dynamiska geografiska avgränsningar där nätverk och relationer snarare än administrativa och föreställda gränsdragningar definierar geografisk tillhörighet. Beroende på frågeställning och perspektiv skiftar därmed definitionerna av centrum och periferi. Den stora svårigheten och det kritiska läget består här i att identifiera de specifika frågeställningar som fördjupar relevant kunskap om respektive ekologi.

Den platsspecifika tids-rumsliga kartläggningen av Grästorps och Skövde synliggör hur möjligheterna att se specifika förutsättningar dels beror på detaljerade studier av pågående kulturella, sociala, ekonomiska och politiska processer men samtidigt är beroende av hur den lokala och specifika situationen relateras till olika urbana ekologier (Skaraborg, 2015a). Beroende på inom vilka urbana ekologier en specifik situation artikuleras och studeras skiftar möjligheterna att klargöra historiska och pågående förändringsprocesser. Hur en situation artikuleras påverkar även hur olika rumsliga aspekter framhävs respektive hålls tillbaka vid kartläggning och analys.

David Harvey beskriver att det relativa rummet överlagrar det absoluta och att det relationella rummet omger dem båda (Harvey, 2006, s. 124). För att som arkitekt eller planerare arbeta med ingrepp som fokuseras mot olika rumsliga aspekter är det viktigt att förstå att de relativa och relationella aspekterna verkar genom det absoluta rummet. Men det är en förenkling att sätta dem i ett hierarkiskt förhållande till varandra i ena eller andra riktningen. De rumsliga aspekterna står enligt Harvey i ett dynamiskt växelspel när rumslig meningsproduktion ska förändras. Förändras eller omtolkas en aspekt påverkas de övriga. Det blir här av central betydelse att utveckla strategier som inte bara artikulerar urbana ekologier för att framställa en situation som centralitet i sitt eget omland utan även inkluderar konkreta omvandlingar som materialiserar ett nytt tillstånd.

Jag återkommer i kapitel 7 till hur detta genomfördes i arbetet med Grästorps och Skövde.

Att etablera centraliteter

Jag har i det här kapitlet redovisat hur jag operationaliserat det teoretiska och metodologiska ramverket kring urbana ekologier som komplexa produktiva konfigurationer. För detta ser jag att begreppet ekologier är användbart eftersom det synliggör stadslandskapets producerande kapacitet och samspelet mellan rum som form och rum som process. Samtidigt ser jag hur begreppet inbegriper assemblage-egenskaper där rumslig meningsproduktion och möjliggörande respektive begränsande kapacitet uppstår i specifika konfigurationer av komponenter samt de krafter och processer som håller dem samman. En betydelsefull aspekt är även hur begreppet betonar hur samhälle och natur inte kan ses som åtskilda utan framhåller hur samhällsomvandling beror på kombinationer av sociala och biologiska processer. Till detta ser jag dock att ett urbant prefix behöver adderas för att betona hur alla landskapskategorier och därmed de omvandlingsprocesser som sker styrs av en urban logik och står under en urban dominans kring tolkningsföreträde, värdering av resurser och potential. Av betydelse är även hur ekologierna behöver ses utifrån

en icke-linjär relation mellan orsak och verkan och hur detta formar behovet av att kontinuerligt omförhandla rådande tillstånd för att undvika inlåsnings och behålla ekologiernas flexibilitet. Samtidigt är stadslandskapet avsiktligt format för att styra, kontrollera, låsa, dirigera och öppna möjligheter.

Av betydelse för lokal-regional utveckling är en kontinuerlig analys av hur resurser, kompetenser och beslutsmandat på olika nivåer kan kombineras och samspela för att utvidga eller begränsa framtida möjligheter till förändring. Med hjälp av urbana ekologier som tar utgångspunkt i topografiska, morfologiska och infrastrukturella sammanhang och klimat, liksom i diskursiva strukturer kan nuvarande konfigurationer och omvandlingsprocesser problematiseras med utgångspunkt i både platsspecifika förutsättningar och övergripande strukturer.

Samtidigt kan resurser som skymms av nuvarande strukturer synliggöras genom att alternativa ekologier formuleras. Därmed skapas möjligheter för nya kombinationer av resurser. Det är viktigt att i kartläggningen av stadslandskapet artikulera olika ekologier eftersom ett ensidigt perspektiv på kartläggningen kan skymma potential och resurser.

Urbana ekologier har som konceptuellt verktyg utgjort ett stöd för att kring de specifika situationer och sammanhang som jag studerat upprätta centraliteter i nätverk med olika resurser och potential. I denna process har ekologierna varit användbara för arbetet med sköra stadslandskap genom att de stödjer arbetet med att etablera det sköra tillståndet som centralitet samt genom att skifta fokus till hur olika konfigurationer kan identifiera ett bredare spektrum av resurser, vilket innebär att i detalj synliggöra vilka relationer ekologierna upprättar kring en specifik situation samt vilka funktioner och resursbaser de därmed kan identifiera och aktivera. Det gör att illustrationerna av ekologierna inte blir relevanta i sig själva utan det handlar om vilka resurser de skymmer respektive synliggör samt hur de betonar olika förutsättningar, beroende på perspektiv och utgångspunkt. I det konkreta arbetet behöver ekologier artikuleras utifrån en specifik situation samt hur de i detta sammanhang är meningsbärande.

I relation till hur olika ekologier upprättar olika resursbaser behöver de även ses i relation till maktrelationer. En placering med tillgång till fler ekologier och ett bredare spektrum på resurser är centralt för att skapa uthållighet över tid och möjlighet att anpassa den lokala situationen till olika förutsättningar och förändringar inom olika urbana ekologier. Det är viktigt att avslutningsvis betona att urbana ekologier i arbetet med Mariestad och Skaraborg framförallt haft som avsikt att möjliggöra lokal utveckling genom att upprätta en mångfald av centraliteter och därmed utvidga det lokala handlingsutrymmet och det lokala-regionala tillträdet till sitt eget omland.

Urbana ekologier kan användas för att upprätta sköra stadslandskap som centraliteter i olika topografier och nätverk. I dessa överlagringar ser jag urbana nyckelprojekt som möjliga adaptrar för att koppla samman olika resursbaser som utgångspunkt för att öppna möjligheter för de sköra stadslandskapen. Nyckelprojekten utgör mot denna bakgrund specifika projekt eller processer som materialiserar och/eller diskursivt formulerar de projiceringar som ekologierna upprättar. Kortfattat innebär detta för planeringspraktiken att:

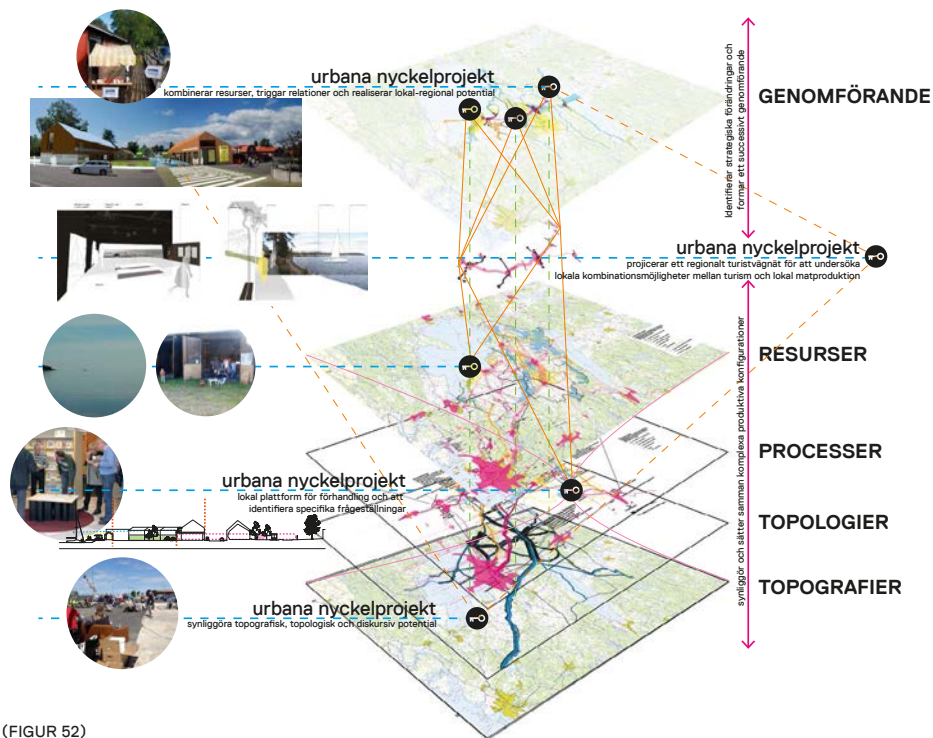
1. Identifiera ekologier som artikulerar kompletterande centraliteter.
2. Formulera ekologier som omförhandlar befintliga konfigurationer av stadslandskapets komponenter och omvandlingsprocesser.
3. Artikulera ekologier som kan klargöra resurser och potential i nuvarande situation.
4. Utveckla nyckelprojekt som kan kombinera resurser från olika urbana ekologier.

7. Urbana nyckelprojekt

Inledning

Avsikten med det här kapitlet är att genom exempel från praktiken redovisa vad urbana nyckelprojekt kan göra samt hur de samverkar med studiens två övriga konceptuella verktyg. Hur urbana nyckelprojekt kan stödja planeringsprocessen och resultera i planeringens konkreta genomförande har tidigare undersökts i min licentiatavhandling (Björling, 2014) och vidareutvecklas här utifrån den.

Den undersökande processen kring nyckelprojekt har varit drivande för studien som helhet på flera sätt. Nyckelprojekten har som konceptuella verktyg drivit arbetets kartläggningsprocess genom att modellera förslag och alternativ kring identifierade problemställningar. De har varit viktiga verktyg för att kunna använda ett arkitekturtänkande som forskningsmetod samt för att driva den konkreta kartläggningen i de empiriska kontexterna. I de två planeringsprocesser som är i fokus för studien har nyckelprojekten även utgjort bryggor från planering till genomförande, bland annat genom att formulera konkreta projekt som i Tidanpromenaden eller som skissprojekt som konkretiserat planeringsprocessen och genom att modellera alternativ synliggjort behov av förhandlingar och prioriteringar (se figur 52). Genom att modelleras som konkreta steg för att påbörja anslutande faser till den övergripande planeringen har nyckelprojekten även utgjort plattformar för att samla aktörer och resurser.

(FIGUR 52)
NYCKELPROJEKTENS FUNKTIONER

För att kortfattat förklara vad urbana nyckelprojekt syftar till avser jag följande med begreppets olika delar. Jag använder begreppet *projekt* med utgångspunkt i projektets projektiva förmåga, dvs förmågan att katalysera den förändring som det modellerade arkitektoniska projektet syftar och relaterar till. Projekt ska därmed ses med utgångspunkt i en ständigt pågående samhällsomvandlingsprocess där ingrepp (projekt) kan genomföras avgränsade i tid men där deras påverkan får långt vidare konsekvenser i både rum och tid. Det enskilda projektet är inte autonomt, utan är en del av urbana system och rumsligt, materiellt förankrade omvandlingsprocesser. Här knyter det projektiva nära an till vad Cuff och Sherman (2011) betecknar som det proformativa (se kapitel 2 och 3). Begreppet *nyckel* avser att beskriva det enskilda projektets olika möjligheter att påverka sin omgivning. Likt en nyckel behöver nyckelprojekten kunna öppna förutsättningar, starta processer, men även låsa omvandlingar och säkra

konkret genomförande. Ordet nyckel pekar samtidigt på behovet av att utforma platspecifika projekt som är anpassade till varje situations unika förutsättningar. Generella åtgärder saknar den precision som krävs för mångfalden av specifika situationer. Nyckelprojekt relaterar också starkt till vissa former av urban akupunktur som beskrivits ovan (se kapitel 2). Prefixet *urban* syftar som tidigare nämnts till att betona anknytningen till diskussionen om planetär urbanisering och det urbana prefixet som behandlats ovan (se kapitel 3), samt avgränsa studien till verktyg för att förändra stadslandskapet och den materiella miljö som vi människor formar för att hantera och utveckla samhället.

Med denna inramning av begreppet är det, likt för sköra stadslandskap och urbana ekologier, svårt att definiera vad urbana nyckelprojekt konkret *är*. Snarare definieras och värderas urbana nyckelprojekt utifrån vad de *gör* och synliggör i kartläggningsarbetet och vilka processer de öppnar eller stänger, dvs. deras *nyckelprojektskapacitet*.

Nyckelprojekt har i studien både använts för att initiera förändringsprocesser och för att utveckla konkreta materiella förändringar, vilket till viss del gör att det går att se en uppdelning mellan nyckelprojekt och nyckelprocess. Framförallt i arbetet med Strukturbild Ska-raborg utgör de identifierade nycklarna politiska och mellanregionala processer för att etablera plattformar för förhandling och formulera handlingsalternativ. Jag ser dock att även dessa processer behöver ses som projekt då det är deras framåtsyftande och rumsligt modellerande kapacitet som är betydelsefull. Syftet med processerna är en absolut, relativ och relationell rumslig omvandling av kommunernas relationer och stadslandskap.

Nyckelprojekten behöver relateras till en rumsligt samspelande materiell och diskursiv kontext där det är genom att visualisera processer, modellera scenarier och föreslå konkreta förändringar som nyckelprojekten kan driva kartläggningsprocesser, upprätta förhandlingslägen och samla resurser. Det centrala är hur nyckelprojekten utvecklas för att göra pågående omvandlingsprocesser begripliga och möjliga att hantera utifrån nuvarande position, kunskap och omvandlingshastighet. För denna process blir ekologiernas producerande kapacitet central. Nyckelprojekten verkar framförallt genom att kombinera resurser och potential från olika topografier, infrastrukturer och rumsliga samband.

För att vara användbara mot studiens syfte att stärka planeringspraktikens möjligheter att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsnings- och möta utmaningar som genereras av ojämn geografisk utveckling ser jag att nyckelprojekten behöver öka sin kapacitet att:

1. Driva kartläggning genom att utgöra bryggor mellan olika planeringsnivåer för att precisera frågeställningar kring vilka materiella och diskursiva sammansättningar som upprättar sköra stadslandskap, samt vilka krafter som håller dem samman.
2. Visualisera alternativ till rådande situationer för att klargöra förutsättningar, kapacitet och strukturella hinder som döljs av rådande situation. Nyckelprojekten behöver därmed ha kapacitet att synliggöra nuvarande urbana ekologier samt modellera och formulera alternativa (urbana) ekologier och dess kombinationsmöjligheter.
3. Utgöra adaptrar som kopplar samman potential från olika urbana ekologier för att på så sätt upprätta centraliteter och ge den specifika situationen ett utökat tillträde till ekologier och deras resursbaser.
4. Införa motstånd mot reproduktionen av nuvarande inlåsnings- och synliggöra målkonflikter och formulera behov för dialog och förhandlingar om olika alternativ för en långsiktigt hållbar samhällsutveckling.
5. Upprätta länkar, eller utgöra adaptrar mellan människor och deras omgivande livsmiljö som relaterar det omgivande stadslandskapet och dess materiella och diskursiva omvandlingsprocesser till en rumslig skala eller språk som går att förstå utifrån nuvarande position, kunskap och omvandlingshastighet.
6. Etablera sammanhang som samlar tillgängliga resurser, kompetenser och beslutsmandat och gemensamt formar ett deltagande för att utgöra bryggor mellan planering och genomförande.

Sammantaget kräver detta arbete tillgång till olika planeringsnivåer för att växla perspektiv och nå tillträde till både specifika rumsliga och strukturella omvandlingsprocesser.

Nyckelprojekt för att kartlägga ekologiernas detaljer

I arbetet med att klargöra de urbana ekologiernas kapacitet framgick tidigt att en övergripande kartläggning inte kan identifiera specifika problemställningar för respektive ekologi. Nyckelprojekten blev i denna process ett verktyg för att växla skala och från en övergripande nivå identifiera relevanta rumsliga sammanhang och precisera de förändringsprocesser som omformade de lokala-regionala sambanden. Till exempel blev nyckelprojekt som begrepp ett användbart verktyg i de dialogmöten som genomfördes. När övergripande problemställningar identifierades i samtalen kring till exempel infrastruktur, bebyggelseutveckling, kollektivtrafiks försörjning eller logistikflöden kunde de närvarande vid samtalen gemensamt synliggöra specifika förutsättningar som framträdde som faktorer för lokala inläsningar. Nyckelprojekten utgjorde på så sätt en lins för att överföra övergripande omvandlingsprocesser till specifika situationer och problemställningar. Omvänt utgjorde nyckelprojekten utgångspunkter för att sätta samman en relevant kontext kring en specifik planeringssituation.

Av central betydelse för dessa processer är förflyttningar mellan olika skalor för att identifiera relevanta förutsättningar, undersöka kombinationernas konkreta och materiella påverkansmöjligheter, övervinna blockeringar och aktivt testa den översiktliga planeringen. Nyckelprojekten utgör här länkar mellan olika skalor och driver på så sätt kartläggningsarbetet och analysen framåt, vilket kräver en kombination av under- och ovanifrånperspektiv. Detta formulerades i summeringen av förstudien för Strukturbild Skaraborg som att nyckelprojekten behöver klarlägga samband, relationer och beroenden mellan orter, mellan tätort och landsbygd, mellan olika näringar, sektorer och tematiska intresseområden. Som ett andra steg att preliminärt upprätta kombinationer som på översiktligt sätt urskiljer punkter, relationer och möjligheter som kan vara av särskilt intresse för utveckling. Därefter kan nyckelprojekten användas för att systematiskt undersöka dessa kombinationsmöjligheter, beröringspunkter och kopplingar som kan ge upphov till positiva och långsiktiga synergier samt sammanställa alternativa scenarier med potentiella fördelar och

konsekvenser. Avslutningsvis kan genom denna process specifika, små och stora, strategiska projekt utvecklas som förädlar befintliga förutsättningar och fungerar som katalysatorer för positiv förändring (Skaraborg, 2013, s. 6).

I arbetsprocesserna i Mariestad och Skaraborg framträder nyckelprojekten som moment för att fördjupa specifika frågeställningar, testa hypoteser och klargöra eventuella konflikter som i sin tur påverkar perspektiven på kartläggningen av teman och hur kartläggningen kan fördjupas och utvidgas. Rörelser fram och tillbaka i denna arbetsprocess påverkar föreställningar om urbana landskap och rum.

I arbetet med Fördjupad översiktsplan Mariestad påbörjades kartlägningsarbetet för att identifiera relevanta frågeställningar genom att begrepp från teoribildning kring rumsliga aspekter, rytm, fysiska och föreställda gränsdragningar, rörelsekapital, sociala mötesplatser och nätverk testades genom modelleringar av befintliga förutsättningar. Detta arbete kompletterades med modellerings- och tolkningsarbete av visionens konsekvenser för den fysiska planeringen. Samtidigt undersöktes nya förutsättningar och konsekvenser av förändrade relationella och topologiska relationer i en regional och lokal skala. Med utgångspunkt i topografiska, morfologiska och infrastrukturella förutsättningar samlades denna kartläggning, som modelleringarna av nyckelprojekten katalyserade, i vad som betraktats som Mariestads urbana ekologier (se figur 9), det vill säga konfigurationer av stadslandskapets komponenter som upprättar förutsättningar för stadslandskapets omvandlingar.

Som ett exempel blev det i arbetet med Tidanpromenaden intressant att förstå hur korsningarna mellan Göteborgsvägen och Tidan, respektive Tidan och Kungsgatan upprättar olika möjligheter för området runt Tidanpromenaden att förändras över tid. Tidan som ekologi synliggör den biologiska mångfalden, vattenkvalitet, fiskens möjlighet att leka samt djurlivets möjligheter till passage som centrala frågeställningar. Göteborgsvägen och Kungsgatan med sina respektive bebyggelsemönster synliggör andra logiker och omvandlingsprocesser som påverkar handelsetableringar och kommunikationsmöjligheter. Samtidigt behövs i denna kartlägningsprocess konkreta projekt som synliggör potentialen i de projiceringar av nuvarande situation som

de olika ekologierna formar. I detta samspel har nyckelprojekten varit drivande för att precisera frågeställningar i kartläggningsprocessen och därefter konkretisera kartläggning och etablera plattformar som samlar tillgängliga aktörer för att materialisera planeringen.

Samtidigt ingår Tidanpromenaden i ett mer omfattande projekt med syfte att skapa ett sammanhängande vistelserum längs både Väneren och Tidan (se figur 9) (Mariestad, 2013). I detta sammanhang har utvecklingen längs med Tidan som syfte att koppla samman ytterområden i Mariestad för att på så sätt kombinera lokala resurser i dessa områden samt att inkludera vattnet som en lokal resurs för utvecklingen av hela tätorten. Nyckelprojekten har på så sätt fungerat som adaptor som kombinerar resurser och potential från olika urbana ekologier, materialiserat dem för att visa hur planeringen kan genomföras samt formulerat alternativ som kan öppna rumsliga inlåsningar.

Nyckelprojekt för att kombinera resurser och potential

Betydelsefullt för laborationen i Grästorps som genomfördes inom ramen för Strukturbild Skaraborg var hur kartläggningen av pendlingsmönster och LINK-områden som två överlagrade urbana ekologier underlättade att synliggöra Grästorps som ett nav mellan tätorternas nätverk av pendling för arbete, utbildning och fritid samt att identifiera sammanhang för jordbrukslandskapets aktörer och verksamheter (se figur 39).

Tack vare att vi i arbetsgruppen för laborationen hade tillträde till både kommunen och kommunalförbundet kunde vi formulera projektidéer som kombinerade initiativ och resurser från olika planeringsnivåer. Till exempel skissades ett lokalt-regionalt utvecklingsprojekt kring kombinationen av att artikulera LINK-områden genom en satsning på ett delregionalt turistvägnät och att lokalt flytta marknaden för lokalproducerad mat till torget. På så sätt samordnades initiativ kring att utveckla kulturhusets kafé som saluhall för lokalproducerad mat. Torget studerades på så vis som nod med utgångspunkt i flera skalor. På ett liknande sätt skapades, genom att växla upp de lokala initiativen

kring att förbättra resecentrum, möjlighet att via kommunalförbundet föra en dialog med trafikverket kring den rumsliga formgivningen kring stationen och placeringen av perronger. I kombination med att undersöka privata initiativ kring en bil-pool kunde omvandlingen av stationen ses i relation till möjligheten att även besökare skulle kunna byta till bil och på så sätt få tillgång till besöksmål runt Grästorp som inte är kollektivtrafikförsörjda. Till detta adderades resurser genom att det lokala kultur- och föreningslivet lokaliserade aktiviteter till torget och till exempel genom att den årliga ljusfestivalen utvecklade belysningen kring torgmiljön.

I laborationen i Skövde, som genomfördes parallellt med att Skövde kommun utarbetade en ny fördjupad översiktsplan för centrala Skövde (Skövde, 2015), tydliggjordes att lokala rumsliga inläsningar orsakar brist på handlingsutrymme för kommunen och det lokala näringslivet. Situationen i Skövde visar på behov av att i planeringen skapa lägen av samtidighet, det vill säga att de aktörer som medverkar befinner sig i någorlunda samma situation inför det arbete som ska genomföras. I laborationen var detta ett problem då det regionala perspektivet problematiserade lokala förändringsprocesser som redovisats i samrådshandlingar för den fördjupade översiktsplanen och som därför varit ämne för politiska dialoger och samråd med lokala näringslivsorganisationer tidigare.

Planeringssituationen i Skövde är komplex på grund av att det pågår många parallella planeringsprocesser kring stationsområdet vars resultat påverkar varandra (se figur 53 och 54). Kollektivtrafikens lokala och regionala trafik samlas här och närheten till stambanan och genomfartsleder med transporter av farligt gods begränsar de rumsliga förutsättningarna att genomföra förändringar. Komplexiteten kräver att vissa intressen prioriteras och på så sätt blir handlingsutrymmet begränsat för den lokala planeringspraktiken. Samtidigt skapar upplevelsen av att vara en för liten centralort för att ge regionen konkurrenskraft en vilja att visa handlingskraft vilket riskerar att minska ett kritiskt perspektiv till vad som byggs i strävan efter att bygga något.

Maktbalansen mellan aktörer leder även till att kommunen har ett begränsat handlingsutrymme att upprätta motstånd mot exploatörernas intressen. Balansgången mellan det allmänna och enskilda blir

därmed svårare att föra och planeringen domineras av ekonomiska värderingar. Att i denna process genom strukturbildens laboration problematisera och utmana de placeringsbeslut för regionens hus eller rumsliga lösningar kring genomfartslederna som genomförts var en utmaning och gav upphov till konfliktsituationen mellan den lokala planeringspraktiken och projektgruppen för Strukturbild Skaraborg.

Konfliktläget blev extra känsligt av att det även inom kommunen fanns skilda åsikter kring tidigare beslut och prioriteringar gjorda av politiker och tjänstemän, vilket visar på den bräcklighet kring omvandlingsprocesser som formas av sköra stadslandskap. Samtidigt fanns det från arbetet med strukturbilden ett beroende av att bibehålla en god relation till Skövde som Skaraborgs största kommun och med dess ordförandeposition i kommunalförbundets styrelse. Handlingsutrymmet att framföra kritik inom ramen för Strukturbild Skaraborg blev därmed också begränsat.

Utmaningarna för planerarna och politikerna i Skövde kommun pekar på hur likriktade målbilder för den framgångsrika staden med tät bebyggelse, småskaliga verksamheter och ett pulserande kulturliv lätt skapar ett avstånd mellan föreställningar om vad Skövde behöver bli för att ”lyckas” och nuvarande situation som kräver stora investeringar för att överbryggas. Samtidigt som formuleringarna i den fördjupade översiktsplanen om vad som konkret är en lyckad utveckling är mycket vaga är det oerhört kostsamt och tidskrävande att bygga om en stads fysiska struktur. Likt många andra medelstora svenska kommuner har Skövde kommun ekonomiska begränsningar för att på egen hand kunna omforma stadslandskapet. Detta i relation till att Skövde utanför den historiska rutnätsplanen är relativt glest bebyggt samt att investeringar i externhandel och beslut om utlokalisering av verksamheter begränsar möjligheterna att nå just förväntade målbilder som skapas kring ett handels- och kulturintensivt centrum.

Processerna i arbetet med Strukturbild Skaraborg som relaterar till Skövde kommun synliggör konsekvenserna av det sköra stadslandskapet och att det ofta råder ett svagt förhandlingsläge mellan tjänstemän och politik, en skörhet som verkar dubbelriktat, både i en ömsesidig ambition att visa handlingskraft och åstadkomma de förändringar som öppnar sköra tillstånd, men även i en ömsesidig

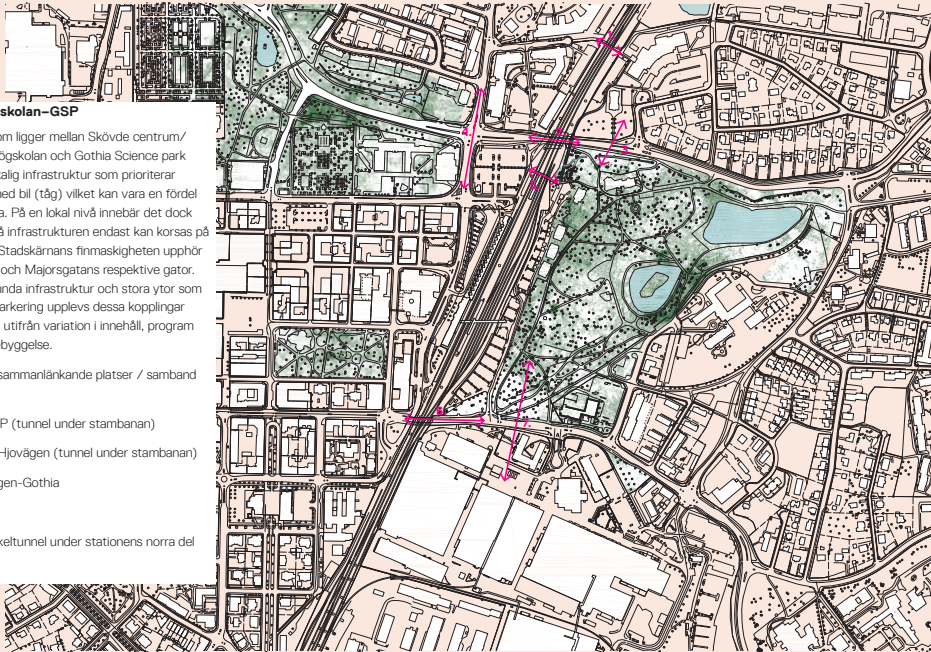
Kartläggning av samband

Centrum-Högskolan-GSP

Stadsrummen som ligger mellan Skövde centrum/ Resecentrum, Högskolan och Gothia Science park präglas av storskalig infrastruktur som prioriterar framkomlighet med bil (tåg) vilket kan vara en fördel i en regional skala. På en lokal nivå innebär det dock barriäreffekter då infrastrukturen endast kan korsas på ett fåtal ställen. Stads kärnans finmaskighet upphör i Stationsgatans och Majorsgatans respektive gator. På grund av nämnda infrastruktur och stora ytor som idag upptas av parkering upplevs dessa kopplingar underutvecklade utifrån variation i innehåll, program och (brist på) bebyggelse.

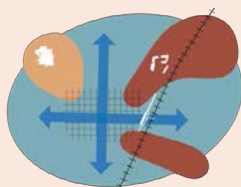
Följande viktiga sammanlänkande platser / samband har studerats:

1. Högskolan-GSP (tunnel under stambanan)
2. Majorsgatan/Hjovägen (tunnel under stambanan)
3. Boulongerskogen-Gothia
4. Majorsgatan
5. Gång- och cykeltunnel under stationens norra del

Skövde centrum är ett regionalt nyckelprojekt

Principillustration från Fördjudad översiktsplan Skövde tolkades till tre genomförandemekanismer.

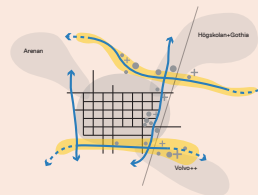
Utgångspunkt: FÖP Skövde

- » Sammanlänkning av delområden
- » Prioriterade stråk
- » Förtätning som sammanlänkande kraft

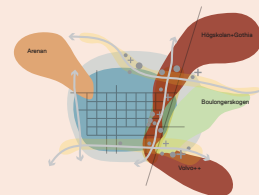
Förtätning som sammanlänkande kraft

- » Aktivera de resurser och de aktörer som finns längs de prioriterade stråken
- » Förtäta (med bebyggelse, relationer, betydelse, funktioner) kring prioriterade stråk
- » Addera kvalitet snarare än kvantitet

Prioriterade stråk

- » Förstärk och utveckla stråkens respektive karaktärer.
- » Förläng stråken och etablera "ryggrader" för utvidgningen av centrum.

Sammanlänkning av delområden

- » Genom att stråken förstärks och förtätas blir resultatet en sammanlänkning av delområden.

(FIGUR 53)
STRUKTURBILD SKARABORG, – LABORATION MÖTESPLATSER
KARTLÄGGNING OCH HANDLINGSPLAN SKÖVDE
(Skaraborg, 2015a)

Samband 2

Majorsgatan/Hjövågen (tunnel under stambanan)

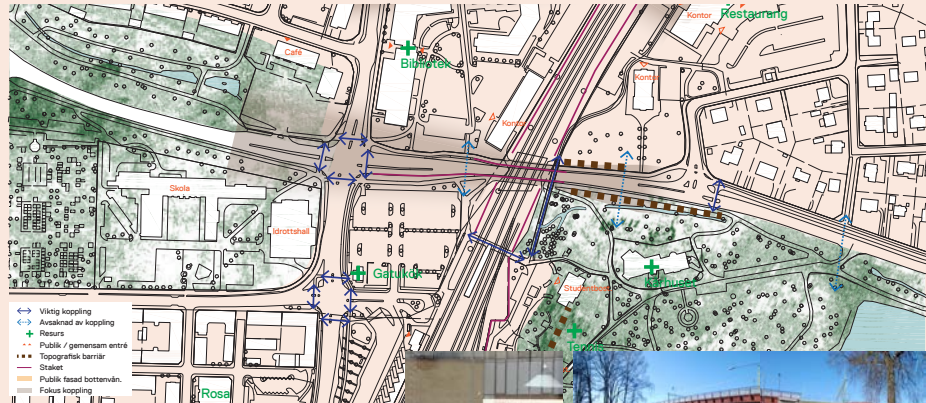
- » En viadukt för stambanan (4 spår) och en gc-bro passerar ovan
- » Pga täta mellanväggar upplevs tunneln mörk för fotgängare och cyklister
- » Då stambanan ligger högre i förhållande till övrig mark är barriäreffekt mindre då det finns en tydlig visuell koppling genom vägen under järnvägsviadukten.

Västra sidan mot öster, tydlig visuell koppling på grund av höjdförhållanden

Mer medveten gestaltning och bättre skötsel skulle dock kunna förbättra upplevelsen för fotgängare och cyklister

Östra sidan mot väster

Samband 4

Majorsgatan

- » Barriäreffekten mindre påtaglig pga tydliga visuella kopplingar, dock finns övergångsställen endast i korsningen med Stationsgatan/ Mariestadsvägen
- » Majorsgatans utformning prioriterar framkomlighet för snabb och genomgående trafik istället för stadstrafik

Visuell koppling men brist på övergångsställen mellan högskolan och (rese)centrum

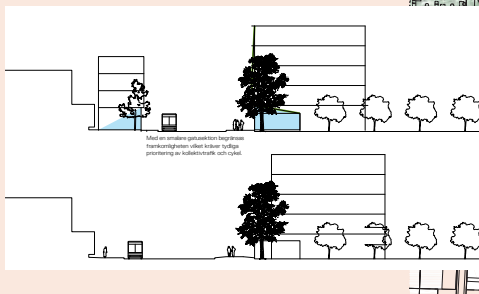

Brist på kopplingar/ övergångsställen över Majorsgatan

Stationsgatan, ett exempel

Övergripande mål (etablerade inom laborationen)

- » Förhandling om Skövde centrum som regionalt (riks-)intresse.
- » Säkerställa effektiva bytesmöjligheter mellan tåg-buss och buss-buss.
- » Värderna som främjar gång- och cykeltrafikanter och bidrar till en varierad och händelserik rytm i stadsrummet. Säkerställa en kvalitet på bebyggelsen som värnar detta.
- » Omförhandla gatans gestaltning och underlätta kopplingen mellan centrum och stationsområdet.
- » Bebyggelsens skala och densitet. Integera lokaler, handel, service i bottenvåningar i samband med nyexploatering. Flexibilitet, möjlighet till olika funktioner, byggnaders åldrande
- » Aktiviteter, lek miljö, solsken, vistelseort, lä- och mikroklimat
- » Hantera en långsiktig investeringstakt

Viktiga delprojekt: (föreslagna inom laborationen)

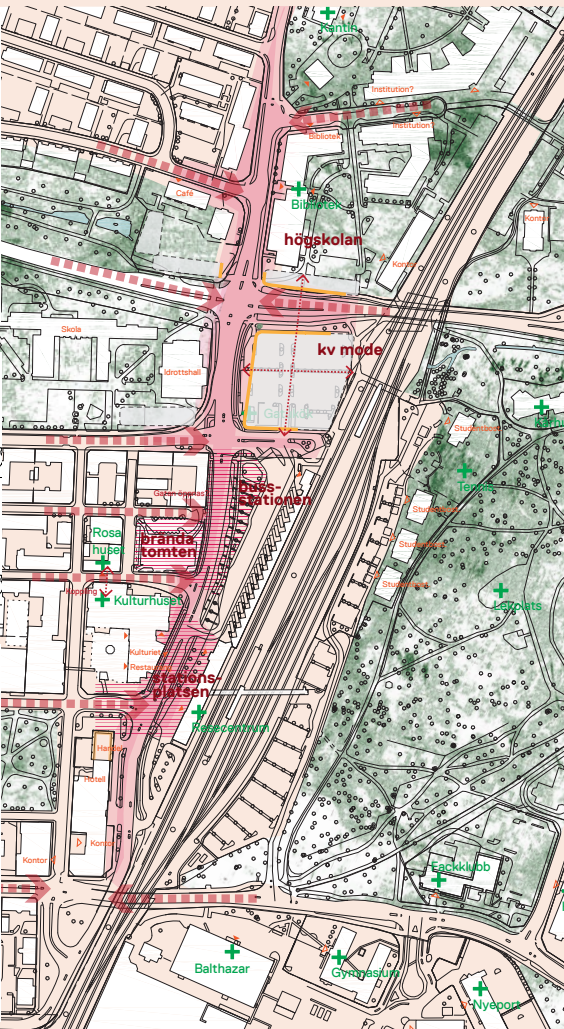
Kopplingen mot högskolan: Samtidigt som gaturummen kring högskolan är öppna och storskaliga och är möjliga att förtäta rumsligt är det viktigt att så långt som möjligt bibehålla visuella kopplingar mot resecentrum.

Kv Mode är föremål för exploatering med olika program. Viktigt är att säkerställa publika funktioner som tillvaratar möjligheten till en innehållsmässig förtätning av stadsrummet. Prioritera gång- och cykeltrafikanter vid planering av garagefunktioner.

Brända tomten har varit oexploaterad en längre tid och fylls idag av bilupställning i väntan på annan användning. Ytan skulle dock även kunna användas för aktiviteter relaterade till närliggande Kulturhuset och Rosa huset för att levandegöra staden och fungera som ytterligare brygga mellan stadskärnan och stationsområdet.

Busstationen kommer byggas ut med ytterligare hållplatser för lokalbussar. I samband med detta är det viktigt att beakta stadsrummets överskådlighet och gång- och cykeltrafikanters villkor.

Stationsplatsen har potential att skapa en koppling mellan resecentrum och Kulturhuset, ett samband som idag skulle kunna förstärkas för att gynna både stationens kvaliteter som bytespunkt liksom kulturhusets besöksantal.

(FIGUR 54)
STRUKTURBILD SKARABORG, – LABORATION MÖTESPLATSER
STATIONSGATAN SKÖVDE
(Skaraborg, 2015a)

brist på kunskap om respektive profession. Handlingsutrymmet är för tjänstemännen i flera avseenden begränsat genom att politiker tar beslut i detaljerade frågor. Politiken blir begränsad av att sakna expertkompetens kring samspelet mellan rumslig utformning och omvandlingsprocesser.

I Skövde upprättas i det dubbelriktade sköra tillståndet på så sätt en territoriell pakt kring till exempel lokaliseringen av ett nytt regionens hus. Det regionala förhandlingsutrymmet bedöms som begränsat och vad den lokala-regionala argumentationen kretsar kring är förenklat till att om ett nytt "regionens hus" inte placeras i Skövde så lokaliseras det till Göteborg vilket blir ett sämre läge för Skaraborg som helhet. Fokuseringen på att underlätta beslut om lokalisering till Skövde genom en låg kravspecifikation på vilka lokala rumsliga kvaliteter som eftersträvas begränsar det lokala-regionala handlingsutrymmet för både tjänstemän och politiker.

Kommunens målsättningar om befolkningstillväxt tenderar dessutom att förstärka en okritisk analys av det lokala rumsliga resultatet. I dialogen med den lokala planeringspraktiken, i politiska visioner och i planhandlingen för den nya fördjupade översiktsplanen och i samrådshandling för pågående detaljplan framträder ett resonemang som utgår från att fysisk förtätning stärker utvecklingen av Skövde stadskärna (Skövde, 2015, s. 4). Ny bebyggelse kommer att öka antalet arbetsplatser i centrala Skövde i direkt närhet till resecentrum och högskolan. Att förenkla utbyte mellan regionens tjänstemän, högskolans verksamhet och Gothia Science park som Skaraborgs satsning på företagsutveckling är viktiga steg framåt. En större mängd människor kommer ge stöd för en utökad handel och service. Utifrån den fördjupade översiktsplanens målsättning att förtäta Skövde är det dock problematiskt att till exempel dagens parkeringsyta planeras för *ett* kontorshus, vilket inte i större omfattning ökar den funktionella tätheten från dagens situation eller utökar tillträdet till och mångfalden av människor än vad parkeringen kan ge (Skövde, 2016). Möjligheten att använda ny bebyggelse för att åstadkomma en detaljerad bearbetning av stadslandskapet i avsikt att ge förutsättningar för en varierad bebyggelse med olika funktioner, ägande och användning över tid utnyttjas därmed inte i den lokala planeringen. "Nyckelprojektskapaciteten" i nya investeringar tas

därmed inte till vara. Kommunens förhandlingslägen framstår som svaga i relation till privata intressen att bygga ett nytt kontorshus för regionens verksamhet på en av de mest centrala tomterna i Skövde (Skövde, 2016, s.12). I denna process behöver den lokala utvecklingen i Skövde ses som ett delregionalt nyckelprojekt där den detaljerade formgivningen i Skövde på grund av de nätverk och ekologier som sammanstrålar i centrala Skövde kommer påverka kringliggande kommuners utvecklingsmöjligheter. Den problematiska situationen i Skövde visar på behov av planeringsverktyg som även i den översiktliga planeringen kan inkludera en detaljerad rumslig skala.

Det sköra tillstånd att lokalt hantera de omvandlingsbehov som Skövde och Grästorp står inför synliggör vad som i strukturbilden beskrivits som en dubbel inlåsning – en obalanserad regional utveckling där Skövde växer på bekostnad av kringliggande orter och landsbygd innebär dels problem i form av brist på bostäder, utbildning och arbetstillfällen för de kommuner som befolkningsmässigt ökar, dels brist på skatteintäkter och kompetens för de kommuner som minskar. Koncentrerande urbanisering som samlar resurser och kompetens bidrar därmed inte till att förbättra till exempel arbetslivets kompetensförsörjning eller utveckla mötesplatser.

Avsikten här är inte att likrikta planeringen så att alla delar blir likadana utan att belysa att det behövs en utökad förståelse för det relationella samspelet mellan centraliteter och periferier, samt en balans mellan perspektiv på hållbarhet, vilket är mycket svårt för ett litet land i en global ekonomi som karaktäriseras av en kapitalbaserad ekonomiskt dominans.

För den kommunala ekonomin är befolkningsmängden och den demografiska strukturen centrala frågor. Till exempel har Mariestads kommun producerat reklamfilm för att locka nya invånare som kan njuta av livet vid Väneren, bo i den lilla kommunen men fortfarande med möjlighet att pendla till arbete i den större kommunen.

Grästorps kommun ser en minskning av resurser genom att antalet invånare minskar och befolkningen samtidigt blir äldre. I Skövde behöver nuvarande situation omvärderas på grund av att staden växer, efterfrågan på mark ökar, och trafikmängder ökar, vilket innebär att den lokala gatustrukturen behöver ges en ny formgivning

för att motsvara nya behov. Att förtäta Skövde blir problematiskt om inte gaturummens, infrastrukturens och stadslandskapets funktioner och betydelse omförhandlas. Skövde framträder på så sätt som ett skört stadslandskap i relation till stelhet i nuvarande rumsliga strukturer och planeringsorganisation som begränsar möjligheterna till att omförhandla meningsbärande relationer kring de centrala stadsdelarna. Den regionala tillgängligheten för de som reser med bil och inte använder bussen till resecentrum begränsas av att parkeringsytor byggs bort. Framkomligheten på genomfartslederna minskar om gatusektionen snävas åt men möjliggör istället för ny bebyggelse nära service och arbetstillfällen. Minskad biltrafik reducerar utsläpp av koldioxid och kan leda till ett mer trafiksäkert stadslandskap.

På motsvarande sätt, som tidigare diskuterades i redovisningen av laborationen kring Marieforsleden i Mariestad, är denna förhandling en fråga om tillträde till de forum där planeringsfrågorna diskuteras samt vems tolkningsföreträdare som råder. Vem prioriteras i planeringsprocessen? För vem blir en förändrad rumslig lösning ett nyckelprojekt som öppnar respektive låser utvecklingsmöjligheter? Utvecklingsstrategierna blir därmed dubbelsidiga genom att de både möjliggör och begränsar.

Nyckelprojekten som identifierades i Skövde utgör verktyg för att växla mellan en lokal och regional skala och på så sätt identifiera på vilken nivå och i vilket sammanhang som förhandlingslägen behöver uppstå för att hantera bristtillstånd av resurser, kompetens och beslutsmandat eller stelhet i nuvarande rumsliga strukturer och planeringsorganisation. När vi i laborationens arbetsgrupp lyfte frågeställningen om Skövdes lokala utveckling med utvecklingsdirektören i Västra Götalandsregionen synliggjordes hur regionens lokala agerande både öppnar respektive förhindrar den lokala utvecklingen. I dialogen framkom att det var brist på kunskap om samspelet mellan den detaljerade rumsliga utformningen och de effekter som kan åstadkommas i stadslandskapet som saknades samt att det framförallt är privata fastighetsägare som har beslutsmandaten kring bebyggelsens utformning.

För att möta bristen på kunskap och kommunicera behovet av att balansera mål att på kort sikt generera hyresintäkter och på längre

sikt utveckla ett stadslandskap som inkluderar en mångfald av aktörer och funktioner, krävs välgrundad argumentation och en möjlighet att kommunicera lokal-regional utveckling från en mångfald av perspektiv och bryta dominansen av en ensidig målformulering. Centralt för denna utmaning står även behovet av att analysera övergripande förändringsprocesser och tolka dem till materiella rumsliga projekt. Denna utmaning pekar mot behovet av att utveckla verktyg som från strukturella problem med regional ojämn geografisk utveckling kan identifiera alternativ i en skala som går att uppleva med den mänskliga kroppen.

Resultatet av laborationen i Skövde i relation till Strukturbild Skaraborg var att den lokala rumsliga utvecklingen av Skaraborgs större orter pekades ut som delregionala nyckelprojekt. På grund av de möjligheter och begränsningar som dessa miljöer ger för kringliggande kommuner med avseende på tillgänglighet, utbud av service, kultur och handel så behöver de större orterna som nav i Skaraborgs arbetsmarknader och utbildningsstrukturer ses som gemensamma intressen. Detta kräver dock att de öppnas för tillträde från kringliggande kommuner. Detta är en stor utmaning för planeringen av ett regionaliserat stadslandskap som överskrider administrativa gränsdragningar.

Gemensamt visar laborationerna att inlåsnings för utveckling behöver ses som ett relationellt problem som kräver att stadslandskapet i hela sin omfattning öppnas för omförhandling. Det är inte i vissa avgränsningsbara områden, så som krympande tätorter eller växande städer, som problembilden för hållbar utveckling finns utan det är en frågeställning där hållbara livsmiljöer behöver formas för hela samhället. Det krävs för att bryta rumsliga inlåsnings att alla steg i arbetsprocessen med att kartlägga, analysera och utveckla förslag till förändring genomförs av ett ifrågasättande och utgår från flera perspektiv.

Nyckelprojektskapacitet

För att förstå hur stadslandskapets omvandlingsprocesser, resurser och potential kan förändras behöver underliggande processer och meningsbärande sammanhang klargöras med utgångspunkt i en mångfald av centraliteter, periferier och perspektiv. I denna process har nyckelprojekten varit betydelsefulla genom att driva kartläggningar som med ett kritiskt förhållningssätt ifrågasätter nuvarande strukturer och genom skisser och modeller testat konsekvenserna av förändring, både för specifika situationer och för stadslandskapets övergripande sammanhang. Urbana nyckelprojekt kan i denna process identifiera, analysera och påverka de rumsliga processer som driver och blockerar förutsättningar för stadslandskapets formationer samt utformas som adaptor som kombinerar resurser från olika urbana ekologier.

För att bryta reproduktionen av processer som förstärker ojämn geografisk utveckling måste centrum och även periferi förstås som relationellt betingade, dynamiska och beroende på perspektiv. Omvandlingsprocesser som pågår är alltid dubbelsidiga genom att de å ena sidan möjliggör och å andra sidan samtidigt begränsar möjligheter för grupper och individer i samhället. För att problematisera denna process behöver nyckelprojekten införa motstånd i reproduktionen av nuvarande inlåsnings, synliggöra målkonflikter och formulera behov för dialog och förhandlingar om olika alternativ för en långsiktigt hållbar samhällsutveckling.

I arbetet med Fördjupad översiktsplan i Mariestad och Struktur- bild Skaraborg har nyckelprojekten haft för avsikt att etablera sammanhang som samlar tillgängliga resurser, kompetenser och beslutsmandat som gemensamt formar ett deltagande för att på så sätt utgöra bryggor mellan planering och genomförande. Detta arbete har mer precist handlat om att använda nyckelprojekten som plattformar för en politisk process. Visionsarbete och strategidokument har formulerats och materialiserats för att konkretisera strukturella och i vissa fall abstrakta problemställningar om centralitet, periferi, ojämn geografisk utveckling och konkurrens etc. Identifierade nyckelprojekt har haft som avsikt att utvidga handlingsutrymmet, utgöra stöd för politiska

beslut kring pågående planering men samtidigt ifrågasätta politiska målformuleringar. För att förstå och formulera alternativ behövs förflyttningar mellan olika positioner och mellan olika skalor. Det är genom förflyttningarna som riktningen på den lokala utvecklingen kan greppas.

Det här kapitlet har med hjälp av exempel från Mariestad och Skaraborg visat hur urbana nyckelprojekt är ett konceptuellt verktyg som genom arkitekturtänkande kan kopplas samman med sköra stadslandskap och urbana ekologier och problematisera effekterna av koncentrerande och utvidgande urbanisering. Nyckelprojekten har i denna process identifierat och preciserat frågeställningar samt utgjort bryggor mellan olika planeringsnivåer. På så sätt har nyckelprojekten varit bryggor mellan olika situationer och adaptrar som kombinerat resurser, kompetens och beslutsmandat från olika ekologier. Nyckelprojekten blir i denna process både ett verktyg för att problematisera de sköra stadslandskapen samt synliggöra öppningar. Genom att materialisera de projekteringar som upprättats kring en specifik situation formas nycklar som öppnar processer i de sköra stadslandskapen.

I arbetet med Tidanpromenaden har denna process synliggjort vad det materiella resultatet av att arbeta med lokala resurser och kompetenser kan bli. På så sätt studeras hur till synes dolda resurser kan omvärderas och kombineras. I arbetet med Skaraborg har nyckelprojekten drivit laborationerna och i slutrapporten formulerats som processer med avsikt att beskriva hur genomförandet av strukturbilden kan påbörjas och ske. Vad det långsiktiga resultatet blir är i nuläget svårt att avgöra. Erfarenheten från det långvariga deltagandet i Mariestad är att nya tolkningar av det befintliga kräver tid för att förankras och inarbetas i de ordinarie rutinerna.

Avsikten har här varit att visa hur en kombination av ett kritiskt förhållningssätt och ett tentativt, materiellt formgivande och diskursivt formulerade angreppssätt kan användas för att identifiera och precisera nyckelprojekt. Genom att konkret förändra och föreslå förändringar har nyckelprojekten i arbetet med Mariestad och Skaraborg utgjort verktyg för att precisera frågeställningar, kombinera resurser från olika urbana ekologier och därmed möjliggöra att inlåsnings av sköra stadslandskap öppnas. I de avslutande kapitlen kombineras de tre konceptuella verktygen till ett gemensamt teoretiskt och metodologiskt ramverk.

8. Operativa vändningar

Inledning

I det här kapitlet kombineras de tre konceptuella verktygen för att visa hur de gemensamt ger stöd i planeringsprocessen för att överbrygga glapp mellan planeringsnivåer och stöd för att med ett arkitekturtänkande driva kartläggning, överbrygga glappet mellan planering och genomförande samt gå från teori till samordnad praktik. Inledningsvis diskuteras hur de konceptuella verktygen ger stöd för att upprätta förhandling om prioriteringar och målkonflikter. Därefter redovisas tio moment som identifierats i arbetsprocessen för att kombinera potentialen i de tre konceptuella verktygen. Efter det diskuteras hur de konceptuella verktygen ger stöd för att upprätta alternativa utvecklingsriktningar. Avslutningsvis öppnar kapitlet, med utgångspunkt i de konceptuella verktygens kombinerade kapacitet, för ett nytt teoretiskt och metodologiskt resonemang kring hur sköra stadslandskap kan användas för att möjliggöra omförhandlingar av människans livsmiljöer i hela dess spektrum av landskapskategorier.

Plattformer för förhandling

Slutrapporten för Strukturbild Skaraborg avsåg, genom att framhålla Skaraborg som en nätverksstad med 260 000 invånare, att utvidga

det politiska handlingsutrymmet för att kunna diskutera tätorternas, kommunernas och ekologiernas olika roller i det regionala samspelet. Denna formulering har utmanat politikernas och tjänstemännens föreställningar om betydelsen av *en* regional centralort som utgångspunkt för regional utveckling. Men nätverksstaden utmanar dock inte en förståelse av Skaraborg som en kärna med omland genom att påstå att det är en flerkärnig struktur eller saknar kärna. Istället lämnas detta öppet för en politisk förhandling genom att betona att nätverket är målet. En sådan utgångspunkt behöver säkerligen stöd från tjänstemän och olika referensgrupper i arbetet framåt. I detta avseende pekar Strukturbild Skaraborg på behovet av att upprätta en resursförsörjd genomförandeorganisation som med mandat från de olika kommunerna kan driva en fortsatt process med nyckelprocesserna och nyckelprojekten som bas.

I detta resonemang väcks centrala frågor om hur ett regionalt utvecklingsarbete behöver skapa konsensus kring de gemensamma strategierna och samtidigt bibehålla den politiska dynamiken kring den inomregionala och lokala utvecklingen. För en hållbar utveckling av alla Skaraborgs delar behöver utvecklingsarbetet i Skaraborg balansera mellan att å ena sidan med hjälp av territoriella pakter positionera sig som centralitet i sitt eget omland och å andra sidan öppna för en dynamik som tillåter en mångfald av parallella förändringsprocesser. Det finns även en risk att ett för stort fokus på det regionala utvecklingsarbetet sätter skygglappar för andra samverkansmöjligheter, till andra regioner eller i en internationell kontext. Det är här i det fortsatta arbetet viktigt att sortera ut vilka frågeställningar som har bäring på den del-regionala planeringen och vilka frågor som bättre hanteras i andra skalor och beslutnivåer eller med andra aktörer.

Även om det är svårt att dra klara slutsatser och bedöma strukturbildens resultat ser jag att bilden av nätverket till skillnad från att framhålla en grenverksstruktur öppnar för ett större handlingsutrymme och flexibilitet att hantera framtida anpassningar och omställningar. Samtidigt utmanar det också rådande hierarkier då det problematiserar reproduktion av nuvarande strukturer.

Den största problematiken jag ser med arbetet i Skaraborg i relation till ambitionen med Strukturbild Skaraborg är att nyckelprojekten, gentemot kommunalförbundets styrelse, inte har utgjort de plattformar

för förhandling kring olika utvecklingsalternativ som avsågs vid arbetets start. De har snarare utgjort exempel på förändringsprocesser som behöver initieras och har använts för att synliggöra kombinationer av lokala och regionala resurser.

Samtidigt pågår projektformuleringar som med utgångspunkt i presenterade nyckelprocesser och nyckelprojekt formulerar ett konkret genomförande av strukturbildens strategier om förhandling av de olika kommunernas roller, till exempel för att fördjupa samarbetet med att knyta samman de lokala universiteten och högskolorna, gemensamma strategier för integration av nyanlända svenskar samt infrastrukturinvesteringar. Här har strukturbilden initierat nya tanke-
mönster kring planering och mellankommunal samverkan, men också blivit ett signifikant dokument som om det stöds av en organisering av huvudmannaskap och arbetsformer kan utveckla ny kunskap och förändrade strukturer över tid, det vill säga verka genom en långvarig process.

Den andra problematiken uppstår i relation till de konflikter som finns mellan Skaraborgs kommuner kring ojämn geografisk utveckling. Detta konfliktläge beror delvis på att det inte finns någon institution inom Skaraborgs kommunalförbund där denna dialog kan föras på ett konstruktivt sätt. Kommunalförbundet blir svagt som demokratisk plattform för förhandlingar om Skaraborg eftersom det finns svaga politiska kopplingar mellan att arbeta för Skaraborg och på dessa bedrifter vinna val i den lokala valkretsen.

En viktig fråga är om denna problembild beror på att det inte utvecklats scenarier som synliggör olika alternativ och vägval. Det sköra stadslandskapet som brytpunkt mot andra alternativ har inte konkretiserats i arbetet med Strukturbild Skaraborg så som det har gjort i arbetet med Tidanpromenaden i Mariestad. Det krävs i det fortsatta arbetet med sköra stadslandskap i en regional skala formuleringar kring andra alternativ än en regional utveckling som utgår från ett regionalt centrum. Dessutom krävs en tydligare formulering kring vad som betraktas som skört, robust, flexibelt, stabilt, tärande och bidragande i det specifika sammanhanget.

I jämförelse med Strukturbild Skaraborg har arbetet i Mariestad och Tidanpromenaden varit mer i linje med sina målsättningar och

mindre konfliktfyllt. Jag ser att detta beror på att arbetet med den fördjupade översiktsplanens övergripande principer och nyckelprojekt har fått tid att etablera sig, inordnas och konkret genomföras i kommunens planeringsarbete. Sammanhanget har också varit enklare att avläsa och diskutera.

Jag ser att omförhandling som återkommande tema för denna studie behöver planeringsredskap som både formar en ny projicering med hjälp av formulerade och artikulerade ekologier. Samtidigt behövs de konkreta nyckelprojekten som materialiserar den alternativa sammansättningen.

Moment för att operationalisera de konceptuella verktygen

I arbetet med praktikens två planeringsprocesser har följande moment blivit synliga samt formulerats för att operationalisera de tre konceptuella verktygen. Arbetsprocessen förutsätter kontinuerliga återkopplingar för att dels precisera problemställningarna och dels successivt forma momenten och att driva arbetet framåt. Denna process har flera likheter med en traditionell planeringsprocess, men skiljer sig också genom att den framförallt fokuserar på att ta bort specifika inlåsningar och kombinera befintliga resurser istället för att formge eller formulera en övergripande framtida kontext. Det jag vill lyfta fram är hur de konceptuella verktygen i kombination varit stöd och drivit arbetsprocessen med att klargöra en relevant kontur kring planeringssituationerna och identifiera de specifika förändringsprojekten:

1. Formulera ett (preliminärt) syfte och klargör inledande frågeställningar.

För Strukturbild Skaraborg var syftet övergripande formulerat i uppmaningen ”skapa tillväxt i hela Skaraborg”, en ingång till arbetet som utvecklats av att både inre frågeställningar och begreppens definitioner problematiserats samt att yttre strukturella lösningar utretts. För arbetet med Fördjupad översiktsplan Mariestad var det inledande syftet att identifiera nyckelprojekt för att genomföra kommunens vision.

2. Påbörja en kartläggning av topografi, topologi, resurser, potentialer och processer.

För kartläggningen i Skaraborg har detta inneburit en kartläggning som inkluderar lager från de geologiska processer som format Skaraborg, historiska förlopp med avgörande betydelse för förändringar av maktrelationer mellan olika orter, teknikutveckling som till exempel industrialiseringen av jordbruket och ny infrastruktur som Göta kanal och järnvägen, arbetspendling och tematisk kartläggning av kommunernas resurser i dialog med lokala planerare och aktörer. Dessa kartläggningar har därefter legat till grund för att synliggöra ekonomiska och juridiska processer för till exempel kommunala uppdrag och kommunal budget. För att se detaljer i kartläggningen har den fördjupats kring en specifik geografisk plats eller ett historiskt skede.

I Mariestad har framförallt bebyggelsemönster och infrastruktur i relation till stadens historiska utveckling kartlagts. Denna kartläggning har jag genomfört genom att undersöka hur olika perspektiv synliggör relativa barriärer och relationer, som till exempel Tidans som barriär för människor men som koppling för fiskar och fåglar. Den överlagrade kartläggningen synliggör på så sätt funktionella och relationella sammanhang. Frågor om vad som möjliggörs respektive hindras av rådande tillstånd och strukturer är viktiga för att driva kartläggningen.

3. Formulera de sköra stadslandskapens inläsningar samt modellera relevanta urbana ekologier som konfigurationer kring preciserade frågeställningar.

I Mariestad utgjorde landskapets topografi och trafikinfrastruktursystem i olika skalor och hastigheter utgångspunkt för olika ekologier i form av Tidans och Göteborgsvägen. Men även funktioner såsom kommunens organisationsstruktur och Göteborgs universitets lokalisering upprättar specifika logiker för hur stadslandskapet används och vilka förändringsprocesser som är möjliga. Det är viktigt att se vad som möjliggörs respektive begränsas av ekologiernas konfigurationer och de resurser som en organisation besitter samt de regelverk, praxis och normer som styr till exempel kommunens eller kommunalförbundets verksamhet.

För arbetet med Skaraborg blev det tidigt tydligt hur det framförallt var infrastruktur och olika landskapskategorier som utgjorde både samverkansmöjligheter och barriärer mot samverkan. Historiska relationer och nutida pendlingsstråk snarare än administrativa gränser avgör kommunernas sammanhang och etablerar ekologier i form av väg 49, Västra stambanan, Fågelvägen och Vätterstranden. Samtidigt formar de administrativa gränsdragningarnas logik dubbla periferier i förhållande till de regionala administrationernas förändringsprocesser i till exempel Tiveden eller Hökensås. Det är därför betydelsefullt att utgå från flera centraliteter för att identifiera ekologiernas interna logik samt relevanta komponenter.

4. Undersök olika urbana ekologiers centraliteter samt de resurskombinationer som uppstår i skärningspunkter och gränssnitt.

Till exempel genomfördes mer detaljerade studier där Tiveden sågs, med utgångspunkt i Tiveden, som centralitet. I kartläggningen framträdde hur Tiveden som gräns och föreställd barriär mellan Västergötland och Närke utgörs av en mängd småskaliga relationer i öst- västlig riktning som skapar starka lokala samarbeten för näringsidkare och föreningsliv. När Grästorp eller Skövde kulturhus studeras som centraliteter uppträder resurser i form av det lokala föreningslivet, resurser i form av sociala resurser som inte framträder vid kartläggningen av kommunernas tillväxtpotential. Genom kombinationer av lokal matproduktion och social verksamhet i kulturhuset i Grästorp skapas småskaliga men för den lokala situationen betydelsefulla mötesplatser.

5. Formulera och formge (*materialisera*) urbana nyckelprojekt kring frågeställningar och som adaptrar mellan urbana ekologier.

I Grästorp öppnade förslaget om att omforma Stationsgatan till en park genom dialog om hur flöden från den vardagliga pendlingen vid stationsområdet kunde kombineras med besöksnäringen genom kulturhusets café samt utvecklingen av en bil-pool som även möjliggör för tillfälliga besökare att kombinera kollektivtrafiken och bilresande för att nå besöksmål som Hunneberg och Läckö slott. Nyckelprojekten utgör adaptrar mellan lokala och regionala skalor då de preciserar

frågeställningar kring regionala stödfunktioner för att initiera lokal råvaruförädling av mat och behovet av att utveckla kollektivtrafiken för olika teman som ett mellankommunalt arbete.

I Mariestad är materialiseringen av Tidanpromenaden i sig ett nyckelprojekt som testar samverkan mellan kommunen och Hantverkslaboratoriet. När passagen formges formuleras frågor kring den specifika utformningen av gränsen mellan promenaden och de privata fastigheterna samt utveckling av stödfunktioner till promenaden för att förenkla utbyte mellan olika individer.

6. Använd nyckelprojektet som lins för att omtolka kontext och omgivande strukturer till lokala rumsliga processer. Detta innebär både en förskjutning av fokus till den specifika situationen samt urbana nyckelprojekt som övergångar mellan olika rumsliga skalor.

I en nyckelprocess om att utveckla ett gemensamt bostadsförsörjningsprogram mellan kommunerna i Skaraborg problematiseras det nationella ekonomiska utjämningsystemet mellan Sveriges kommuner som bland annat bygger på antalet invånare. I relation till nyckelprojekt om LINK-områden problematiseras hur jordbrukspolitiska bidragssystem kopplade till olika grödor påverkar den lokala rumsliga utformningen. Ska åkermarken användas för traditionella spannmål eller utgöra odlingsmark för energiskog?

Att arbeta med de lokalt växande ekarna har i arbetet med Tidanpromenaden varit en process som problematiserat ”varufieringen” av byggmaterial. När lokala material och lokalt hantverkskunnande används synliggörs relationer mellan resursbaser och samhällets fysiska förändring på ett nytt sätt.

7. Använd urbana nyckelprojektet för att projicera en framtida kontext som kan klargöra och värdera resurser och processer som skyms av befintliga förutsättningar.

Genom att modellera de centrala genomfartslederna i Skövde med en smalare sektion och ny bebyggelse synliggörs en alternativ framtida kontext som kan guida sakägare och intressenter att se de möjligheter och begränsningar som en ny rumslig situation medför. Samtidigt synliggör denna projicering maktrelationer genom att klargöra vem

eller vilka individer och grupper som begränsas respektive får utökat tillträde till stadens gemensamma rum. Samtidigt har strukturbilden som helhet synliggjort nya förutsättningar av Skaraborg som inte bygger på en ensidig förståelse för Skaraborgs centrum och periferi. Modellen av nätverksstaden synliggör, genom den politiska debatten om olika vägval, vem som tjänar respektive förlorar på utvecklingsstrategier som utgår från Skaraborg som ett nätverk eller ett grenverk.

8. Klargör vilka kombinationer av resursbrist och stelhet som skapar lokala inlåsningar. Problematisera varför nuvarande resurser inte redan är realiserade.

Ett vanligt resonemang i sköra tillstånd på grund av brist på ekonomiska resurser utgår från marknadsföring. Det anses lokalt att det finns en mängd resurser så som natur, strandnära möjligheter för boende, bra skola osv. som om de enbart kunde marknadsföras skulle katalysera den lokala utvecklingen. I dessa situationer krävs en större medvetenhet om strukturella inlåsningar för den lokala utvecklingen samt precision av vilken typ av inlåsning som formar den sköra situationen. Till exempel utgör en stor del av inlåsningarna för lokal ekonomisk utveckling i Grästorp brist på kompetens för att försörja det lokala arbetslivet och brist på arbetstillfällen för att tillgodose den lokala befolkningen. Det sköra tillståndet i Grästorp är framförallt en brist på resurser. I motsats framträder i Skövde hur det är stelhet i den kommunala organisationen och positionen att omförhandla stadslandskapets och infrastrukturens funktioner som utgör hinder för att påbörja den omstrukturering som är nödvändig för att till exempel utveckla boendemöjligheter i tidigare verksamhetsområden och förtäta genomfartsleder med ny bebyggelse.

9. Artikulera urbana ekologier och precisera nyckelprojekt i relation till karaktären på det sköra stadslandskapets inlåsningar.

I Grästorp resulterade detta resonemang i att artikulera det lokala föreningslivet som resurs som successivt kan revitalisera torget och parken om de ges tillträde och stöd av kommunen, samt att aktörer inom livsmedelsproduktion behöver inledande resurstilldelning i form av finansiering och utbildning för att påbörja arbete med lokalt

förädlad råvaruproduktion. Med Skövdes problembild formulerades nyckelprojektet istället som en dialog mellan flera kommuner om hur lokal-regional samverkan om stadsplanering i Skövde kan stärkas. Ambitionen var därmed att stärka Skövdes förhandlingsläge i relation till både regionala aktörer i omvandlingen av Stationsgatan, stationsområdet och högskolan samt lokala fastighetsägare och byggbolag i målkonflikter som berör långsiktig och kortsiktig ekonomisk avkastning.

10. Använd urbana ekologier och urbana nyckelprojekt som (materiella och diskursiva) plattformar för att samla samt tillföra aktörer och resurser och likaså det konkreta genomförandet som en lärprocess för den övergripande planeringen.

Strukturbildens nyckelprocesser har öppnat för mellankommunala förhandlingslägen om kommunernas olika roller i det regionala samspelet. På så sätt utgör de plattformar för förhandling. Samtidigt är detta en process som behöver tillsättas resurser så att den får stöd av fortsatt kartläggning och modellering av olika handlingsmöjligheter.

I Mariestad har Tidanpromenaden som prototyp för samverkan mellan kommunen och universitetet format konturerna av en plattform som förhoppningsvis kan stärkas genom fler nyckelprojekt de kommande åren.

I processen som här redovisas är det successiva genomförandet en del av kartläggningsprocessen. Vissa resurser synliggörs inte när en situation enbart betraktas utifrån rådande situation. Förändringar och tillägg krävs för att vissa dolda resurser och förutsättningar som idag skymms av rådande strukturella samband ska framträda.

Momenten ovan liknar i flera avseenden en traditionell arkitektur- eller planeringsprocess som ofta inleds med en programskrivning, därefter sker inventering samt analys och arbetet leder fram till ett gestaltungsförslag.

Vad som dock är viktigt är hur de tre konceptuella verktygen understödjer det icke-linjära arkitekturtänkandet för att synliggöra dold potential och utveckla kunskap genom hela processen.

I arbetet med Mariestad och Skaraborg har de tre konceptuella verktygen när de kombinerats gett stöd för att i arbetet upprätta centraliteter kring de olika sammanhang och situationer som studerats. På så sätt har en relevant kontext klargjorts. Framförallt i arbetet med Skaraborg har detta inneburit stöd för att överbrygga uppdelningen mellan stad och land samt koppla olika planeringsnivåer till varandra. De tre konceptuella verktygen har med hjälp av ett arkitekturtänkande drivit kartläggningen samt upprättat sammansättningar, modeller och formgivande alternativ och sammanhang. På så sätt har dold potential och resursbaser synliggjorts. Nyckelprojekt har därefter använts för att kombinera resurser och utöka tillträdet till olika resursbaser och ekologier.

Arbetsprocessen ovan är i arbetet med Strukturbild Skaraborg, Fördjupad översiktsplan Mariestad och Tidanpromenaden inte genomförd i sin helhet utan ska ses som moment som beroende på specifika förutsättningar anpassas och modifieras. Arbetsprocessen som genomförts är i många fall ett resultat av både tur och otur avseende samspelande förutsättningar och möjligheter. Till exempel har jag parallellt men frikopplat från Strukturbild Skaraborg och Fördjupad översiktsplan Mariestad arbetat med en ny översiktsplan för Karlsborgs kommun, utredningsuppdrag kring lokalisering av skolor i Mariestad, programskrivning för Södra Råda kyrkplats som besöksmål och skissuppdrag för ny bebyggelse i Töreboda kommun och utvecklingen av Rödesund i Karlsborg. Kartlägningsarbetet har präglats av att kontinuerligt undersöka lokala situationer och relatera dem till regionala och strukturella omvandlingsprocesser, samt omvänt i studier av strukturella omvandlingar identifiera lokala exempel. Jag har därmed i arbetsprocessen med Strukturbild Skaraborg och Tidanpromenaden haft tillträde till olika planeringsnivåer i olika kommuner i Skaraborg. Detta ser jag som en viktig faktor för att i det regionala arbetet utveckla fördjupad kunskap om specifika omvandlingar samt i det lokala arbetet få tillgång till den delregionala skalan. För det fortsatta arbetet i Skaraborg är det kommungemensamma samhällsbyggnadskollegiet en central mekanism för att även i fortsättningen säkerställa att detta tillträde fortgår.

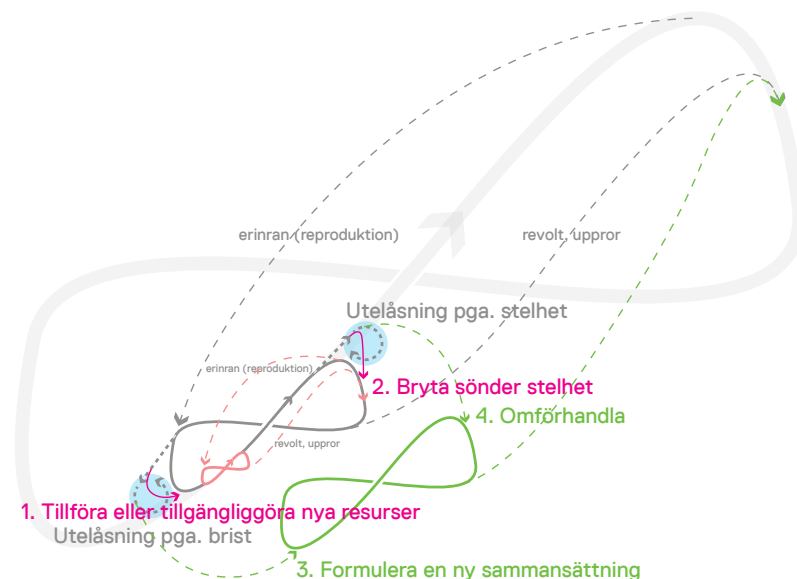
Formulerade sammansättningar

Med erfarenhet från praktiken ser jag att de sköra tillstånden, som lokala krissituationer, formar möjligheter att etablera lokalt formulerade alternativa utvecklingsriktningar. Den sköra situationen möjliggör konsensus till ett gemensamt agerande för politiker, tjänstemän, lokalt kultur-, förenings- och näringsliv etc.

Arbetsprocessen med Strukturbild Skaraborg kan i sin helhet ses i relation till problematiken att formulera en lokal agenda och upprätta den delregionala situationen som centralitet för den lokala-regionala utvecklingen. Det har på så sätt genom arbetet formulerats alternativ som försöker bryta med nuvarande situation där Skaraborg utgör en skör periferi i förhållande till Göteborg som Västra Götalandsregionen politiska och ekonomiska dominerande centrum. Genom att synliggöra Skaraborg som ett nätverk med relationer i alla riktningar problematiseras bilden av Skaraborg som periferi i Västra Götaland. I stället framträder ett nätverk och en mångfald av landskapskategorier med täta länkar över gränserna till omkringliggande regioner och regionala centra.

Skillnaden mellan nätverk och grenverk är här central i relation till vilka rumsliga hierarkier de skapar och reproducerar. Till exempel finns ett starkt grenverkstänkande när infrastrukturinvesteringar prioriteras och kollektivtrafikförsörjningen planeras. Genom att den regionala buss- och tågtrafiken formar ett grenverk med utgångspunkt i Göteborg och med fördelningar i kommunalförbundens största orter, reproduceras nuvarande relationer mellan dessa städer som centraliteter och omgivande kommuner som periferier. En sådan grenverksstruktur försätter periferierna i ensidig relation till grenverkets knutpunkter (se figur 47).

I arbetet med Grästorps blev detta en viktig utgångspunkt för att som komplement till Grästorps som ett stationssamhälle undersöka möjligheter i överlagringen av Vänerslingan och Nossan som LINK-områden. Med en ny utformning av resecentrum, kulturhuset och torget undersöktes nya kombinationer av de omgivande ekologierna och på så sätt möjligheterna att upprätta Grästorps som en centralitet i sitt eget omland.

(FIGUR 55)
FYRA VÄGAR FÖR ATT ÖPPNA SKÖRA STADSLANDSKAP

I arbetet med Mariestad kan den fördjupade översiktsplanens övergripande principer ses som ekologier som projicerar Mariestads stadslandskap på ett nytt sätt och därigenom artikulerar nya samband och centraliteter beroende på perspektiv och utgångspunkt. I de nya formulerade sammansättningar som blir resultatet av de projiceringarna förändras meningsskapande sammanhang i stadslandskapet och på så sätt upprättas olika möjliggörande och begränsande urbana ekologier. Som ett andra steg i denna process kan Tidanpromenaden ses som ett försök att materialisera ett nytt sätt att artikulera Mariestads lokala resurser som till exempel Tidans biologiska mångfald, kompetenser som utbildas vid Göteborgs universitet, kunskap om träbearbetning som samlas vid Hantverkslaboratoriet och kommunens genomförandeorganisation.

Det mest konkreta exemplet i projektet är hur utgångspunkten i lokala ekar har synliggjort sambanden mellan trädens rumsliga, biologiska och kulturella kvaliteter som träd och hur detta omformats till

byggnadsmaterial. I denna process synliggörs nuvarande glapp mellan samhälle och natur och det har i arbetsgruppen för Tidanpromenaden påbörjats en diskussion om hur detta sätt att arbeta med utgångspunkt i lokala resurser kan vara ett sätt att förmedla vad som kännetecknar hållbar utveckling inom biosfärområdet *Vänerskärgården och Kinnekulle*.

Genom arbetet med de empiriska kontexterna har forskningsarbetet som ligger till grund för denna studie försökt synliggöra hur de sköra situationerna kan omförhandlas och omformas till öppningar. För att ge guidning till hur sköra situationer kan hanteras på olika sätt beroende på omständigheter ser jag, som nämnts tidigare, Hollings (2001) adaptiva cykel som en användbar utgångspunkt (se figur 55).

I Hollings version illustreras cykeln av uppbyggnadsfaser och omvandlingsfaser som sluter sig i en kontinuerlig rörelse. Till Hollings cykel har jag adderat de två kategorierna av utestängningar som Holling (2001, s. 400) beskriver, utestängning från den adaptiva cykeln på grund av brist eller på grund av stelhet. Med denna utgångspunkt och möjligheter att hantera sköra stadslandskap ser jag fyra angreppssätt som i kombinationer kan omforma sköra stadslandskap till öppningar och återkoppla till en adaptiv process: För det första går det att tillföra eller tillgängliggöra nya resurser, kompetenser eller beslutsmandat för att återföra en utestängningssituation som beror på brist till den adaptiva cykeln. Motsvarande återföring kan ske genom att en situation som är utestängd på grund av stelhet bryts sönder och omformas. För det tredje går det dock att istället för att återföra en utestängning till den adaptiva cykel som skapade situationen formulera en ny sammansättning som omvärderar rådande situation och inordnar den i en alternativ adaptiv cykel. Denna förflyttning går även att genomföra i relation till en utestängning som beror på stelhet. I detta läge handlar det i stället om att genomföra omförhandling av nuvarande organisation som omformar nuvarande strukturer till en ny sammansättning.

För att skapa förutsättningar för en skör situation som saknar resurser, kompetens eller beslutsmandat att hantera den lokala situationen i förhållande till omvandlingar kan det som saknas tillföras från någon annanstans. Brist på resurser kan även åtgärdas genom förändringar som ger ny tillgång eller nytt tillträde till befintliga resurser

som av en eller annan anledning varit dold eller inlåst i sig. Samtidigt visar till exempel arbetet i Skövde hur en lokal situation kan vara låst genom stelhet i nuvarande struktur. I dessa situationer behövs snarare förändringar som bryter sönder stelhet, mjukar upp strukturer, formar ett tillägg eller tar bort något för att forma en brytpunkt som skapar en återkoppling till den adaptiva cykeln. Båda dessa tillvägagångsätt kan koppla inlåsningsen tillbaka till nuvarande adaptiva cykel. Det finns med dessa åtgärder dock en risk att inlåsningsen återkommer om inte även de omvandlingsprocesser som pågår undersöks, vilket synliggör behovet av att hantera problematiken med inlåsningsen från flera olika skalor och nivåer. Dessa åtgärder kräver, för att vara långsiktigt trovärdiga, att rumsliga och strukturella förutsättningar studeras och problematiseras, en process som väcker frågor om tolkningsföreträde och prioritering.

Stadslandskapets sprickbildningar

Det teoretiska ramverk som Guattari (1989) etablerar i artikeln *The Three Ecologies* ger stöd för en fördjupad förståelse av hur sköra stadslandskap kan ses som möjliga övergångar till en omtolkning av stadslandskapets sammansättningar. Guattari (1989, s. 136) för i artikeln ett resonemang om hur en *uttalad sprickbildning* (a signifying rupture) i en ekologi, med avseende på att utmaningar i en given situation är gemensamt formulerade, kan betraktas som en brytpunkt och övergångsmöjlighet till en ny sammansättning (assemblage) av sociala, mentala och livsmiljöbetingade (environmental) ekologier.

I relation till arbetet med Mariestad och Skaraborg ser jag hur detta ger teoretiskt stöd för hur det uttalade sköra stadslandskapet har format brytpunkter till att formulera nya sammansättningar av det lokala och regionala stadslandskapet. Till exempel Skaraborg som nätverksstad och Tidans som ett nytt gemensamt vistelserum. Guattari beskriver hur denna process är möjlig om sprickbildningen omhändertas av en *artikulerad sammansättning* (enunciative assemblage) där sprickbildningens karaktärsdrag inarbetas. Denna process har i arbetet med Mariestad och Skaraborg fått stöd av urbana ekologier

som komplexa produktiva konfigurationer där de sköra stadslandskapens resurser, kompetenser och beslutsmandat har artikulerats som utgångspunkt för lokal-regional utveckling.

Som ett avslutande steg beskriver Guattari att en *uttrycksfull sprickbildning* (expressive rupture) i denna omvandling kan katalysera en omställning och upprätta en ny sammansättning (assemblage) som omvärderar den befintliga situationen. Genom samspel har de tre konceptuella verktygen i arbetet med Mariestad och Skaraborg både format brytpunkter, formulerat alternativ och även materialiserat dem med hjälp av urbana nyckelprojekt. Med Tidanpromenaden som exempel har detta i Mariestad format vad jag ser som en uttrycksfull sprickbildning där lokala resurser, kompetenser och beslutsmandat inarbetats i ett nytt sätt att arbeta. När arbetsprocessen genom nyckelprojektet materialiserade möjligheter som skapades av kombinationer av olika urbana ekologier katalyserades omvandlingsarbetet och de sköra stadslandskapens negativa konsekvenser i form av rumsliga inlåsningar och bräckliga politiska processer reducerades.

I detta arbete ser jag det stegvisa genomförandet som en central del av arbetet då förslag på nya alternativ och sammansättningar alltid riskerar att bli bedömda utifrån nuvarande logik och situation. Detta medför att de ofta bedöms med en mycket kritisk blick och att deras potential och kapacitet inte framträder. Genom en stegvis förändring kan med hjälp av arkitekturtänkande det lokala handlingsutrymmet och den urbana horisonten utvidgas.

I linje med Guattaris (1989) argumentation om att upprätta nya sammansättningar poängterar Christopher Hight (2014) i artikeln *Designing Ecologies* att ett ekosystem kan ha en mångfald av relativt stabila tillstånd och inte bara ett. Det blir därmed av central betydelse att diskutera och formulera olika alternativ samt att studera hur övergångsfaser utgör brytpunkter av olika karaktärer i normerande representationer och tolkningsföreträden (Hight, 2014, s. 96). Den centrala frågan blir för dessa omvandlingar vems livsmiljöer som begränsas respektive förbättras. En rumslig förståelse som överlagrar absoluta aspekter med ett relativt och relationellt perspektiv (Harvey, 2006) är centralt för att förstå att vår livsmiljö inte är *en* utan består av en mängd olika tolkningar och meningsbärande sammansättningar.

Som ett exempel medför Tidanpromenaden bättre tillgänglighet för allmänheten att röra sig längs med vattnet, men förändrar i stor utsträckning hur de boende i kvarteren kan använda ytan. Ett annat exempel är Marieforsleden där kommunens försök att hindra passage över vägen i Södra vägens förlängning synliggör frågeställningar om vem som har tolkningsföreträde för om situationen är trafiksäker, är det bilisterna som kör i hög fart eller de boende i området?

Enligt Hight (2014, s. 94-95) utgör det ekologiska tänkandet ett skifte som omkullkastar tidigare maktlogiker och som ställer biopolitiska strukturer på sin spets. Vem som har makt över liv och död och hur vi hushållar och fördelar naturresurser blir en process som politiserar och avpolitiserar socio-tekniska processer genom en balansgång mellan att framställa stabila jämviktslägen och kristillstånd. Exempel på detta är hur miljö- och klimatpåverkan retoriskt framställs som en *klimatkris* och hur det stora antalet människor på flykt genom Europa hösten 2015 av politiker och media framställdes som en *flyktingkris*. På så sätt formas en politisk argumentation om konsensus som begränsar tillträde och krymper handlingsutrymmet att diskutera olika alternativ för att lösa den i detta fallet humanitära katastrofen och möta de enskilda flyktingarnas behov av hjälp. För att utveckla detta resonemang återkopplar Hight (2014, s. 97) till Guataris (1989) artikel och menar att de sociala, mentala och livsmiljöbestingade ekologierna inte ska ses som tre ben som upprättar samhället, utan som tre riktningar i ett landskap som består av en mångfald olika materiella förutsättningar och begrepp. Det blir därför viktigt att samtidigt som vi ser vår livsmiljö som en mängd olika alternativ förstå hur dessa alternativ samspelar med varandra och upprättar motstånd och konkurrens.

Komplexiteten ökar dessutom av att återkopplingar av de ingrepp som sker inte är linjära utan genom att fördröjningar och olika tröskelvärden för när ekologierna förändras kan ske mycket senare eller på andra platser. Detta återkopplar till den icke-linjära logik som tidigare i studien introducerats med resonemang från Hollings och Goldbergs (2014) samt DeLanda (2006). Detta visar att begränsande förändringar i ett sammanhang kan få möjliggörande konsekvenser i en annan ekologi samt att kopiering av till exempel en specifik

bebyggelsestruktur inte alltid är ett användbart angreppssätt för att forma en hållbar framtida livsmiljö. Utgångspunkter behöver enligt Hight (2014) istället vara designstrategier som, genom att kombinera förutsättningar och problematisera rådande reproduktion genom materiella och diskursiva sammansättningar, förändrar biopolitiska processer som både möjliggör och begränsar utvecklingsmöjligheter för individer och grupper i samhället.

Med erfarenhet från arbetet med Mariestad och Skaraborg ser jag att Hights argumentation är mycket användbar för att precisera ingrepp som kan hantera rumsliga inlåsningar samt hantera de skiftande förutsättningar som uppträder inom en ojämn geografisk utveckling. I dessa situationer är ett arkitekturtänkande som kan modellera alternativ och skapa flexibilitet gentemot förändrande förutsättningar av stor betydelse.

Detta är ett arbete som enligt Hight (2014, s. 99-102) handlar om att utveckla intensiteter i sammansnärjda sociala, ekonomiska och tekniska system så att de inte bara överlagras utan även samspekar och konfronteras. På så sätt kan ett politiskt manöverutrymme stärkas i relation till att diskutera alternativ till en planering dominerad av ekonomisk tillväxt. För design- och planeringspraktiken innebär detta att formge miljöer som formulerar radikalt andra livsmöjligheter (Hight, 2014, s. 98). Utifrån detta perspektiv kan vi inte se oss själva manövrera jorden som livsmiljö från en position där samhället är avskilt från naturen. Istället behöver vi se oss själva som en del av jordens ekosystem (Hight, 2014, s. 101). I detta förändrade perspektiv finns det ett vägval att antingen se alla landskapskategorier inom en urban horisont eller att höja blicken mot en ny horisont. Detta kommer, för att återkoppla till Purcells (2002) kritik av Henri Lefebvres argumentation om ”rätten till staden”, upprätta nya maktrelationer, bra och dåliga som begränsar och möjliggör.

Vi är därmed åter tillbaka till ett av de centrala temana för denna studie. För att forma möjligheter för hållbar utveckling behöver vi kontinuerligt upprätthålla möjligheterna att omförhandla den rådande logiken kring hur maktrelationer upprättas och kontinuerligt utvecklar förändringar som successivt säkrar och öppnar stadslandskapets omvandlingsprocesser. Som jag försökt framhålla i denna studie ser

jag hur omförhandling behöver utgå från att stadslandskapets komplexa produktiva konfigurationer i form av urbana ekologier upprättas av samspelande materiella och diskursiva formationer samt att absoluta, relativa och relationella rumsliga aspekter gemensamt formar meningsskapande sammanhang.

Avslutningsvis vill jag återigen betona att en trovärdig omförhandling av stadslandskapets relationer behöver ske genom kombinerade processer där nya sammansättningar som ger människor utökat tillträde att forma sin egen livssituation samt konkreta rumsliga förändringar som kan utgöra ”uttrycksfulla” sprickbildningar och katalysera omvandling formuleras.

Projicerings och konkret genomförande

Om tröskelvärdet för att hamna i en rumslig inlåsning eller möjligheten att omforma en utestängning till ett formulerat alternativ eller återgå till en adaptiv cykel ligger nära nuvarande tillstånd behövs enbart små insatser för att förändra riktning på den lokala utvecklingen. I en ojämn geografi formas logiker för orsak och verkan där förändringar inte får märkbara konsekvenser på en plats, men i andra situationer radikalt förändrar förutsättningarna. Det är en bidragande orsak till att vad som utgör nyckelprojekt i en kontext är svårt att överföra till en annan situation. Det som dock kan överföras är angreppssätten och arkitekturtänkandet.

Samspelet mellan denna teoretiska överbyggnad och laborationerna i praktikens två planeringsprocesser är relevant för att förklara hur sköra stadslandskap kan klargöra brottytor i de ekologier som upprättar stadslandskapet, men även hur nyckelprojekt kan utföra nålstick i diagrammatiska lager (Deleuze 1990) och på så sätt öppna, trigga, accelerera, bryta, bromsa eller låsa förändringsprocesser.

En successiv förändring av stadslandskapets diagrammatiska lager innebär även en successiv förändring av samhället. I linje med vad som tidigare redovisats beträffande Masseys (2004) teoretiska arbete om samspelet mellan rumsligt meningsskapande och individers identiteter innebär detta radikala förändringar av både rum, samhälle och oss som

individer. Detta innebär att det finns ett stort inbyggt motstånd mot förändring eftersom det fundamentalt kan omkullkasta nuvarande normerande och disciplinerande maktstrukturer. Att i en planerings- och stadsbyggnadsprocess släppa in fler aktörer till att delta är samtidigt en process som släpper på kontrollen, vilket öppnar mot radikala förändringar. Det innebär också behov av att operationalisera förändringsprocesserna och tydliggöra dem på ett sätt som kan underlätta samhällsförändringar. Det motstånd som fler aktörer med andra värderingar innebär måste ställas mot möjligheterna att se det befintliga på ett nytt sätt och öppna fler perspektiv på planeringsförutsättningarna; en förutsättning för att skapa ett rikare stadslandskap med större mångfald.

För att öppna sköra stadslandskap behövs något mer än bara ett ensidigt tänkande och formulerande av alternativ för de stadslandskap vi är omgivna av. Samtidigt är det inte med avseende på strukturella problem verkningsfullt att enbart utveckla de konkreta förändringarna, det behövs en samordnad praktik av strategier (förhandlingar) och konkret genomförande. Det räcker inte med ett designtänkande som formulerar alternativ, det krävs även konkreta successiva förändringar av det befintliga som svarar mot de formulerade alternativen och artikulerar brytpunkter.

Tidanpromenaden avser att som brytpunkt synliggöra vad som är möjligt och vad som är problem i den lokala situationen. Sammanfattningsvis kan det beskrivas som ett samspel mellan olika planeringsnivåer för att för det första problematisera, klargöra och artikulera sprickbildningar och utmana diagrammatiska lager. För det andra synliggöra, formulera möjligheter, nya sammansättningar och på så sätt skapa en ny projicering. För det tredje begripliggöra omvandlingsprocesser och avslutningsvis forma brytpunkter som materialiserar de alternativa sammansättningarna. På så vis kan sprickbildningarna etableras eller omvandlas till öppningar som kan säkra ett konkret genomförande.

Sammantaget utgör sköra stadslandskap, urbana ekologier och urbana nyckelprojekt i samspel ett teoretiskt och metodologiskt ramverk för att etablera en omläsning av stadslandskapet och urbaniseringsprocesserna, driva kartläggning, upprätta centraliteter, växla mellan planeringsnivåer och upprätta plattformar för att samla tillgängliga resurser.

För att återknytta till de empiriska kontexterna ser jag att arbetet med Strukturbild Skaraborg har skapat en ny projicering av Skaraborg som nätverksstad. Strukturbilden utgör på så sätt ett formulerat alternativ till rådande situation men den befinner sig i ett kritiskt tillstånd då den ännu inte förankrats genom ett konkret materiellt eller diskursivt genomförande eller, som med Guattaris (1989) beskrivning av en artikulerad brytning, kan katalysera en omvandling. På motsvarande sätt etablerar de övergripande principerna för Fördjupad översiktsplan i Mariestad en ny projicering som omtolkar relationer mellan centrum och periferi, lokalt-regionalt etc. I Mariestad har arbetet över tid etablerats och på flera sätt inarbetats i ett kontinuerligt genomförande. I detta skede kan Tidanpromenaden som nyckelprojekt ses som en artikulerad brytpunkt, en materialisering av en ny projicering som över tid kan påbörja omtolkning och omförhandling och eventuellt vända ut och in på nuvarande tillstånd och resultera i att lokala resurser omvärderas, vilket kommer att upprätta nya maktrelationer som begränsar och möjliggör.

Det som avses här med att formulera alternativ är inte ett radikalt införande av det motsatta till dagens situation utan en kontinuerlig process av att problematisera och successivt lägga till och dra ifrån. I de sammantvinnade adaptiva cyklerna finns även positiv reproduktion av samhällets beprövade erfarenhet som till exempel lagsystem och normer som säkerställer långsiktighet för demokratiska värden och samhällets övergripande välfärdsproduktion. Att upprätta nya alternativ handlar om att i en demokratisk process låsa och säkra det som anses bra och öppna det som inte fungerar, vilket åter igen pekar på frågeställningar om vem som tjänar respektive begränsas av nuvarande reproduktion och får ett bättre respektive sämre läge av föreslagna förändringar. Problembilden med att hantera rumsliga inlåsningsfrågor blir därmed framförallt en fråga om förhandling, vilket åter igen pekar mot studiens påstående från inledningen att hållbar utveckling som en process av kontinuerlig anpassning och omställning kräver omförhandling av samspelet mellan samhällets socio-spatiala relationer och människans livsmiljö i hela sitt spektrum av landskapskategorier.

9. Omförhandling

Slutsatser

Avsikten med studien har varit att klargöra hur de tre konceptuella verktygen urbana nyckelprojekt, urbana ekologier och sköra stadslandskap tillsammans kan forma ett teoretiskt och metodologiskt ramverk för planeringsprocessen och planeringsarbetets konkreta genomförande. Studien har syftat till att stärka planeringspraktikens möjligheter att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsningar och möta utmaningar som genereras av ojämn geografisk utveckling. Tillsammans har de tre konceptuella verktygen kapacitet att utvidga den lokala-regionala planeringens handlingsutrymme, synliggöra en mångfald av centraliteter, utmana en dominans av ekonomisk tillväxt som överordnad ram för samhällsplaneringen samt ge planeringspraktiken stöd i att överbrygga glapp mellan olika planeringsnivåer samt mellan planering och genomförande.

Mer specifikt innebär detta att arbetet genom att synliggöra stadslandskapets sköra tillstånd problematiserar hur pågående omvandlingsprocesser orsakar rumsliga inlåsningar som begränsar möjligheterna till hållbar utveckling. Studien har också visat att det konceptuella verktyget sköra stadslandskap kan användas som en brytpunkt för att formulera alternativa utvecklingsmöjligheter och hybrider genom att kombinera resurser från olika urbana ekologier. Urbana ekologier har i sin tur gett stöd för att synliggöra stadslandskapets möjliggörande och begränsande kapacitet.

Studien har även utvecklat urbana nyckelprojekt som konceptuellt verktyg för att dels driva en kartläggning som kan avläsa stadslandskapets sammansättningar från olika perspektiv, dels utgöra adaptrar som kan kombinera resurser och potentialer. Urbana nyckelprojekt har på så sätt utgjort bryggor som successivt kan konkretisera och återföra kunskap till ett långsiktigt genomförande av planeringen. Av betydelse är även hur urbana nyckelprojekt har utgjort verktyg för att driva den designbaserade forskningen och ett arkitekturtänkande som arbetsmetod genom att modellera och formulera alternativ samt utgöra övergångar mellan olika kontexter och sammanhang.

Studien visar exempel på hur de tre konceptuella verktygen gemensamt har gett planeringspraktiken stöd för hur ett materiellt och diskursivt genomförande kan konkretiseras så att det bryter reproduktionen av rumsliga inlåsningar. Det är en process som behöver ske genom att samla en mångfald av perspektiv och relevanta aktörer för att kombinera tillgängliga resurser, kompetenser och beslutsmandat och på så sätt säkra planeringens genomförande. Det teoretiska och metodologiska ramverk som studien har utvecklat och operationaliserat har testats genom deltagande i praktiken och erfarenheterna har återförts till teori- och metodreflektionen.

I de sköra stadslandskapen behöver det politiska och demokratiska handlingsutrymmet utvidgas för att öka möjligheten att diskutera olika alternativ för den framtida utvecklingen. Om urbanisering betraktas som en självgenererande "naturkraft" leder det till ett begränsat politiskt handlingsutrymme för att balansera social, ekologisk och ekonomisk utveckling. Möjligheten att kombinera en mångfald av lokala-regionala resurser och därigenom möta utmaningar som genereras av en ojämn geografisk utveckling riskerar därmed att begränsas. På så vis utökas glappet mellan de individer, grupper, stadslandskap, kommuner, regioner och länder som har och de som inte har tillträde till resurser, kompetens och beslutsmandat för att forma sin egen livssituation och sitt lokala-regionala stadslandskap. För att klargöra hur en långsiktig balans som inte kantraras ut finns stora behov av fortsatt forskning.

Studien visar att om polariseringen mellan samhälle och natur, stad och land samt mellan centrum och periferi ska kunna utmanas

behöver nya relationer formas och formuleras. Arkitektur och stadsbyggnad behöver förskjutas från en problemlösande objektorienterad praktik till en meningsskapande praktik, som avser att upprätta nya relationer mellan den mänskliga kroppens skala och förmågor och de livsmiljöer och omvandlingsprocesser som vi lever och verkar i och ska förvalta.

Mariestad och Skaraborg som sköra stadslandskap klarar sig troligtvis bättre utan ett urbant tolkningsföreträde vad gäller normerande bilder av det hållbara och framgångsrika samhället och en begränsande reproduktion av det urbana som det framgångsrika. Med utgångspunkt i naturresurser, matproduktion och vattenförsörjning framträder Skaraborg som rikt på resurser som möjliggör successiva omställningar. Samtidigt skulle andra landskap framträda som sköra om nya alternativ formulerades som motsatta till dagens situation.

Fokus för omförhandlingar har i studien därför inte varit att helt avlägsna ett urbant tolkningsföreträde och en urban omvandlingslogik från samhällsomvandlingen genom att utveckla ett motsatsförhållande, utan istället att steg för steg, återkopplande och långsiktigt förändra landskapets mosaik av olika förutsättningar så att tillträdet och tillgången till samhället ökar för alla. Urbana ekologier har i denna process varit ett stöd för att forma lokala och regionala identiteter utifrån en mångfald av centraliteter och en dynamisk förståelse för regionala sammanhang, vilket utmanar dikotomier mellan stad och land och centrum och periferi. Nyckelprojekten har varit verktyg för att utveckla rumsliga förändringar som i sig kan införa små förflyttningar, grus i maskineriet och begripliggöra och problematisera såväl urbaniseringsprocesser i Skaraborg i egenskap av nätverksstad som Tidanspromenaden med sin utgångspunkt i två ekar.

Hållbara omvandlingar behöver ses som en kontinuerlig process, då nya sammansättningar av stadslandskapet upprättar nya makt-hierarkier och rumsliga inlåsningar. Med utgångspunkt i behovet av omförhandling för att säkerställa en långsiktigt balanserad utveckling behöver denna successiva omvandling, istället för att välja mellan samhälle och natur, stad och land och mellan centrum och periferi, upprätta hybrider.

Det är kring dessa hybrider som de projekt jag redovisat här undersöker möjligheter att se förbi de bilder vi idag har av framtiden. I denna process kan urbana ekologier som nya projiceringar, tillsammans med urbana nyckelprojekt som materialiseringar utgöra konceptuella verktyg och utveckla metoder för att tänka bortom nuvarande tillstånd och guida omförhandlingar som successivt och kontinuerligt kan förändra samhället och öppna sköra stadslandskap.

Hur?

Sammantaget har undersökningarna i den redovisade studien, genom sin växelverkan mellan praktik och utveckling av teori, gradvis utvidgat, preciserat och fördjupat vad de konceptuella verktygen kan och bör kunna göra för att vara verkningsfulla i planeringen, dvs. vad de konceptuella verktygens nyckelprojektskapaciteter kan innebära. Samtidigt både kräver och ger detta ett utökat perspektiv på vad det nutida stadslandskapet är och vad det kan bli. Urbana nyckelprojekt i kombination med urbana ekologier och sköra stadslandskap kan, genom att tillsammans svara på frågorna om *vad* som ska förändras och *var*, även stödja planeringspraktiken att svara på frågan om *hur*.

English summary

A capsized act of balance

A majority of Swedish municipalities experience severe challenges handling gaps between needs to transform the physical environment and capacity to implement desired change (SOU 2015:59, p. 25-29). The study presented here develops planning methods for addressing spatial lock-ins that constrain the interplay between the physical environment and ongoing processes of change. This implies challenges that produce changes of what is considered as the urban landscape, problematize the consequences of urbanisation processes and challenge hierarchical divisions between different planning levels. The capacity to continuously adapt, change and ensure necessary resistance for continuity in current organisation are vital for long-term sustainable development (Holling 2001, p. 391-392).

Swedish planning is characterized by the ambition to balance, on the one hand, economic competitiveness in the sparsely populated country of Sweden, and on the other hand, preserve resources for a long-term sustainable development (Boverket, 1994, p. 15-16; Nilsson, 2013). The last thirty years has however, according to planning-researcher Gösta Blücher, seen these ambitions of balance challenged by new local-regional and global conditions. Increased competition between municipalities for economic investments and population growth are examples of this. Deregulation and a gradual transition

of power from public to private sector has decreased the capacity of planning practices to for example regulate localisation and land-use (Blücher, 2013, p. 55-56).

The struggle for balance between economic competitiveness and preservation of resources is thereby tilted in favour of economic growth as the main goal for planning (Larsson, Letell & Thörn, 2012). This shift in balance tends to enforce the division between situations where, on the one hand, economic growth is realized and situations experiencing stagnation or negative economic growth. In turn this division drives uneven geographic development and increases polarization between urban and rural areas, centre and periphery and between growing and shrinking cities and towns.

In Sweden, these growing divides are moving close to thresholds where national goals of equal access to public-service for all are no longer attainable (SOU 2011:01/2012/66, p. 14-15). At the same time the notion of Sweden as a sustainable country is challenged by reports on how western society transgress planetary boundaries for environmental impact because of current and historical overconsumption of resources (Rockström et al., 2009). Extensive adjustments of our lifestyles and the urban landscapes need to be realised in order to change trajectory. Based on this background spatial lock-ins that restrict reactive adaptations and proactive change appear as substantial challenges for society to handle.

EXPERIENCE FROM PRACTICE

I have as a PhD-candidate been project leader and architect of two local-regional planning projects in *Mariestad municipality* and *Skaraborg region association of local authorities* (see figure 1, page 17). In both contexts, constraints with regards to capacity to implement spatial changes which correspond to current ideal visions of the successful and sustainable society reveal a fragile condition for ongoing transformation processes. These processes are not fragile in the sense of physical collapse, but fragile with regards to social, political, economic and ecological processes. So, fragility here depends on interpretative prerogative and perspective. The uneven geography is articulated in different ways depending on how it is rendered.

In an uneven geography, as the region of Skaraborg, comprehensive and common transformation strategies produce both possibilities and constraints for different parts of the region simultaneously. Structural and spatial change that subsume a situation in an enabling coherence, yet applied in another situation induce constraints. Simultaneously, using economic growth as a dominating goal for planning tends to ignore the potential in local and regional resources that are difficult to translate into economic values. The potentials of a diverse spectrum of local ecological and social resources are thereby neglected as point of departure for local-regional development (SOU 2011:01/2012/66, p. 12).

The problematics of spatial lock-ins can thereby not be ascribed to singular parts of society, landscape, building typologies or urbanisation processes, but rather depend on the interplay between spatial conditions, spatial relationships and the result of structural transformations. Unbalanced local and regional planning based on competition run the risk of causing a double spatial lock-in by, for example, decisions of localisation and comprehensive development strategies that do not consider detailed differences of economic development. A double lock-in can thereby appear when an internal transformation process moves resources, competence or mandate for decision-making from one place to another in such a way that several geographical situations have difficulties to handle change. In total these issues highlight planning as negotiations which start with the questions: who and whom have interpretive prerogative to decide what to prioritize and constrain and which spatial lock-ins are to be opened or closed.

TWO GAPS FOR PLANNING PRACTICE

In an attempt to make visible the contours of the issues regarding fragile urban landscapes, such as scarcity of resources, competence and mandate for decision-making, and rigidity in spatial structures and planning organisation, this study outlines the interplay between uneven geographic development, economic growth as the dominant goal for planning, and spatial lock-ins. The study primarily focuses on two gaps, relevant for planning practice. First, the gap between planning-levels such as local and regional planning. In order to

have access to a relevant planning context in the regionalized urban landscape there is a need to bridge this gap. Second, the gap between planning and implementation, both as reactive adaptation and proactive change.

In order to bridge the gaps between planning-levels and between planning and implementation, planning practices need to develop more flexibility to operate and create interplay which increases dynamics between local and regional planning and better coordinates public and private actors and resources.

AIM

The study aims to strengthen the capability of planning practice to open spatial lock-ins caused by urbanisation and confront challenges generated by uneven geographic development. More specific, based on architectural thinking, this implies developing a theoretical and methodological framework with capacity to: 1) Problematize ongoing development processes and formulate alternatives that expand local and regional action space. 2) Read and map local and regional compositions of the urban landscapes around specific planning situations, including revaluing and combining resources and potential. 3) Concretise an incremental, coupled and long-term implementation of planning.

With this aim the ambition is to expand the understanding of how the different parts and resources of the contemporary urban landscapes can interplay in order to challenge stereotypes of the successful and sustainable city.

TENTATIVE CONCEPTUAL TOOLS

The design-based research process used in the study, iteratively moves between theory and practice in order to explore the issues of spatial lock-ins. In this process three conceptual tools have been tentatively formulated and then further developed through participation in planning practice. The first conceptual tool, *fragile urban landscapes* problematizes how spatial lock-ins cause fragile social, political, economic and ecological processes. It makes visible how the interplay between

spatial conditions and structural transformations create lock-ins as combinations of scarcity of resources, competence, decision mandate and rigidity in current spatial structures and planning organisation. The second conceptual tool, *urban ecologies*, makes visible the urban landscape as layered complex productive material and discursive configurations. Urban ecologies can thereby be used as a tool to reveal how topographies, infrastructures and resources both enable and constrain transformation and change in society. Urban ecologies can also be used to manage how transformation processes in the urban landscape are assembled. The third conceptual tool, *urban key projects*, relates to situation-oriented interventions that combine resources from different urban ecologies in order to trigger local-regional transformation.

Theory and Method

In the book *The Urban Revolution* Henri Lefebvre (2003a (1970)) describes how all socio-economic structures in society are characterised by industrialisation, capitalisation and urbanisation; processes that dominate and absorb all production in a global world. This condition, according to Lefebvre (2003a, p. 1-2) implies that all valuing and decisions are made under an “urban horizon” and that all society is absorbed in the reproduction of the urban. This in turn produces norms, as understood through the theoretical work of Michel Foucault (1998, p. 214), or systems through which society defines as normal and by control mechanisms compare, differentiate, order and thereby include or exclude. In short, urban processes affect all processes in society and all geographical types of landscapes (Lefebvre, 2003a, p. 16-17).

According to geographer David Harvey (2014, p. 57-59), a dominant urban logic results in the perspective that cities are sites where economic profit from natural resources and capital is realized. In this way urbanisation, combined with the goal of economic growth and cities as centralities for economic, political and cultural transformation processes, is reinforced on global, regional and local levels. Harvey’s problematizing of how these processes of urbanisation enhance uneven

geographic development highlight two vital theoretical starting-points for revealing and addressing spatial lock-ins. Firstly, urbanisation is a plural and diverse spectrum of processes that permeate all parts of society and not only cities. Secondly, the urban environment that surrounds us needs to be seen as overlaid processes, not only as static form.

Building on the theoretical work of Harvey (1990), landscape architect James Corner (2006, p. 23) argues that the urban landscape needs to be seen as productive fields that can bridge divisions between urban and rural areas, centre and periphery and in this way challenge the modernistic divide between society and nature and a view on landscape as a passive background for ongoing processes of society. In short, an outdated view on space as *form* needs to be challenged in order to handle the dynamics of society and the urban landscape need to be seen as interlinked processes that interact in both time *and* space (Corner, 2006, p. 29).

In order to describe the dynamic interplay between space as form and space as process, Harvey (2006, p. 118-121) outlined three interacting aspects of space: *absolute space* (measurable, material, topographical, Euclidian spaces), *relative space* (topological relations, space-time notions as well as individual interpretations and abilities), and *relational space* as the narrative, discursive and sense-making relations of space. In order to work with changes that points towards a specific spatial aspect, it is important to understand that relative and relational aspects work through absolute space. According to Harvey it is however an over-simplification to present these three aspects in a hierarchical relationship with each other. The aspects make up a dynamic relationship; if one aspect changes the other needs to be reinterpreted. According to Harvey (2006, p. 123) *there is no such thing as space or time outside of the processes that define them, and these processes do not occur in space but define their own spatial frame.*

In line with Harvey's (2014) argumentation on the problems brought about by a too narrow understanding of space as form and urbanisation as *one* process, urban theorist Neil Brenner (2013, p. 96) stresses that the urban no longer can be defined as something contained within an un-urban other. Rather: urbanisation, understood as both *concentrated urbanisation*, (i.e. agglomerations of people, capital,

investments and extensive clustering of urban development) and *extended urbanisation*, (i.e. socio-spatial change across places, territories and scales is accelerated by urban transformation) needs to be viewed as changing conditions for all landscapes and territories (Brenner, 2013, p. 87-88).

Based on this theoretical background, this study uses *urban landscape* as a concept for all cities, towns, villages and other types of landscapes that constitutes the human environment. The intention is to thereby underline challenges and possibilities that occur when all landscapes are subsumed in an urban paradigm and an urban interpretative prerogative. This approach also tries to bridge the polarization between, for example, urban and rural areas and instead pinpoint how relations between centre and periphery are formed by a broader spectrum of relations and hierarchies.

An urban interpretative prerogative, as outlined above, creates a discourse where potential and constraints formulated by society are largely based in cities as centralities for ongoing economic, political, cultural and social processes. This forms an urban domination when cultural, social and political visions are formulated and economic investments are prioritized. This domination reduces possibilities for other interpretations, perspectives and logics. Together with concentrating urbanisation, where resources, competences and mandates for decision-making are aggregated in a few geographic locations, it reproduces an uneven geographic development.

THE ADAPTIVE CAPACITY OF THE URBAN LANDSCAPE

Constraints for readjustment and adaptation, caused by spatial lock-ins create challenges for society regarding sustainable development as the capacity to continuously balance between adapting to new possibilities and resistance to ensure continuity in current organisation. According to ecologist Crawford Stanley Holling (2001, p. 392-394) social, ecological and economic systems establish *adaptive cycles*, where friction and interplay between different structures and processes create a continuous cycle of exploitation, conservation, release and reorganisation (see figure 48, page 232). There is however according to Holling (2001, p. 400) risk for poverty traps and rigidity

traps which hinder the adaptive process and instead reproduce a static condition.

At the same time Holling (2001, p. 396-399), stresses that the interplay of different adaptive cycles and traps are characterized by a non-linear logic of cause and reaction that through temporal and spatial delays lead to a high level of complexity. This, in turn, causes a dynamic that in relation to a broader understanding of the urban landscape and processes of urbanisation which links back to how the urban landscape as form interplay with ongoing processes and establish the conditions for transformation of society.

Holling's work is relevant in order to understand the mechanisms of spatial lock-ins in relation to this dynamic but it needs a critical perspective when it is transferred from studies of biological ecosystems to human society. Brutal adaptation in nature, for instance, where certain species and populations become extinct because of drought or diseases cannot be seen as a model for human societies with common models for collaboration and solidarity.

ARCHITECTURAL THINKING

The practice and design-based research (Dyrssen, 2010; Nilsson & Dunin-Woyseth, 2011; Janssens, 2012) that form the methodological foundation for this study have the ambition to create results with concrete strategies for the planning processes in Mariestad and Skaraborg, as well as, to develop transferrable theoretical and methodological knowledge about how to strengthen planning practice in order to open spatial lock-ins caused by urbanisation and address challenges generated by uneven geographic development. The interaction between practice and theory in this study has been carefully designed in a tentative, problematizing, formative and formulating process. This research process builds on a critical perspective towards ongoing development of society, but also has the ambition to make visible possible future direction through spatial transformations in order to open spatial lock-ins.

The study is conducted through a combination of practice and theory, using both architectural tools and architectural thinking, which implies the use of sketching processes to gather and analyse large, complex amounts of information, model, and construct specific

compositions around specific situations and issues (Dyrssen, 2010, p. 224-226). Within this process, issues are tuned and compositions rearranged. The academic knowledge production within the study has been driven by an iterative process of linking practice to theory. This process includes mapping, analysing and suggestions of strategies in practice and theoretical reflection. Theory has been used to find and develop concepts that describe, pinpoint and focus the issues of planning practices. The theoretical arguments and models have thereafter been tested and operationalised in concrete planning situations through new mapping processes, comprehensive principles, formulated visions, implementation strategies and negotiations with, among others, the public, politicians, municipal administrations and private stakeholders.

The results from these processes are then inserted in the theoretical and methodological framework presented here. This explorative interplay between practice and theory can be characterized as a process that in every step tries to focus and clarify issues and arrange them in a broader academic field of knowledge. This, in turn, is crucial in order to contribute to an academic knowledge production, as well as, developing locally relevant practice.

Key projects have in this context also been used to support an architectural thinking as research methodology. They have in the research process been used as design tools to test, study and develop knowledge about both the context and to specify issues, in this way driving the research forward.

The negotiable and dynamic compositions that are formed in this process have characteristics of what philosopher Gilles Deleuze together with psychoanalyst Felix Guattari describe as *assemblages* (Deleuze & Guattari, 1987; DeLanda, 2006). Theory on assemblage is useful as a methodological starting point for this study because it stresses how identities and productive capacity, of for example a spatial composition, is the result of both the potential of included components and their internal and external relations (Deleuze & Guattari, 1987, p. 88). Through architectural thinking assemblage thereby becomes useful, because it is open for a continuous rearrangement of components and processes and have the capacity to combine transformations and conditions from different scales.

Two planning processes

The two projects *In-depth comprehensive plan for Mariestad - Tidanpromenaden* and *Structural image of Skaraborg* were chosen as research-tools for this study because they together form a dynamic empirical context between local and regional planning and provide opportunities to explore the gap between planning and implementation.

MARIESTAD - TIDANPROMENADEN

My participation in the work with the *In-depth comprehensive plan for Mariestad* (FÖP Mariestad) (Mariestad, 2013) started in 2009. The plan was approved by the municipality in February 2013. Mariestad, situated by Sweden's largest lake, has about 15 000 inhabitants and used to be an important local centre as the county seat and inland port for regional and national transportation of grain and oil. The main reasons for defining Mariestad as a fragile urban landscape are the topological changes in trade-flows and the shift from being the county capital to a position in the administrative periphery of West Sweden, which affects the notion of what Mariestad is and can be in the future.

The in-depth comprehensive plan formulates four main principles (see figure 9, page 126) for the development of Mariestad and identifies fourteen key projects (see figure 10, page 127) that in different ways aim to connect the town in new ways in order to give a broader spectrum of its potential to combine local resources. The key projects also aim to concentrate new functions along the main roads where the development of commercial activities and service have best potential. Finally, the plan seeks to activate the shoreline along the lake Vänern and the river Tidan. The main principles were in this process seen as urban ecologies that articulate local potential and resources in new and different ways. The key projects are used as adapters that combine potentials and resources from different urban ecologies in order to catalyse transformation.

One of the key project identified in the in-depth comprehensive plan was named *Tidanpromenaden* (see figures 15-26). The aim of this particular project was to create a new pathway, connecting different parts of central Mariestad, hence establishing a new public space along the river. Through detailed studies of the area and its historical development a

plan was designed as a combination of removing a hedge and a garage, renegotiation of easements for parking and land-use, as well as, building a new ramp and a small bridge. Together with these interventions, the project also demonstrates how local resources and skills can be combined in order to expand the project's effects and performative capacity on local development. Critical for the project was to establish a collaboration between the municipality, the national centre for traditional craftsmanship (located in Mariestad) and local craftsmen. Through this collaboration the whole design process, as well as, the construction of the bridge and ramp was based on two local oak trees. The trees then shaped the timber used for the construction and were used to highlight vital links between nature and society, and urban and rural by elaborating the connection between the construction of the passage and the loss of biological, cultural and aesthetic values in relation to the trees. The project thereby expanded its *key project capacity* both because it elaborates the relationship between local resources and local development.

SKARABORG

The collaboration with Skaraborg regional association of local authorities started in 2013 and the final report *Strukturbild Skaraborg: Strategier för tillväxt i hela Skaraborg* (Skaraborg 2015b) was approved by the regional association in February 2016. Skaraborg consist of 15 municipalities located between the two major lakes in Sweden, Vänern and Vättern (see map on page 114), and have in total 260 000 inhabitants. In the final report, the main regional challenges identified have their roots in the structural transitions from an industry-based to a service-based economy, the regionalisation of political mandates for decision-making, centralisation of the labour market, and ambitions to increase economic competitiveness for the region. These processes interact with on-going demographic changes, for example, an ageing population (Skaraborg 2015b, p. 4-5, 17-19). At the same time Skaraborg is rich in ecosystem-based resources like clean water, food production and bio-diversity. Close proximities between urban and rural areas also provide efficient opportunities to establish circular flows, for instance of nutrients.

So, depending on the perspective and aims of development used, the interpretative prerogative, the consequences and potential for sustainable development in the region of Skaraborg can vary, creating uneven geographies. Several of the 15 municipalities face severe challenges to adapt their local situations to comprehensive transformations. This in turn causes spatial lock-ins because the necessary development is constrained by current urban landscapes and physical structures. This mixture of both locally-specific and common dynamics makes Skaraborg region an interesting empirical context for exploring how planning practice can be strengthened in order to open spatial lock-ins caused by urbanisation and address challenges generated by uneven geographic development.

The result of the project is a structural image for the regional development based in the understanding of Skaraborg as a network-city with 260 000 inhabitants, proposing seven strategies for local and regional development (see figure 42-46). The projected effects of this approach to the regional development and the implementation of the strategies are that Skaraborg will develop in the shape of a robust network, placing the region in the centre of its own geography and providing possibilities for all municipalities to contribute with local potential and resources (Skaraborg, 2015b). To give this work a clear direction the structural image presents seven strategies where key processes and projects are described as mechanism for the implementation of the planning. Key processes and projects are identified on both a regional and local level where one of the most important strategies is to form a stronger regional collaboration on planning issues in order to bridge the gap between local and regional planning.

Three interplaying conceptual tools

In order to achieve the aim stated in the introduction, the study has developed and operationalised a theoretical and methodological framework based on three conceptual tools: *fragile urban landscapes*, *urban ecologies* and *urban key projects*. Together these conceptual tools can strengthen planning practice and problematize ongoing urbanisation, support the transformation and renegotiation of the urban landscape,

and gather available resources in order to bridge from planning to implementation.

A wide spectrum of research and practice has been used to develop the conceptual tools and to clarify the fragile conditions created by current urbanisation (Harvey, 1989, 2004, 2014; Massey, 2004, 2005; Nielsen, 2008; Gleeson, 2012; Beck, 2013; Brenner, 2013, 2014; Fredriksson, 2014; Sassen, 2014; Hajer, 2014; Keil & Addie, 2015; Ernstsson & Swyngedouw, 2015; Angelo & Wachsmuth, 2015), The productive capacity of the the urban landscape (Bateson, 1972; Guattari, 1989; Banham, 2001; Holling, 2001; DeLanda, 2006; Waldheim, 2006; Diener et al., 2006; Mostafavi & Doherty, 2010; Cuff & Sherman, 2011; Reed & Lister, 2014; Hight, 2014; Holling & Goldberg, 2014 (1971)) and the proformative capacity of urban key projects (Bunschoten, 2001; de Solà-Morales, 2008; Cuff & Sherman, 2011; Oswalt, Overmeyer & Misselwitz, 2013; Gadanho, 2014).

The conceptual tools are developed through interplay between practice and theory and have proven useful in the empirical cases studied to establish collaboration between local, regional and structural transformations, clarify conditions for planning and bridge the gap between planning and implementation. The conceptual tools form the basis of a dynamic interplay and form a theoretical and methodological framework for planning practice.

FRAGILE URBAN LANDSCAPES

The first conceptual tool, *fragile urban landscapes* addresses how the urban landscape through its physical structure creates spatial lock-ins that constrain reactive adaptations and proactive change. This condition simultaneously needs to be seen in relation to goals formulated for the development of society and the urban landscape because it is in the gap between current situation and need for change that fragile urban landscapes appear.

The fragile conditions identified in this study could be described as situations with scarcity of resources, competence and mandate for decision-making, but also rigidity in organisation or spatial composition. Fragile urban landscapes also need to be seen as conditions in relation to the spatial effects that comprehensive changes in society

create and reproduce. An examples of this is how political decisions to move regional administration from Mariestad to Skövde both cause difficulties to secure production of new housing in Skövde and difficulties to handle welfare production in Mariestad. Concentrating urbanisation as a process of centralisation here cause spatial lock-ins for both Skövde and Mariestad that cause a fragile situation for the development of Skaraborg as a whole. Use of the latter perspective above displays how the fragile urban landscape can be used as articulated ruptures that problematize ongoing urbanisation. The concept is thereby both reflexive and operative with capacity to investigate potential in and consequences of current conditions. The process of identifying these capacities is, of course, related to the need to problematize interpretative prerogative and conflicts of interests that continuously emerge in planning processes.

A critical insight to managing such complex problems is understanding that mechanisms that cause fragile conditions cannot be ascribed only to a particular situation or deficiency state. Instead, they need to be seen in relation to the wider spectrum of urban landscapes and the interplay between spatial and structural organisation. Scarcity can be mitigated by adding what's missing, but there is at the same time a need for transformations that can change the mechanisms that cause the deficiency in the first place. If not properly taken care of, similar spatial lock-in will probably occur again in the same place or in a similar situation.

These challenges can be handled through knowledge about ongoing transformation processes and the material and discursive consequences they entail. This in turn requires knowledge about what effects spatial formations have on the processes that enable and constrain the development of society and individuals. This two-way relationship stresses the need to differentiate general approaches to shifting local-regional conditions in an uneven geography.

URBAN ECOLOGIES

The second conceptual tool, *urban ecologies* is used to describe how material and discursive compositions of the urban landscape enable and constrain conditions for society and individuals (Guattari, 1989;

Banham, 2001; DeLanda, 2006). Urban ecologies thereby imply specific *complex productive configurations* that when set within specific topographies, infrastructures and discursive relations establish the productive (enabling and constraining) capacity of the urban landscape.

The productive capacity includes how processes are formed and form, distributed and distribute material form, visions and the language that surrounds them. Configurations here imply that the urban landscape not only is aggregated from parts, but when assembled these parts give order to organise society and conversely create conditions and limitations for the transformation of the urban landscape (DeLanda, 2006). In other words, the capacity of urban ecologies depends on how components and actors are assembled and articulated. Of importance in order to clarify the capacities of urban ecologies is to reveal the involved components and the processes and intentions that keep them together in their current form, as well as, what relations are articulated as central, respectively peripheral, in the development of society. For example, the different configurations articulated by the main principles in the In-depth comprehensive plan in Mariestad can be seen as urban ecologies that both enable and constrain local development.

Urban ecologies are also used as a concept to highlight that the urban landscape bridges society and nature and that the productive capacity depends on the interplay between parts and the whole (Hight, 2014). Urban ecologies have been used to project and articulate different coherences around a specific situation, establish several types of centralities, and to clarify how different topographies, infrastructures and discursive relations both enable and constrain transformation in different types of urban landscapes. In Skaraborg both thematic layers of for example land-use, commuting and public service has been layered with relational-maps where the municipalities has described their strong and weak links, barriers and nodes etc. in order to render how different topographies and infrastructures enable and constrain local-regional development (see figure 35-40). Together these layers clarify the urban ecologies of Skaraborg.

In a similar way that assemblage is useful to describe how architectural thinking can handle a complex research context, assemblage

can be used as a methodological lens in order to understand the complexity and productive capacity of the urban landscape.

In order to clarify the processes that create and disrupt relationships, and thereby make visible mechanism that enable and constrain spatial transformation, is the work of Manuel DeLanda (2006) useful. According to DeLanda (2006, p. 10-11) an assemblage cannot be reduced to its singular parts because the productive capacity depends on the co-productive capacity of the whole. Of importance for local-regional development is to continuously analyse how resources, competences and mandates for decision-making on different levels can be combined and interact in order to expand or limit current and future possibilities. The conceptual tool of urban ecologies, through topographic, topological, morphological and infrastructural connection and discursive structures, can help to problematize transformation and find new combinations. At the same time resources and potentials hidden by current structures can be made visible through articulating new ecologies. New combinations can be detected by the formulation of alternatives. It is therefore important that the mapping process initially include multiple perspectives. In the study urban ecologies have been useful to establish centralities in the context of different networks and relationships with different resources and potential.

URBAN KEY PROJECTS

The third conceptual tool, *urban key projects*, is used for specific interventions that combine resources and actors in order to create and catalyse potential and open spatial lock-ins. The *key* “part” of the concept focuses on the capacity to open or unlock a transformational process, but also the need for site-specific understanding, a key has to fit the specific lock to serve a purpose. A generic key is not effective in an uneven, differentiated urban landscape. *Project* is used with regard to *projective* capacity, i.e. that the architectural project is a tool to assemble relevant knowledge and give it coherent form so that it can be discussed among various stakeholders who can suggest directions for transformational processes. Such conceptualization of a project is always inscribed in a continuous process of transformation where a

singular action may have far-reaching impacts in both space and time. Thus, the single project is never autonomous, but part of larger urban context.

Urban key projects have been used to bridge the gap between different planning levels and sectors, identify spatial lock-ins, make visible alternatives and gather resources in order to bridge planning and implementation. One vital aspect of key projects is how they can provide opportunities for planning practice to work in a scale and with details that relate to the human size and speed.

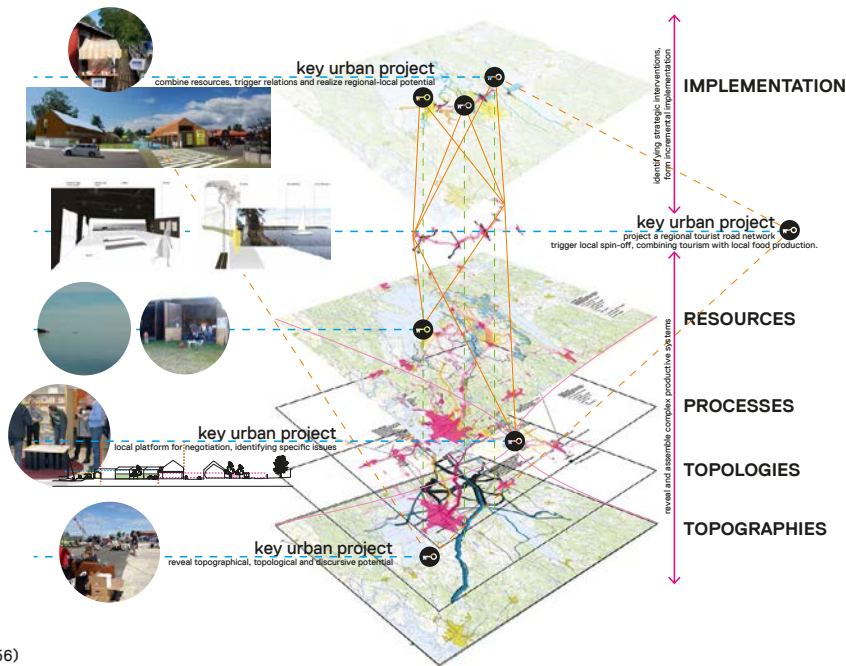
Urban key projects need to be related to a spatial, material and discursive situation. It is by visualising processes, modelling scenarios and suggesting changes that urban key projects can drive mapping processes, establish negotiations and assemble resources. How urban key projects are developed in order to make ongoing processes of transformation meaningful and possible to reach from current positions, knowledge and direction of transformation processes is also important.

Operative twists

OPERATIONALISING THE CONCEPTUAL TOOLS

The study has tested how the three conceptual tools, together can support planning practice to break reproduction of spatial lock-ins. Through interplay between theoretical work and participating in planning practices the following ten steps have been identified in order to operationalize the three conceptual tools (see figure 56). The proposed process calls for continuous feed-back loops in order to detail relevant issues and drive the process of mapping, negotiation and creating a bridge from planning to implementation:

1. Formulate a (preliminary) aim and clarify initial questions.
2. Start a mapping process including topography, topology morphology, potentials and processes.

(FIGUR 56)
Urban key projects can be used as links between scales and themes in order to project and assemble urban ecologies.

3. Formulate the characteristics of the fragile urban landscapes and model relevant urban ecologies as configurations around the specific questions identified.
4. Survey the centralities of different urban ecologies and possible combinations of resources that can be developed in intersection points and interfaces.
5. Formulate and materialise urban key projects around identified challenges and as adapters between urban ecologies.
6. Use urban key projects as a lens in order to reinterpret the overall context and structural transformation to site specific, local spatial processes. This implies a shift of focus to the specific situation, as well as, to use urban key projects as transitions between different spatial scales.
7. Use urban key projects to project a future context that can clarify and revalue resources and processes that are hidden by current conditions.

8. Clarify what kind of combinations of scarcity and rigidity create spatial lock-ins, hereby revealing why current resources and potentials are not already realized.
9. Articulate urban ecologies and detail urban key projects in relation to the character of the fragile urban landscape.
10. Use urban ecologies and urban key projects as material and discursive platforms to assemble and combine actors and resources and use the implementation phase as a learning process for comprehensive planning.

The steps introduced above display many similarities with traditional architecture and planning processes that often start with a program, go on with mapping, analysing and lead to a design proposal. Of vital importance, however, is how the three conceptual tools support a non-linear architectural thinking in order to reveal hidden potential and build knowledge. In the work with Mariestad and Skaraborg the combination of the three conceptual tools has been useful in order to establish centralities for specific relationships and situations that have been studied. In this way a relevant context has been clarified.

In the case of Skaraborg, this has primarily been helpful in order to bridge the divide between urban and rural areas, as well as, combining planning levels. In Mariestad the formulated project along Tidån has brought together both public and private resources and competences in order to make the bridge from planning to implementation. The conceptual tools have through architectural thinking helped to drive the mapping processes; establishing compositions, models, and forming alternatives and relations. Through this process, previously hidden potential and resources have been made visible. For example, the view on rural areas shifted from peripheries of the municipalities to links between the municipalities when the areas were articulated in a regional scale. To this understanding the structural image of Skaraborg projected a regional tourist road network that elaborated local-regional combinations of different themes such as education, agriculture and tourism. Urban key projects were then identified to combine this potential and provide access to different local-region resources and ecologies.

FORMULATED COMPOSITIONS

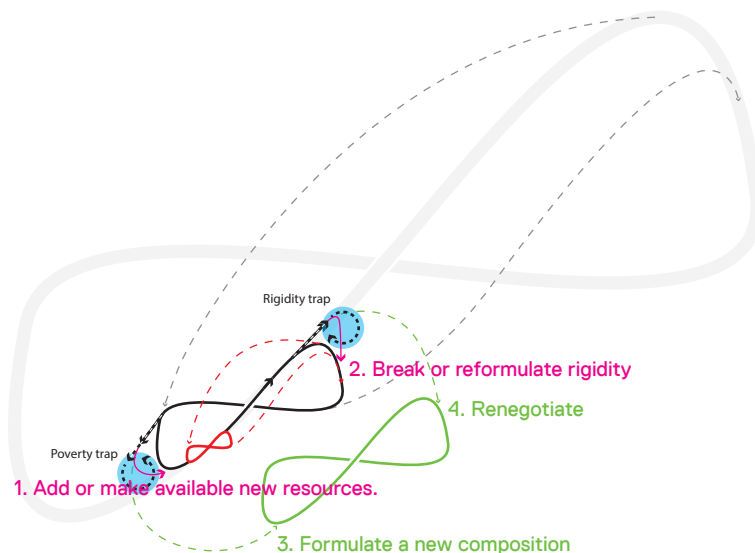
With experience from practice, fragile conditions can be transformed into possibilities to establish new alternative directions for development when the fragile situation is used to build consensus around a shared strategy.

The work in Skaraborg can in this perspective be understood as a process that has formulated a regional agenda for future development and established the region as a centrality of its own. The process of defining Skaraborg as a network-city with internal and external relations in all directions challenges the current understanding of Skaraborg as periphery to the dominant political and economic centres in West Sweden region (Västra Götalandsregionen). Instead, a network with multiple types of landscapes and dense links to surrounding regions is envisioned. At the same time, this proposed new understanding needs to be open for political negotiation between different stakeholders and alternatives. This is a balance where different alternatives enable and constrain at the same time.

In Mariestad, the main principles of the in-depth comprehensive plan can be seen as urban ecologies that project the local urban landscape in a new way, and thereby, depending on perspective, articulate new relations and centralities. In these newly formulated compositions, sensemaking relations are thereby renegotiated as enabling and constraining urban ecologies. As a second step in this process, Tidanpromenaden can be seen as an attempt to materialise a new way of articulating and combining local resources, for instance the biological diversity of the river, skills taught at the university, knowledge about timber and craftsmanship, and the implementation capacity of the municipality. The most concrete example in the project is how the point of departure in local oak-trees for the construction of Tidanpromenaden has stressed the need to rethink the relationships between the spatial, biological and cultural qualities of the trees and the timber as building materials. The project thereby expanded its key capacity both because it elaborates the relationship between local resources and local development and because it is the first example where the municipality and the craftsmanship center collaborated through the whole design process. In this respect the project will serve as a prototype for collaboration in future projects along the river.

Through the work in Mariestad and Skaraborg the study has made visible how fragile urban landscapes can be renegotiated and reconfigured to provide openings for future development. In order to guide this process, application of Holling's (2001) adaptive cycle(s) and the two traps of poverty and rigidity are useful (see figure 57).

From this point of departure, the study has identified four alternatives that in combination can open spatial lock-ins. First, resources, competences and mandates for decision-making can be added to a specific situation in order to bring it back into the adaptive cycle. A similar return to the adaptive cycle could be managed by breaking or reformulating the rigidity that reproduces itself outside of the adaptive cycle. However, these two alternatives run the risk of leading back into the same fragile situation unless structural changes are also implemented. Instead, the third and fourth openings formulate a new composition that subsume the fragile condition in an alternative adaptive cycle. This can also be done by renegotiation of current organisations and current structures into a new coherence.

(FIGUR 57)
Four alternatives that in combination can open spatial lock-ins.

RUPTURES IN THE URBAN LANDSCAPE (THEORETICAL CODA)

The theoretical framework that Guattari (1989) develops in the article *The Three Ecologies* support a more detailed understanding of how fragile urban landscapes can be seen as transitions to a reinterpretation of the urban landscape. In the article Guattari (1989, p. 136), argues that formulating a particular problem (*a-signifying rupture*) in an ecology can constitute a break-point and transition to a new composition (assemblage) of *social, mental* and *environmental* ecologies. The work in Mariestad and Skaraborg has, by identifying fragile conditions and formulated new projections such as Skaraborg as a network-city formed break-points that open alternatives for how the region can develop over time. In Mariestad the In-depth comprehensive plan for example articulated Tidán as an ecology that has opened the discussion about a new public space.

Guattari describes how this process is possible if the characteristics of the rupture are included in a new configuration (*enunciative assemblage*) that articulate and subsume current conditions. This process has in Mariestad and Skaraborg been supported by urban ecologies as complex productive configurations where local resources, competences and mandates for decision-making have been promoted as the basis for local-regional development.

As a final step Guattari states that an *expressive rupture* in this transformation can catalyse transitions and create a new assemblage that revalue the existing situation. Using the three conceptual tools in Mariestad and Skaraborg has allowed for the formulation of ruptures and alternatives, but also materialised them through implementation of key projects. Tidánpromenaden, for example, has established an expressive rupture that challenges the current situation and includes local resources, competences and mandates for decision-making in a new way of working. When this process materialised potentials that were made possible through the combinations of different local ecologies the transformation was catalysed, and the negative consequences of the fragile urban landscape on spatial lock-ins and fragile political processes were reduced.

In this work incremental implementation plays a central role because suggested alternatives always run the risk of being evaluated from

current logic and situations, i.e. lock-ins. This implies that they often are seen with a critical view and that their potential and capacity is not apparent in the beginning of a transition. Through a step-by-step implementation and architectural thinking that can model alternatives the local space for action and the urban horizon can gradually expand.

Conclusions

This study has presented how fragile urban landscapes, urban ecologies and urban key projects can be used together to form a theoretical and methodological framework with the capacity to strengthen planning practice, open spatial lock-ins caused by urbanisation, and confront challenges generated by uneven geographic development. Through an iterative process involving practice and theory this planning method has been developed in order to expand local-regional action space and make visible a multiplicity of centralities which can challenge the domination of economic growth as the main framework for planning practice. This process has also developed the theoretical and methodological framework in order to increase the capacity to bridge the gap between local and regional planning and between planning and implementation. Through participation in planning processes in Mariestad and Skaraborg the research has shown how the theoretical and methodological framework can be used in practice.

In order to secure a long-term, balanced development there is need for a successive transformation that instead of choosing between society and nature, urban and rural, centre and periphery can develop hybrids. It is around these hybrids that projects can be developed which give us the possibility to see past the predefined visions we have of the future. In this process urban ecologies as new projections, together with urban key projects that materialize these projections can be used as conceptual tools to think beyond current situation and guide renegotiations that successively and continuously change society and can open fragile urban landscapes.

Referenser

Addie, J. D., & Keil, R. (2015). Real existing regionalism: The region between talk, territory and technology: Debates & developments. *International Journal of Urban and Regional Research*, 39(2), 407-417. doi:10.1111/1468-2427.12179

Adolphson, M. (2011). *On Analysing Changes in Urban Structure: some Theoretical and Methodological Issues*. (Doktorsavhandling) Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.

Allen, S. (1999). *Infrastructural Urbanism: Points + Lines: Diagrams and Projects for the City*. New York: Princeton Architectural Press.

Amcoff, J., Westholm, E. (2007). Understanding rural change—demography as a key to the future. *Futures*, 39(4), 363-379. doi:10.1016/j.futures.2006.08.009

Amin A., & Thrift N. (2002). *Cities: Reimagining the urban*. Cambridge: Polity Press.

Amin, A. (2004). Regions unbound: Towards a new politics of place. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 86(1), 33-44. doi:10.1111/j.0435-3684.2004.00152.x

Angel, S. (2012). *Planet of Cities*. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy.

Angelo, H., & Wachsmuth, D. (2014). Urbanizing Urban Political Ecology: A Critique of Methodological Cityism. *International Journal of Urban and Regional research*. DOI:10.1111/1468-2427.12105

Ascher, F. (2004). *Metapolis: a third modern urban revolution, changes in urban scale and shape in France*. In L. Bölling, & T. Sieverts, (Ed.) *Zwischen stadt Band 1, Mitter am Rand*, (p. 24-37) Wuppertal: Verlag Müller + Busmann KG.

Asplund, G., Gahn, W., Markelius, S., Paulsson, G., Sundahl, E., & Åhren, U. (1931). *Acceptera*. Stockholm: Bokaktieförlaget Tiden.

Atelier bow-wow, (Yoshiharu T., & Momoyo K.) (2006). *Bow-Wow from POST BUBBLE CITY*. Tokyo: INAX Publishing.

- Banham, R. (2001 (1971)). *Los Angeles: The Architecture of four ecologies*. Los Angeles: University of California press.
- Bateson, G. (2000 (1972)). *Steps to an Ecology of Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Batty, M., & Marshall, S. (2009). The evolution of cities: Geddes, Abercrombie and the new physicalism: 1. *The Town Planning Review*, 80(6), 551.
- Beck, U. (2013). *German Europe*. Cambridge: Polity Press.
- Berglund, A.-K., Johansson, S., & Molina, I. (Red.) (2005). *Med periferien i centrum: en studie av lokal velferd, arbeidsmarked og kønnsrelasjoner i den nordiske periferien*. Norut NIBR Finnmark Rapport 2005:14
- Berglund, F. (2010). *Framtidens handel*. Stockholm: MTCinstituttet.
- Bettencourt, L. M. A. (2013). *The Kind of Problem a City Is*. SFI Working paper: 2013-03-008, Santa Fe Institute.
- Bjur, H., Göransson, J., & Werne, F. (1985). *Planerna och verkligheten*. Stockholm: Liber förlag.
- Björling, N. (2014). *Urbana nyckelprojekt: Planeringsverktyg för sköra stadslandskap* (Licentiat-uppsats). Gothenburg: Chalmers tekniska högskola, Department of Architecture.
- Blücher, G. (2013). Planning Legislation in Sweden – a History of Power and Land-use. In J. Lundström, C. Fredriksson, & J. Witzell (Ed.) *Planning and Sustainable Urban Development in Sweden*. Stockholm: Föreningen för Samhällsplanering.
- Boverket. (1994). *Sverige 2009 – förslag till vision*. Karlskrona: Boverket
- Boverket. (2012). *Vision för Sverige 2025*. Karlskrona: Boverket
- Boverket & Tillväxtverket, (2015). *Tillväxt kräver planering: En antologi om samverkan i den fysiska planeringen*. Karlskrona: Boverket.
- Braae, E., & Tietjen, A. (2011). Constructing sites on a large scale: Towards new design (education) methods. *Nordic Journal of Architectural Research* 2011:1, pp. 64-71.
- Brenner, N. (2003). Stereotypes, archetypes, and prototypes: Three uses of superlatives in contemporary urban studies. *City & Community*, 2(3), 205-216. doi:10.1111/1540-6040.00051
- Brenner, N., Madden, D. J., & Wachsmuth, D. (2011). Assemblage urbanism and the challenges of critical urban theory. *City*, 15(2), 225-240. doi:10.1080/13604813.2011.568717
- Brenner, N. (2013). Theses on Urbanization. *Public Culture* 25:1. Durham: Duke University Press.

Brenner, N., & Schmid, C. (2014). The "Urban Age" in Question. In N. Brenner (Ed.) *Implosions / Explosions: Towards a study of planetary urbanization*. Berlin: Jovis Verlag GmbH.

Brenner, N. (Ed.) (2014). *Implosions / Explosions: Towards a study of planetary urbanization*. Berlin: Jovis Verlag GmbH.

Brenner, N. (2015). *Is "Tactical Urbanism" an Alternative to Neoliberal Urbanism?* <http://post.at.moma.org> Posted on March 24.

Brugmann, J. (2009). *Welcome to the Urban Revolution: How Cities Are Changing the World*. St Lucia: University of Queensland Press.

Brugmans, G., & Strein, J. (2014). *IABR 2014 – Urban by Nature*. Rotterdam: IABR.

Bunschoten, R. (2001). *Urban Flotsam Stirring the City*. Rotterdam: o10 Publisher.

von Busch, O. (2008). *FASHION-able hacktivism and engaged fashion design*. (Doktorsavhandling), School of Design and Crafts (HDK), Faculty of Fine, Applied and Performing Arts, University of Gothenburg.

Casagrande, M. (2010). *Taipei Organic Acupuncture*. Paper presented at the Ruin Academy 6.11.2010 <http://casagrandetext.blogspot.se/2010/11/taipei-organic-acupuncture.html> November 6, 2010

Caldenby, C. (Red.). (1998). *Att bygga ett land*. Stockholm: Byggeforskningsrådet.

Cars, G., & Engström, C-J. (Red.). (2008) *Stadsregioners utvecklingskraft – trender och nya perspektiv* Stockholm: KTH, Samhällsplanering och miljö, Skolan för arkitektur och samhällsbyggnad (ABE) & Urbana och regionala studier.

Chakrabarti, V. (2013). *A Country of Cities: A Manifesto for an Urban America*. New York: Metropolis Books.

Christiansee, K., & Wagner, M. (2014), *Kulturlandschaft: Switzerland*. In G. Brugmans, & J. Strein, (Ed.). (2014). *IABR 2014 – Urban by Nature*. Rotterdam: IABR.

Corner, J. (1997). Ecology and Landscape as Agents of Creativity. In G. Thompson, & F. Steiner. (Ed.). *Ecological Design and Planning*. New York: John Wiley and Sons.

Corner, J. (1999). Eidetic Operations and New Landscapes. In J. Corner, & A. B. Hirsch. (Ed.). *Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Theory*. New York: Princeton Architectural Press.

Corner, J. (2006). Terra fluxus. In C. Waldheim. (Ed.). *The landscape urbanism reader*. New York: Princeton Architectural Press.

Cullen, G. (1983 (1961)). *The Concise Townscape*. London: The Architectural Press.

Cuff, D., & Sherman, R. (Ed.). (2011). *Fast-Foward Urbanism, Rethinking Architecture's Engagement with the city*. New-York: Princeton Architectural Press.

- Cuff, D., & Dahl, P.-J. (2015). *Housing in the Rivercity: Rethinking Place and Process*. Göteborg: Mistra Urban Futures.
- DeLanda, M. (2006). *A new Philosophy of society: Assemblage Theory and Social Complexity*. New York: Continuum International Publishing Group.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G. (1990). *Foucault*. Stockholm: Stenhag Symposium.
- Diehl, K., Burkhard, B., & Jacobs, K. (2016). Should the ecosystem services be used in European Commission impact assessment? *Ecological Indicators*, 61:1, pp 6-17.
- Diener, R., Herzog, J., Meili, M., de Meuron, P., & Schmid, C., (2006). *Die Schweiz: Ein städtebauliches Portrait*. Basel: Birkhäuser.
- Dyrssen, C. (2010). Navigating in Heterogenity: Architectural thinking and art-based research. In M. Biggs. (Ed.). *The Routledge Companion to Research in the Arts*, London: Routledge.
- Ek, R. (2003). *Öresundsregion – bli till!: de geografiska visionernas diskursiva rytmer*. (Doktorsavhandling) Lund: Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Univ. cop.
- Engström, C.-J. & Fredriksson, C. (2010). *Regionala bilder och översiktsplanering*. Stockholm: Stadsregioner och utvecklingskraft 2010:2. KTH Institutionen för Samhällsplanering och Miljö.
- Engström, C.-J., & Cars, G. (2013). Planning in a New Reality – New Conditions, Demands, and Discourses. In J. Lundström, C. Fredriksson, & J. Witzell (Ed.) *Planning and Sustainable Urban Development in Sweden*. Stockholm: Föreningen för Samhällsplanering.
- Flora, C., & Flora, J. (2008). *Rural Communities: Legacy and Change*, Boulder, CO: Westview Press.
- Florida, R. (2006). *Den kreativa klassens framväxt*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB
- Florida, R., Mellander, C., & Stolarick, K. (2008). Inside the black box of regional development-human capital, the creative class and tolerance. *Journal of Economic Geography*, 8(5), 615-649. doi:10.1093/jeg/lbn023
- Florida, R. (2011). *The Great Reset: How the Postcrash Economy Will Change the Way We Live and Work*. New York: Harper.
- Florida, R., & Mellander, C. (2014). *The Geography of Inequality: Difference and Determinants of Wage and Income Inequality across US Metros*. *Regional studies*, London: Routledge.

- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings about Case-Study Research. *Qualitative Inquiry Volume 12 Number, 2* April 2006 219-245, Sage Publications.
- Forman, T. (1995). *Land Mosaic: The Ecology of Landscape and Regions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Formas, Johansson, B. (Red.). (2008). *Ska hela Sverige leva?*. Stockholm: Formas.
- Foucault, M. (1998). *Övervakning och Straff*. Lund: Arkiv Förlag.
- Foucault, M. (2014). *Biopolitikens födelse: College de France 1978-1979*. Hägersten: Tankekraft förlag.
- Fredriksson J. (2014). *Konstruktioner av en stadskärna: Den postindustriella stadens rumsliga maktrelationer*. (Doktorsavhandling) Göteborg: Chalmers tekniska högskola institutionen för Arkitektur.
- Gadano, P. (Ed). (2014). *Uneven Growth: Tactical Urbanism for expanding Megacities*. New York: Moma.
- Geddes, P. (2015 (1915)). *Cities in Evolution*. New York: The Scholar's choice.
- Gehl, J. (2007 (1971)). *Livet mellem husene*. Köpenhamn: Arkitektens forlag.
- Glaeser, E. (2011), *The Triumph of the City – How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier, and happier*. New York: Penguin Press.
- Gleeson, B. (2012). Critical commentary. The urban age: Paradox and prospect. *Urban Studies*, 49(5), 931-943. doi:10.1177/0042098011435846
- Graham, S., & Marvin, S. (2001). *Splintering Urbanism*. London: Routledge.
- Graham, S. (2001). FlowCity: Networked mobilities and the contemporary metropolis. *DisP – the Planning Review*, 37(144), 4. doi:10.1080/02513625.2001.10556762
- Grange, K., 2016. Planners – A silenced profession? The politicisation of planning and the need for fearless speech. *Planning Theory* 1-21, Sage doi: 10.1177/1473095215626465
- Groat, L., & Wang, D. (2013), *Architectural research methods 2 ed*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Guattari, F. (1989). The Three Ecologies, *New formations NUMBER 8 SUMMER 1989* (http://www.amielandmelburn.org.uk/collections/newformations/o8_131.pdf) (2016-05-06)
- Hajer M., & Reijndorp A. (2001). *In Search of New Public Domain*. Rotterdam: NAI Publishers.

- Hajer, M. (2014). The Challenge of the Century: The Need for a Complete Overhaul of Urban Planning. In G. Brugmans, & J. Strein. (Ed.). *IABR 2014 – Urban by Nature*. Rotterdam: IABR.
- Harvey, D. (1989). From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, Vol. 71, No. 1, The Roots of Geographical Change: 1973 to the Present (1989), pp. 3-17, Blackwell Publishing.
- Harvey, D. (1990). *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*, Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. (2004). The "New" Imperialism: Accumulation by Dispossession. In *Socialist Register 2004: The New Imperial Challenge*. London: The Merlin Press Ltd.
- Harvey, D. (2006). *Den Globala Kapitalismens rum: På väg mot en teori om ojämna geografisk utveckling*. Hägersten: Tankekraft förlag
- Harvey, D. (2014). Cities or Urbanization? In N. Brenner (Ed.) *Implosions / Explosions: Towards a study of planetary urbanization*. Berlin: Jovis Verlag GmbH.
- Heynen, N., Kaika, M., & Swyngedouw, E. (Ed.). 2006. *In the Nature of Cities: Urban political ecology and the politics of urban metabolism*. London: Routledge.
- Hight, C. (2014). Designing Ecologies. In C. Reed, & N-M. Lister (Ed.) *Projective Ecologies*. New-York: Actar Publishers.
- Holling, C. S. (1992). Cross-Scale Morphology, Geometry and Dynamics of Ecosystems. *Ecological Monographs* 62(4)
- Holling, C., S. (2001). Understanding the Complexity of Economic, Ecological and Social Systems. *Ecosystems* (2001) 4: 390-405, Springer Verlag.
- Holling, C.S., & Goldberg, M.A., 2014 (1971). Ecology and Planning. In C. Reed, & N-M. Lister (Ed.) *Projective Ecologies*. New-York: Actar Publishers.
- Howard, E. (1965 (1902)) *Garden cities of to-morrow*. London: Faber and Faber.
- Hudson, R. (2010). Resilient regions in an uncertain world: Wishful thinking or a practical reality? *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(1), 11-25. doi:10.1093/cjres/rsp026
- Jacobs J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New-York: Random House.
- Janssens, N. (2012). *Utopia-Driven Projective Research: a design approach to explore the theory and practice of Meta-Urbanism*. (Doktorsavhandling) Göteborg: Chalmers Tekniska Högskola.
- Jansson, A. (2013), "The Hegemony of the Urban/Rural Divide: Cultural Transformations and Mediatized Moral Geographies in Sweden", *Space and Culture*, vol. 15, no. 1, pp. 88.

Johansson, M. (2008). Storstadsregioner, tillväxt och regionförstoring: en kumulativ process? I G. Cars, & C.-J. Engström. (Red.). *Stadsregioners utvecklingskraft – trender och nya perspektiv*. Stockholm: KTH, Samhällsplanering och miljö, Skolan för arkitektur och samhällsbyggnad (ABE) & Urbana och regionala studier.

Kaijima M., Kuroda J., & Tsukamoto, Y. (2001). *Made In Tokyo*. Tokyo: Kajima Institute Publishing Co.

Kaika, M., & Swyngedouw, E. (2000). Fetishizing the Modern City: The Phantasmagoria of Urban Technological Networks, *International Journal of Urban and Regional Research* Volume 24.1 March 2000, Oxford: Blackwell Publishers.

Katz, B., & Bradley, J. (2013). *The Metropolitan Revolution: How Cities and Metros are Fixing Our Broken Politics and Fragile Economy*. Washington, Brookings Institution Press.

Kaufmann, V., Bergman, M. M., & Joye, D. (2004). Motility: Mobility as capital. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(4), 745-756. doi:10.1111/j.0309-1317.2004.00549.x

Keil, R. (2005). Progress Report—Urban political ecology. *Urban Geography*, 26(7), 640-651. doi:10.2747/0272-3638.26.7.640

Keil, R., & Brenner, R. (Ed.). (2006). *The Global Cities Reader*. London: Routledge

Kling, A. (2014). Stadsromantik. *Arkitektur* nr 513 Stockholm: Arkitektur förlag.

Konkurrensverket. (2015). *Bättre konkurrens i bostadsbyggandet? En uppföljning 2009-2012*. Stockholm: Konkurrensverket juni 2015.

Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. Cambridge: MIT Press.

Krugman, P. (2010). *The New Economic Geography, Now Middle-Aged*. April 16, 2010. <https://www.princeton.edu/~pkrugman/aag.pdf> (2016-05-06)

Larsson, B., Letell, M., & Thörn, H., (Ed.) (2012). *Transformations of The Swedish welfare state: from social engineering to governance?*. New York: Palmgrave Macmillian.

Le Corbusier. (1989 (1923)) *Towards a new Architecture*. New York: Dover Publications.

Lefebvre, H. (1996). *Writings on cities*. Cambridge: Blackwell.

Lefebvre, H. (2003a (1970)). *The Urban Revolution*. Minneapolis: Minneapolis of Minnesota Press.

Lefebvre, H. (2003b (1974)). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishing.

Lefebvre, H. (2010). *Rhythmanalysis: space, time and everyday life*. London: Continium.

- Lerner, J. (2014). *Urban Acupuncture: Celebrating Pinpricks of Change that enrich city Life*. Washington: Island Press.
- Linn, B. (1998). Att bygga ett land. I C. Caldenby (Red.). *Att bygga ett land*. Stockholm: Bygghälsningsrådet.
- Lundström, J., Fredriksson, C., & Witzell, J. (Ed.). (2013). *Planning and Sustainable Urban Development in Sweden*. Stockholm: Föreningen för Samhällsplanering.
- Lydon, M., & Garcia, A. (2015). *Tactical urbanism: Short-term action for long-term change*. Washington, DC: Island Press/Center for Resource Economics.
- Lynch, K., (1960). *The image of the city*. Cambridge: MIT Press.
- Massey, D. (2004). Geographies of responsibility. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 86(1), 5-18. doi:10.1111/j.0435-3684.2004.00150.x
- Massey, D. (2005). *For Space*. London: SAGE Publications.
- Massey, D. (2007). *World City*. Cambridge: Polity Press.
- McHarg, I. (1992 (1967)). *Design With Nature*. New York: John Wiley and Sons.
- Mostafavi, M., & Najle, C. (Ed.). (2003). *Landscape Urbanism: A Manual for the Machinic Landscape*. London: Architectural Association.
- Mostafavi M., & Doherty, G. (Ed.). (2010/2011). *Ecological Urbanism*. Baden: Lars Müller Publishers.
- MUF architecture/art., (2001). *Muf: This is what we do. A Muf Manual*. London: Ellipsis.
- Nabeel, H. (2010). *The Placemaker's Guide to building Community*. London: Earthscan.
- Nielsen, T. (2001). *Formlös – Den moderne bys overskudslandskaper*, Aarhus: Arkitekt skolens Forlag.
- Nielsen, T. (2008). *Gode Intentioner og Ureglerige Byer*. Aarhus: Arkitekturskolens Forlag.
- Nilsson, F., & Dunin-Woyseth, H. (2011). "Research by Design: Progress in establishing field- specific research in architecture and design – an update on four national scenes". *Reflections* +15 pp. 14-22.
- Nilsson, K. L. (2013). Planning for Sustainability: from Environmental Concern to climate Change Measures, Attractiveness and Innovation, In J. Lundström, C. Fredriksson, & J. Witzell, (Ed.). *Planning and Sustainable Urban Development in Sweden*. Stockholm: Föreningen för Samhällsplanering.
- Odum, E. P. (1977). The emergence of ecology as a new integrative discipline. *Science*, 195(4284), 1289-1293. doi:10.1126/science.195.4284.1289

- Olshammar, G. (2004). Periferins stadslandskap ger chans till frihet och förändring. *Miljöforskning: Formas tidning för ett hållbart samhälle* nummer 2 2004. <http://miljoforskning.formas.se/sv/Nummer/April-2004/Innehall/Ovriga-artiklar/Periferins-stadslandskap--ger-chans-till-frihet-och-forandring/> (2016-04-28)
- Oswalt, P., Overmeyer, K., & Misselwitz, P. (2013). *Urban Catalyst: The Power of Temporary Use*. Berlin: Dom Publishers.
- Peck, J., Theodore, N., & Brenner, N. (2009). Neoliberal Urbanism: Models, Moments, Mutations. *The SAIS Review of International Affairs*, vol. 29, no. 1, pp. 49.
- Pieterse, E.A. (2008). *City futures: confronting the crisis of urban development*. London: Zed Books.
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A., & Tomaney, J. (2014). Local and regional development in the global north and south. *Progress in Development Studies*, 14(1), 21-30. doi:10.1177/1464993413504346
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *Geojournal*, 58(2/3), 99-108. doi:10.1023/B:GEJO.0000010829.62237.8
- Rader Olsson, A., Witzell, J. (2015). *Strategisk kapacitet för rumslig regional planering – Förutsättningar för samverkan i den attraktiva regionen*. Dokumentdatum: 2015-12-23
- Reed, C., Lister, N-M. (Ed.). (2014). *Projective Ecologies*. New York: Actar Publishers.
- Rittel, H. W. J., & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4(2), 155-169. doi:10.1007/BF01405730
- Robinson, J. (2011). Cities in a world of cities: The comparative gesture. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(1), 1-23. doi:10.1111/j.1468-2427.2010.00982.x
- Robinson, J. (2013). The urban now: Theorising cities beyond the new. *European Journal of Cultural Studies*, 16(6), 659-677
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Folke, C., Nykvist, B., Meteorologiska institutionen (MISU). (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461(24 Sept), 472.
- Rudberg, E. (1998). Folkhemets välfärdsbygge. 1940-1960. I C. Caldenby (Red.). *Att bygga ett land*. Stockholm: Byggnadsrådet.
- Rönblom, M. (2014). *Ett urbant tolkningsföreträde? En studie av hur landsbygdskapas i nationell policy*. Umeå: Umeå centrum för genusstudier, Umeå universitet.
- Sassen, S. (2000). The Global City: Introducing a Concept and its History. pp. 104-115 I *Mutations*. Barcelona: ACTAR.

- Sassen, S. (2014). *Expulsion: Brutality and Complexity in the Global Economy*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Schmid, C. (2006) Theory. In R. Diener, J. Herzog, M. Meili, P. de Meuron and C. Schmid, *Switzerland: an urban portrait, Volume 1*. 163–221, ETH Studio Basel. Basel: Birkhäuser.
- Sieverts, T. (2003). *Cities Without Cities: An Interpretation of the Zwischenstadt*. New York: Routledge.
- SKL (Sveriges Kommuner och Landsting). (2011). *ÖP-RUP: En plattform för utvecklingskraft*. Stockholm: SKL.
- Soja, E. (2014). Regional Urbanization and the End of the Metropolis Era. In N. Brenner (Ed.) *Implosions / Explosions: Towards a study of planetary urbanization*. Berlin: Jovis Verlag GmbH.
- Soja, E. (2015). Accentuate the regional: Debates & developments. *International Journal of Urban and Regional Research*, 39(2), 372-381. doi:10.1111/1468-2427.12176
- Solà-Morales Rubió I. de, (1995). Terrain Vague. In C. Davidson (Ed.). *Anyplace* (pp. 118-123). Cambridge: MIT Press.
- Solà-Morales M. de, (2008). *A Matter of Things*. Amsterdam: NAI Publishers.
- SOU 2015:59. *En ny regional planering – ökad samordning och bättre bostadsförsörjning*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 2011:01/2012/66. *Femton hinder för hållbar stadsutveckling: Delegationen för hållbara städer*. Stockholm 12 juni 2012.
- Stenbacka, S. (2011). Othering the rural: About the construction of rural masculinities and the unspoken urban hegemonic ideal in Swedish media. *Journal of Rural Studies*, 27(3), 235-244. doi:10.1016/j.jrurstud.2011.05.006
- Strömgren, A. (2007). *Samordning, hyfs och reda: Stabilitet och förändring i svensk planpolitik 1945–2005*. (Doktorsavhandling) Uppsala: Uppsala Universitet.
- Swyngedouw, E. (1996). The city as a hybrid: On nature, society and cyborg urbanization. *Capitalism Nature Socialism*, 7(2), 65-80 doi:10.1080/10455759609358679
- Swyngedouw, E. (2004). *Social Power and the Urbanization of Water: Flows of Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Tietjen, A. (2011). *Towards an Urbanism of Entanglement: Site explorations in polarized Danish urban landscapes*. Aarhus: Arkitekturskolen Forlag.
- Trafikverket. (2010). *Den Goda staden*. Trafikverket 2010:108.
- Tunon E., & Moreno Mansilla, L. (2000). Notes on an informal conversation, In *El Croquis 100101 Enric Miralles Bendetta Tagliabue: Maps for a cartography*. Madrid: Editorial el Croquis.

- Tunström, M. (2009). *På spaning efter den goda staden: om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*. (Doktorsavhandling) Örebro: Örebro Universitet.
- Urry, J. (2007). *Mobilities*. Cambridge: Polity Press.
- Wachsmuth, D. (2014). The Urban as Ideology. In N. Brenner (Ed.) *Implosions / Explosions: Towards a study of planetary urbanization*. Berlin: Jovis Verlag GmbH.
- Waldheim, C. (Ed.). (2006). *The Landscape Urbanism Reader*. New York: Princeton Architectural press.
- Wallenstien, S-O. (2009). *Biopolitics and the Emergence of Modern Architecture*. New York: Princeton Architectural press.
- Westholm, E., & Waldenström, C. (2008). *Kunskap om landsbygd: Dags för en ny agenda!* Stockholm: Institutet för Framtidsstudier 2008:1.
- Wetterberg, O. (1999). *Det nya stadslandskapet: Texter om kultur, arkitektur och planering*. Göteborg: Chalmers tekniska högskola
- Älvstaden. (2016). *Jubileumsparken 2013-2015: Om att bygga plats*. Göteborg: Älvstranden Utveckling AB 2016-02-18.

KOMMUNALA OCH REGIONAL PLANDOKUMENT OCH UTREDNINGAR

- Falköpings kommun. (2008). *Översiktsplan 2008-2020*. Falköpings kommun.
- Grästorps kommun. (1992). *Översiktsplan 92*. Grästorps kommun.
- Grästorps kommun. (2016). *Järnvägsparken: slutrapport förstudie 2016-01-20*, Grästorps kommun och AIM Architecture is Made AB
- Gullspångs kommun. (2011). *Vision 2020: Gullspångs kommuns översiktsplan*. Gullspångs kommun.
- Göteborgsregionen kommunalförbund. (2008). *Strukturbild för Göteborgsregionen*. Göteborgsregionens kommunalförbund.
- Götene kommun. (2010). *Framtidsplan för Götene kommun 2009-2020, Del 1 och 2*. Götene kommun.
- Hjo kommun. (2010). *Översiktsplan 2010: Hjo kommun*. Hjo kommun.
- Lidköpings kommun. (2003). *Översiktsplan Lidköpings kommun*. Lidköpings kommun.
- Lidköpings kommun. (2012). *Fördjupning av översiktsplan för Hamnstaden*. Lidköpings kommun.

Linköpings kommun, & Norrköpings kommun. (2010). *Gemensam översiktsplan för Linköpings kommun och Norrköpings kommun*. Linköpings kommun, & Norrköpings kommun.

Mariestads kommun. (2004). *Under Asfalten finns en strand*. tävlingsförslag för allmän tävling om hamn- och strandområde Mariestad. December 2004. AIM-Architects.

Mariestads kommun. (2009). *Vision Mariestad 2030*. <http://www.mariestad.se/Mariestad/Startsida-Mariestad/Toppeny/Kommun--Politik/Vision-2030.html> (2016-03-02).

Mariestads kommun. (2013). *Fördjupad Översiktsplan Mariestad 2013-2030, Antagandehandling februari 2013*. Mariestads kommun.

Skaraborgs kommunalförbund. (2013). *Förstudie Strukturbild Skaraborg, Skissbok 2013-09-27, Summering av förstudie*. Skaraborgs kommunalförbund.

Skaraborgs kommunalförbund. (2014). *Kreativa Kraftfält I Skaraborg*. Skaraborgs kommunalförbund.

Skaraborgs kommunalförbund. (2015a). *Rapport om Grästorp och Skövde*. Ghilardi, L., Fredricson, M., Björkman, M., Björling, N., & Skaraborgs kommunalförbund.

Skaraborgs kommunalförbund. (2015b). *Strukturbild Skaraborg: Strategier för tillväxt i hela Skaraborg, slutrapport Strukturbild Skaraborg 2014-2015*. Skaraborgs kommunalförbund.

Skara kommun. (2005). *Översiktsplan Skara kommun*. Skara kommun.

Region Skåne. (2013). *Strukturbild Skåne: Det flerkärniga Skåne*. Region Skåne.

Skövde kommun. (2012). *ÖP 2025: Skövde kommuns översiktsplan*. Skövde kommun.

Skövde kommun. (2015). *Centrala Skövde: Fördjupning av översiktsplanen granskningshandling december 2015*. Skövde kommun.

Skövde kommun. (2016). *Detaljplan för kv Mode Skövde stad. Planbeskrivning, samrådshandling 2016-01-20*. Skövde kommun.

Stockholms stad. (2010). *Övergripande program för miljö och hållbar stadsutveckling i Norra Djurgårdsstaden*. Stockholms stad 2010-04-13.

Tibro kommun. (2012). *ÖP 2020*. Tibro kommun.

Töreboda kommun. (1991). *Översiktsplan 1991*. Töreboda kommun.

Vara kommun. (2012). *Översiktsplan 2012*, Vara kommun.

VGR. (2009). *Rapport 2009:2 Tillväxt och utveckling. Befolkningsprognos Västra Götaland 2009-2020*. Västra Götalandsregionen.

VGR. (2010). *Regional plan för transportinfrastrukturen i Västra Götaland 2010-2021*. Västra Götalandsregionen.

VGR. (2011). *Rapport 2011:2 Rapport tillväxt och utveckling: Skaraborg och attraktivitet*. Västra Götalandsregionen och Skaraborgs kommunalförbund.

VGR. (2013). *Västra Götaland 2020: Strategi för tillväxt och utveckling i västra Götaland 2014-2020*. Västra Götalandsregionen.

VGR. (2014). *Rapport 2014:4 Tillväxt och Utveckling: Befolkningsprognos Västra Götaland 2014-2030*. Västra Götalandsregionen.

Regionförbundet Örebro. (2011). *Regional översiktlig planering*. Regionförbundet Örebro.

FÖRELÄSNINGAR, SEMINARIER

Ernstson, H., & Swyngedouw, E. (2015), *The Anthro-Obscene: Interrupting AntropoScenic Urbanization*. (inledningsanförande) *Rupturing the Anthro-Obscene! The Political Promises of Planetary and Uneven Urban Ecologies*. 17 september 2015. Stockholm: Teater Reflex, & KTH Environmental Humanities Laboratory.

Westin, L., (2014). *Regional förnyelse i en ny tid för regioner* (Föreläsning) Länsstyrelsens plan- och byggdag 24 april 2014. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götaland.

